

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı
Öğretmenliği Bilim Dalı

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ KAPSAMINDA ÖZBEK
DESTANLARINDAN POLKÂN RİVAYETİ OLAN ÄVÄZHÂN'IN (303-
340 SAYFALAR) DESTAN DİLİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yunus SAYINER
(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul – 2018

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı
Öğretmenliği Bilim Dalı

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ KAPSAMINDA ÖZBEK
DESTANLARINDAN POLKÂN RİVAYETİ OLAN ÄVÄZHÂN'IN (303-
340 SAYFALAR) DESTAN DİLİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yunus SAYINER
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Prof. Dr. Mesut ŞEN

İstanbul - 2018

**Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsüne aittir. © 2018**

ONAY

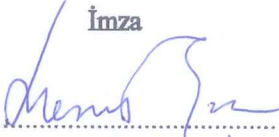
Yunus SAYINER tarafından hazırlanan ‘‘Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Kapsamında Özbek Destanlarından Polk n Rivayeti Olan  v zh n’ın (303-340 Sayfalar) Destan Dili A ısından İncelenmesi’’ konulu bu  alışma, 6 Temmuz 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda j ri tarafından başarılı bulunmuş ve y ksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

TEZ DANIşMANI

Prof. Dr. Mesut şEN

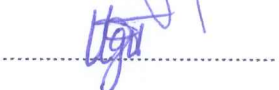
J R   YES 

Prof. Dr. G lden SA OL Y KSEKKAYA

J R   YES 

Do . Dr. U ur G RSU

ÖZGEÇMİŞ

2009 Sandıklı Anadolu Öğretmen Lisesi

2014 Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Anabilim Dalından mezun olma

2014 Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Programına giriş

2015 Cevat Koçak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Görev Yaptığı Kurum: Cevat Koçak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

E-Posta : yunusayiner@hotmail.com

ÖN SÖZ

Gerçek hayata dayanan ya da içinde birtakım olağanüstülükler barındıran kurgularla oluşturulan destanlar, insan ve toplumdan beslendiği gibi yine insan ve toplumu bizlere yansıtır. Destanların ana unsurlarından olan zaman, toplumun o yıllardaki (destanların ortaya çıkış yılları) yaşadıklarından bahsederken, mekân da yaşanan yerler sayesinde toplumdan kesitler sunar. Olaylar ve kişiler için ise doğrudan toplumdan yansıma denilebilir. Bahsedilen bu durumlar, farklı konularda ortaya çıkan destanlarda, az ya da çok kendini gösterirken, destanlardaki olağanüstü unsurlar çıkarıldığında o destanın ait olduğu millete dair gerçek tarih elimizde kalmaktadır.

Toplumu etkileyen en önemli faktörlerden bazıları eğitim, tarih ve kültürel bağlardır. Eğitim politikası, devletlerin geleceğine yön vermelerinde önemli bir yer tutar. Toplumun şekillenmesi, yeniliklerin kalıcı olması için etkin olarak eğitim ve onun öncüsü öğretmenlerden yararlanır. Eğitimin ana unsurlarından olan öğretmen, içselleştirdiği fikirler, sahip olduğu yetenekler, aldığı eğitimler, geçmişiyle ve kültürüyle kurduğu etkileşimler, uygulamada kullandığı yöntemlerle öğrencileri doğrudan, toplumu da dolaylı yünden etkiler.

Öğretmen, aydın kimliğiyle birlikte gittiği görev yerlerinde, sadece eğitim öğretim yapmaz, toplumda yaşanan, yenilik getiren değişikliklerin uygulanmasına ve atalarından devralarak sahip olduğu köklü kültürel geçmişin tanıtılmasına da öncülük eder. Halkın değişiklikler karşısında gösterdiği tutumlarla birlikte öğretmenlere karşı bakış açıları da farklılık gösterir. Kimi zaman öğretmen ile birlikte hareket eden halk, yeniliklerin yayılmasını kabullenirken kimi zaman da her şeye karşı çıkan özellikle de geçmişine ait bazı kültürel farklılıkları reddeden bir tutum sergiler.

Toplumu yansıtan bir ayna olarak değerlendirebileceğimiz destanlar, bizlere ortaya çıktıkları dönemlerde yaşanan olaylar ve sorunlar hakkında da bilgi verir. Bu çerçevede Türk kültürüne ait destanların da topluma ve toplumun yetişmesini sağlayan öğretmenlere etkileri ve bu destanların öğretmenler tarafından benimsenip topluma aktarılması son derece önem arz etmektedir.

Kam, şaman, baksı vb. öğretmen kimliği taşıyan anlatıcıların aracılığı ile ortaya çıkan Türk destanları, toplumun geçmişiyle ilgili algılarına, geçmişteki eğitim sorunlarına ve dil problemlerine ulaşmak, kısacası toplumun geçmişine dair bir pencere açmak maksadıyla incelenmiş ve incelenmeye devam etmektedir.

Yapılan bu çalışmalarla toplumun eğitim tarihi hakkında betimsel bilgilere ulaşılmış, eğitim ve dil sorunlarına dikkat çekilmiş, destanlar sayesinde toplumda dönem dönem farklı isimler alan eğitimcilerin özellikleri üzerinde durulmuştur.

Kaynak taraması sonucunda, toplumun eğitiminde kültürel değerlerin ve çeşitliliğin ötelenmesi ile dil sorunlarının vuku bulduğu destanlar hakkında bir çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmüştür.

Bu sebeple çalışmamda, Türk dili ve edebiyatı eğitimi kapsamında Özbek destanlarından Polkân rivayeti olan Ävâzhân Destanı'ndan (303/340 sayfalar) hareketle, toplumun eğitiminde destanların rolü ve destan dili sorunlarına dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Bu çalışma, Özbek destanlarından Polkân rivayeti olan Ävâzhân adlı eserin 303-340 sayfalarını kapsamaktadır. Eser, Köroğlu Destanı'nın Özbek Türkçesi varyantlarından bir tanesidir. Özbekistan'daki halk bahşıları Bulungur, Harezmi, Nurata, Korgan, Şehr-i Sebz, Narpay, Şerâbâd, Kamay destancılık mektepleri olarak sekiz guruba ayrılır. Polkân Şair de bu sekiz mektepten Nurata Destancılık Mektebi'ne mensuptur. Repertuvarında ise 60 destan vardır. Bunlardan 27 tanesi, Zübeyde Hüseyinova tarafından derlenmiştir. Bunlardan bir tanesi de incelememize konu olan Ävâzhân Destanı'dır. Özbek halk şairlerinden ve önemli destan anlatıcılarından olan Polkân'ın bu şekilde destancılık mektebinden yetişmiş olması da çalışmamızın eğitim-öğretimle ilgili ayağına ışık tutmaktadır.

Yetmiş beş sayfadan müteşekkil olan söz konusu destanın 341-375 sayfaları Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinden

Beyza DEMİRCİ tarafından Prof. Dr. Mesut ŞEN'in danışmanlığında çalışılmaktadır. 303-340 sayfaları tarafımızdan çalışılmıştır.

Esas itibariyle Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olan Özbek Türkçesi ile oluşturulan eser, yer yer karışık saha özelliği de göstermekte ve bu açıdan Türk dilinin hem doğu hem de batı Türkçelerine ait özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Gerek bu dil özellikleri çeşitliliği gerekse daha önce Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarılan varyantını görmediğimiz Ävâzhân Destanı'na yeni bir soluk getirecek olması ile çalışmaya değer görülen eser, Türk dili açısından olduğu kadar Türk halk edebiyatı açısından da önem taşımaktadır.

Çalışmamız; giriş, ilgili araştırmalar/alanyazın, yöntem, bulgular, sonuç ve kaynakça olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde kısaca öğretmenlik ve eğitimcilik kavramları üzerinde durulurken destan dili incelemesi ile eğitim arasında nasıl bağlantı kurulduğundan bahsedildi.

İlgili araştırmalar/alanyazın bölümünde eğitim, eğitim, bilimleri, destanlar, bahşılık gibi konular üzerinde duruldu ve destanımızın anlatıcısının eğitimci kimliği ile bahsedilen konular arasında ilişki kuruldu.

Yöntem bölümünde araştırmamız için literatür taramasının ne kadar önemli olduğuna vurgu yapıldı.

Bulgular bölümünde destanın tanımından kısaca bahsedilirken, Türk edebiyatındaki destanlar ve özellikle Köroğlu Destanı ve varyantları hakkında bilgiler verildi. Sonrasında çalışmamıza konu olan Ävâzhân Destanı adlı eser hakkında belli başlı bilgilerden bahsedildi ve destanın 303-340 sayfaları arasında geçen olaylar özetlendi. Bunların yanında eserde geçen imla, ses ve şekil özelliklerine ait örnekler bulundu. Eserin belirtilen sayfalarının tıpkıbasımına ve transkripsiyon alfabesi ile Latin harflerine aktarılmış haline yer verildi. Bu bölümde Prof. Dr. Mehmet AKALIN'ın "Ahmedî'nin Dili" adlı makalesinden, Mustafa Volkan COŞKUN'un Özbek Türkçesi Grameri ve Muharrem ERGİN'in Türk Dil Bilgisi adlı kitabından çokça istifade edildi. Bahse konu

eserde geçen kelimelerin alfabetik açıklamalı dizini yapıldı. Toplam 7162 kelime incelendi. Bunların 4508 tanesi alt madde, 1796 tanesi madde başı olarak ele alındı. zbek Dilinin İzahlı Lugati (5 ciltlik) de dahil olmak üzere hiçbir sözlükte karşıllığı bulunamayan 13 kelimeye rastlandı. Burada sadece kelimeler değil kelime grupları ya da birleşik yapılar da gösterildi. Dizinde geçen kelimelerin ve birleşik yapıların anlamları verilirken bağlam içerisinde taşıdıkları anlamları tespit edilmeye çalışıldı ve bu sebeple bazen bir kelimeye birden çok anlam verildi. Her bir farklı anlam, sıra numaralarıyla belirtildi.

Sonuç bölümünde ise incelenilen destan ile eğitim arasında ilişki kurulup destan dili eğitiminin nasıl olması gerektiğine dair görüşler bildirildi.

Kaynakça bölümünde de araştırmamızın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için yararlanılan önemli eserlere yer verildi.

Kendisiyle Türk dilini bin kat daha fazla sevdiğim, özellikle zbek Türkçesi çalışmaya onun derslerinden sonra karar verdiğim, tez çalışmalarım boyunca kapısını her çaldığımda bütün ilgi ve samimiyetiyle yanımda olan, eseri benimle satır satır okuyarak çalışma disiplini konusunda da bana örnek teşkil eden çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mesut ŞEN’e müteşekkirim.

Tezimin yazılma aşamasında beni daima destekleyip yreklendiren bašta anne ve babama, ağabeyim Zafer SAYINER’e, kuzenim Mesut BOZAN’a, daha sonra tezimin her aşamasında her türlü cefama katlanan değerli arkadaşım Beyza DEMİRCİ’ye ve tezimin her aşamasında fikir alışverişinde bulunduğum kıymetli arkadaşım Selin Gözde TOPÇU’ya, yazmış olduğu dizin programı sayesinde çalışmamın dizininin oluşımasını sağlayan Prof. Dr. Ceval KAYA’ya teşekkürü borç bilirim.

Yunus SAYINER

İstanbul, Temmuz 2018

ÖZET

Çağatay Türkçesi, Türk dilinin Orta Asya'da 15.-20. yüzyılları arasındaki dönemine verilen addır. Günümüzde Özbek ve Yeni Uygur Türkçeleri ona en yakın olanlarıdır. Özbekistan'daki ağızlara dayanan Özbek Türkçesi, 1921'den itibaren Çağatay Türkçesinin yerini almaya başlamıştır. Bu çalışmada ünlü Özbek halk şairi ve destan anlatıcısı Mühämmädqul Cāmūrād Oğli Polkân'ın rivayeti olan, Mänsur Äfzälov tarafından Kiril alfabesi kullanılarak yazılmış, Mühämmädñadir Säidov ve Zubäydä Hüsäinovä tarafından baskıya hazırlanmış olan Ävözhan adlı destanın 303-340 sayfaları incelenmiştir

Çalışma, giriş ve kaynakça dışında dört ana bölümden oluşmaktadır. En önemli bölüm bulgular bölümüdür. Bu bölümde; destan, Türk edebiyatında destan, Köroğlu Destanı ve varyantları hakkında bilgiler verildi. Ävözhan Destanı'ndan bahsedildi ve ilgili sayfaların özeti yapıldı. Dil incelemesi kapsamında metindeki ses ve şekil bilgisi özellikleri üzerinde duruldu. Eserin transkripsiyon alfabesi kullanılarak Latin harflerine aktarımı sağlandı ve tıpkıbasımına yer verildi. Metnin açıklamalı dizini oluşturuldu.

Çağatay Türkçesinin günümüzdeki karşılığı olan Özbek Türkçesi ile yazılmış olan Ävözhan Destanı, karışık saha özelliği gösterdiği ve Köroğlu Destanı'na ait bir rivayet olduğu için Türk dili açısından mühim bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Ävözhan Destanı, Köroğlu Destanı, destan, Çağatay Türkçesi, Türk dili, Özbek Türkçesi.

ABSTRACT

Chagatay language is the name of the period between 15th-20th centuries in which Turkish language was used in Central Asia. Today, Uzbek and New Uyghur Turkish languages are the ones closest to it. Uzbek Turkish, based on the dialects in Uzbekistan, has started to replace Chagatay Language since 1921. In this study, 303-340 pages of the Epic Ävâzhân, narrated by the famous Uzbek folk poet and epic narrator Mühämmädqul Cāmūrād Oğli Polkān, written by Mänsur Äfzälov using Cyrillic alphabet, prepared to be printed by Mühämmädñädir Säidov and Zubäydä Hüsäinovä have been examined.

The study consists of four main parts besides the introduction and bibliography. The most important part is the findings section. In this chapter; epic, epic in Turkish literature, Köroğlu Epic and its variants. It was mentioned about the epic of Ävâzhân and a summary of the related folks. Within the scope of the language study, the characteristics of sound and morphology were emphasized. The work was transcribed using the transcription alphabet into the Latin alphabet and included in the title. The descriptive index of the text was created.

The Epic of Ävâzhân, written in Uzbek Turkish which is the contemporary of Chagatay language, is an important work in terms of Turkish because of the fact that it is a narrative belonging to Koroghlu Epic, which shows mixed field characteristics.

Key words: The Epic of Ävâzhân, The Epic of Koroghlu, Epic, Chagatay language, Turkish language, Uzbek Turkish.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖZGEÇMİŞ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xxi
KISALTMALAR ve İŞARETLER LİSTESİ	xxii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	2
1.3. Önem	3
1.4. Sınırlılıklar	3
1.5. Sayıtlar	3
1.6. Tanımlar	4
1.6.1. Eğitim	4
1.6.2. Öğretmen	4
1.6.3. Öğretmenin Nitelikleri.....	4
1.6.4. Destan	4

1.6.5. Şive	4
1.6.6. Şaman	4
1.6.7. Kam	5
1.6.8. Baksı	5
1.6.9. Oyun	5
BÖLÜM II: İLGİLİ ARAŞTIRMALAR/ALANYAZIN	6
2.1. Eğitim, Dil Eğitimi, Edebiyat Eğitimi.....	6
2.2. Destan Dili ve Bahşılık	6
BÖLÜM III: YÖNTEM.....	8
3.1. Araştırmanın Modeli	8
3.2. Evren ve Örneklem	8
3.3. Veri Toplama Araçları	8
3.4. Verilerin Toplanması	8
3.5. Verilerin Çözümlemesi	8
BÖLÜM IV: BULGULAR.....	9
4.1. Giriş.....	9
4.1.1. Destan, Destan Tanımı ve Türk Edebiyatında Destan.....	9
4.1.2. Köroğlu Destanı ve Varyantları.....	10
4.1.3. Ävâzhân Adlı Eser Hakkında Bilgi	11
4.1.4. İncelememize Konu Olan 303-340 Sayfalarının Özeti	12

4.1.5. Destandaki İnsan Yardımcı Tipler.....	15
4.1.6. Destandaki Hayvan Yardımcı Tipler.....	15
4.1.7. Destandaki Doğaüstü Yardımcı Tipler.....	16
4.2. Dil İncelemesi	17
4.2.1. Yazılış (İmla) Özellikleri.....	17
4.2.1.1. Ünlülerin Yazılışı.....	17
4.2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı.....	17
4.2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı.....	17
4.2.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazılışı	17
4.2.1.1.4. u, ü ünlülerinin yazılışı.....	18
4.2.1.1.5. o, ö ünlülerinin yazılışı.....	18
4.2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı	18
4.2.1.2.1. k ünsüzünün yazılışı.....	19
4.2.1.2.2. g ünsüzünün yazılışı.....	19
4.2.1.2.3. h ünsüzünün yazılışı.....	19
4.2.1.2.4. ‘ yumuşatma işaretinin yazılışı.....	19
4.2.1.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı	19
4.2.2. Ses Bilgisi.....	20
4.2.2.1. Ünlüler	20
4.2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri	20

4.2.2.1.1.1. e > é değişmesi	20
4.2.2.1.1.2. ı > i o > ö ve u > ü değişmesi	21
4.2.2.1.1.3. e > ü değişmesi	21
4.2.2.1.2. Ünlü Uyumu.....	22
4.2.2.1.2.1. Kalınlık - İncelik Uyumu.....	22
4.2.2.1.2.2. Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu.....	22
4.2.2.1.3. Ünlü Düşmesi.....	26
4.2.2.1.4. Ünlü Birleşmesi.....	26
4.2.2.1.5. Ünlü Türemesi.....	26
4.2.2.2. Ünsüzler	26
4.2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri	26
4.2.2.2.1.1. b > p değişmesi	26
4.2.2.2.1.2. b > m değişmesi	27
4.2.2.2.1.3. b > v değişmesi	27
4.2.2.2.1.4. p > f değişmesi	27
4.2.2.2.1.5. t > d değişmesi	27
4.2.2.2.1.6. k > ğ değişmesi	27
4.2.2.2.1.7. ğ/g > v değişmesi	28
4.2.2.2.1.8. ğ /g > y değişmesi	28
4.2.2.2.1.9. d > y değişmesi	28

4.2.2.2.1.10. ç > ş değişmesi.....	28
4.2.2.2.1.11. z > s değişmesi.....	28
4.2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi.....	28
4.2.2.2.2.1. b düşmesi	29
4.2.2.2.2.2. r ve l düşmesi.....	29
4.2.2.2.2.3. g-k düşmesi.....	29
4.2.2.2.2.4. v düşmesi	29
4.2.2.2.3. Ünsüz Türemesi	29
4.2.2.2.3.1. y türemesi	29
4.2.2.2.3.2. n türemesi	29
4.2.2.2.3.3. d türemesi	30
4.2.2.2.4. Ünsüz ikizlenmesi	30
4.2.2.2.5. Ünsüz Benzeşmesi	30
4.2.2.2.6. Ünsüz Yumuşaması.....	30
4.2.2.2.7. Göçüşme (Metatez)	30
4.2.2.2.8. Hece Düşmesi (Haploloji).....	31
4.2.3. Şekil Bilgisi	31
4.2.3.1. İsim	31
4.2.3.1.1. Çokluk Eki	31
4.2.3.1.2. İyelik Ekleri.....	31

4.2.3.1.3. İsimlerde Tamlama.....	32
4.2.3.1.3.1. Belirtili İsim Tamlamaları	33
4.2.3.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları	33
4.2.2.1.3.3. Zincirleme İsim Tamlamaları	33
4.2.3.1.4. İsim Çekimi Ekleri	33
4.2.3.1.4.1. Yalın (Nominatif) Hâl : eksiz	34
4.2.3.1.4.2. İlgi (Genitif) Hâli : +ning	34
4.2.3.1.4.3. Yönelme (Datif) Hâli : +gä, +қа	34
4.2.3.1.4.4. Yükleme (Akkuzatif) Hâli : +ni	34
4.2.3.1.4.5. Bulunma (Lokatif) Hâli : +dä	35
4.2.3.1.4.6. Uzaklaşma (Ablatif) Hâli : +dän	35
4.2.3.1.4.7. Eşitlik (Ekvatif) Ekleri : +çä, +däy.....	35
4.2.3.1.4.8. Yön (Direktif) Ekleri : +rä, +käri, +қari.....	35
4.2.3.1.4.9. Vasıta (İnstrumental) Hâli: bilän	36
4.2.3.1.5. Sayı İsimleri	36
4.2.3.1.6. İsim Yapım Ekleri	36
4.2.3.1.6.1. İsimden İsim Yapma Ekleri.....	36
4.2.3.1.6.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri	39
4.2.3.2. Sıfat.....	40
4.2.3.2.1. Niteleme Sıfatları	41

4.2.3.2.1.1. Karşılaştırma Sıfatları.....	41
4.2.3.2.1.2. Pekiştirme (Berkitme) Sıfatları.....	41
4.2.3.2.1.3. Küçültme Sıfatları	41
4.2.3.2.2. Belirtme (Tayin) Sıfatları.....	41
4.2.3.2.2.1. İşaret Sıfatları	41
4.2.3.2.2.2. Sayı Sıfatları	42
4.2.3.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	42
4.2.3.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	42
4.2.3.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları.....	42
4.2.3.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları.....	42
4.2.3.2.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları.....	42
4.2.3.2.2.3. Soru Sıfatları.....	42
4.2.3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları.....	43
4.2.3.3. Zarf.....	43
4.2.3.3.1. Zaman Zarfları	43
4.2.3.3.2. Yer Zarfları.....	43
4.2.3.3.3. Miktar Zarfları.....	43
4.2.3.3.4. Tarz (Suret) Zarfları	43
4.2.3.4. Zamir.....	44
4.2.3.4.1. Şahıs Zamirleri	44

4.2.3.4.2. Dönüşlülük Zamirleri	45
4.2.3.4.3. İşaret Zamirleri	45
4.2.3.4.4. Soru Zamirleri	45
4.2.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri	45
4.2.3.5. Edat	45
4.2.3.5.1. Ünlem Edatları	46
4.2.3.5.1.1. Ünlemler	46
4.2.3.5.1.2. Seslenme Edatları	46
4.2.3.5.1.3. Gösterme Edatları	46
4.2.3.5.1.4. Sorma Edatları	46
4.2.3.5.1.5. Cevap Edatları	46
4.2.3.5.2. Bağlama Edatları	46
4.2.3.5.2.1. Sıralama Edatları	46
4.2.3.5.2.2. Denkleştirme Edatları	46
4.2.3.5.2.3. Karşılaştırma Edatları	46
4.2.3.5.2.4. Cümle Başı Edatları	46
4.2.3.5.2.4.1. Fakat ifadesini taşıyanlar	46
4.2.3.5.2.4.2. Eğer ifadesini taşıyanlar	47
4.2.3.5.2.4.3. Çünkü ifadesi taşıyanlar	47
4.2.3.5.2.4.4. Netice ve izah ifade edenler	47

4.2.3.5.2.4.5. Benzerlik ifade edenler	47
4.2.3.5.2.5. Sona Gelen Edatlar	47
4.2.3.5.3. Son Çekim Edatları	47
4.2.3.5.3.1. Kullanılışlarına Göre Son Çekim Edatları.....	47
4.2.3.5.3.1.1. Yalın hâl ile birleşenler	47
4.2.3.5.3.1.2. Yönelme hâli ile birleşenler	47
4.2.3.5.3.1.3. Uzaklaşma hâli ile birleşenler	47
4.2.3.5.3.2. Fonksiyonlarına Göre Son Çekim Edatları.....	48
4.2.3.5.3.2.1. Vasıta ve beraberlik bildirenler.....	48
4.2.3.5.3.2.2. Sebep bildirenler	48
4.2.3.5.3.2.3. Benzerlik bildirenler	48
4.2.3.5.3.2.4. Başkalık bildirenler	48
4.2.3.5.3.2.5. Miktar bildirenler	48
4.2.3.5.3.2.6. Zaman bildirenler.....	48
4.2.3.5.3.2.7. Yer ve yön bildirenler	48
4.2.3.5.4. Tekerrür Edatları	48
4.2.3.6. Fiil	48
4.2.3.6.1. Fiil Yapım Ekleri.....	48
4.2.3.6.1.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri	48
4.2.3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri	49

4.2.3.6.2. Fiillerde Olumsuzluk.....	50
4.2.3.6.3. Fiil Çekimi	51
4.2.3.6.3.1. Şahıs Ekleri.....	51
4.2.3.6.3.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	51
4.2.3.6.3.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri	51
4.2.3.6.3.1.3. Emir Kipindeki Şahıs Ekleri	52
4.2.3.6.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri	52
4.2.3.6.3.2.1. Bildirme Kipleri.....	52
4.2.3.6.3.2.1.1. Geniş Zaman	52
4.2.3.6.3.2.1.2. Şimdiki Zaman	52
4.2.3.6.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman	53
4.2.3.6.3.2.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman	53
4.2.3.6.3.2.1.5. Gelecek Zaman.....	54
4.2.3.6.3.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri.....	54
4.2.3.6.3.2.2.1. Emir Kipi.....	54
4.2.3.6.3.2.2.2. Şart Kipi	55
4.2.3.6.3.2.2.3. İstek Kipi.....	55
4.2.3.6.3.2.2.4. Gereklilik Kipi	56
4.2.3.6.4. Cevherî Fiil ve Bildirme Ekleri.....	56
4.2.3.6.5. Fiillerin Birleşik Çekimleri.....	56

4.2.3.6.6. Fiillerde Soru.....	57
4.2.3.6.7. Birleşik Fiiller	57
4.2.3.6.7.1. İsimlerden Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller	58
4.2.3.6.7.2. Tasvir Fiilleri	59
4.2.3.6.7.2.1. Yeterlik (İktidar) Fiili	59
4.2.3.6.7.2.2. Tezlik Fiili.....	59
4.2.3.6.7.2.3. Süreklilik (Devamlılık) Fiili	59
4.2.3.6.7.2.4. Yaklaşma Fiili.....	60
4.2.3.7. Sıfat - Fiiller (Partisipler).....	60
4.2.3.7.1. Geçmiş Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller	61
4.2.3.7.2. Geniş Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller	61
4.2.3.7.3. Gelecek Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller	61
4.2.3.8. Zarf - Fiiller (Gerundiumlar)	61
4.3. Metin	63
4.3.1. Ävâzhân Destanı	63
4.4. Açıklamalı Dizin	129
4.5. Tıpkıbasım.....	237
BÖLÜM V: SONUÇ	278
BÖLÜM VI: KAYNAKÇA.....	282
6.1. Destan İle İlgili Kaynaklar	282

6.2. Eğitim Bilimleri İle İlgili Kaynaklar.....	286
---	-----

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

а	a, ä
б	b
в	v
г	g
д	d
е	é, yé
ё	yâ
ж	c
з	z
и	ı, i
й	y
к	k
л	l
м	m
н	n
о	ā, â, o
п	p
р	r
с	s
т	t
у	u, ü
ф	f
х	h
ц	ts
ч	ç
ш	ş
ъ	‘
э	é
ю	yu, yü
я	ya, yä
ŷ	o, ö
қ	ķ
ғ	ğ
х	h

KISALTMALAR ve İŞARETLER LİSTESİ

- a.g.e. : Adı geçen eser
Ar. : Arapça
Bk. : Bakınız
C. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Fars. : Farsça
hızl. : Hazırlayan
Krş. : Karşılaştırınız
mec. : Mecaz, mecazen
R. : Rusça
S. : Sayı
s. : Sayfa
TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri
+ : İsim tabanına gelen ekten önce kullanılır.
- : Fiil tabanına gelen ekten önce kullanılır.
/ : Eklerdeki şekilleri gösterir. Dizinde sayfa numaraları ile satır numaralarını ayırmak için kullanılır.
< : Kelimenin kaynağını gösterir.
(?) : Okunamayan kelimeleri veya şüpheli durumu belirtir.

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. Problem

Kültür etrafında birleşen toplum, kendisini var eden kültürü geliştirerek, geleceğe taşıma amacındadır. Bu amaç için yapılan çalışmaların başında eğitim vardır. “Çağdaş eğitimin amacı, dünü koruyarak yarını güven altına almaktır.” (Kavcar, 1994, s.12).

Eğitim, kültürün öğretimini ve aktarımını öğretmenler öncülüğünde gerçekleştirir. Öğretmen, toplumun içinden gelen bir birey olması sebebiyle ondan etkilenirken, aynı zamanda toplumun ana unsurlarından biri olan eğitim sayesinde de toplumu etkileyen konumundadır.

Türk edebiyatının dönemlerinden bir tanesi olan Destan Dönemi’nde (Sözlü Edebiyat Dönemi) günümüz öğretmenlerinin karşılığı olarak kam, şaman, baksı ve oyun adı verilen şairler bulunmaktaydı. Bu şairlerin tek işi elbette oturup sadece şiir söylemek değildi. Berberlikten sihirbazlığa, sünnetçilikten kadılığa, tören organizatörlüğünden hekimliğe kadar birçok alanda bilgi sahibi olan bu kişiler bir nevi öğretmen rolündeydiler. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı dönemine kadar götürebileceğimiz bu eğitimcilik anlayışı günümüzde modern hayatın getirdikleri çerçevesinde kendini geliştirerek devam etmektedir. Bu vesileyle kam, şaman, baksı ve oyun geleneğinden öğretmen modernitesine geliş sürecinde bahsi geçen eğitimcilerin unutulmaya yüz tutan kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarmadaki rolü, bu aktarımı yaparken günümüz öğretmenlerinin kültürel etkileşim çerçevesinde diğer Türkî cumhuriyetlerin edebiyatından haberdar olması ve onların destan dönemlerini-özellikle de Özbek destan dili dönemini- inceleme gibi konular üzerinde durulacaktır.

Çalışma için yapılan ön okumalardan hareketle, öğretmen kimliğini tespit ederken öğretmenler, günümüz koşullarında öğretmenlerin mezun oldukları okulların kalitesi, öğretmenlerin mesleği seçme nedenleri, öğretmenlerin eğitim bilimlerine göre sahip oldukları öğretmen özellikleri, öğretmenlerin eğitimde kullandıkları yöntemleri ve fikir dünyaları gibi durumlara göre incelenecektir.

Çalışmadaki Özbek destanlarından Polkän rivayeti olan Ävâzhân'ın destan dili ile ilişkin bölümleri Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarından Dr. Selami FEDAKAR'ın Özbekistan'da Destan Çalışmalarının Tarihçesi adlı makalesinden, Mustafa Volkan COŞKUN'un Özbek Türkçesi Grameri adlı kitabından ve Z. M. MARUFOV'un Uzbek Dilinin İzahlı Lughati adlı eserinden hareketle incelenecektir.

“Toplumun eğitiminde kam, şaman, baksı ve oyun geleneği ile destanların etkisi nedir, destan dilinin günümüz öğretmenleri açısından kullanımında öğrencilere katkısı nedir, dil eğitimi açısından destan dilinin özellikleri nelerdir, Özbek Türklerinin kültürüyle Türkiye Türklerinin kültürü arasında dil bakımından ne gibi farklar vardır?” gibi sorular problemin temelini teşkil etmektedir.

1.2. Amaç

Özbek destanlarından olan Ävâzhân'dan hareketle, toplumun eğitiminde destanların rolünü, Türk dilinin farklı şiveleri arasındaki kültürel bağlar ve dil benzerlikleri ile bu bağların ve benzerliklerin gelecek kuşaklara aktarılmasında günümüz öğretmenlerinin görevini tespit etmek hedeflenmiştir.

Bu amaçla, Türk dilinin farklı bir şivesinden, farklı bir destan seçilirken ele alınacak problemlere çözüm önerisi getireceğine karar verilen Özbek destanlarından Ävâzhân Destanı tercih edilmiştir. Bu tercih yapılırken destanın söyleyicisi olan Polkän Şair'in eğitimcilik yönü ve metnin dilinin dil eğitimi açısından incelenmesi de etkili olmuştur. Zira Özbekistan'daki halk bahşıları Bulungur, Harezmi, Nurata, Korgan, Şehr-i Sebz, Narpay, Şerâbâd, Kamay destancılık mektepleri olarak sekiz guruba ayrılır. Polkän Şair de bu sekiz mektepten Nurata Destancılık Mektebi'ne mensuptur. Bu mektep, Güney Özbekistan'daki destancıların oluşturduğu bir mekteptir. Burada Karakalpak destancılarının etkisi görülür. Karakalpak destancıları gibi “Gıdyak” denilen bir müzik aleti kullanırlar. En önemli temsilcileri Polkän Şair ve Begmurad Curabayoğlu'dur.

1.3. Önem

Çalışmadan elde edilecek bulgular, Türk dilinin gelişimine, Türk dilinin şiveleri arasındaki kültürel bağların güçlenmesine, Türk eğitim tarihine katkı sağlaması, öğretmen-eğitimci kimliğinin önemine vurgu yapması ve günümüzde Türk dilinin gramerini iyi bilen öğretmen yetiştirilmesinde dikkat edilmesi gereken noktalara değinmesi açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışmanın, araştırmacıların konu ile ilgili yapacakları yeni çalışmalara da ışık tutacağı öngörülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma;

- a. Konu açısından, Türk dili ve edebiyatı eğitimi kapsamında Özbek destanlarından Polkân rivayeti olan Ävâzhân Destanı'nın (303-340 sayfalar) destan dili açısından incelenmesi olarak sınırlıdır.
- b. Zaman açısından, Özbek destanlarından Sovyet döneminde derlenenler ile sınırlıdır.
- c. Örneklem açısından, kahramanlık konulu Özbek destanlarının dil özellikleri ile sınırlıdır.

1.5. Sayıltılar

- a. Türk destanlarının az ya da çok, toplum-eğitim çerçevesinde karşılıklı ilişki içinde olduğu, Türk dilinin şiveleri arasında benzerlik ve farklılıkların olduğu söylenmiştir.
- b. İncelenecek eserlerin değerlendirilmesinde objektif olunacağı varsayılmıştır.
- c. Faydalanılan kaynakların doğru olduğu kabul edilmiştir.

1.6. Tanımlar

1.6.1. Eğitim

Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir. (Ertürk, 1979, s.2; Aktaran: Cafoğlu, 2010, s.14)

1.6.2. Öğretmen

Resmi ya da özel bir eğitim kurumunda öğrencilerin öğrenme yaşantılarına kılavuzluk etmek ve yön vermek amacı ile görevlendirilmiş kişi (Öncül, 2000, s.866).

1.6.3. Öğretmenin Nitelikleri

Bir öğretmenin, bir eğitim görevine elverişli olup olmadığını gösteren, öğrenim derecesi, deneyimi, bedensel, toplumsal ve anlalsal özellikleri... gibi nitelikleri (Öncül, 2000, s.867).

1.6.4. Destan

Milletlerin eski çağlardaki din, fazilet ve millî kahramanlık mâcerâlarını, başlarından geçenleri dile getiren büyük manzum hikâye, dâsitan, epope (Kubbealtı Lugati).

1.6.5. Şive

Bir dilin, bilinen târihî seyri içinde ondan ayrılmış olup bâzı ses ve şekil farklılıkları gösteren kolu (Kubbealtı Lugati).

1.6.6. Şaman

Şamanizm inanışında âyinleri yöneten ve ruhlarla ilişki kurduğuna, bu yolla hastaları iyi ettiğine, işlerde istenen sonuçları aldığına inanılan kimse, kam (Kubbealtı Lugati).

1.6.7. Kam

Şaman (Kubbealtı Lugati).

1.6.8. Baksı

Bilgin, öğretmen, saz şairi, âşık, hekim (TDK Büyük Türkçe Sözlük).

1.6.9. Oyun

Ozan (TDK Büyük Türkçe Sözlük).

BÖLÜM II: İLGİLİ ARAŞTIRMALAR/ALANYAZIN

2.1. Eğitim, Dil Eğitimi, Edebiyat Eğitimi

Gülçür, eserinde konumuz ile ilgili karakter eğitimi için kullanılabilecek metotlardan birinin destan yoluyla eğitim olduğunu söylemektedir. Kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımında son derece etkili olan destanlar, her seviyedeki insanın eğitiminde son derece etkilidir. Çünkü destan, dinleyicinin ve okuyucunun dikkatini çeker, derse karşı ilgiyi artırır, bilginin en kolay şekilde sunulmasını sağlar. Özellikle çocukların eğitiminde daha da etkilidir, açıklaması yapılmaktadır (Gülçür, 1994).

Sinan, ana dili eğitimi ile ilgili çalışmasında dil öğretiminin bir yığın kuru bilginin beyne yüklenmesi demek olmadığını söylemektedir. Kişinin diğer insanlarla olan iletişiminin de dile dayanmakta olduğunu, ana dilini yazılı ve sözlü olarak doğru kullanabilen yurttaşlar yetiştirmenin devletin eğitim sisteminin bir sorumluluğu olduğunu, kişinin etrafındaki insanlarla iletişim kurabilmesi, sosyal bir varlık olarak toplum içerisinde kendini ifade edebilmesi, bireysel gelişimini tamamlayabilmesi ve hayatın her aşamasında başarılı olmasının yolunun iyi bir ana dili eğitimi ve öğretiminden geçmekte olduğunu, edebiyat eserlerinin insana özgü bazı değer ve niteliklerin yerleşip kökleşmesi, toplumsal yaşamın ve çağın gerektirdiği değerlerin benimsenmesi yolunda önemli olduğunu ve ana dili eğitiminde de seçkin eserlerin kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır (Sinan, 2006).

2.2. Destan Dili ve Bahşılık

Özbek destan anlatıcıları olan bahşılar, Sözlü Kompozisyon Teorisi'nin ortaya koyduğu unsurlar bakımından oldukça zengin bir yapı arz etmektedir. Bu yapının oluşmasında, Özbek destan geleneğinin farklı tarzlara sahip destan mektepleri oluşturacak kadar gelişmiş olmasının etkisinin yanında, Özbek bahşılarının çok sistemli bir usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş olmasının da büyük bir etkisi vardır. Özbek destan geleneğinde acemi bir anlatıcının usta bir anlatıcı olana kadar birkaç yıl boyunca eğitim görmesi gerekmektedir. Usta bir anlatıcı olmaya karar veren çırağın eğitiminde belli aşamalar söz konusudur.

Özbek bahşılarının bazıları, destanlarını neredeyse hiç değıştirmeden, ustalarından öğrendikleri gibi anlatırken; usta destan anlatıcıları olan bahşılar, dinleyicilerin taleplerini de göz önüne alarak, ustalarından öğrendikleri formülleri ve temaları geliştirmişler ve zaman içinde bu unsurların yenilerini oluşturmuşlardır. Özbek bahşıları arasında yüksek yaratıcılık kabiliyetine sahip olan Ergaş Cumanbülbüloğlu, Fazıl Yoldaşoğlu, İslam Nazaroğlu, Muhammedkul Canmuradoğlu Polkan gibi usta anlatıcılar gösterilen saygının bir ifadesi olarak da “Halk Şâiri” unvanını almışlardır. (Fedakar, 2004).

Bu araştırmalar neticesinde incelemiş olduğumuz eserimizin anlatıcısı Mühämmädkül Cāmūrād Oğlu Polkân’ın Özbek destan mekteplerinden gelen eğitimci kimliği göz önünde bulundurularak bu kimlik ile şahsımın Türk dili ve edebiyatı eğitimci kimliği harmanlanıp kapsamlı bir Özbek Türkçesi destan dili incelemesi yapılmıştır.

Bu çalışmalardan da anlaşılacağı üzere araştırma konumuz ile ilgili farklı çalışmaların olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunların ve benzeri çalışmaların araştırmamıza ışık tutacağı düşünülmektedir.

BÖLÜM III: YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, Özbek destanlarından Polkän rivayeti olan Äväzhân Destanı destan dili açısından inceleneceği için araştırma, “literatür taraması” modeline uygun olarak düzenlenmiştir. Bu amaçla, konu ile ilgili kaynaklar taranmış, tez ve makaleler incelenmiş, örneklem olarak seçilen destan okunup belirlenen başlıklar altında değerlendirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreninde, Sovyet döneminde derlenen Özbek destanları, örneklemde ise, bu destanlar arasında, kahramanlık konulu Äväzhân Destanı yer almaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışma ile ilgili kitap, sözlük tez, makale vb. yazılı kaynaklar taranıp analiz edilmiş, bu çalışmada, veri aracı olarak “doküman incelemesi” tekniği kullanılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Veriler, literatür taraması sonucu ulaşılan kaynakların, doküman incelemesi tekniği ile analiz edilmesiyle toplanmıştır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler, doküman incelemesi tekniği ile analiz edilmiş, Sovyet döneminde derlenen Özbek destanlarından Polkän rivayeti olan Äväzhân Destanı’nın dil özellikleri tespit edilmiştir.

BÖLÜM IV: BULGULAR

4.1. Giriş

4.1.1. Destan, Destan Tanımı ve Türk Edebiyatında Destan

Bilindiği ve bu konudaki çoğu kaynaklarda kaydedildiği gibi, destan kelimesi dilimize, İslâmiyet'in kabulünden sonra “efsane, mesel, hikâyet-i güzeşteğân” anlamında kullanılan Farsça kökenli “dâstân” kelimesinden ses ve anlam değişikliğiyle girmiştir. (Oğuz, 2004, s. 5-7). Batı dillerinde ise destan karşılığında epopee kelimesi kullanılmaktadır.

Destan, en genel tanımıyla büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan edebiyat türüdür. (TDEA, tarihsiz, s. 263-271).

İnsanı ve toplumu ilgilendiren ya da etkileyen hemen her olay, destan konusu olabilir.

Destanların genellikle üç dönemde oluştuğu görülmektedir. 1. Doğuş. Milletin ortak şuurunda ve hayal gücünde iz bırakan birtakım tarihî ve sosyal olaylar meydana gelir, bunlarda rol alan bazı kahramanlar yüceltilerek ön plana çıkarılır. 2. Yayılış. Olay ve kahramanlarına yenileri eklenerek destan bölgeden bölgeye ve kuşaktan kuşağa geçer. 3. Yazıya geçiriliş. Bu dönemde sözlü geleneği bilen güçlü bir şair ortaya çıkar ve destanı bir şiirler bütünü halinde nazma çeker. (TDEA, tarihsiz, s. 263-271).

Türk destanları başka pek çok şekilde de gruplandırılmakla birlikte edebiyatçılar tarafından İslâmiyet'ten Önceki Türk Destanları ve İslâmî Dönem Türk Destanları olarak da tasnif edilmektedir. Bu bağlamda Yaratılış Destanı, Alp Er Tunga Destanı, Şu Saka Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Kurttan Türeyiş Destanı, Ergenekon Destanı, Türeyiş ve Göç Destanı, Manas Destanı ve Cengiznâme İslâmiyet'ten önceki Türk destanları arasında iken Satuk Buğra Han Destanı, Battal Gazi Destanı, Dânişmendnâme, Saltuknâme ve nihayet Köroğlu Destanı da İslâmî dönem Türk destanları arasında sayılmaktadır. (Yetiş, tarihsiz, s. 202-205).

İslâmî dönem Türk destanları arasında yer almakla beraber Köroğlu destanında dinî bir özden söz etmek mümkün değildir. Ancak hikâyelerin musannif ve nâkilleri kendi

mezhep ve tarikat özelliklerini yer yer hikâyelerde yansıtarak bunların belli yerlerinde dinî öğütlere, dualara, peygamber ve evliya kıssalarına yer vermiş, hikâyelere İslâmî bir muhteva kazandırmaya çalışmışlardır. (Sümer ve Albayrak, tarihsiz, s. 268-270).

4.1.2. Köroğlu Destanı ve Varyantları

Köroğlu; Balkanlar’dan Doğu Türkistan’a, Güneybatı Anadolu’dan Sibirya’ya kadar uzanan Türk dünyasında hikâyeleri anlatılan ve okunan tarihî bir şahsiyettir. (Sümer ve Albayrak, tarihsiz, s. 268-270). Köroğlu’nun nereli olduğu tam bilinmemekte ve konu üzerinde muhtelif araştırmacılar tarafından çok çeşitli görüşler ileri sürülmektedir.

Köroğlu, destanî daireleri vücuda getiren kahramanların bütün özelliklerini taşımaktadır. Onun etrafında, her muhitin mahallî hurafelerinin, muhtelif asırların tarihî olaylarının ve birçok hikâyedeki epizotların toplandığı görülmektedir. Türk-İran savaşları, Türkmen-Kızılbaş mücadeleleri ve Celâlî İsyanları hep Köroğlu etrafında toplanmıştır. Özbekler onu “sultan” olarak tasavvur ederken Anadolu halkı zulüm gören halkın hâmisî bir “haydut” olarak kabul etmişlerdir. (Boratav, 1931, s. 6). İşte bu tarihî şahsiyet etrafında meydana gelmiş olan destan, bütün Türk boyları tarafından sevilip sahiplenilmiş ve bunun neticesinde de tarihî süreç içerisinde destanın pek çok varyantı zuhur etmiştir. Asırlar boyunca Anadolu ve Anadolu dışındaki Türkler tarafından söylenmiş ve hâlâ söylenmekte olan Köroğlu Destanı, Türk kültür birliğini muhafaza eden nadide eserlerden biridir. (Ergun, 1990, s. 45-47).

Zaman içerisinde pek çok kola ayrılmış olan Köroğlu Destanı iki ana kol hâlinde varlığını sürdürmektedir. Buna göre destanın doğu versiyonunu Türkmen, Kazak, Özbek ve Doğu Türkistan (Uygur) Türklerinin anlatmaları, batı versiyonunu ise Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin anlatmaları oluşturmaktadır (Ayrıntılı bilgi için Bk. Ekici, 2004). Ävâzḥân Destanı adı ile incelememize konu olan bu eserimizin olay örgüsü, şahıslar ve mekânlar gibi çeşitli unsurları göz önüne alındığında, Köroğlu Destanı’nın Özbek varyantlarından birisi olduğu anlaşılmaktadır. Özbekistan’da derlenmiş olan pek çok Köroğlu metni içinde özellikle Polkân Şair ve Rahmetullah Yusifoğlu’ndan derlenen metinler kayda değer olup yaptığımız karşılaştırmalar

neticesinde bahsedilen metinlerin, bizim incelediğimiz metinle de epeyce benzeştiği görülmektedir.

Köroğlu Destanı ile ilgili ilk derlemelerin 19. yüzyılda başladığı bilinmektedir. Bu bağlamda İ. Şopen ve A. Chodzko eseri ilk neşredenlerdir. (Sümer ve Albayrak, tarihsiz, s. 268-270). Söz konusu destanın ilk Türkçe yayını ise Kâtip Molla Hasan Mir Babaoğlu tarafından yapılmıştır. Babaoğlu'nun derlediği rivayet, Özbek rivayeti olup 1890'da Kazan Üniversitesi Matbaasında "Hikâyet-i Köroğlu Sultan" adıyla basılmıştır. P. Naili Boratav'ın "Köroğlu Destanı" adlı kitabında Özbek rivayeti olarak kabul edip kısa bir özetini verdiği bu eser ile Köroğlu'nun Özbek Türkçesi varyantlarından olup incelememize konu olan Ävâzhân Destanı adlı metin arasında önemli benzerlikler olduğu da yapılan karşılaştırmalar neticesinde anlaşılmıştır.

4.1.3. Ävâzhân Adlı Eser Hakkında Bilgi

Eserimiz Özbekistan Ssr Fenler Akademisi A. S. Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsünde (Bu enstitü, Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Alişir Nevaî Dil ve Edebiyat Enstitüsü adını almıştır) muhafaza edilen eserlerin kayıtlarından ibaret olup 1965-1967 arasında Taşkent'te 8 cilt olarak çalışılan (Köroğlu'nun Doğuşu, Ävâzhân, Çembil Kamalı, Gülnar Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Hurşidey ve Yunus Peri), Fen Neşriyatı ve Gafur Gulam Bediyy Edebiyat Neşriyatı öcülüğünde Mänsur Äfzälov tarafından Kiril alfabesi kullanılarak yazılmış, Mühämmädñädir Säidov ve Zubäydä Hüsäinovä tarafından baskıya hazırlanmış, Köroğlu Destanları'nın Özbek varyantları anlatıcılarından olan Mühämmädqul Cämüräd Oğli Polkän'in rivayetidir. Destan nazım-nesir karışık bir surette yazılmışsa da nazım bölümlerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Mensur kısımlar asıl hikâyenin anlatıldığı bölümlerdir.

İncelememize konu olan Ävâzhân Destanı adlı bu eser, esas itibariyle Özbek Türkçesi metni olup yer yer karışık saha özelliği de göstermektedir. Bilhassa Kıpçak Türkçesinin çağdaş şivelerinden Kırgız Türkçesi ile Kuzey Özbekçe adı verilen şivenin, dil özellikleri bakımından esere tesir ettiği görülmektedir. Bunun yanında Batı Türkçelerinden özellikle Azerbaycan Türkçesinin dil özellikleri de metnimizde

mevcuttur. Çalışmamızın “Dil İncelemesi” bölümünde yeri geldikçe bu hususlardan bahsedilecektir.

4.1.4. İncelememize Konu Olan 303-340 Sayfalarının Özeti

Köroğlu'nun yurdu Çembil, yıllar geçtikçe daha da gelişmekteyken bir gün bir mecliste Köroğlu, Kırk Yiğit'i ile Halдар, Şadman ve Sahman pehlivanlarına bir eksikleri olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Sahman, diğer pehlivanları ve Kırk Yiğit adına söz alarak Köroğlu'na, onun evladının olmamasının tek eksikleri olduğunu söyler. Sahman'ın bu sözü karşısında hüznlenen Köroğlu'na, Kırk Yiğit'i sefer düzenleyerek Hunhar Şah'ın yurduna gidip padişahın hizmetini gören Avaz'ı getirmek istediklerini söylerler. Yiğitler, güzelliği aya benzeyen Avaz'ı getirip sohbete saki yaparlarsa, onu avlara götürürlerse çok mutlu olacaklarını, kendilerinin dileklerinin yerine geleceğini Köroğlu'na söylerler. Yiğitlerinin bu sözleri üzerine Köroğlu, Vayengen şehrinden getirip oğlu yerine koyduğu Hasan Han'a güzel giysiler giydirip merteye verir ve Kırk Yiğit'ine onun sözünü yerine getirmelerini emrederek Hasan Han'ı Kırk Yiğit'inin başında Avaz'ı almaları için Hunhar Şah'ın yurduna gönderir.

Köroğlu'nun Gırat'ına binip Kırk Yiğit'le beraber yola koyulan Hasan Han, kırk beş gün yol gittikten sonra Bedbaht Dağı'na varır. Geceyi dağda geçiren yiğitler, sabah olunca dağın başını kaplayan yeşil ala dumanı görüp yolculuğun tehlikeli olduğunu, Hunhar şehrine girince şehir halkının kendilerini öldüreceğini anlar ve Avaz'ı almaktan vazgeçerek Çembil'e dönmeye karar verirler. Hasan Han'ın şehre girip Avaz'ı almadan geri dönmeyeceklerini söylemesine rağmen Vayengen'den Hasan Han için gelmiş olan Sahman da dâhil olmak üzere yiğitlerin hiçbiri Hasan Han'ı dinlemez ve Çembil'e dönüş yoluna koyulurlar. Bu durum karşısında çaresiz kalan Hasan Han da üzüntüyle Çembil'e doğru tek başına yola koyulur.

Çembil'e girişlerinde askerlerini toplamış bir şekilde Köroğlu'nu gören Kırk Yiğit, Köroğlu'yla yüzleşmeye cesaret edemez ve gizli saklı, tepeleri aşarak Çembil'e girerler. Şehrin girişinde bekleyen Köroğlu, tek başına gelmekte olan Hasan Han'ı görünce Kırk Yiğit'in onun sözünü dinlemediğini ve onu tek başına bıraktıklarını anlar. Oldukça üzgün olan Hasan Han'ı teselli eden Köroğlu, Çembil'i ona emanet edip Gırat'ına

binerek Ävâzhân'ı almak için yola koyulur. Bir süre yol gittikten sonra Bedbaht Dağı'na ulaşan Köroğlu'nun karşısına kalabalık bir ordu çıkar. Ordunun karşısında tek başına ve savunmasız bir şekilde kalan Köroğlu, Gırat'ıyla birlikte askerlerden kaçmaya başlar. Köroğlu ve Gırat, yorgunluktan bitkin düşer ve Köroğlu, geride yurdunu bırakacak kimsesi olmadan ölüp gideceğini düşünerek dertlenip ağlamaya başlar. Köroğlu, kendisini bu zor durumdan kurtarması için Allah'a yalvardığı sırada gözünü açıp baktığında ordunun yok olduğunu, ordunun yerinde süslü bir çadır durduğunu görür. Hazreti Hızır, Kırk Çiltan ve bütün erenlerin oturduğu çadıra selam verip giren Köroğlu'na Hazreti Hızır, Bedbaht Dağı'nı aşır Kemik İhtiyar adlı çobanı bulmasını söyler.

Ävâzhân'ı çok seven Kemik İhtiyar'ın, her kurban bayramında Ävâzhân'ın babası Bulduruk Kasap'tan aldığı iki tenge bayram harçlığı karşılığında koyunlarını Ävâzhân'a gösterdiğini anlatan Hazreti Hızır, Kemik İhtiyar'ı yakalayıp onun koyunlarını alarak Hunhar şehrine girmesini Köroğlu'na söyler. Hazreti Hızır ayrıca koyunlarını satın almak isteyecek olan Bulduruk Kasap'a kendisini Ävâzhân'ın annesi olan Gülayım'ın kardeşi Kongırvay olarak tanıttırmasını Köroğlu'na söyler ve böylece Bulduruk Kasap'ın kendisine sahip çıkacağını da ekleyerek Ävâzhân'ı kolayca alabileceğini anlatır. Derken Köroğlu gözünü açıp bakar. Ortada ne Hazreti Hızır ne erenler ne de çadır kalmıştır.

Hazreti Hızır'ın sözlerini dinledikten sonra yoluna devam eden Köroğlu, koyunlarını gütmekte olan Kemik İhtiyar'ı görür. Ävâzhân'ı almaya geldiğini söyleyerek Kemik İhtiyar'ı kızdıran Köroğlu, çobanla vuruşmaya başlar. Sonunda çobanın burnuna parmağıyla on yedi kere vurup onun canını çıkartan Köroğlu, çobanın giysilerini çıkarıp giyer ve Gırat'a Kemik İhtiyar'ın başında bekleyip kaçmaması için ona sahip çıkmasını tembih ederek tek başına Hunhar şehrine doğru yola koyulur.

Kemik İhtiyar'ın koyunlarıyla beraber Hunhar şehrine gelen Köroğlu, koyunları satmak için çıktığı pazarda Bulduruk Kasap'la karşılaşır. Hazreti Hızır'ın kendisine öğrettiği gibi Bulduruk Kasap'a kendisini Yavmit'ten gelen kayınbiraderi Kongırvay olarak tanıtan Köroğlu'nu, Bulduruk Kasap sevinçle kucaklar. Hemen Hunhar Şah'a haber gönderen Bulduruk Kasap, hizmetindeki oğlu Ävâzhân'a dayısını görmesi için bir gün

izin vermesini ister. Hunhar Şah, çok sevdiği Ävâzhân'a bir günden fazla zaman harcamamasını söyleyerek izin verir.

Köroğlu, yanına gelen Ävâzhân'ı yeğenim diye sevinçle kucaklar ancak Ävâzhân, onun dayısı Kongırvay olduğuna inanmaz ve onu küçümseyici sözler söyler. Bu tavrı karşısında Ävâzhân'a öfkelenen babası, oğluna Köroğlu'nu alıp annesi Gülayım'ın yanına götürmesini söyler. Köroğlu, kendisini kardeşim diye kucaklayan Gülayım'ın evinde bir an rol yapmayı unuttur ve kendisini Çembil'deymiş sanarak Ävâzhân'a "Benimle ve beylerle birlikte Çembil'de yaşamak ister misin?" diye sorar. Bunun üzerine Köroğlu'nun dayısı olmadığını öğrenen Ävâzhân, hızla evden çıkar ve kapıyı Köroğlu'nun üzerine kilitler. Bütün bekçileri çağıran Ävâzhân, onlara dayısı olduğunu söyleyen kişinin aslında Köroğlu olduğunu söyler. Bu sırada evine gelmekte olan Bulduruk Kasap'a hiç kimse korkusundan olan biteni anlatamaz ve Bulduruk Kasap, hâlâ Kongırvay zannettiği Köroğlu'na ondan satın aldığı koyunların parasını verir. Parayı dörde bölen Köroğlu, kendi payını aldıktan sonra Bulduruk Kasap, Gülayım ve kızları Balayım'a da paylarını verir. Ävâzhân'ın para almamasına anne-babasının üzüldüğünü gören Köroğlu, yanında getiremeyip Bedbaht Dağı'nda bıraktığı kuzularını Ävâzhân'a getirebileceğini söyler.

Sabah olunca Ävâzhân'ı da alıp yola çıkmaya hazırlanan Köroğlu, Gülayım'a kendisinin kardeşi Kongırvay olmadığını açıklar. Köroğlu'nun oğlunu götürüp bir daha getirmeyeceğini anlayan Gülayım, oğlunu Köroğlu'na emanet eder. Kendisini hâlâ Kongırvay zanneden Bulduruk Kasap ile Ävâzhân'ı yanına alıp yola çıkan Köroğlu, Bedbaht Dağı'na geldiklerinde Bulduruk Kasap'a kendisini tanıtır ve ona Hunhar Şah'a gidip olan biteni anlatmasını söyler ve şahın gelip kendisiyle savaşmasını istediğini belirtir.

Ävâzhân'ı Köroğlu'nun yanında bıraktığı için ağlayarak Hunhar şehrine doğru yola koyulan Bulduruk Kasap, Hunhar Şah'ın yanına ulaşarak şaha olan biteni anlatır. Duydukları karşısında çok öfkelenen Hunhar Şah, hemen ordusunu hazırlatıp askerlerine Köroğlu'nu öldürme emrini verir. Hunhar Şah'ın oldukça kalabalık olan ordusunun Bedbaht Dağ'a doğru geldiğini gören Köroğlu, Ävâzhân'ı bir tepeye bırakıp Gırat'la birlikte düşmanla savaşmaya başlar. İki gün süren savaşın sonunda bütün

düşmanları öldüren Köroğlu'nun kahramanlığından etkilenen Ävâzhân, fikrini değiştirip onunla Çembil'e gitmeye karar verir.

Ävâzhân'la birlikte Çembil'e varan Köroğlu'nu karşılayan Yunus ve Miskal Peri'ler ile Köroğlu'nun bütün beyleri, Ävâzhân'ın güzelliğinden çok etkilenirler. Köroğlu, başına taç giydirip makam verdiği Ävâzhân için üç gün süren bir düğün yapar. Bütün Çembil halkı mutlu olur ve yaşamlarını sürdürmeye devam ederler. (Kırbaşoğlu, 2000, s. 1011-1091).

4.1.5. Destandaki İnsan Yardımcı Tipler

Kırk Yiğit:

1) Rolü – Özellikleri: Köroğlu'nun yurdu Çembil, yıllar geçtikçe daha da gelişmekteyken bir gün bir mecliste Köroğlu, Kırk Yiğit'ine bir eksikleri olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Sahman, Kırk Yiğit adına söz alarak Köroğlu'na, onun evladının olmamasının tek eksikleri olduğunu söyler.

2) Yardımları: Sahman'ın sözleri karşısında hüznlenen Köroğlu'na onun Kırk Yiğit'i, sefer düzenleyerek Hunhar Şah'ın yurduna gidip padişahın hizmetini gören Avaz'ı getirmek istediklerini söylerler. Güzelliği aya benzeyen Avaz'ı getirip sohbete saki yaparlarsa çok mutlu olacaklarını söyleyen Kırk Yiğit, Köroğlu'na yol gösterir.

4.1.6. Destandaki Hayvan Yardımcı Tipler

Gırat:

1) Rolü – Özellikleri: Adamlarının kendisinden Ävâzhân'ı getirmesini istemeleri üzerine Hunhar Şah'ın yurduna doğru yola çıkan Köroğlu'nun yanında sadece atı Gırat vardır.

2) Yardımları: Köroğlu, Hazreti Hızır'ın kendisine yol göstermesiyle Kemik İhtiyar'ı bulur. Ävâzhân'ı almaya geldiğini söyleyerek Kemik İhtiyar'ı kızdıran Köroğlu, çobanla vuruşmaya başlar. Sonunda çobanın burnuna parmağıyla on yedi kere vurup onun canını çıkartan Köroğlu, çobanın giysilerini çıkarıp giyer ve Gırat'a Kemik İhtiyar'ın başında bekleyip kaçmaması için ona sahip çıkmasını tembih ederek tek başına Hunhar şehrine doğru yola koyulur. Gırat, Köroğlu gittikten sonra kendine gelir

böğürmeye başlayan Kemik İhtiyar'ı göbeğinden ısırarak onu yerin yedi kat altına girmiş gibi yere yatırır ve korkusundan kıpırdamayan çobanın başında Köroğlu'nun dönmesini bekler.

4.1.7. Destandaki Doğaüstü Yardımcı Tipler

Hazreti Hızır ve Kırklar:

1) Rolü – Özellikleri: Köroğlu, bir mecliste Kırk Yiğit ile onun pehlivanlarına kendisinden bir istekleri olup olmadığını sorar ve adamlarının Hunhar Şah'ın hizmetkârı olan Ävâzhân'ı getirip meclislerine saki yapmasını istemeleri üzerine Ävâzhân'ı almak için Hunhar Şah'ın yurduna doğru yola koyulur. Gırat'ıyla birlikte Bedbaht Dağı'na ulaşan Köroğlu'nun karşısına Hunhar Şah'ın kalabalık ordusu çıkar. Ordunun karşısında tek başına ve savunmasız bir şekilde kalan Köroğlu, Gırat'la birlikte askerlerden kaçmaya başlar. Bir süre sonra yorgunluktan bitkin düşen Köroğlu, geride yurdunu bırakacak kimsesi olmadan ölüp gideceğini düşünerek dertlenip ağlamaya başlar. Köroğlu, kendisini bu zor durumdan kurtarması için Allah'a yalvardığı sırada gözünü açıp baktığında ordunun yok olduğunu, ordunun yerinde süslü bir çadır durduğunu görür. Köroğlu, selam verip içine girdiği çadırda Hazreti Hızır ve erenlerle karşılaşır.

2) Yardımları: Hazreti Hızır, Köroğlu'na Bedbaht Dağı'nı aşırp Kemik İhtiyar adlı çobanı bulmasını söyler. Ävâzhân'ı çok seven Kemik İhtiyar'ın, her kurban bayramında Ävâzhân'ın babası Bulduruk Kasap'tan aldığı iki tenge bayram harçlığı karşılığında koyunlarını Ävâzhân'a gösterdiğini anlatan Hazreti Hızır, Köroğlu'na Kemik İhtiyar'ı yakalayıp onun koyunlarını alarak Hunhar şehrine girmesini söyler. Hazreti Hızır ayrıca Köroğlu'na, koyunlarını satın almak isteyecek olan Bulduruk Kasap'a kendisini Ävâzhân'ın annesi olan Gülayım'ın kardeşi Kongırvay olarak tanıttırmasını ve böylece Bulduruk Kasap'ın kendisine sahip çıkacağını da söyleyerek Ävâzhân'ı kolayca alabileceğini anlatır. Derken gözünü açıp bakan Köroğlu, ortada ne Hazreti Hızır ne erenler ne de çadır görür.

4.2. Dil İncelemesi

4.2.1. Yazılış (İmla) Özellikleri

Ävâzhân Destanı'nın incelememize konu olan bölümünde, genellikle Eski ve Yeni Özbek imlasının özelliklerine rastlanmaktadır. Ünlü Özbek halk şairi ve destan anlatıcısı Mühämmädqul Cāmūrād Oğli Polkān'ın rivayeti olan destan, Mänsur Äfzälov tarafından Kiril alfabesi kullanılarak yazıya geçirilmiştir.

4.2.1.1. Ünlülerin Yazılışı

4.2.1.1.1. *a ünlüsünün yazılışı*

Metnimizde geçen a ünlüleri a ve o şeklinde yazılırken a, ä, â veya ā şeklinde transkribe edilmiştir. İçerisinde kalın ünsüz barındıran, kendisinden önce veya sonra kalın ünsüz gelen kelimelerde a olarak bırakılırken ince ünsüzlü kelimelerde, kendisinden önce veya sonra ince ünsüz gelen kelimelerde ve tek şekilli eklerde ä şeklinde okunmuştur. o olarak yazılan ses ise Türkçe kökenli kelimelerde â, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde ā, Batı kökenli sözcüklerde ise o olarak okunmuştur. Bunların yanında iki sesli я harfinde Türkiye Türkçesine uygun olarak bazı kelimelerde ya bazı kelimelerde yä olarak, yine iki sesli ë harfinde ise yâ olarak okunması tercih edilmiştir: aççıqlān- (Gücenmek, rencide olmak) (аччиқлан-) 326/31, Asqar (Yer adı) (Асқар) 323/26, äyil (Yassı bağ, göbek bandı) (айил) 325/11, ābād (Mamur, şen) (обод) 308/30, âğır (Yavaş) (оғир) 324/07, Äfzälov (Yazarın soyadı) (Афзалов), suya- (Dayamak) (суя-) 311/27, yâş (Ömür, yaş) (ёш) 333/04.

4.2.1.1.2. *e ünlüsünün yazılışı*

Metnimizde e ve э şeklinde iki farklı e sesi bulunmaktadır. Her ikisi de kapalı e (é) olarak okunmuştur. e sesi kelime başında ise yé şeklinde okunmuştur: élgä yét- (İle ulaşmak) (элга ет-) 324/07, élbégi (İlbeyi) (элбеги) 324/25, éy (Ey) (эй) 331/30.

4.2.1.1.3. *ı, i ünlülerinin yazılışı*

Metnimizde geçen ı ve i ünlüleri и şeklinde yazılmıştır. İçinde kalın ünsüz barındıran kelimelerde, kendisinden önce veya sonra kalın ünsüz gelen kelimelerde ı; içinde ince ünsüz barındıran kelimelerde, kendisinden önce veya sonra ince ünsüz gelen

kelimelerde, tek şekilli eklerde i olarak okunmuştur: ıhlās (Sadakat) (ихлос) 304/09, işkıbāzlığı (Hayranlığı) (ишқибозлиги) 317/05, içäk (Bağırsak) (ичак) 317/01.

4.2.1.1.4. u, ü ünlülerinin yazılışı

Metnimizdeki u ve ü sesleri Kiril alfabesindeki y harfi ile karşılanmıştır. İçinde kalın ve ince ünsüz harf barındıran kelimelerin durumuna göre okuma işlemi gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da genellikle Türkiye Türkçesine daha uygun bir okumaya bağlı kalınmıştır. Ayrıca iki ses niteliğinde olan ю harfi okunurken de Türkiye Türkçesine uygun olarak bazı kelimelerde yu bazı kelimelerde yü şeklinde okunmuştur: üst (Üst) (уст) 310/19, ul (Oğul) (ул) 330/02, üç (Üç) (уч) 319/18, uç- (Uçmak) (уч-) 323/19, yıldız (Yıldız) (юлдуз) 326/27, yüz (Yüz, surat) (юз) 330/18.

4.2.1.1.5. o, ö ünlülerinin yazılışı

Metnimizdeki o ve ö sesleri Kiril alfabesindeki ъ harfi ile karşılanmıştır. İçinde kalın ve ince ünsüz harf barındıran kelimelerin durumuna göre okuma işlemi gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da genellikle Türkiye Türkçesine daha uygun bir okumaya bağlı kalınmıştır: oğrı (Hırsız) (ѡғри) 328/19, on (On) (ѡн) 309/01, öl- (Ölmek) (ѡл-) 328/25, öy (Düşünce, fikir) (ѡй) 338/39.

4.2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

Metnimizdeki ünsüzlerden 6 tanesinin yazılışı metnin genel okunuş özelliklerini etkilemiştir. Bu ünsüzlerden 3 tanesi (қ / қ, ғ / ғ, х / х) Özbek Türkçesinde kalın ünsüz, 3 tanesi (к / к, г / г, х / х) de ince ünsüz olarak geçmektedir. Metnimizdeki kalın ünsüzlü kelimeler ve bu ünsüzlerin kendisinden önce veya sonra gelen ünlüler kalın olarak okunmaya çalışılmış; içinde ince ünsüz barındıran kelimeler, ince ünsüzün kendisinden önce veya sonra gelen ünlüler ince olarak okunmaya çalışılmıştır. Ancak tek şekilli eklerin kısmen bu durumu bozduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında yumuşatma işareti olarak kullanılan ь / ‘ ifadesi de Arapça kökenli sözcüklerde gözlemlenmiştir: gāzzāb (?) (газзоб) 328/14, dağdağa (Çılgılık) (дағдаға) 303/10, kış (Kış mevsimi) (қиш) 318/22, türtkilä- (Dürtüklemek) (турткила-) 335/32, ħaltā (Çanta, kese) (халта) 318/15, hängämä (Kavgā, gürültü) (хангама) 306/11, ma'ḫul (Akla uygun) (маъкул) 305/31.

4.2.1.2.1. k ünsüzünün yazılışı

Metnimizde k ünsüzü kalın (қ) ve ince (к) olarak iki şekildedir. Kalın olan қ ile gösterilirken ince olan к şeklidir: kättä (Büyük) (қатта) 306/30, қазық (Sivri demir veya ağaç, kazık) (қазық) 319/19.

4.2.1.2.2. g ünsüzünün yazılışı

Metnimizde g ünsüzü kalın (ғ) ve ince (г) olarak iki şekildedir. Kalın olan ғ ile gösterilirken ince olan г şeklidir: gürpäk (Düzensiz) (гүрпак) 324/19, ғұлғұлä (Keder, tartışma, şüphe) (ғұлғула) 328/37.

4.2.1.2.3. h ünsüzünün yazılışı

Metnimizde h ünsüzü kalın (х) ve ince (х) olarak iki şekildedir. Kalın olan һ ile gösterilirken ince olan х şeklidir: һабәр (Haber) (хабар) 339/15, һәмiшә (Sürekli) (хамиша) 322/05.

4.2.1.2.4. ‘ yumuşatma işaretinin yazılışı

Metnimizde Arapça kökenli sözcüklerin bazılarında yumuşatma işareti ь şeklinde yazılmış ‘ şeklinde transkribe edilmiştir: nāma’qul (Akla uymayan) (номақул) 329/16, ma’qul (Akla uygun) (мақул) 305/31.

4.2.1.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı

a) Metnimizde nadir olarak kelimenin sonuna – ile eklenen bir a seslenme ifadesi edat olarak bulunmaktadır: tulpār-ä (Cins at) (тулпор-а) 312/25, zār-ä (Ağlama) (зор-а) 312/26.

b) Metnimizde nadir olarak +dä edatı kelimedenden ayrı yazılmıştır: yétgäy-dä (Ulaştığında) (етгай-да) 312/26.

c) Metnimizde mi soru eki tek şekillidir ve daima kelimelere bitişik yazılmıştır: yokmidi (Yok muydu?) (йўқмиди) 320/24, okmidi (Ok muydu?) (ўқмиди) 320/19.

4.2.2. Ses Bilgisi

4.2.2.1. Ünlüler

Özbek Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki a (a, ä, â, ā), e (e, э), ı-i (и), o-ö (ў), u-ü (у) ünlülerinin yanısıra iki ses niteliği taşıyan (я /ya, yä; ю /yu, yü; ё /yâ) harflerle de ünlüler karşılanabilmektedir.

4.2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

Türkçenin tarihî ve modern dönemlerine ait dil malzemeleri incelendiğinde, devirler arasındaki en büyük farklılığın ses olaylarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ses olayları içinde de ses değişimleri büyük bir yer tutar. (Kara, 2004, s. 37). Metnimizin incelediğimiz kısımda görülen ünlü değişimleri şunlardır:

4.2.2.1.1.1. e > é değişmesi

Eski Türkçe kök hece e'si Hakaniye ve Harezm Türkçelerinde korunmakla birlikte yer yer kapalı e (é) ya da i'ye çevrilmektedir. Çağatay Türkçesi ise tamamen kapalı e (é) ya da i tarafındadır. (Şen, 2016, s. 155). Eski Türkçede esasen e olan ve Türk dilinin daha sonraki dönemlerinde kapalı e (é) yahut i'ye dönüşen kök hece vokallerinin nasıl okunması gerektiği konusunda herhangi bir birlikten söz etmek mümkün değildir. W. Radloff başta olmak üzere bir grup Türkolog bu sesi, yazımına dikkat etmeksizin e şeklinde okurken başka Türkologlar kapalı e (é) veya i şeklinde okumayı tercih etmektedirler. (Eckmann, 2014, s. 84).

Biz bu kök hece vokallerini, Çağataycanın devamı olan bugünkü Özbekçedeki ä telaffuzunu da göz önünde bulundurarak kapalı e (é) şeklinde okumayı tercih ettik.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Eski Türkçedeki kök hece e vokallerinin tamamı Çağatay Türkçesinde kapalı e (é) ya da i tarafındadır ve Özbek Türkçesi de bu Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olduğu için geleneği sürdürmüştür.

Eski Türkçede e olup metnimizde daima kapalı e (é) ile yazılan kelimelerden bazıları şunlardır: éllik (Elli) (эллик) 334/17, élbégi (İlbeyi) (элбеги) 324/25, égär (Eyer) (эгар) 311/16.

4.2. 2.1.1.2. *ı > i o > ö ve u > ü değişmesi*

Bilindiği gibi Kiril harfli metinlerde ı ve i; o ve ö; u ve ü aynı yazılışlarla karşılaşılır. Bu bakımdan yanlarındaki ünsüzlerin kalınlık-incelik durumlarına bakarak ı ve i'yi; o ve ö'yü; u ve ü'yü birbirinden ayırt etme imkânımız vardır. Fakat bu durum Özbek Türkçesindeki eklerin tek şekilli olması ve bu yüzden de ünlü uyumlarının olmaması sebebiyle bazı kelimelerde farklılıklar gösterebilmektedir. Nitekim Özbekçede kalın ünsüzlerin bulunduğu kelimelerde bu ünsüzlerden sonra veya önce gelen ünlüler kalın okunmaktadır. Ancak +ni, +dä, +im, +ning, -sä, +däy gibi tek şekilli eklerle veya birleşik sözcüklerdeki ince ünsüzlerle bu kalın ünsüzler yan yana geldiğinde bazı okuma farklılıkları ortaya çıkabilmektedir. Bundan dolayı bugün, Güney-Batı ağızlarında bu sesleri bazıları kalın bazıları ise ince okumaktadır. Mesela, biri çöl*ni* okurken, bir diğeri çöl*ni*; biri yür- (veya yür*i*-) okurken, bir diğeri yür*i*-; biri oğrı okurken bir diğeri oğrı vb. okumaktadır. (Akalin, 1989, s. 27). Bahsedilen farklı okumalardan hangisinin daha doğru olduğunu tespit etmek pek mümkün olmadığı için kelimeleri kalın ya da ince ünlülü okumak tercih meselesidir. Bu bağlamda Ävâzhân Destanı'nda geçen ilgili kelimeler için yaptığımız tercihlerde, kelimelerin Özbekçedeki söylenişleri ve bu kelimelerin bazılarının da Türkiye Türkçesindeki karşılıkları dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Metnimizde bu duruma örnek teşkil edebilecek kelimelerden bazıları şunlardır: undän soğın (Ondan sonra) (ундан сўғин) 306/16, üçtä (Üç tane) (учта) 319/21, öldir- (Öldürmek) (ўлдир-) 328/20, ortälik (Ortalık, meydan) (ўрталик) 304/18, orın (Yer) (ўрин) 303/14, ıssık (Sıcak) (иссиқ) 318/08, ikki (İki) (икки) 311/26, iş (İş) (иш) 309/30, işkıbāz (Hayran, aşık) (ишқибоз) 331/08.

4.2.2.1.1.3. *e > ü değişmesi*

Özbek Türkçesinde bazı kelimelerde ikinci hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle ilk hecedeki düz ünlü yuvarlaklaşmaktadır. Bu değişim iki yöndedir: 1. ü'nün etkisiyle e > ö değişimi; 2. ü'nün etkisiyle i > ü değişimi. (Eckmann, 2014, s. 112). Ävâzhân Destanı'nın incelediğimiz kısmında bu duruma örnek teşkil edebilecek kelimeye rastlanmamıştır. Ancak çeşitli ses olaylarına bağlı olarak ilk hecede e > ü değişimi söz konusudur: év > üy 330/40, sév- > süy- 303/04.

4.2.2.1.2 . Ünlü Uyumu

Türkçede gerek kelimelerin köklerinde, gerek kelime kökleri ile ekler arasında birtakım uyumlar vardır. Bu uyumlar Türkçe kelimelerde ancak muayyen seslerin bir arada bulunmasını icap ettirir. (Ergin, 2009, s. 69). Söz konusu uyumlardan ilki ünlü uyumudur. Ünlü uyumu, kalınlık - incelik uyumu ve düzlük - yuvarlaklık uyumu olmak üzere ikiye ayrılır.

4.2.2.1.2.1. Kalınlık - İncelik Uyumu

Ural-Alтай dillerinin en belirgin özelliklerinden biri olan kalınlık-incelik uyumu, başlangıçtan bugüne Türk dilinde bulunmaktadır. Bu uyuma göre bir kelimede bulunan ünlüler, kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olmalıdır. Yani ilk hecesi kalın ünlülü olan bir kelimenin sonraki heceleri de kalın, ince ünlülü olan kelimelerin ise sonraki heceleri de ince ünlülü olmalıdır.

Dilimizde kalınlık-incelik uyumuna büyük ünlü uyumu da denmektedir. Ancak bu ses olayına kalınlık-incelik uyumu veya damak uyumu denmesi daha doğrudur. Çünkü kelimeye tâbi olan ekin kalın ya da ince olmasında, ön veya arka damaktan çıkarılan ünlüler yanında, ön veya arka damaktan çıkarılan kalın/ince k ve ince l gibi ünsüzler de belirleyici konumdadır. Dolayısıyla bu uyum, aslında hem bir ünlü uyumu, hem de bir ünlü-ünsüz uyumudur. (Şen, 2000, s. 1695).

Türkçenin en temel ses bilgisi kurallarından olan ve başlangıçtan günümüze kadar Türk dilinin her devresinde hâkimiyetini koruyan kalınlık-incelik uyumu, Özbek Türkçesinde görülmemektedir. Bunun temel sebebi de birçok ekin tek şekilli olarak kendisini göstermesidir. Metnimizde, Özbek Türkçesinde ünlü uyumu olmadığını gösteren birçok örnek mevcuttur: uşlä- (Avcılamak) (ушла-) 328/13, һancär (Hançer) (ханжар) 319/33, tuyuğlık (Kapalılık) (туйуғлик) 319/13, bülkétmäy (Silkelemek) (булкетмай) 314/04, tulpärmidi (Cins at) (тулпормиди) 331/30.

4.2.2.1.2.2. Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu

Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Türkçe bir kelimedeki düz ünlüleri düz ünlülerin, yuvarlak ünlüleri ise ya düz-geniş ya da dar-yuvarlak ünlülerin takip etmesi durumudur. Ancak

bu uyum yukarıda bahsettiğimiz kalınlık-incelik uyumu kadar yaygın değildir. Hatta Türkiye Türkçesine gelinceye kadar tarihî Türk lehçelerinde düzlük yuvarlaklık uyumu yoktur. Bu uyumsuzluk çağdaş Türk lehçelerinde de devam etmektedir. (Argunşah, 2014, s. 81). Hatta Özbek Türkçesindeki eklerde kalınlık-incelik uyumu da yoktur. Metnimizdeki eklerde de bu uyumların olmadığını gösteren birçok örnek mevcuttur:

Ünlü uyumlarına tâbi olmayan ekler

Özbek Türkçesinde ünlü uyumlarına tâbi olmayan ve Ävâzhân Destanı'nın incelediğimiz kısmında karşımıza çıkan ekler şunlardır:

1. İyelik eki +(i)m; +(i)ng; +i, +si; +(i)ngiz; +(i), +si: kânini (Kanını) (332/10), ästärim (Astarım) (319/18), özing (Kendisi) (334/04), tépâsi (Tepesi) (334/25), tahtingizgä (Tahtınıza) (305/19).
2. Görülen geçmiş zaman eki -di: sänçdim (Sapladım, diktim) (309/03), sâldi (Yaydı, serdi) (311/17), kıldı (Kıldı) (303/07).
3. Emir eki -(ä)y, -(ä)yin; -gin; -sin; -(i)ng(lär): kılây (Kılayım) (320/09), âkızäyin (Akıtayım) (333/04), bolsin (Olsun) (304/26), bérgin (Versin) (330/19), bolinglär (Olsunlar) (313/24).
4. Zarf-fiil eki ve birinci tip duyulan geçmiş zaman eki -(i)b: bolib (Olup) (305/03), kılıbsän (Kılmışsın) (329/16).
5. İlgi durumu eki +ning: dârdning (Derdinin) (325/27), özining (Kendinin) (325/13), âtining (Atının) (336/25).
6. Yükleme durumu eki +ni: âtni (Atını) (327/01), bizni (Bizi) (312/19), kâddini (Boyunu) (333/24).
7. Yönelme durumu eki: +gä, +kä, +ka: kâpgä (Çuvala) (329/12), kättälikkä (Büyükliğe) (326/08), Hâkka (Allah'a) (313/12).

8. Bulunma durumu eki +dä: kéçädä (Gecede) (336/31), bāzārdä (Pazarda) (319/06), qārnimdä (Karnımda) (339/25).
9. Çıkma durumu eki +dän: qārnimdän (Karnımdan) (317/19), méndän (Benden) (313/25).
10. Vasıta durumu bilän edatı ile yapılır: yorğa bilän (Rahvan at ile) (311/13), Hāldār bilän (Halдар ile) (315/19).
11. Eşitlik-benzerlik durumu eki +çä, +däy: dumçä (Kuyruk gibi) (339/10), göştdäy (Et gibi) (317/01), kırdäy (Kır gibi) (325/01).
12. İsimden isim yapma eki +çi: qoyçi (Çoban) (331/26), qutluqçi (Kutlayan) (307/02).
13. Soru eki +mi: yokmi (Yok mu?) (338/15), açmi (Aç mı?) (338/20).
14. İsimlerde şimdiki zaman +dir ve fiilden fiil yapma (faktitif) eki –dir: bārdır (Vardır) (338/07), bāççādır (Çocuktur) (314/17), bildirdi (Bildirdi) (311/21), öldirār (Öldürür) (330/29).
15. Fiilden isim yapma eki -ğu: qayğu (Kaygı, tasa) (312/29).
16. Fiilden fiil yapma (faktitif) eki -gir: qālgir (319/35), ölgir (332/24).
17. İsimden isim yapma eki +li, +lik: ādālātli (Adaletli) (326/05), pādşālik (Padişahlık) (326/10), tuyuğlik (Kapalılık, çıkmazlık) (319/13).
18. İsimlerde görülen geçmiş zaman olumsuzu émäs: āyb émäs (Ayıp değildi) (340/09).
19. İsimlerde duyulan geçmiş zaman ékän: şāhār ékän (Şehir imiş) (316/37).
20. Birinci grup fiil şahıs ekleri –mān; -sān, -siz; -miz: ālmāymān (Almayacağım) (317/12), kētāmiz (Gideceğiz) (317/02), çāpārsān (Sürersin) (313/18), köräsiz (Göreceksiniz) (312/19).

21. İkinci grup fiil şahıs ekleri –m; -ng, -ngiz; -k; -nglär: kældim (Geldim) (313/29) dénglär (Söyleyiniz) (312/28), kælding (Geldin) 312/16, ätländik (Ata bindik) (312/27), ölsängiz (Ölseniz) (305/23).
22. Sıfat-fiil ve geniş zaman eki –r/-är ile olumsuzu –mäs: äytär (Söyler) (305/10), kaçär (Kaçar) (321/25), tårtmäs (Çekmez) (340/05), uşlär (Avuçlar) (304/33).
23. Birinci tip şimdiki zaman eki –yöp: kélyäpsän (Geliyorsun) (329/17), sāvutyäpti (Soğutuyordu) (325/11).
24. İkinci tip şimdiki zaman eki –(ä)yätir: kéläyätir (Geliyor) (316/08).
25. Sıfat-fiil ve ikinci tip duyulan geçmiş zaman eki –gän, -kän, -қан: kélgän ädäm (Gelen insan) (323/12), tékkän (Değmiş) (322/30), âққан (Akmış) (314/21).
26. Birinci tip gelecek zaman eki –ä(y): älämiz (Alacağız) (338/23).
27. Sıfat-fiil ve beşinci tip gelecek zaman eki –äyätgän, -ädigän: äytäyätgän söz (Söylenecek söz) (339/03), yätädigän (Yatacak) (303/05).
28. Şart kipi –sä: yétsäm (Ulaşsam) (327/11).
29. Birinci tip istek kipi -gäy: älgäy (Al, alır mısın?) (339/15).
30. Zarf-fiil eki –ä: äytävér- (Söyleyivermek) (303/11).
31. Zarf-fiil eki –gäni, -қан: äytgänini (Söylediğini) (323/22), çıkқанimdä (Çıktığımda) (317/30).
32. Zarf-fiil eki –kän: қойгән ёкән (Koymuş imiş) (336/33).
33. Olumsuz zarf-fiil eki –mäy(in): körmäy (Görmeden) (323/05).
34. Zarf-fiil fonksiyonundaki birleşik şekil –gändä, -қандä: kétgändä (Gittiğinde) (327/21), çıkқандä (Çıktığında) (322/14).

Yukarıda bahsedilen eklerin uyuma girmeme sebeplerinden bir tanesi de Eski Türkçedeki aslı şekillerini devam ettirmeleridir.

4.2.2.1.3. Ünlü Düşmesi

Türkiye Türkçesinde vurgusuz olan orta hece vokalinin çoğunlukla düştüğü bilinmektedir. Bu durum Özbek Türkçesi için de geçerlidir. Bunun dışında zarf-fiil eki ve birinci tip duyulan geçmiş zaman eki -(i)b alan bazı sözcüklerde ünlü düşmesi gözlenmiş ve düşmenin etkisiyle b sesi p'ye dönüşmüştür: ağzidän (Ağzından) (325/07), köngli (Gönlü) (322/25), Göroqli (Köroğlu) (336/31), bol-ib > bop (Olup) (305/17), kıl-ib > kıp (Kılıp) (303/05), âl-ib kél-ib > âpkép (Alıp gelip) (306/11).

4.2.2.1.4. Ünlü Birleşmesi

Ünlü ile biten bir kelimeden sonra ünlü ile başlayan başka bir kelime geldiğinde iki ünlüden biri düşer ve böylece iki kelime birleşerek tek bir kelime oluşturur. Bu duruma ünlü birleşmesi adı verilir. Metnimizde tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır: şul < şu+ol (328/14), bul < bu+ol (330/01).

4.2.2.1.5. Ünlü Türemesi

Metnimizde ünlü türemesine uğrayan Farsça kökenli şu örneğimiz mevcuttur: şeh̄r > šähärdä (340/16).

4.2.2.2. Ünsüzler

4.2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Metnimizde tesadüf ettiğimiz ünsüz değişimleri aşağıdaki gibidir.

4.2.2.2.1.1. b > p değişmesi

Özbek Türkçesinde kelime başı b- sesi esas itibariyle korunmuştur. Metnimizde b > p değişimine örnekler mevcuttur: biş- > piş- (Pişmek) (333/26), bişir- > pişir- (Pişirmek) (327/33).

4.2.2.2.1.2. *b > m* değişmesi

Metnimizde geniz sesinden önce gelen bazı kelime başı b- vokallerinin m'ye çevrilmiş olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesine has olmayan bu değişimi Türk dilinin en eski metinlerinde de görmek mümkündür. Metnimizde b > m değişikliğinin söz konusu olduğu kelimelerden bazıları şunlardır: ben > mén (317/04), bin- > min- (311/25). Bazen geniz sesi bulunmayan kelimelerde de bu değişimi görmekteyiz: biz > miz minämiz (338/21).

4.2.2.2.1.3. *b > v* değişmesi

Eski Türkçede kelime ortası ve sonundaki -b-, -b sesleri, Uygurcada -v-, -v, Karahanlıcada -w-, -w, Çağatay Türkçesi ve onun devamı olan Özbek Türkçesinde ise -b-, -v-, -y- şeklindedir. Metnimizde kelime sonundaki b > v ses değişimine örnek bulunamamıştır. Kelime başı b > v değişimi de vér- tasvir fiilinde mevcuttur: bér > çıkávér- (Çıkıvermek) (323/27), äytävér- (Söyleyivermek) (303/11). Bunun yanısıra év ve sév- ses gruplarının üy ve süy- şekline çevrildiği görülmektedir: év > üy (317/29), sév- > süy- (303/04).

4.2.2.2.1.4. *p > f* değişmesi

Çağatay Türkçesinin önemli ses özelliklerinden birisidir. Bizim metnimizde örneğine rastlanmamıştır.

4.2.2.2.1.5. *t > d* değişmesi

Özbek Türkçesinde kelime başı t- sesi umumiyetle muhafaza edilmekle birlikte birkaç kelimede d'ye çevrilmiştir: dé- < té-, dégrü < tegürü, dék < teg, dağı < tağı.

Ävözhan Destanı'nda t > d değişiminin söz konusu olduğu bazı kelimeler şunlardır: té- > dé- déb (Deyip) (304/20), dégän (Diyen) (321/18).

4.2.2.2.1.6. *ķ > ğ* değişmesi

Metnimizde ķ > ğ değişimine örnek teşkil eden kelimeler şunlardır: ķır > ğır Ğirini (Köroğlu'nun atı) (328/02), Ğırât (Köroğlu'nun atı) (326/27), Ğırkök (Köroğlu'nun atı) (307/07).

4.2.2.2.1.7. ğ/g > v değişmesi

Özbek Türkçesinde iç ses durumunda olan -ğ/-g-'lerin bazı kelimelerde v'ye çevrildiği bilinmektedir. -ağu/-egü > -âv değişimine örnek teşkil eden kelimeler mevcuttur: biregü > birâv birâvi (325/16), héç birâv (314/13).

4.2.2.2.1.8. ğ/g > y değişmesi

Özbek Türkçesinde kelime ortasında ve sonunda bulunan -ğ/-g-, -ğ/-g seslerinin bazı kelimelerde -y-, -y'ye çevrildiği bilinmektedir. Metnimizde de söz konusu değişimi iki yerde görmekteyiz: bağla- > bāylā- (Bağlamak) (308/01, 331/14).

4.2.2.2.1.9. d > y değişmesi

Eski Türkçe -d/-d sesi, Harezmi Türkçesinde -d/-d ve -y/-y, Çağatay Türkçesinde ve devamında -y/-y olmuştur. Ävâzḥân Destanı'nda şu kelimelerde bu değişimi görmekteyiz: adır- > adır- > äyir- (Ayırmak) (336/21), adaḡ > adaḡ > äyâḡ (Ayak) (337/21), boḡ > boy (Boy) (338/40), ḡadḡu > ḡadḡu > ḡayḡu (Kaygı) (312/29), ḡod- > ḡod- > ḡoy- (Koymak) (330/27).

Eski Türkçe d'den meydana gelen y ise ince vokalli kelimelerde bazen g'ye çevrilir: idi > égä (İye, sahip) (325/29), eḡer > égär (Eyer) (311/16).

4.2.2.2.1.10. ç > ş değişmesi

Bu değişime metnimizde rastlanmamıştır.

4.2.2.2.1.11. z > s değişmesi

Özbek Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunda tonlu /z/ ünsüzü tonsuzlaşarak /s/ olur. (Argunşah, 2014, s. 95). Nadir olarak kullanılan -māz biçimine metnimizde rastlanmaz. Daima -mäs biçimi tercih edilmektedir: bolmäs (Olmaz) (311/09).

4.2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

Metnimizde tespit ettiğimiz ünsüz düşmesi örnekleri aşağıdaki gibidir.

4.2.2.2.2.1. b düşmesi

Bu düşmeye metnimizde rastlanmamıştır.

4.2.2.2.2.2. r ve l düşmesi

Metnimizdeki r düşmesi örnekleri: birle > bilän (İle) (336/10), bilä (İle) (334/02), er- > é- (İmek) 310/26. Ancak bu düşmelerin Özbek Türkçesinden önceki devirlerde meydana geldiği unutulmamalıdır. Yine akıcı bir ses olan l'nin de bazı kelimelerde düştüğü görülmektedir: âlib kélîb > âpkép (Alıp gelip) (306/11), bol-ib > bop (Olup) (305/17), kıl-ib > kıp (Kılıp) (303/05).

4.2.2.2.2.3. g-k düşmesi

Klasik öncesi ve klasik dönem Çağatay Türkçesinde /g/ sesi birden fazla heceli kelimelerin sonunda çoklukla kendisini korur. Bu ses klasik dönem sonrası metinlerinde düşme eğilimindedir. (Argunşah, 2014, s. 96). Metnimizde bir örneği yoktur. Bunun dışında -lik isimden sıfat yapma ekindeki son ses k ünsüzü de kendini korumuştur.

4.2.2.2.2.4. v düşmesi

Bir kelimedede v düşmesi söz konusudur: tüwkür- > tüvkür- > tükir- (Tükürmek) (335/04).

4.2.2.2.3. Ünsüz Türemesi

Metnimizde tespit ettiğimiz ünsüz türemesi örnekleri aşağıdaki gibidir.

4.2.2.2.3.1. y türemesi

Metnimizde y türemesine umumiyetle Arapça asıllı kelimelerin iç seslerinde rastlanmaktadır: kâ'il > kâyl (Razı, memnun) (309/02).

4.2.2.2.3.2. n türemesi

Bilindiği üzere Özbek Türkçesinde zamir n'si çoğu kez türememektedir. Metnimizde de bunun pek çok örneği olmakla birlikte bazı yerlerde tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 3. şahıs zamirlerinden sonra hal ekleri getirildiğinde araya bir -n- yardımcı sesinin geldiği görülmektedir: uni kör- (Onu görmek) (318/04).

4.2.2.2.3.3. *d türemesi*

Metnimizde tespit ettiğimiz d sesi türemesi, birçok yerde geçen “âl” kelimesinde karşımıza çıkmaktadır: âl+idä > âldidä (Önünde, huzurunda) (303/04).

4.2.2.2.4. *Ünsüz ikizlenmesi*

Metnimizde ünsüz ikizlenmesine örnek teşkil eden kelimeler birçok yerde geçmektedir: Fars. heme > hämmä (Hepsi) (309/02), ottiz ikki tiş (Otuz iki diş) (333/07), säkkiz çäräk (Sekiz çeyrek) (318/21).

4.2.2.2.5. *Ünsüz Benzeşmesi*

Bir gramer birliğinde bir kelimedede bazen yan yana gelen veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan iki sestten birinin diğerine tesir ederek onu kendisine benzettiği, böylece iki sesin birbirine benzeştiği görülür. (Ergin, 2009, s. 52). Bu ses olayına benzeşme adı verilir.

Özbek Türkçesinde ünsüz uyumunun olmadığı söylenebilir. Çünkü ekler tek şekillidir: âtdän (Attan) (318/34), kıyāmätdä (Kıyamette) (309/07).

4.2.2.2.6. *Ünsüz Yumuşaması*

Bazı sert sessizlerin, kendilerinden sonra sesliyle başlayan bir ek gelmesi sonucu yumuşak sessize dönüşmesi, sedalılışmasıdır. Metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır: kämlik > kämli (Eksikliği) (304/34), yüräk > yürägimdä (Yüreğimde) (337/06).

4.2.2.2.7. *Göçüşme (Metatez)*

Bir kelime içindeki iki sesin bazı durumlarda yer değiştirmesi hadisesine göçüşme adı verilir. Göçüşme çoğu zaman açıklığı daha yüksek olan bir sesin kelime başına, daha düşük olanın kelime sonuna doğru kayması şeklinde olur. (Banguoğlu, 2007, s. 70). Özellikle çocuk dilinde ve Anadolu ağızlarında çok sık meydana gelen bu ses hadisesine Ävâzḥân Destanı’nın incelediğimiz kısmında da mevcuttur: yağmur > yāmğır (Yağmur) (325/30).

4.2.2.2.8. Hece Düşmesi (Haploloji)

Bir gramer birliğinde arka arkaya gelen ve ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden birinin bazen eridiği, düştüğü görülür. Böylece o iki hece bir hece hâline gelir. (Ergin, 2009, s. 52). Metnimizde örnekleri mevcuttur: Fars. āheste > āstā (Yavaşça) (335/10).

4.2.3. Şekil Bilgisi

4.2.3.1. İsim

4.2.3.1.1. Çokluk Eki

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de çokluk, isimlerin sonuna –lär ekinin getirilmesi ile yapılır. Bu ek tek şekillidir: béklär (Beyler) (323/11), tağlär (Dağlar) (305/27).

4.2.3.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden eklerdir. Bir nesnenin başka bir nesnenin malı olduğu, başka bir nesneye bağlı olduğu veya başka bir nesnenin parçası olduğu ifade edilmek istenirse o nesneyi karşılayan ismin sonuna iyelik eki getirilir. (Ergin, 2009, s. 221). Özbek Türkçesindeki ve dolayısıyla metnimizdeki iyelik eklerinin fonksiyonları da Türkiye Türkçesindeki iyelik eki fonksiyonlarının aynısıdır. Tek fark metnimizdeki eklerin tek şekilli olmasıdır.

Teklik 1. şahıs +m, +(i)m

Özbek Türkçesinde ve metnimizde teklik 1. şahıs iyelik ekleri +m, +(i)m şeklindedir: tahtim (Tahtım) (325/34), koynimdä (Koynumda) (317/37), äkäm (Ağabeyim) (305/12).

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi değildir. Konuya “Ses Bilgisi” bahsinde de değinilmiştir.

Teklik 2. şahıs +(i)ng, +(i)ngiz

Teklik 2. şahıs iyelik ekleri +(i)ng, +(i)ngiz şeklindedir: qâvming (Halkın, topluluğun) (305/09), özingizdän (Kendinizden) (304/24).

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi değildir. Konuya “Ses Bilgisi” bahsinde de değinilmiştir.

Teklik 3. şahıs +i, +si

Teklik 3. şahıs iyelik eki ünlü ile biten kelimelerden sonra +si; ünsüz ile biten kelimelerden sonra +i şeklindedir: özini (Kendini) (322/27), sâzändäsi (Çalgıcısı) (303/07), dağdağasidän (Gürültüsünden) (303/10).

Çokluk 1. şahıs +(i)miz

Özbek Türkçesinde çokluk 1. şahıs iyelik eki +(i)miz şeklindedir. Metnimizde örneği bulunamamıştır.

Çokluk 2. şahıs +(i)ngiz

Özbek Türkçesinde +(i)ngiz şeklinde olan çokluk 2. şahıs iyelik ekinin metnimizdeki örneklerinden bazıları şunlardır: qarningiz (Karnınız) (338/20), tahtingizgä (Tahtınıza) (305/19).

Çokluk 3. şahıs +i, +si

Çokluk 3. şahıs iyelik eki +i, +si şeklindedir: möminlärning tävbäsi (Müminlerin tövbesi) (339/19). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi metnimizde de çokluk 3. şahıs iyelik eki yerine bazen teklik 3. şahıs iyelik eki gelebilmektedir.

4.2.3.1.3. İsimlerde Tamlama

Aralarında anlamca ilgi bulunan en az iki ismin meydana getirdiği kelime grubuna isim tamlaması adı verilir. Arada ilgi durumu ekinin kullanılıp kullanılmamasına veya tamlayanın da bir ad tamlaması olup olmamasına göre isim tamlamaları; belirtili isim

tamlaması, belirtisiz isim tamlaması ve zincirleme isim tamlaması olmak üzere üç gruba ayrılır. (Korkmaz, 2009, s. 270).

4.2.3.1.3.1. Belirtili İsim Tamlamaları

Hem tamlayan hem de tamlananın ek aldığı belirtili isim tamlamaları, bir şeyin kime, neye ait olduğunu belirtir. Bu tür tamlamalarda tamlayan ilgi hâli eki alırken tamlanan iyelik eki alır: möminlärning tävbäsi (Müminlerin tövbesi) (339/19), Kämikning sözi (Kemik'in sözü) (331/29).

4.2.3.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları

Bu tür tamlamalarda tamlayan ek almazken tamlanan 3. teklik şahıs iyelik eki alır. Belirtili ad tamlamasında tamlayanın tamlanana bağlılığı ağacın dalı, insanın iyisi, gözlerinin rengi, mavinin tonu örneklerinde görüldüğü gibi belirli fakat geçici olduğu hâlde, belirtisiz ad tamlamalarında tamlayanın tamlanana bağlılığı belirsiz fakat sürekli. Anlamca da tamlananın ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı tamlamanın iki ögesi arasına bir başka gramer ögesi giremez. (Korkmaz, 2009, s. 272). Metnimizdeki örneklerden bazıları şunlardır: Çämbil mämläkäti (Çembil memleketi) (308/08), Çämbil yurti (Çembil yurdu) (324/05).

4.2.2.1.3.3. Zincirleme İsim Tamlamaları

Zincirleme ad tamlaması, bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Böylece, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlama türü ortaya çıkmaktadır. (Korkmaz, 2009, s. 275). Metnimizdeki örnekleri şunlardır: bädbaht çälning hâli (Bahtsız ihtiyarın hali) (336/18), tépäsî täypâk doppisi (Üstü yassı takkesi) (334/25).

4.2.3.1.4. İsim Çekimi Ekleri

İsimler kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre çeşitli hâllerde bulunurlar. (Korkmaz, 2009, s. 226). Türkçede isimlerin şu hâlleri vardır: yalın (nominatif) hâl, ilgi (genitif) hâli, yönelme (datif) hâli, yükleme (akkuzatif) hâli, bulunma (lokatif) hâli, uzaklaşma (ablatif) hâli, eşitlik (ekvatif) hâli, yön gösterme (direktif) hâli, vasıta (instrumental) hâli.

4.2.3.1.4.1. *Yalın (Nominatif) Hâl : eksiz*

Yalın hâl, ismin hiçbir çekim eki almamış hâlidir. Bu durumdaki bir isim, başka hiçbir unsura bağlı değildir. Metnimizdeki şu kelimeler, yalın hâle örnek teşkil etmektedir: témir (Demir) (319/08), tér (Ter) (329/22), köl (Göl) (323/08).

4.2.3.1.4.2. *İlgi (Genitif) Hâli : +ning*

Bu hâl, ismin başka bir isimle münasebeti olduğunu ifade eden hâlidir. İlgi hâli ismin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tâbi bulunduğunu gösterir. İsmin bu hâli bazen eksiz, çok defa da ekli olur. (Ergin, 2009, s. 228). Özbek Türkçesinde ve metnimizde söz konusu ek tek şekillidir: Hunhârning éli (Hunhar'ın ili) (320/38), Özbékning éli (Özbek'in ili) (339/11), Türkmänning éli (Türkmen'in ili) (339/21).

4.2.3.1.4.3. *Yönelme (Datif) Hâli : +gä, +қа*

Cümlede ismi fiile bağlamakla görevli durumlardan biridir. Yönelme durumu eki Özbek Türkçesinde +gä, sert (ötümsüz) ünsüzlerden sonra çoklukla +қа şeklindedir. Metnimizin incelediğimiz kısmında datif ekinin umumiyetle +gä, birkaç kelimede de +қа ve +ä şeklinde olduğunu görmekteyiz. Klasik sonrası Çağatay Türkçesinde ünsüz uyumunun gitgide bozulduğunu ve metnimizin de Çağatay Türkçesinin devamı olan Özbek Türkçesiyle oluşturulduğunu göz önüne alarak datif ekinin -қа'lı ve ä'li birkaç şeklini istisna olarak değerlendirebiliriz.

Metnimizde datif eki almış kelimelerden bazıları şunlardır: élgä (İle) (327/11), izimä (İzime) (304/08), oққа (Oka) (323/19), қолigä (Eline) (310/05).

4.2.3.1.4.4. *Yükleme (Akkuzatif) Hâli : +ni*

Yükleme hâlindeki bir isim, cümledeki geçişli fiilin etkisi altındadır. Eski Türkçede isimlerden sonra +ğ/+g (sonradan +ığ/+ig, +uğ/+üg); iyelik ekli kelimelerden sonra +n; zamirlerden sonra +nı/+ni olmak üzere üç türlü akkuzatif eki kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde genel akkuzatif eki ise +ı/+i, +u/+ü'dür.

Özbek Türkçesinde tek tür akkuzatif eki kullanılmıştır: +ni. Metnimizin incelememize konu olan kısmında ise akkuzatif ekinin kullanımında hem Doğu hem de Batı Türkçesinin izleri görülebilir. Nitekim metnimizde genel akkuzatif eki +ni iken bunun yanında söz konusu ekin seyrek olarak +n şeklini de görmekteyiz: kākilin ördir- (Kakülünü ördürmek) (333/31), girdini (Etrafını) (338/35), dābilni (Davulu) (333/10).

4.2.3.1.4.5. *Bulunma (Lokatif) Hâli : +dā*

Bulunma hâli, fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren hâldir. Lokatif eki Özbek Türkçesinde ve metnimizde +dā şeklindedir: häftädä (Haftada) (318/17), mākānidä (Mekanında) (315/37).

4.2.3.1.4.6. *Uzaklaşma (Ablatif) Hâli : +dän*

Eklendiği isme, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur. Bu durumda, fiilin hareketi çıkma durumundaki addan dışarıya doğru yönelmiştir. (Korkmaz, 2009, s. 24). Özbek Türkçesinde ve metnimizde ablatif eki +dän şeklindedir: mārddän (Mertten) (305/18), méndän (Benden) (313/25), şähärdän (Şehirden) (304/23).

4.2.3.1.4.7. *Eşitlik (Ekvatif) Ekleri : +çä, +däy*

Eşitlik eklerinin esas fonksiyonu gibilik, benzerlik ifade etmektir. Fakat görelilik, kadarlık gibi hâller de ifade ederler. (Ergin, 2009, s. 239). Batı Türkçesinde -ca/-ce; -ça/-çe şeklinde karşımıza çıkan eşitlik eki, Özbek Türkçesinde ve incelediğimiz metinde Eski Türkçeye paralel olarak yalnızca +çä şeklindedir. Örneklerimiz şunlardır: dumçä (Kuyruk gibi) (339/10), äñçä (Oldukça) (327/21), işnimçä (İşim gibi) (318/40).

Metnimizde çok sık kullanılan +däy şeklindeki eşitlik eki ise başlangıçta edat olmasına rağmen zamanla uyuma girmeye başlamış ve nihayetinde ekleşmiştir. Gibilik, benzerlik ifade etmektedir: kırdäy (Kır gibi) (325/01), otdäy (Ot gibi) (326/29), Rüstämday (Rütem gibi) (321/12).

4.2.3.1.4.8. *Yön (Direktif) Ekleri : +rä, +kări, +kari*

Özbek Türkçesinde kullanılan yön gösterme ekleri +rä, +kări, +kari şeklinde ise de metnimizin incelememize konu olan kısmında söz konusu eklere rastlanmamıştır.

4.2.3.1.4.9. Vasıta (Instrumental) Hâli: bilân

Özbek Türkçesinde kullanılan vasıta hâli bilân edatı ile yapılmaktadır: Sâhmân bilân (Sehman ile) (314/18), täyâk bilân (Sopa ile) (334/14).

4.2.3.1.5. Sayı İsimleri

Ävâzhân Destanı'nın incelediğimiz kısmında karşımıza çıkan sayı isimlerinden bazıları şu şekildedir: bir (Bir) (320/03), ikki (İki) (333/16), üç (Üç) (319/18), tört (Dört) (303/01), bés (Beş) (303/01), âlti (Altı) (327/26), yétti (Yedi) (336/26), säkkiz (Sekiz) (310/28), ottiz (Otuz) (303/06), Kırk Yigit (Kırk Yiğit) (303/16), säksân (Seksan) (303/02), toksân (Doksan) (303/03), ming (Bin) (336/20). Görüldüğü gibi sayı isimleri, bazı ses değişiklikleri dışarıda tutulursa, Türkiye Türkçesinden çok da farklı değildir.

4.2.3.1.6. İsim Yapım Ekleri

Metnimizde tespit edebildiğimiz isimden isim ve fiilden isim yapma ekleri aşağıdaki gibidir.

4.2.3.1.6.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

+âç: İşlek olmayan bir ektir, sadece bir örneğine rastlanmıştır: (Coşkun, 2014, s. 54). yälängäçlä- (Soymak, çekmek) (310/03).

+äk: Bu ek, benzerlik ve küçültme ifade eder: içäk (Bağırsak) (317/01).

+âr: Sayı isimleri yapar. Bir sayısına eklenir. İşlek değildir: birâr zuryâd (Birer kalanlar) (305/18).

+âv, +âvi: Ona kadar olan sayı isimleri yapmakta kullanılır. Beraberlik ifadesi taşır: héç birâving (Hiç birinin) (314/13).

+çi: Türkçenin en işlek eklerinden biri olan bu ekin başlıca görevi isimlerden meslek ve uğraşı isimleri yapmaktır. Metnimizde şu örneklerine rastlanır: yolâvçi (Yolcu) (332/26), koyçi (Çoban) (331/26).

+dâş: Çok işlek olmayan bu ek, ortaklık ve beraberlik bildirir: émçäkdâş (Süt kardeş) (305/12), sirdâş (Sırdaş) (329/31).

+dıķ, +tıķ: Yer ve alet isimleri yapar. İşlekliliği azdır: ķoltıķ (Koltuk altı, kucak) (307/14).

+düz: Sadece bir örneğine rastlanmıştır: kündüz (Gündüz) (315/29).

+gi: İsimlerden sıfat ve zamir olarak kullanılan isimler yapan aitlik ekidir. Bulunma, bağlılık ve aitlik ifade eder: başıdägi (Başındaki) (316/34).

+ginä, +kinä, +ķınä: Küçültme ve sevgi isimleri yapar. Çok işlek bir ektir: ämälginäng (Küçük emelin) (309/04), ésginängdän (Akılcığından) (340/27), süyäkkinä (Kemikçik) (324/09), ķiräķķınä (Küçük ışık) (309/08).

+l: İşlek olmayan bu ek, benzerlik ifade eder. Metnimizde örneklere vardır: kıızıl (Kırmızı) (308/11).

+ķān, +ķān: Aşırılık ifade eden isimler yapar. İşlek değildir: kättākān (Çok büyük) (339/24), ķoyuķķān (Sağlam kayış) (310/28).

+lāy: Bu ek, zarf yapar: tiriklāy ķayt- (diri diri dönmek) (314/15).

+li: İsimden isim ve sahip olma anlamında sıfat türetir. Metnimizdeki bazı örneklere: tāyāķli (Sopalı) (324/27), ädālätli (Adaletli) (326/05).

+lik: Eski Türkçe döneminden beri kullanılan Türkçenin işlek eklerinden biridir. Başlıca fonksiyonları isimlerden yer, âlet, topluluk isimleri, mücerret isimler ve sıfatlar yapmaktır. (Ergin, 2009, s. 155). Nadir olarak +lık şekline rastlanır. Metnimizde görülen örneklere bazıları şunlardır: ärpäfürüşlik (Zahirecilik) (319/05), égälik (Sahiplik) (305/14), färzändlik (Çocukluk) (325/39), ķārāvullıķ (Bekçilik) (318/36).

+rāķ: Karşılaştırma fonksiyonunda kullanılan bu ek kalıplaşmış olarak karşımıza çıkmaktadır: äzrāķ (Daha az) (319/14).

+siz: İsimlerden isim ve sıfat yapan bu ek +li ekinin olumsuzudur. Eski Türkçeden beri vokal uyumuna giren ekin yuvarlak ünlülü şekillerine metnimizde tesadüf edilmemiştir: Ävāzķānsiz (Avazhansız) (317/02).

+tā: Sayı isimlerine gelerek onlara tane anlamı katar: üçtā (Üç tane) (319/21), beštā (Beş tane) (319/22), ikkitā (İki tane) (319/23).

bā+ : Farsça bir ektir. Genellikle Özbek Türkçesindeki +li ile aynı anlamda sıfatlar yapar: bāḥabār (Haberli, haberdar) (314/19).

bé+ : Farsça bir ektir. +siz anlamında sıfatlar yapar: bétāvfīḵ (Ahlaksız) (333/11), béhisāb (Hesapsız) (337/08).

nā+ : Farsça bir ektir. Olumsuz sıfatlar yapar: nāma'ḵul (Akla uygun olmayan) (322/24).

+bān: Meslek ismi yapan Farsça bir son ektir: dārvāzābān (Kapıcı, muhafız) (336/38).

+bāz: Oynatan, oynayan anlamlarında Farsça bir emir gövdesidir. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılır ve isim yapar: iṣḵībāz (Hayran, aşık, taraftar) (331/08).

+bin: Bakan, bakıcı anlamlarında Farsça bir emir gövdesidir. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılır ve isim yapar: dūrbīn (Dürbün) (323/26).

+cān: Can anlamında Farsça bir kelimedir. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılabilir; sevgi, yakınlık ve dostluk bildiren isimler yapar: bābācān (Mert) (338/39), ātācān (Babacığım, can atam) (312/15).

+çā: Farsça küçültme ekidir: zağçā (Küçük karga) (318/31).

+dār: Tutan, sahip olan anlamlarında Farsça bir emir gövdesidir. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılır; mülkiyet bildirir, meslek ismi ve sıfat yapar: āmāldārning bāši (Memurların başı, amir) (337/26), cilāvdār (Dizgin tutan) (309/25).

+fūrūṣ: Satan anlamında Farsça bir emir gövdesidir. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılır ve meslek ismi yapar: bozfūrūṣ (Kumaş satıcısı) (312/03), ārpāfūrūṣ (Arpa satıcısı, zahireci) (319/05).

+gār, +kār: Farsça bir son ektir, meslek ve işi yapanı bildiren isimler yapar: sāvdāgār (Tüccar) (337/07), nāvkar (Acemi asker) (317/05).

+gin, +kın: İsim ve sıfat yapan Farsça bir son ektir: şāvķın (Gürültü) (335/20), ātgin (?) (335/14).

+hānā: Farsça ev, mesken anlamlarında bir kelimedir. Özbek Türkçesinde birleşik isimler yapar: āšhānā (Mutfak, aş evi) (303/01).

+hor: Yiyen anlamında Farsça bir emir gövdesidir. Özbek Türkçesinde sıfat ve isim yapar: māyhorlik (Sarhoşluk) (303/07).

+vāçčā, +bāçčā < Fars. beççe: İnsan yavrusu anlamında bir isimdir. Özbek Türkçesinde birleşik isimler yapar: békbāçčā (Bey oğlu) (314/01), pādšāvāçčā (Padişah oğlu) (305/28).

+zād: Farsça oğul anlamına gelen bir emir gövdesidir. Özbek Türkçesinde birleşik isimler yapar: békzād (Bey oğlu) (321/12).

4.2.3.1.6.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-ga: Fiil kök veya gövdelerine eklenerek isim ve sıfatlar türetir: yorğa (yori- “yürümek”ten Rahvan yürüyüşlü at) (311/13).

-gin, -gın: Çoğunlukla tek heceli fiil köklerine gelerek isimler türeten bir ektir. Metnimizde örnekleri vardır: tizgin (324/29), kırğın (Savaş, kırım) (310/16)

-gu: Eski Türkçeden beri yalnızca yuvarlak vokalli şekilleri kullanılan, Batı Türkçesinde vokal ve konsonant uyumuna giren -gu/-gü eki metnimizde soyut ad yapma işlevinde karşımıza çıkmaktadır: қayғу (Kaygı) (308/31).

-k/-k; -(i)k; -(u)k: Eski Türkçeden beri işlek olan eklerden biridir. Somut ve soyut manada isimler yapar: dumālāk (Yuvarlak) (317/07), ölik (Ölü) (323/20), süyāk (Kemik) (328/21). Metnimizde ekin Eski Türkçeden kalma sadalı şekline de tesadüf edilmektedir: yāruğ (Işık) (316/31).

-(i)m: Birkaç fonksiyonu olmakla birlikte fiillere gelen -m eki çoklukla tek seferde veya kısa sürede oluşan işlere ad olur: kiyim (Giyim) (316/14), ölim (Ölüm) (319/10).

-mâķ: Masdar eki olarak da bilinen bu ek, bütün fiil kök veya gövdelerine getirilebilir. Fiillerdeki hareket ve oluşun soyut ismini yapar: sâncmâķ (Saplamak, dikmek) (304/04).

-(i)n: Klasik Çağatay Türkçesinde çokça kullanılan -n fiilden isim yapma eki somut ve soyut adlar türetmektedir: ķoşin (Ordu) (325/12).

-(i)ş: Fiillerden hareket ve oluş isimleri yapan bir ektir: yüriş (Yürüyüş) (310/26).

-z: Topluluk veya ikilik bildirir. İşlek bir ek olmayıp kalıplaşmış bazı kelimelerde görülmektedir: kōz (Göz) (310/01).

-ağân: Türkçede eskiden beri görülen bir ektir. Aşırı ve devamlı yapan veya olanı karşılayan isimler yapar: ķatağân (Baskı, yasak) (311/18).

-āk: Bir hareketin yerini veya sonucunu bildiren isimler, alet isimleri ve sıfatlar yapar: (Coşkun, 2014, s. 64): kiyim-kēçāk (Giyim ve azık sözlerinin tekidir) (316/14).

-ân: İşlek olmayan bir ektir: tozânlât- (Tozutmak) (326/24).

-çāk: Çoğunlukla sıfat yapar: émçäkdâş (Süt kardeş) (305/12).

-gân, -kân, -ķan: Aslında sıfat-fiil ekidir. Kalıcı isim ve sıfat yapar: tuķķan (Doğmuş) (315/11), bērgân âmāl (Verilmiş emel) (309/09), tékkân (Değmiş) (322/30),

-ki: Fiilin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesneleri karşılar. Alet isimleri ve soyut isimler yapar: türtkilâ- (Dürtüklemek) (335/32).

4.2.3.2. Sıfat

İsimleri çeşitli yönlerden belirten ve niteleyen kelimelerdir. Aslında Türkçede hiçbir kelime tek başına sıfat değildir. Bir kelimenin sıfat olabilmesi için mutlaka bir isimden önce gelmesi ve onu nitelemesi gerekir. İşlevlerine göre sıfatlar niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

4.2.3.2.1. Niteleme Sıfatları

İsimlerin çeşitli vasıflarını niteleyen sıfatlardır. Metnimizde çok sık görülen niteleme sıfatlarına şu örnekler verilebilir: âlis yol (Uzak yol) (336/37), âlgır kuş (Avını iyi yakalayan kuş) (303/20).

Niteleme sıfatları, kendi içerisinde karşılaştırma sıfatları, pekiştirme (berkitme) sıfatları ve küçültme sıfatları olmak üzere üçe ayrılır.

4.2.3.2.1.1. Karşılaştırma Sıfatları

Özbek Türkçesinde, sıfatlarda karşılaştırma yapmak için -râķ eki kullanılmaktadır: âzrâķ (Daha az) (319/14).

4.2.3.2.1.2. Pekiştirme (Berkitme) Sıfatları

Anlamı güçlendirme işlevinde kullanılan berkitme sıfatları, bazı kurallar çerçevesinde sıfatın başına eklenen hecelerle oluşturabildiği gibi sıfatın tekrarlanması suretiyle de karşılanabilir: kıpkızıl (Kıpkırmızı) (338/22).

4.2.3.2.1.3. Küçültme Sıfatları

Nitelik sıfatları, bazı ekler alarak kendilerinden sonra gelen adların anlamlarında bir “küçültme”, bir “azaltma” meydana getirirler. (Korkmaz, 2009, s. 377). Bu yolla kurulan sıfatlara, küçültme sıfatları adı verilir. Metnimizde örneği bulunamamıştır.

4.2.3.2.2. Belirtme (Tayin) Sıfatları

Nesneleri şu veya bu şekilde belirten sıfatlardır. Yani niteleme sıfatları, nesnenin bünyesinde olan bir vasfı gösterirken belirtme sıfatları nesneyi yalnızca birkaç bakımdan belirtir. Belirtme sıfatları, belirtme şekillerine göre işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları olmak üzere dörde ayrılır.

4.2.3.2.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret yoluyla varlıkların yerlerini belirten kelimelerdir. Metnimizde tespit edilen işaret sıfatları bul, bu, şul, şu şeklindedir: bu sâfâr (Bu defa) (316/29), bul uruş (Bu savaş) (330/01), şu yér (Şu yer) (307/09), şul gâzzâb (?) (328/14).

4.2.3.2.2.2. Sayı Sıfatları

Varlıkları, sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Sayı sıfatları, işlevlerine göre asıl sayı sıfatları , sıra sayı sıfatları , üleştirme sayı sıfatları , kesir sayı sıfatları ve topluluk sayı sıfatları olmak üzere beşe ayrılır.

4.2.3.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Metnimizde geçen asıl sayı sıfatlarından bazıları şunlardır: Kırk Yigit (Kırk Yiğit) (303/16), üç yüz civaḥānāli Čāmbil (Üç yüz civahaneli Çembil) (303/02), bēş yüz qassāb kāšidā (Beş yüz kasap önünde) (338/34), üç tonli āstār (Üç donlu astar) (319/18).

4.2.3.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Özbek Türkçesinde, sayı isimlerine +(i)nçi ekinin ilave edilmesiyle oluşturulan sıra sayı sıfatlarına metnimizde tesadüf edilmemiştir.

4.2.3.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de asıl sayı isimlerine +tä ve +dän eklerinin getirilmesiyle oluşturulan üleştirme sayı sıfatlarına metnimizde tesadüf edilmemiştir.

4.2.3.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

+dän ekiyle ifade edilen kesir sayı sıfatlarının metnimizde örneği yoktur.

4.2.3.2.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Özbek Türkçesinde, asıl sayı isimlerine +älä ve +läb eklerinden birinin ilave edilmesiyle teşkil edilen topluluk sayı sıfatlarına metnimizde tesadüf edilmemiştir.

4.2.3.2.2.3. Soru Sıfatları

Varlıkları ve nesneleri soru yoluyla belirten soru sıfatlarının metnimizde örneği çok azdır: qaysi él (Hangi il?) (338/18), nä hädding (Ne haddin?) (331/04).

4.2.3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Varlık ve nesneleri belirsiz bir biçimde bildiren sıfatlardır. Metnimizde geçen şu kelimeler, belirsizlik sıfatlarına örnek teşkil etmektedir: bir kām (Bir küçük) (303/06), hāmmā gāp (bütün söz) (318/01), hār kim (Her kim) (311/30), néçä sülünning (Nice güzelin) (311/05).

4.2.3.3. Zarf

Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir. (Korkmaz, 2009, s. 451). Türkçede zarflar, işlevleri bakımından zaman zarfları , yer zarfları , miktar zarfları ve tarz (suret) zarfları olmak üzere dörde ayrılır.

4.2.3.3.1. Zaman Zarfları

Metnimizde geçen belli başlı zaman zarfları şunlardır: éndi (Şimdi) (304/16), dārrāv (Acil) (304/15), értä (Yarın) (316/27), ävväl (Evvel) (313/12).

4.2.3.3.2. Yer Zarfları

Boşlukta yer ifade eden kelimelerdir. Az da olsa metnimizdeki örneği mevcuttur: bäländ-päst (Yüksek-alçak) (327/02).

4.2.3.3.3. Miktar Zarfları

Metnimizde miktar zarfı özelliği gösteren kelimelerin sayısı pek fazla değildir. Tespit edebildiğimiz örneklerden bazıları şunlardır: köp (Çok) (324/27), änçä (Nice) (333/25).

4.2.3.3.4. Tarz (Suret) Zarfları

Hâl, tavır, nasıllık-nicelik ifade eden kelimelerdir. Zarfların büyük bir bölümünü tarz zarfları oluşturur. Metnimizde de sayıları oldukça fazla olan tarz zarflarına şu örnekler verilebilir: ästā (Yavaşça) (310/20), bundäy (Böyle) (331/04), tağı (Dahi) (316/15), undäy (Öyle) (333/24), yaḥşi (Güzel) (317/39).

4.2.3.4. Zamir

Zamirler, en geniş tanımıyla ismin yerini tutan kelimelerdir. Nesneleri, temsil ve işaret yoluyla karşılarlar. Tek başlarına anlamları yoktur.

Zamirler, kişilerin ve nesnelerin yerini tutan belirli kelimeler oldukları için sayıları da çok sınırlıdır. Ne var ki, her adın yerini tutabildikleri, her adı işaret ederek gösterebildikleri için kapsamları çok geniş ve sınırsızdır. Bu özellikleriyle de şu veya bu nesneye bağlı olmadan bütün nesneleri karşılayabilen, bütün nesnelerin ortak adları durumunda olan gramer öğeleridir. (Korkmaz, 2009, s. 399). Zamirler kendi içerisinde şahıs zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belirsizlik zamirleri ve bağlama zamirleri olmak üzere altı gruba ayrılırlar. Bizim metnimizde bağlama zamiri bulunmamaktadır.

4.2.3.4.1. Şahıs Zamirleri

Kişi adlarının yerini tutan zamirlerdir. Türkçede üç teklik üç de çokluk olmak üzere altı şahıs zamiri bulunur. Şahıs zamirleri, adlar gibi işletme eklerini alarak çekime girerler. Bu çekimler sırasında da bünyelerinde bazı değişiklikler meydana gelebilir. Metnimizde geçen bazı örnekleri aşağıdaki gibidir.

Teklik 1. şahıs zamiri: méndän (Benden) (313/25), méngä (Bana) (304/15).

Teklik 2. şahıs zamiri: séngä (Sana) (325/38), séning (Senin) (340/02), sénsän (Sensin) (325/33).

Teklik 3. şahıs zamiri: uni (Onu) (339/07), uning (Onun) (330/40).

Çokluk 1. şahıs zamiri: bizär (Biz) (305/34), bizlärgä (Bizlere) (323/30).

Çokluk 2. şahıs zamiri: sizdäy (Sizin gibi) (305/18), sizin (Sizin) (313/22).

Çokluk 3. şahıs zamiri: Metnimizde yoktur.

4.2.3.4.2. Dönüşlülük Zamirleri

Dönüşlülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir. (Korkmaz, 2009, s. 414). Türkiye Türkçesinde “kendi” kelimesine iyelik eklerinin getirilmesiyle kurulan dönüşlülük zamiri, Özbek Türkçesinde umumiyetle öz ve bazen de hod kelimelerinin çekimlenmesiyle kurulmaktadır. Ävâzhân Destanı’nda ise dönüşlülük zamiri olarak daima “öz” kelimesi tercih edilmiştir: özi (Kendi) (323/17), özim (Kendim) (317/08), özimmän (Ben kendim) (332/17).

4.2.3.4.3. İşaret Zamirleri

Varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir. Metnimizde işaret zamiri olarak tespit edilen kelimeler şunlardır: bu, şu, bul, şul. Bu zamirlerin metnimizde geçen bazı örnekleri şunlardır: bundä (Bunda) (306/28), bul (Bu) (330/01), şundä (Şunda) (327/28), şul (Şu) (328/14).

4.2.3.4.4. Soru Zamirleri

Kişi ve nesneleri soru yoluyla temsil eden zamirlerdir. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir: kimdi (Kimdi?) (340/22), nimä (Ne?) (313/23).

4.2.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri

Kişileri ve nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir: biri (Biri) (338/14), birâvi (Birisi) (325/16).

4.2.3.5. Edat

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir. (Korkmaz, 2009, s. 1052).

Edatlar kendi içerisinde ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları ve tekerrür edatları olmak üzere dörde ayrılır.

4.2.3.5.1. Ünlem Edatları

Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlerdir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak “ses” şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımdan bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak mânâlı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır. (Hacıeminoğlu, 2015, s. 293).

Ünlem edatları, kendi içerisinde beşe ayrılır:

4.2.3.5.1.1. Ünlemler: âhi vâý (Ah vay!) (340/04), vâý vâý (Vay vay!) (319/27).

4.2.3.5.1.2. Seslenme Edatları: éy bâbâ (Ey baba!) (338/18), häý ättäng (Hey yazık!) (304/26).

4.2.3.5.1.3. Gösterme Edatları: änä éndi (İşte şimdi!) (305/31).

4.2.3.5.1.4. Sorma Edatları : Sayıları oldukça az olan sorma edatlarının metnimizde örneği yoktur.

4.2.3.5.1.5. Cevap Edatları: yok (Yok) (310/26).

4.2.3.5.2. Bağlama Edatları

Bağlama edatları cümleleri, cümledeki kelimeleri ve kelime gruplarını şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan sözlerdir. Metnimizde tespit edebildiğimiz bağlama edatları, fonksiyonlarına göre şu şekildedir:

4.2.3.5.2.1. Sıralama Edatları : bilän (İle) (321/20), bilä (İle) (334/02).

4.2.3.5.2.2. Denkleştirme Edatları : Metnimizde yoktur.

4.2.3.5.2.3. Karşılaştırma Edatları : gāh (Bazen) (315/20), gāhi (Bazen) (316/31).

4.2.3.5.2.4. Cümle Başı Edatları : Daima cümle başında bulunan bu edatlar, cümleleri mânâ bakımından birbirine bağlarlar. Fonksiyonlarına göre şu gruplara ayrılırlar:

4.2.3.5.2.4.1. Fakat ifadesini taşıyanlar: Metnimizde yoktur.

4.2.3.5.2.4.2. Eğer ifadesini taşıyanlar: ägär (Eğer) (340/27).

4.2.3.5.2.4.3. Çünkü ifadesi taşıyanlar: Metnimizde yoktur.

4.2.3.5.2.4.4. Netice ve izah ifade edenler: éndi (Şimdi) (340/13).

4.2.3.5.2.4.5. Benzerlik ifade edenler: Metnimizde yoktur.

4.2.3.5.2.5. Sona Gelen Edatlar: Bunlar dil birliklerinin, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara, kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlardır. (Ergin, 2009, s. 357). Metnimizde tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır: tulpâr-ä (Cins at) (312/25), zâr-ä (Ağlama) (312/26).

Kuvvetlendirme edatları: Sona gelen bağlama edatlarının tamamı aynı zamanda kuvvetlendirme fonksiyonu da taşımaktadırlar. Bu sebeple bahse konu edatlar, kuvvetlendirme edatı olarak da değerlendirilebilir.

4.2.3.5.3. Son Çekim Edatları

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlelerin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı denir. Bunlar, mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mânâ kazanmaları sebebi ile isim hâl eklerine çok benzerler. (Hacıeminoğlu, 2015, s. 1). Metnimizde geçen son çekim edatları, kullanılışlarına ve fonksiyonlarına göre aşağıdaki gibidir.

4.2.3.5.3.1. Kullanılışlarına Göre Son Çekim Edatları

4.2.3.5.3.1.1. Yalın hâl ile birleşenler: bilân (İle) (323/16), bilä (İle) (334/02) üçün (İçin) (311/30), burun (Önce) (317/18).

4.2.3.5.3.1.2. Yönelme hâli ile birleşenler: song (Son, sonra) (313/27).

4.2.3.5.3.1.3. Uzaklaşma hâli ile birleşenler: song (Son, sonra) (306/128), soğın (Son, sonra) (306/16), kéyin (Sonra) (306/03).

4.2.3.5.3.2. Fonksiyonlarına Göre Son Çekim Edatları

4.2.3.5.3.2.1. Vasıta ve beraberlik bildirenler : bilän (İle) (323/16), bilä (İle) (334/02).

4.2.3.5.3.2.2. Sebep bildirenler : üçün (İçin) (311/30).

4.2.3.5.3.2.3. Benzerlik bildirenler : Metnimizde yoktur.

4.2.3.5.3.2.4. Başkalık bildirenler : Metnimizde yoktur.

4.2.3.5.3.2.5. Miktar bildirenler : Metnimizde yoktur.

4.2.3.5.3.2.6. Zaman bildirenler : song (Son, sonra) (306/128), soğın (Son, sonra) (306/16), kéyin (Sonra) (306/03).

4.2.3.5.3.2.7. Yer ve yön bildirenler : Metnimizde yoktur.

4.2.3.5.4. Tekerrür Edatları

Metnimizde bu edat türünden bir örneğe rastlanmamıştır.

4.2.3.6. Fiil

4.2.3.6.1. Fiil Yapım Ekleri

Metnimizde tespit edebildiğimiz isimden fiil ve fiilden fiil yapma ekleri aşağıdaki gibidir.

4.2.3.6.1.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri

+ä- : Hem oluş bildiren geçişsiz hem de geçişli fiiller türetmektedir: tünä- (Uyumak) (316/26).

+âl- : İşlek değildir: yoğâl- (Kaybolmak) (338/12).

+ay- : Genellikle oluş bildiren geçişsiz fiiller yapmaktadır. Eski Türkçeden beri yaşamaktadır: mungay- (Kederlenmek) (305/31).

+dä- : İşlek değildir: häydä- (Sürmek) (336/15).

+ğı- : Genellikle tabiat taklidi isimlere eklenir. İşlek değildir: ırğı- (Zıplamak) (315/39).

+kırä- : Genellikle ses taklitlerinden fiiller yapar. İşlek değildir: ğarkırä- (Mahvetmek) (314/21).

+lä- : Bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de karşımıza çıkan bir ektir: (Coşkun, 2014, s. 75). täşlä- (Atmak, savurmak) (319/37).

+lä-n- : Birleşik bir ektir; oluş bildiren geçişsiz fiiller yapar: äççıklän- (Gücenmek) (323/37).

+lä-ş- : Birleşik bir ektir; oluş bildiren geçişsiz fiiller ve işteş fiiller yapar: sözläş- (Konuşmak, söyleşmek) (316/36).

+lä-t- : Birleşik bir ektir, geçişli fiiller türetir: tişlät- (Dışletmek) (33/05).

+sä- : İşlek değildir: suvsät- (Susatmak) (332/19).

+şä- : İşlek değildir: şävşä- (Ağrımak) (324/09).

4.2.3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiiller türeten eklerdir. Sayıları az olmakla birlikte işleklikleri oldukça fazladır. Fiilden fiil türeten eklerin bir kısmı, eklendikleri fiillerde köklü anlam değişiklikleri meydana getirirken bir kısmı da anlamda köklü değişiklikler yapmayıp şekil ve durum değişikliği yaparlar ki bunlar çatı ekleridir. Metnimizde tespit edebildiğimiz fiilden fiil yapma ekleri şu şekildedir:

-ä- : İşlek değildir: sorä- (sormak) (340/09).

-älä- : İşlek değildir. Fazlaca yapmak anlamı verir: särälä- (Sınıflandırmak, ayırmak) (336/21).

-är- : Ettirgenlik ekidir, ayrıca geçişsiz fiilleri geçişli yapar. İşlek değildir: kıytärib täşlä- (Döndürüp atmak) (311/35).

-ät- : Ettirgenlik ekidir: yarkırät- (Parlatmak) (320/27).

-dir- : Ettirgenlik ekidir: bildir- (Bildirmek) (311/21).

-kız- : Ettirgenlik ekidir, tek heceli kelimelere eklenir: yâtkızib koy- (Yatırıp koymak) (336/29). (Coşkun, 2014, s. 78).

-(i)l- : Edilgenlik ekidir: âçilgändäy yaşnä- (Açılmış gibi çiçeklenmek) (312/12).

-mä- : Türkçede eskiden beri kullanılan ve en çok işleklik derecesi olan fiilden fiil yapma ekidir. Görevi olumsuz fiil yapmaktır. Bu ekten sonra, hiçbir zaman fiilden fiil yapma eki getirilemez ancak fiilden isim yapma ekleri ve çekim ekleri getirilebilir: âpkélmäsäng (Alıp gelmesen) (314/14), bolmädi (Olmadı) (304/24).

-(i)n- : Dönüşlü ve edilgen fiiller türetir: yüvin- (Yıkanmak) (311/33).

-(i)r- : Geçişsiz fiilleri geçişli yapar. Ettirgenlik ekidir: pişiringlär (Pişirsinler) (327/33).

-sät- : Ettirgenlik ekidir. Tek bir örnekte mevcuttur: körsät- (Göstermek) (340/19).

-(i)ş- : Karşılıklı ve birlikte yapılma anlamları veren işteş fiiller türetir: köriş- (Görüşmek) (330/35), süriş- (Sürmek, sürüşmek) (312/21).

-(i)t- : Ettirgenlik ekidir: şuyit- (Ördürmek) (326/18).

-tä- : İşlek değildir: kıstäb két- (Israr edip gitmek, zorlamak) (327/01).

-(i)z- : Tek heceli kelimelere eklenen ettirgenlik ekidir: âkız- (Akıtmak) (333/04).

4.2.3.6.2. Fiillerde Olumsuzluk

Fiillerde olumsuzluk, Eski Türkçeden beri işleklik derecesi en geniş olan fiilden fiil yapma eki -mä- ile yapılmaktadır. Söz konusu ek, i- fiili hariç bütün fiil kök ve gövdelerine gelebilir: äylämäyin (Eylemeyin) (326/17), étmädi (Etmedi) (336/28), kaçmägän (Kaçmayan) (319/16).

Geniş zamanın olumsuzu ise -mäs ile yapılmaktadır: tärtmäs (Çekmez) (340/05), bolmäs (Olmaz) (311/09).

4.2.3.6.3. Fiil Çekimi

4.2.3.6.3.1. Şahıs Ekleri

Çekimli fiillerdeki şahıs ekleri, fiilin bildirdiği oluş ve kılışın hangi şahıslar tarafından yapıldığını gösteren eklerdir. Şekil ve zaman eklerinden sonra gelirler ve kendilerinden sonra yalnızca soru eki alabilirler.

Türkçede zamir kökenli şahıs ekleri , iyelik eki kökenli şahıs ekleri ve emir kipindeki şahıs ekleri olmak üzere üç tip şahıs eki vardır.

4.2.3.6.3.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Teklik 1. şahıs: -mân: kılâmân (Kılacağım) (318/39), koyâmân (Koyacağım) (334/13).

Teklik 2. şahıs: -sân: koyäsân (Koyacaksın) (329/18), suğuräsânmi (Sökecek misin?) (334/22).

Teklik 3. şahıs: eksiz: uşlär (Avuçlar) (304/33), biçär (Biçer) (321/27).

Çokluk 1. şahıs: -miz: kélämiz (Geleceğiz) (312/07), kêtämiz (Gideceğiz) (317/02).

Çokluk 2. şahıs: -sänlär, -siz(lär): Metnimizde örneği mevcut değildir.

Çokluk 3. şahıs: -lär: Metnimizde örneği mevcut değildir.

4.2.3.6.3.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri

Teklik 1. şahıs: -m: kıldım (Yaptım) (312/35), sorädim (Sordum) (340/09).

Teklik 2. şahıs: -ng: tårtding (Çektin) (324/14).

Teklik 3. şahıs: eksiz: äylädi (Eyledi) (307/35), éşitdi (İşitti) (324/23).

Çokluk 1. şahıs: -k: yürsäk (Yürüsek) (306/24), ålsäk (Alsak) (306/19).

Çokluk 2. şahıs: -nglär, -ngiz: kéldinglär (Geldiniz) (323/01), ölsängiz (Ölseniz) (305/23).

Çokluk 3. şahıs: -lär: Metnimizde örneği mevcut değildir.

4.2.3.6.3.1.3. Emir Kipindeki Şahıs Ekleri

Aslında şekil ekleri olan emir ekleri, aynı zamanda şahıs da ifade ederler. Bu sebeple kip ekinden sonra ayrı bir şahıs eki almazlar. Emir kipindeki şahıs ekleri, her şahıs için ayrı ayrıdır. Söz konusu ekler, “Emir Kipi” bölümünde anlatılacaktır.

4.2.3.6.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri, fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. (Ergin, 2009, s. 288).

Türkçede dokuz çekim kalıbı vardır ve bu çekim kalıpları, bildirme kipleri ve tasarlama (dilek) kipleri olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

4.2.3.6.3.2.1. Bildirme Kipleri

4.2.3.6.3.2.1.1. Geniş Zaman

Geniş zaman ekinde esas itibariyle “her zaman”ı içine alan bir sürerlilik işlevi vardır. Bu işlevi dolayısıyla sık sık yapılan, alışkanlık ya da âdet hâline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan oluş ve kılışlar hep bu kiple anlatılır. (Korkmaz, 2009, s. 637). Metnimizde geçen geniş zaman ekleri -r, -är şeklindedir: kılär (Yapar) (309/31), kônär (Konar) (320/17), uşlär (Avuçlar) (304/33).

Geniş zamanın olumsuzu -mäs ekleri ile teşkil edilir: tårtmäs (Çekmez) (340/05), bolmäs (olmaz) (311/09). Özbek Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunu ifade eden bu eklerden sonra şahıs zamirleri de gelmektedir. Ancak metnimizde örneğine tesadüf edilmemiştir.

4.2.3.6.3.2.1.2. Şimdiki Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda ortaya çıktığını ya da yapıldığını bildirir. Özbek Türkçesinde üç tip şimdiki zaman vardır. (Coşkun, 2014, s. 123). Metnimizde bunların sadece ikisi kullanılmıştır. Şimdiki zaman çekimi fiil kök veya gövdelerine -yöp veya -(ä)yätir eklerinin eklenmesi ile teşkil edilmektedir: sāvutyäpti (Soğutuyordu) (325/11), bäräyätir (Varıyor) (315/05). Özbek Türkçesinde bahse konu

şimdiki zaman yapısından sonra şahıs zamirleri gelmekteyse de metnimizde yalnızca eksiz olan teklik üçüncü şahıs çekimine rastlanmıştır.

Şimdiki zamanın olumsuz çekimi -mä eklerinden sonra şahıs zamirleri getirilmek suretiyle yapılmaktadır. Olumsuz şekli metnimizde geçmemektedir.

4.2.3.6.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan önceki bir zamanda tamamlanmış ya da yapılmış olduğunu bildirir. Özbek Türkçesinde iki tiptir ancak metnimizde bir tanesi mevcuttur. Görülen geçmiş zaman çekimi fiil kök veya gövdelerine -di ekinden sonra iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesi ile teşkil edilir: kıldim (Yaptım) (312/35), sorädim (Sordum) (340/09).

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu –mä ile yapılmaktadır: kılmädi (Yapmadı) (305/15), bolmädi (Olmadı) (304/24).

4.2.3.6.3.2.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen ya da duyulan geçmiş zaman kipi; fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini, ancak konuşanın bunu görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren şekil ve zaman kalıbıdır. (Korkmaz, 2009, s. 599).

Özbek Türkçesinde üç tip öğrenilen geçmiş zaman kipi bulunmaktadır:

1. tip öğrenilen geçmiş zaman: -(i)b zarf-fiil eki + şahıs zamirleri; olumsuzu -mä + şahıs zamirleri şeklinde teşkil edilmektedir: kılibsän (Yapmışsın) (329/16).

2. tip öğrenilen geçmiş zaman: -gän sıfat-fiil eki + şahıs zamirleri şeklindedir: çärçägänmän (Yorulmuşum) (339/16), yürgänsän (Yürümüşsün) (334/12). Olumsuzu -gän ekinden sonra érmes getirilerek veya bu ekten önce –mä eki getirilerek teşkil edilmekte ise de metnimizde örneği yoktur.

3. tip öğrenilen geçmiş zaman: -gändir/-kändir/-qandır+ şahıs zamirleri şeklindedir. Metnimizde bulunmamaktadır.

4.2.3.6.3.2.1.5. Gelecek Zaman

Fiilin ifade ettiği oluş ve kılışın henüz gerçekleşmemiş olduğunu, ancak gelecekteki bir zaman diliminde gerçekleşeceğini bildirir. Özbek Türkçesinde beş tip gelecek zaman vardır. Metnimizde iki tipi görülmektedir. Birincisi, fiil kök veya gövdelerine –ä(y) ekinden sonra şahıs zamirleri getirilmek suretiyle teşkil edilir. İkincisi ise fiil kök veya gövdelerine –äyâtgän veya –ädigän eklerinden sonra şahıs zamirleri getirilmek suretiyle teşkil edilir. Ancak metnimizde eklerden sonra şahıs zamirleri getirilmemiştir: yätädigän (Yatacak) (303/05), äytäyâtgän (Söyleyecek) (339/03), kélämän (Geleceğim) (323/21).

Gelecek zamanın olumsuzu –mä(y) + şahıs zamiri şeklinde teşkil edilmiştir: qılmäymän (Yapmayacağım) (317/09).

Özbek Türkçesinde bir de -ğu gelecek zaman sıfat-fiil eki + iyelik eki + -dir şeklinde çekimlenen ve mutlak gelecek zamanı bildiren bir yapı vardır. Harezm Türkçesinde de görülen bu yapı, Çağatay Türkçesinin en belirleyici özelliklerinden biridir ancak metnimizde örneğine rastlanmamıştır.

4.2.3.6.3.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri

Tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerindeki gibi bildirme, haber verme biçiminde bir oluş ve kılış yoktur. Bu kipler, daha gerçekleşmemiş olan, ancak gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik şekillerinde tasarlanan kiplerdir. (Korkmaz, 2009, s. 647).

4.2.3.6.3.2.2.1. Emir Kipi

Fiilin ifade ettiği hareketin emirle yapılmasını işaret eden kiptir. Emir ekleri hem şekil hem de şahıs bildirirler. Yani diğer fiil çekimlerinden farklı olarak emir kipinde her şahsın ayrı ayrı ekleri vardır.

Teklik 1. şahıs eki: –(ä)yin –(ä)y: qoyäyin (Koyayım) (333/12), qoyäy (Koyayım) (320/16).

Teklik 2. şahıs eki: eksiz, -gin: kuvgin (Kov) (309/14), sâl (Ver, koy) (331/26).

Teklik 3. şahıs eki: -sin: sürinsin (Sürünsün) (329/03), tüşsin (Düşsün) (328/37).

Çokluk 1. şahıs eki: Metnimizde örneği yoktur.

Çokluk 2. şahıs eki: -(i)ng(lär): yâtinglär (Yatın) (314/03).

Çokluk 3. şahıs eki: Metnimizde örneği yoktur.

Emir kipinin olumsuz şekli -mä + şahıs ekleri şeklinde oluşturulur: ârttirmägin (Arttırma) (340/20).

4.2.3.6.3.2.2.2. Şart Kipi

Esas cümledeki oluş ve kılışı şarta bağlayan tasarlama kipi. Şart kipi -sä + iyelik kökenli şahıs ekleri şeklindedir.

Teklik 1. şahıs: -sä-m: bilsäm (Bilsem) (339/29).

Teklik 2. şahıs: -sä-ng: bilsäng (Bilsen) (332/30).

Teklik 3. şahıs: -sä: bolsä (Olsa) (304/14).

Çokluk 1. şahıs: -sä-k: bolsäk (Olsak) (306/09).

Çokluk 2. şahıs: -sä-ngiz: buyursängiz (Buyursanız) (305/34).

Çokluk 3. şahıs: -sä-lär: Metnimizde yoktur.

Şart kipinin olumsuz şekli -mä + -sä + şahıs ekleri şeklinde oluşturulur: açmäsänglär (Açmasalar) (337/23).

4.2.3.6.3.2.2.3. İstek Kipi

Tasarlanan hareketin istendiğini veya bir işe niyet edildiğini gösteren kiptir. Metnimizde istek kipi -Eski Türkçede de olduğu gibi- aslında gelecek zaman eki olup bünyesinde geniş zaman, tahmin ve istek anlamlarını da barındıran –gây eki ile

kurulmaktadır: âlgây mén (Alayım) (339/15). Bilindiği üzere bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan -a/-e istek kipi de buradan gelmektedir.

4.2.3.6.3.2.2.4. Gereklilik Kipi

Tasarlanan hareketin gerekli olduğunu bildiren kiptir. Özbek Türkçesinde gereklilik kipi kérék ile yapılmaktadır. Ancak metnimizde örneği yoktur.

4.2.3.6.4. Cevherî Fiil ve Bildirme Ekleri

-i fiili Eski Türkçede er- şeklinde idi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan er- fiilinin Batı Türkçesine geçerken r'si düşmüş, e > i değişmesi ile vokali de değişerek i- şekli ortaya çıkmıştır. Öte yandan fiilin çekim sahası da daralmış ve i- fiili Batı Türkçesinin başından beri dört çekim şekli içinde kullanıla gelmiştir. (Ergin, 2009, s. 316).

Metnimizde söz konusu fiilin é- şeklinde geçtiği tespit edilmiştir. İsim fiili, ek fiil, cevher fiili, cevherî fiil ya da ana yardımcı fiil olarak adlandırılan i- fiili, tek başına belirli bir anlam ifade etmeyip bir yandan isimleri yüklem yaparken bir yandan da fiillerin birleşik çekimlerini oluşturmaktadır.

i- fiili Batı Türkçesinde isimlerle birlikte kullanıldığında şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipi çekimlerinde bulunmaktadır. Metnimizdeki bazı örnekleri şu şekildedir: édi (İdi) (310/26), ésän (İsen) (315/37), ékän (İmiş) (316/34).

Cevherî fiilin olumsuzu Özbek Türkçesinde genellikle émäs (340/09) ile yapılırken Çağatay Türkçesinde bazen é(r)mes yerine dögül/dégül edatı da tercih edilmektedir. Bilindiği üzere bahse konu fiilin menfisi, Batı Türkçesinde de değil edatı ile ifade edilmektedir.

4.2.3.6.5. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını

ifade etmek için birleşik çekimlere başvurulur. Birleşik çekim iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir. (Ergin, 2009, s. 320).

Türkiye Türkçesinde birleşik çekim, tek başına belli bir anlamı olmayan i- fiilinin yardımıyla yapılmaktadır ve fiil çekimlerinde basit tarzın dışında hikâye tarzı, rivayet tarzı ve şart tarzı olmak üzere üç tarz daha vardır. Metnimizdeki é- ile yapılan birleşik çekimlerin bazı örnekleri ise şu şekildedir:

Hikâye Tarzı:

Geniş zamanın hikâyesi: Metnimizde örneği yoktur.

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi: çıķib édim (Çıkmıştım) (318/14).

Şartın hikâyesi: Metnimizde örneği yoktur.

Rivayet Tarzı:

Geniş zamanın rivayeti: körär ékân (Görürmüş) (310/11).

Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti: koygân ékân (Koymuş imiş) (336/33).

Şart Tarzı:

Şart tarzındaki birleşik çekimli fiillerin metnimizde örneği yoktur.

4.2.3.6.6. Fiillerde Soru

Metnimizde, fiillerde soru -mi eki ile yapılmaktadır. Fiil çekimlerinde söz konusu ekin yeri, bugünkü yazı dilimizdekinden farksızdır ve daima kendinden önceki kelime ile birleşik yazılır: bârmidi (Var mıydı?) (331/33).

4.2.3.6.7. Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller, bir isim ile bir yardımcı fiilin birleşmesinden veya belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluşan fiil türleridir. Yardımcı fiil daima isim veya asıl fiilden sonra gelir.

Birleşik fiilleri isimlerden yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller ve tasvir fiilleri olmak üzere iki ana gruba ayırarak inceleyebiliriz:

4.2.3.6.7.1. İsimlerden Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller

Bunlar bir ad veya sıfat ile et-, eyle-, yap-, kıl-, ol- ve bulun- yardımcı fiillerinin birleşmesinden oluşmuştur. Birleştikleri yardımcı fiilin görevi, bir adı fiil durumuna getirmektir. Dolayısıyla, esas anlam ad üzerindedir. Yardımcı fiil, yalnızca adı “etmek”, “yapmak”, “kılmak” ve “olmak” anlamları katarak fiilleştiren ve çekim eklerini alan bir işlev yüklenmiştir. (Korkmaz, 2009, s. 792).

Metnimizde isimlerden birleşik fiil yapmak için ét-, äylä-, kıl- ve bol- ana yardımcı fiilleri kullanılmıştır. Bunlardan özellikle bol- ve kıl- oldukça işlektir. Hemen hemen her isimle birleşerek onları fiilleştirmişlerdir. Bunların yanında bir de çok işlek olmayan ancak bazı isimlerle birleşerek yeni bir anlam meydana getiren fiiller vardır. Yardımcı fiil olarak sayılmasalar da bunların oluşturdukları kelime grupları birleşik fiil olarak kabul edilmektedir. Metnimizdeki birleşik fiil örneklerinden bazıları şunlardır:

ét- ile yapılanlar: ābād ét- (Modern, mamur hale getirmek) (315/24).

äylä- ile yapılanlar: rāhm äylä- (Merhamet etmek) (326/17).

kıl- ile yapılanlar: duā kıl- (Dua etmek) (312/36).

bol- ile yapılanlar: āmān bol- (Mesut olmak) (336/19).

ât- ile yapılanlar: oḡ ât- (Ok atmak) (313/15).

bâr- ile yapılanlar: ästâ bâr- (Yavaşça varmak) (331/13).

bér- ile yapılanlar: dām bér- (Nefes vermek) (325/09).

bil- ile yapılanlar: özi bil- (Kendini bilmek) (318/01).

buz- ile yapılanlar: köngling buz- (Gönlünü bozmak, kırmak) (325/28).

öt- ile yapılanlar: kışim öt- (Kış geçmek) (318/22).

sâl- ile yapılanlar: kûlâk sâl- (Dinlemek, kulak vermek) (304/09).

ur- ile yapılanlar: bâş ur- (Başvurmak) (325/35).

4.2.3.6.7.2. Tasvir Fiilleri

Tasvir fiilleri, belirli zarf-fiil eklerini almış fiillere yine belirli yardımcı fiillerin getirilmesi suretiyle yapılan birleşik fiil tabanlarıdır. Bu birleşik yapı içerisinde asıl anlam, zarf-fiil eki almış olan ilk fiildedir. İkinci fiil ise zarf-fiil hâlindeki esas fiilin oluş ve kılış biçimini tasvir etmektedir. (Korkmaz, 2009, s. 811). Tasvir fiilleri kendi içinde yeterlik (iktidar) fiili, tezlik fiili, süreklilik (devamlılık) fiili ve yaklaşma fiili olmak üzere dörde ayrılır.

4.2.3.6.7.2.1. Yeterlik (İktidar) Fiili

Metnimizde yeterlilik fiilini karşılayan yapı fiil kök veya gövdelerine –ä(y) zarf-fiil eklerinden sonra âl- yardımcı fiili getirilmek suretiyle oluşturulan yapıdır ve bu yapıda –ä eki âl fiiliyle kaynaşır: bérâl- (Verebilmek) (325/15), körâl- (Görebilmek) (338/32).

4.2.3.6.7.2.2. Tezlik Fiili

Tezlik fiili, metnimizde bér-/vér- yardımcı fiili ile yapılmaktadır: suyab bér- (Destekleyip vermek) (311/27), çıkavér- (Çıkıvermek) (323/27).

4.2.3.6.7.2.3. Süreklilik (Devamlılık) Fiili

Çağatay Türkçesinde kél- ve tur- yardımcı fiilleri yapılan süreklilik fiili, metnimizde tur-, yât- ve kél- yardımcı fiilleri ile yapılmaktadır.

tur-: tutib tur- (Tutup durmak) (323/26).

yât-: Özbek Türkçesinde süreklilik bildiren tasvirî fiiller yapmak için kullanılan yât- yardımcı fiilinin bu işlevine, metnimizde de rastlamaktayız: kôrkitib yât- (Korkutup yatmak) (335/21).

kél-: häydäb kél- (Sürüp gelmek) (339/17).

4.2.3.6.7.2.4. Yaklaşma Fiili

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de yâz- yardımcı fiili ile yapılan yaklaşma fiilinin örneğine metnimizde tesadüf edilmemiştir.

Yarı Tasvir Fiilleri

Tahsin Banguoğlu, -ip zarf-fiilleri ile yapılmış olup birleşik fiil görünümünde olan fiilleri yarı tasvir fiili olarak kabul etmektedir. Bu yapıyı yeni bir gelişme olarak gören Banguoğlu, dilimizde tek olarak kullanılışı daralan -e zarf-fiillerinin, yerini -ip zarf-fiillerine bıraktığını söyler. (Banguoğlu, 2007, s. 493). Konu üzerinde fikir beyan eden bilim adamlarından biri olan Mesut Şen de söz konusu yapıları yarı tasvirî fiil veya birleşik kelime olarak değerlendirmektedir. (Şen, 1999, s. 1071-1092).

Metnimizde tespit edebildiğimiz örneklerden bazıları şunlardır: kömib koy- (Gömüp koymak) (334/27), bolib yâtâvér- (O olup yatıvermek) (336/27), çıkıb qâl- (Çıkıp kalmak) (323/32), kélip âlib két- (Gelip alıp gitmek) (337/24), körib äyt- (Görüp söylemek) (316/37), bolib qâl- (O olup kalmak) (331/18), âlib koy- (Alıp koymak) (310/13), ötib otir- (Geçip oturmak) (330/35), türtiläb öt- (Dürtükleyip geçmek) (335/32), saçib taşlä- (Saçıp atmak) (319/37), yaqınläb yét- (Yaklaşıp varmak) (325/06), bāqib yür- (Bakıp yürümek) (331/20).

4.2.3.7. Sıfat - Fiiller (Partisipler)

Sıfat-fiiller, bir yanları ile sıfat bir yanları ile fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırılar. (Korkmaz, 2009, s. 909). Bazı durumlarda kalıcı isimler de yapabilen sıfat-fiil ekleri, böyle olduğunda zaman gösterme özelliklerini kaybederler.

Metnimizde tespit edebildiğimiz sıfat-fiiller, bünyelerinde barındırdıkları zaman ifadelerine göre üç kısımda ele alınabilir:

4.2.3.7.1. Geçmiş Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller

Çağatay Türkçesinde, önceki devirlerin aksine oldukça az kullanılan ve geçmiş zaman ifade eden -miş sıfat-fiiline metnimizde tesadüf edilmemiştir.

-gän, -kän, -kan: Kullanım alanı oldukça geniştir: açılğan bāg (Açılmış bağ) (304/30), bérğän ämäl (Verilmiş emel) (309/09), tékkän (Değmiş) (322/30), âkkan (Akmış) (314/21).

4.2.3.7.2. Geniş Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller

-är: Menfisi -mäs ile yapılan sıfat-fiil ekinin, düz-dar ünlülü biçimi hiç kullanılmamıştır: uçärgä kanāt (Uçuran kanat) (334/35).

-mäs: Olumsuz geniş zaman sıfat-fiil ekidir: Metnimizde örneği yoktur.

4.2.3.7.3. Gelecek Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller

-gü, -kü, ku: Ekin dek/dék edatı ile kullanılışı Çağatay Türkçesinde oldukça yaygındır. Gelecek zaman dışında, bağlama göre gereklilik ya da mecburiyet de ifade edebilir. Metnimizde örneği yoktur.

Bunların dışında metnimizde tespit edilen sıfat-fiillerden bazıları şunlardır: bér-ädigän âş (Verilecek yemek) (321/38), äyt-äyätgän söz (Söylenecek söz) (339/03).

4.2.3.8. Zarf - Fiiller (Gerundiumlar)

Zarf-fiiller, bir yanıyla fiil, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede, şahsa ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen; ancak, yargı bildiren fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler. (Korkmaz, 2009, s. 983). İsimler veya fiiller gibi çekime girmeleri mümkün değildir.

Metnimizde tespit edebildiğimiz zarf-fiil ekleri ve örnekleri aşağıdaki gibidir.

-ä(y): Ünsüz ile biten fiillere -ä, ünlü ile biten fiillere ise -y zarf-fiili gelmektedir. Özbek Türkçesinde, özellikle tasvirî fiillerin teşkil edilmesinde ve ikilemelerde çokça kullanılır: äytävér- (Söyleyivermek) (303/11).

-gändä, -kändä: -ğan/-gen sıfat-fiil eki ile -da/-de bulunma hâli ekinin birleşmesinden oluşan bu zarf-fiil eki, “-dığında/-diğinde” anlamını verir: kılğändä (Yaptığında) (319/05), çıkkändä (Çıktığında) (322/14).

-günçä: -ğu/-gü sıfat-fiil eki, n yardımcı sesi ve -ça/-çe eşitlik ekinin birleşmesinden oluşan bu zarf-fiil fonksiyonundaki birleşik şekiller “-dıkça/-dikçe” ve “-ıncaya/-inceye kadar” anlamlarını verir: kélğünçä (Gelinceye kadar) (325/29).

-gäni, -kani: Eski Türkçedeki “-ğalı, -geli” eklerine dayanır. “-mek için, -mak için; -meye, -maya” anlamları verir: çıkkanimdä (Çıktığımda) (317/30), äytgänini (Söylediğini) (323/22).

-kän: é- fiilinin zarf-fiil ekidir. Geçmiş zaman anlamı verir: koygän ékän (Koymuş imiş) (336/33).

-mäy(in): -ä(y) ve -(i)b zarf-fiillerinin olumsuz şekillerini ifade etmek için kullanılır. “-meden, -madan; -meksizin, -maksızın” anlamları verir: körmäy (Görmeden) (323/05), yolıkmäy (Rastlamadan) (334/12).

-(i)b: Ünlü ile biten fiillere doğrudan eklenirken ünsüz ile biten fiillere, araya bir “i” yardımcı ünlüsü geldikten sonra getirilir. Oldukça işlektir: bolib (Olup) (305/03), kılıbsän (Yapmışsın) (329/16). Söz konusu zarf-fiil ekinin, bugün Azerbaycan Türkçesinde gördüğümüz -ıp/-ip şeklinden genişlemeyle oluşan -äb şekline de metnimizde rastlanmaktadır: sâldiräb (Saldırıp) 320/04, uzäb kët- (Koparıp gitmek) (314/16).

4.3. Metin

4.3.1. Ävəzhən Destanı

ÄVƏZHƏN

Äytüvçi

MÜHƏMMƏDQUL CƏMURƏD OĞLI POLKƏN

Nəşrgə Täyyärləvçilər

MÜHƏMMƏDNƏDİR SƏİDOV, ZUBƏYDƏ HÜSƏİNOVƏ

Mühərrir

MƏNSUR ƏFZƏLOV

[303] (1) Ərədən töt yil, bəş yil ötib kətdi. Ältmiş aşhənəli (2) Çəmbil, üç yüz civaḥənəli Çəmbil, səksən sərdəbəli (3) Çəmbil, toxsən toyḥənəli Çəmbil. Göroḡli välləmät kəcä - (4) kündüz süygəni Yunus, Miskāl Pərizād, əldidä kəcä - (5) kündüz həngämä qıp yätədigən Qırq Əzämät, toxsən əlti sərkərdəsi, (6) bir kəm ottiz sərdəri, ləşkəri, Səqıbulbulin (7) səzəndəsi, bir kün qıldı otiriş mähhorlikni. Yarım kəcädən (8) ötdi. Göroḡlibək Qırq Yigitlərigə Həldər, Səhmən, (9) Şədmən səp pəlvənlərgə qarəb, əvci kəlib, zörlik, (10) bərlik daḡdaḡasidən otirgən yəri yərən əzəmətlərgə qarəb (11) bir söz əytävərđi. Göroḡli Pədsə:

(12) Hər uruḡdən əzəmətni yığmāqdən,

(13) Hıtəyi kəsəgə məyni quymāqdən,

(14) Qız ornigə pərilərdən süymāqdən.

(15) Hər rəng tonni yaşnətişib kiymāqdən,

(16) Süymäkdän kämliğing barmi, Qırq Yigit?

(17) Duşmān körsāng qāvāgingni uymāqdān,

(18) Polāt dābil Bālli kölgā toymāqdān,

(19) Boz tārłānni tālpintirib çuymāqdān,

(20) Ğāz, ördäkkā ālgır kuşni qoymāqdān,

(21) Qoymāqdān ārmāning barmi, Qırq Yigit?

(22) Hār tārāfdān yaḥşi yigit ālmāqdān,

(23) Āmāldār qıp hızmātlārgā sālmaqdān,

(24) Duşmānlārni kıygās kılib kēlmāqdān,

[304]

(1) Āräblārni nimtā-nimtā bolmaqdān,

(2) Çāpmāqdān ārmānning barmi, şērlārim?

(3) Ölmāy turib kāfān tonni biçmaqdān

(4) Yāvning küni duşmānlārni sānçmaqdān,

(5) Uruş kılib, çāçādān qān kēçmaqdān,

(6) Kökrāgidān nāyzā bilān sānçmaqdān,

(7) Sānçmaqdān ārmāning barmi, şērlārim?

(8) Ēndi duşmān tüşmās mēning izimā,

(9) Qulāq sānglār ıhlās bilān sözimā!

(10) Bir nārsādān kämliğiz bolsā-çi,

(11) Uyalmayin, äyting, bëklär özimä!

(12) Şän-şävkät dağdağalär ètinglär,

(13) İnşāāllā müddāgä yètinglär!

(14) Bir kämliging bolsä bëgim särdärlär,

(15) Qırq Yigitlär, darrāv mēngä äytinglär!

(16) Änä èndi Sähmān, Hāldārbēk, Qırq Yigit toqsān ālti (17) bëgi, bir kām ottiz särdāri hāmmāsi cāyidān turib, Hāsānhān (18) güldäy yaşnāb, ortālikdā otiribdi. Änä Sähmān (19) pālvān Göroglibēkkā qarāb “Hudāyā hārlik körmāng dunyādā”, (20) dēb bir söz äytävērdi:

(21) Duşmān kēlib, Çāmbilbēldä ēl boldi,

(22) Tēvärāgi zānglāb yātgan çöl boldi.

(23) Hār şähārdān ālgān olcā mol boldi.

(24) Özingizdān birār fārzānd bolmādi,

(25) Bu bëklärning bir kämligi şu boldi.

(26) Hāy ättāng, “qutli bolsin”, dēmādi,

(27) Hāmmā ādām toy qıp āşlār yēmādi.

(28) Qırq Yigitning bir kämligi şu boldi,

(29) Özingizdān birār fārzānd bolmādi.¹

(30) Açılğan bāglārdā rāyhān güling yok,

¹ Qolyāzmādā “bomādi”

- (31) Söylämâkka şiringinä tiling yok,
 (32) Äcäl yetib ölsäng Çämbil elidä,
 (33) “Vây âtäm!” déb, täyâk uşlär uling² yok.
 (34) Kırk Yigitning bir kämligi şu boldi.

[305]

- (1) Sälâm äläyküm Çämbilning şäyi,³
 (2) Bëpilik yänmäydi çiräqning mäyi.
 (3) Çämbil eldä bolib färzänd gädäyi,
 (4) Kırk Yigitning bir kämligi şu boldi.
 (5) Kaytmäyin, särgaygän äydäy yüzing yok,
 (6) Gäpirmâkka här zämändä sözing yok.
 (7) Äcäl yetib ölsäng Çämbil şähridä,
 (8) “Vây âtäm” dër, saçın yâyär kızing yok.
 (9) Kävming yok, qarindâşing yok,
 (10) Äkä-ini, dârd äytär sirdâşing yok,
 (11) Äcäl yetib öläqoysäng Çämbildä,
 (12) “Vây äkäm” dër sening emçäkdâşing yok.

² Oğling

³ Şahi

(13) Qırq Yigitning bir kamligi şu boldi.

(14) Häy ättäng-ä, el egälik bolmädi,

(15) Dosti duşmān “qutli bolsin” qılmädi:

(16) Äy Yunusdān birār fārzānd bolmädi.

(17) Čämbil eli egälik bop qālmädi;

(18) Sizdäy märdän birār zuryād bolmädi.

(19) Tahtingizgä egä bolib qālmädi.

(20) Qırq Yigitning bir kamligi şu boldi.

(21) Ättäng-ä duşmäning yürägi küyib,

(22) Yunus, Miskāl yāş bāççädäy mungayib,

(23) Äcāl yētib siz ölsängiz Čämbildä,

(24) Şundäyin Čämbil el qāldi bēsāhib.

(25) Qırq Yigitning bir kamligi şu boldi.

(26) Qāzivāzlik qilib, bārmāy dāvlārgä,

(27) Şikār qilib çıqmāy Bālkān Tāglārgä,

(28) “Pādşāvāççām”, dēyişib cıgalār sänçib

(29) İyärtib bārmādik bizlār yāvlārgä.

(30) Qırq Yigitning bir kamligi şu boldi.

(31) Änä endi ma'kul sözning kārui yok. Göroğlibek mungaydi. (32) Qırq Yigit turib, Dāniyār Ätālık Göroqli Pādşāgä (33) qarāb bir söz äytävērdi:

(34) Bir ʔizmät buyursängiz bizär ʔılärdik,

(35) Tinmäy çöldä bädävlärni yälärdik,

[306]

(1) ʔunʔär šähning Bäl Äväzcän mährämin,

(2) Siz buyursängiz bizär älib kälärdik.

(3) Ändän këyin biz bëärmän bolärdik.

(4) Kömir ʔilib kälsäk täğning bädämin

(5) Duşmänni yüräkdän këtkärmäy ğamin,

(6) Sülüvligi äydäy ëmiş Äväzning,

(7) Älib kälsäk Münsik ʔänning mährämin,

(8) Bëllärgä ğayrät ʔıp ʔancärni çälsäk,

(9) Ğayrät ʔilib bizär ʔunʔärdä bolsäk.

(10) ʔunʔär šähning Bäl Äväzdäy mährämin

(11) Hängämägä äpkëp, käsägül ʔılsäk.

(12) Toqsän bëkning bir ümidi şu boldi.

(13) Bätir bolmäy nuḡrä ʔancär çälmäydi,

(14) ʔudäydän bëfärmän hëç iş bolmäydi.

(15) Äväzʔänni älib kälsäk Çämbilgä,

(16) Undän soĝın hëç kämi köst ʔälmäydi.

(17) ʔırḡ Yigitning bir murädi şu boldi.

(18) Duşmān kēlsā, undān song sāvāş kılsāk

(19) Şērdāy bop Ävāzni ortāgā ālsāk,

(20) Äydāy kıp ortāgā kāsāgöl kılsāk...

(21) Kırk Yigitning bir ümidi şu boldi.

(22) Änä èndi Kırk Yigit [nāmidān Tēmirhān] äytdi: (23) – Ävāzhānning sülüvligigā üy yāruğ bolib kētārmış. (24) Şuni ālib kēlib, āvlārgā, yāvlārgā iyärtib yürsāk, hēc ārmān (25) yok, – dēdi. Göroğlibēk hurüşgā kēlib, Tēmirhāngā (26) qarāb, bir söz äytävērdi:

(27) Kulāk sālgin, Tēmirhānim,

(28) Yahşi sārpa āpkēl bundā!

(29) Hāsānhāngā kiydiringlār,

(30) Hāsānhān beklārgā kättā.

(31) Hāsānhāngā āmāl bēring.

(32) “Dāvlāt kutli bolsin”, kıling!

(33) Cıgalār sänçib başigā,

(34) Kırk Yigitgā sardār kıling!

(35) Kaddingdān kētāyin beklār,

(36) Hāmmāngiz hızmātkār boling!

[307]

(1) Tur cāyingdān, kēling èndi,

(2) Hāsāngā kutluqçi boling!

- (3) Dāim yāvgā iyärtirib,
- (4) Äytgänining bärin kıling!
- (5) Tèmirhân, âpkêl tonlärni,
- (6) Häsänni ämäldâr kıling!
- (7) Mindiringlär Ğirkök âtni,
- (8) Hân Häsänni yāvgā sâling!
- (9) Kättä-kiçik şu yerdäsän,
- (10) Bāittifāk hämmäng bëklâr,
- (11) Häsäncänni särdâr kıling!
- (12) Tèmirhân çâpkıllâb kêtđi,
- (13) Şärbäthānäsığä yêtđi.
- (14) Koltık-koltık sârpâ âpkêp,
- (15) Häsänhân âldigä ôtđi.
- (16) Göroğligä yakın yêtđi,
- (17) Töläk “Bâtir” idräyib,
- (18) Közi çängarâqlâb kêtđi.
- (19) Bëklâr vaqtini huşlädi,
- (20) Häsän kolini tişlädi.
- (21) Göroğlining Tèmirhâni,
- (22) Kündâl, kimhâb, şâl tonlärni,

(23) Āpkēp ortāgā tāşlādi.

(24) Yaḥşi hızmātğā yarādi,

(25) Hāsānhān kākilin tārādi.

(26) Āppāk dāstār ʕıngıllātib,

(27) Hāsānhān başgā orādi.

(28) Āynāgā kirib qarādi.

(29) Piyālāgā bāl kuydirdi,

(30) Yāmān kökäyin kıydirdi.

(31) Boyigā ölçāgāndāy kıp,

(32) Kündāl, lāttā, hār rāng tonni,

(33) Hāsān bālāgā kiydirdi.

(34) Hāsān hār maḳām söylādi,

(35) Yaḥşi iltifāt āylādi.

(36) Polāt kılıç, tillā ğılāf,

(37) Morātsā kılgān kāmārni,

[308]

(1) Hāsānhān bēlgā bāylādi;

(2) Kiçilikkināsin tāylādi.⁴

⁴ Tāşlādi.

- (3) Yālgāni yoq gāpning rāsti,
- (4) Bolsin bèklārning hāvāsi.
- (5) Āyāqqa oḡṣātib kiydi,
- (6) Şikāri kāvş-māhsi.
- (7) Yād kıldi hāzrāt Dāvudni;
- (8) Ābād Čāmbil māmlākāti.
- (9) Čār āynā başigā kiyib,
- (10) Kiydi kirāvkā sāvutni.
- (11) Hāsānhān kızil çoğ boldi,
- (12) Tölāk “Bâtir” bāy-bāy déb,
- (13) Dārding ursin özimā, déb,
- (14) Közi qaynāb, içi küyib,
- (15) Čörttä dimāgi çağ boldi.
- (16) Cāningā ur, cāningā ur, déb
- (17) Tölāk “Bâtir”, ḡezrāv, déb,
- (18) Cönāmāqlikkā çağ boldi.
- (19) Tāmāşā āylāng kişigā,
- (20) Āt çağr boldi dāştigā.
- (21) Hāsānhānni sardār kılib,
- (22) Cığalār sänçdi başigā.

(23) Kākıl sildirāb tūşigä

(24) Qalkānni yēlkägä qoyib,

(25) Polāt näyzä yānbāşidä.

(26) Änä èndi Häsānhānni sārđār kılib, “şundäy dāvlāt (27) qutli bolsin”, dēyişdi. Göroğlibek Häsānhānā qarāsä, āydäy (28) bālķib turibdi. Hūşvaqt bolib “dāvlāt qutli bolsin” (29) kılib, bir söz äytäverdi Göroğlibek:

(30) Äbād bolsin, qozim, Çämbildäy cāyim,

(31) Yürägimdän kētdi qayğumān vāyim.

(32) Qutli bolsin färzāndginām sāröpäying,

(33) Sārđärliging qutli bolsin, Häsāncān!

[309]

(1) Häsān, közim, sēn on ālti yāşingdä,

(2) Hāmmä qāyil bolsin kılgān işinggä!

(3) Yāş hām bolsāng cığa sānçdim başinggä,

(4) Ämālgināng qutli bolsin, färzāndim!

(5) Hūşvaqt bop, tēnāmdän kētdi dārmānim,

(6) Mārťābāli bolsin sālgān mākānim!

(7) Kıyāmātdä şuytib tursāng āldimdä,

(8) Äsli yokdi, çiraqķınām, ärmānim.

(9) Bērgān ämāl qutli bolsin, Häsāncān!

(10) Äppāk dāstār yarāşadi başinggä

(11) Hämme qayıp bolsın qılğın işingä!

(12) Şuytib tursäng mënning öng yânbâşimdä,

(13) Ümrginäng uzâq bolsın, fârzândim!

(14) Dâim kuvgin, hêç qaçmâgi, fârzândim!

(15) Änä êndi Qırq Yigitgä sârdâr qılıb, “hämme ölgünçä (16) hızmâtkâring”
dêdi. Änä êndi Sâkıbulbulgä qarâb, (17) Göroğlibék bir söz âytâvêrdi:

(18) Sâkıyâ eşitgin mënning dâdimni,

(19) Äbâd qınglâr⁵ Çâmbildây êlâtimni!

(20) Qoling dârd körmâsin Sâkı Mirâhor,

(21) Tâblâdân egârlâ Gırkök âtimni!

(22) Bilmâgânin çirâgimning bildiring,

(23) Êlning bârin âpkêp kulluq kıldiring!

(24) Qızdâyın oynâtib cānvâr Gırkökni,

(25) Hân Häsängä cilâvdâr bop mindiring!

(26) Sâkıyâ âpkêlgin cānvâr Gırâtni!

(27) Âşnâsining mârd nāmârdin sinâdi,

(28) Sâkı turib cāyidân,

(29) Gül tâblâgä cönâdi.

⁵ Qılinglâr.

(30) Tāmāšā äyläng säyislärning işigä,

(31) Humsä corä häsäd qılär kişigä.

(32) Säp yaräşgän äbzällärni kötärüb,

(33) Sāqıbulbul bārdi Ğırning başigä.

(34) Ziyārät kıp ātning vaqtin huşlädi

[310]

(1) Cānivār Ğırāt közginäsin yaşlädi.

(2) İkki säyis turibdi ikki yānidä,

(3) Täblädä bēdāvni yälängäçlädi.

(4) Tıĝ tēkkānlär boyaldi qānigä,

(5) Güldän yorib polāt qaşāv qoligä.

(6) Qaşāv urdi Ğırātning bādānigä.

(7) Rēgistāndä mästlär tårtär bāngini.

(8) Kām ēs ādām qaçırādi āngini

(9) Sipirgi-mān ħop sipirib säyislär,

(10) Kiş romālmān siypāb āldi çāngini.

(11) Mūsāfirlär körär [ēkän] ħorlikni,

(12) Tulpār mingän qılädäkän⁶ ērlikni

⁶ Qılādi ēkän

- (13) Ästāginä āt bēligä āpқoydi,
 (14) Sāp ipākdān bolgān yaḥṣi tērlikni.
 (15) Sārbāzbāṣi kōradikān dūrbini,
 (16) Ustā ālār rāndā bilān qırǵını.
 (17) Tērlikning üstidān şundāy āpқoydi,
 (18) Kümüş çālmāli bānāt çirgini.
 (19) Üstidān āpқoydi yaḥṣi bēllikni.
 (20) Ästā bāsdı ķunduz caḥaldirikni.
 (21) Dāraḥt yıķķan⁷ ālār bāltā, tābārni,
 (22) Sāķı bulbul bēcāy sözgä çevārdı.
 (23) Caḥaldirik üstidān suyāb bāsdı,
 (24) Päydān bolgān tillā ķāṣli ēgārdı.
 (25) Kıstāsā otādi itilgi ķuşdān,
 (26) Hēc kāmi yoķ ēdi yorğa yūrişdān,
 (27) Dumini kōtārib sāldı sāyislār,
 (28) On sākkiz ķubbāli ķārki ķoyuşķān.
 (29) Hār ķubbāsi piyālādāy tārķāşdān.
 (30) Yaḥṣining işigä hāmmā ķāyildi,

⁷ Yıķıtǵān

(31) İldām âtning dumi bécây mâyindi.

(32) Bismillā déb oräb târtđi belligä,

(33) Togasi tillädän ipäk äyildi.

[311]

(1) Käm eşlärning aqlini şaşirdi,

(2) Bâtirlärning yüräğini coşirdi.

(3) Egärning qasıgä sâlgän üzängin,

(4) Âlâvdây kıp ikki yâqqa tüşirdi.

(5) Bir nêçä sülövning tişlări dürdi,

(6) Cildirätib âtgä sêrtib taşladı,

(7) Qımmät bâhâ, zâr çaçâqli dâvirni.

(8) Qızlär oynäydäkän, Gülşänbâgida,

(9) Çidäb bolmäs sülöv kızning dâğigä,

(10) Şildiräb tüşibdi sâlgän dâvuri.

(11) Silkilläydi Ğırnıng baqalâğida.

(12) Çuv dêsä otädi u bâhrin quşdän,

(13) Hêç kâmi yoq yorga bilän yurişdän.

(14) Küçining bâriçä târtđi belligä.

(15) Sättä päydän bolgän çağatây puştän.

(16) Zumräd dâbil ildi egär qasıgä,

- (17) Qırq qubbäli yügän sâldi başigä.
- (18) Qatagän peshvâtlär urdi töşigä.
- (19) Âlkârdäy oynätib çin bédâv âtni,
- (20) Âlib keldi Häsanhânniing qâşigä.
- (21) Bilmägäniin Häsanhânniing bildirdi,
- (22) Nêçä beklär “taqsir”läşib küldirdi.
- (23) Qoltığıdän suyâb mâhrâm bâççälär,
- (24) Ğırâtigä bekbäççäm déb, mindirdi.
- (25) Häsän mindi Ğırâtiniing belligä;
- (26) On ikki boğınli polât näyzâni,
- (27) Yarqıllätib suyâb berdi qoligä.
- (28) Äncâm-äsbâb çappä-çâq bop ğan Häsän.
- (29) Tälâb kılär boldi Hunğâr eligä.
- (30) Hâr kim dosti üçün kılär ğızmatni...
- (31) Uruş äncâmini çâqlâb Qırq Yigit,
- (32) Hämması minişdi säp bédâv âtni.

(33) Änä ändi beklär yüvinib, täränib, uruş äncâmigä oränib, (34) çoğdäy cäynäb, âstidä ätlär oynäb, suvlıqni çäynäb, (35) dumini sağrisigä qaytärüb taşläb, Qırq Yigit cilâvni [312] (1) mâhkâm kıp uşläb [turibdi]. Tölâk “Bâtir” Häsanhângä (2) ışkıbâz èdi, Häsanhânniing tāmāgi âstidän ötib, “hëzitän (3) räw” dëyâpti. Särtärâşning pâkkisidäy bolib, bozfürüşning (4) mâkkisidäy bolib, Häsanhângä cilip-kılip ètib, (5) ğuşâmäd kılib turibdi. Änä ändi beklär hämması

birdäy (6) bolib, çäpingän şerdäy bolib, birdän bārib, Ävāzhānni (7) ālib kēlāmiz dēb, quturib turyāpti, çäkki-çükki gāpirib. (8) Änä Hāsānhān üzāngigä āyāqni tirāb, Göroğlibēkkā, sardārlārgä (9) qarāyāpti. Pāncārādān Yunus Pāri, Miskāl Pāri, (10) Gülçēhrā Pāri, āy Zāydin, sāp qızlār yarqıllāb qarāb turibdi, (11) sāp qarā közlār. Ämmāsi qarāb turibdi, Çāmbildāgi (12) qız-hātinning hāmmāsi. Hār gül açilgāndāy yašnāb, (13) qarāb turibdi sülūv qız-hātinlār. Änä Hāsānhān bir söz (14) āytib, hālkdan duā tilāyāpti:

(15) Eşiting, ātācān, özimdān sözni,

(16) Ävlāb kēlding köldān hām turnā, gāzni.

(17) Hunhār ēldān ālib qaytsāk Ävāzni.

(18) Yarātgānim āmānātin ālmāsā,

(19) Ölmāsāk yētti āydā⁸ körāsis bizni.

(20) Bir Hudāyim ābro bērsā bizārgā,

(21) Çāpişib, sūrişib gālā duşmānmān

(22) Münsik hāndān ālib qaytsāk Ävāzni

(23) Äcāl yētib şu uruşdā ölmāsāk

(24) Tēz kālsāk ālti āydā⁹ körāsis bizni.

(25) Ästimdā oynāydi yahşi tulpār-ā,

(26) Äh dēsām Hudāgā yētgāy-dā, zār-ā.

⁸ Qolyāzmādā “yēttāydā”.

⁹ Qolyāzmādā “āltāydā”.

- (27) Pādşā yurtigä täläb kılib ätländik,
 (28) Āmin dēnglär gälä Türkman fuḳarā.
 (29) Hāmmādān kētgān-dā, ḳayḡu-āhimlär,
 (30) Ėsi köplär yaḡşı-yāmān fāhimlär.
 (31) Ävāzhāngä täläb äylär cönädim,
 (32) Āmin dēnglär, bilḳıllāgān āyimlär.
 (33) Duādä böng turgān ḳaş-ḳalāmlär,
 (34) Hār ḳişiḡä ārtmāḡāy-dā, älāmlär.
 (35) Täläb ḳıldim Hunḡārşāhning eligä,
 (36) Hām üstādim, duā ḳınglär mullälär.

[313]

- (1) Şāmāldä silkilläb kāmā-mān ḳayıḳ,
 (2) Mēndäy şunḡār Göroḡlişāhgä lāyık.
 (3) Ėndi kētār boldim Hunḡār yurtigä,
 (4) Āmin dēnglär yāppä, turgān ḡalāyık.
 (5) Hāmmä ādāmning yüräk baḡri boşādi,
 (6) Hizir körgān ādām uzāḳ yaşādi,
 (7) Göroḡlibēḳ, gälä turgān ḡalāyık,
 (8) Hāmmäläri āmin, āmin dēyişlādi.

- (9) Änä Göroḡlibēḳ Ḳırḳ Yigitgä ḳarb bir söz äytäverdi:

- (10) Ğayrät kılıb yürägimin şışirdim,
- (11) Ğbro tåping ĞunĞārşāhning yurtidān,
- (12) Ävväl ĞaĞĞa Ğäsändäyin bālāmni,
- (13) ĞırĞ Yigit–bēklārim sizĞa tåpşirdim
- (14) Ğt çåpāsān bāring Ğulā-tuzlārgā,
- (15) OĞ ātinglār ĞaĞıllāĞān Ğāzlārgā!
- (16) Yāş dēmānglār mēning Ğāsān Ğānimin,
- (17) Yāş hām bolsā sārđār Ğıldim sizlārgā!
- (18) Ğt çåpārsān BādbaĞt TāĞning dāştigā,
- (19) Ğāmmā Ğāyıl bolsin mārđning işigā.
- (20) Yāş hām bolsā kättā Ğıldim bāringĞā
- (21) Sārđār kılıb cıĞa sānçdim bāşigā,
- (22) Sizin ĞaĞĞa, bālām sizĞa tåpşirdim.
- (23) Nimā dēsā, äytĞāning Ğilinglār,
- (24) Nimā buyursā, āmridā bolinglār!
- (25) Mēndān hām ziyādā körīb Ğāsānni,
- (26) İnti-çiningizmān Ğızmat Ğilinglār!
- (27) Ävväl ĞaĞĞa, song sizlārgā tåpşirdim.
- (28) Tērārmān köklāmdā tāĞdān lālāmni,
- (29) ÇāmbilĞā āpkēldim Ğāşi Ğalāmni.

- (30) Qorçaləşib ortəgə ālib¹⁰ turinglər,
 (31) Bədimāğ kilmənglər Həsən bələmni!
 (32) Sizni haqqə, bələm sizgə təpşirdim.
 (33) Həmməng oynəb-külgün mənə dunyadə
 (34) Təvus dəgən kuş tərələr kıyadə.

[314]

- (1) Bəkbəççəngni huşvaqt kilib Qırk Yigit,
 (2) Məndən hızmət kiling səri ziyadə !
 (3) Yət dəşə yətinglər, yür dəşə yüring,
 (4) Tohtə dəşə bəring bülk etməy turing!
 (5) Nımə dəşə əytgənginəsni kilib,
 (6) Həmməng ertən bilən sələmlər bəring!
 (7) Pədsəhim dəb məndən ziyadə köring!
 (8) Çap dəşə çəpinglər, çık dəşə çıking,
 (9) Sələm bərib həmməsi kaddingni büküing!
 (10) Hızmət kilib, pədsəvəççəgə yəking,
 (11) İn'am-əhsənini āling Qırk Yigit!
 (12) Uruşsə, kəyisə, cəncəl kilmənglər,

¹⁰ Kolyâzmada "ortəgālik".

(13) Héc biråving yãmân nãrsä demãnglär!

(14) Bål Äväzni Hunhãrdän åpkëlmäsäng,

(15) Tirikläy kaytib Çämbilgä këlmãnglär!

(16) Uzäb këtib mëni kılmãng intizär!

(17) Yåş bächädır yavgä åräläb këtsä,

(18) Sähmãn bilän Hãldär mãhrãm pãlvãnim,

(19) Girdin ålib, bönglär zinhär bãhãbär!

(20) Änä ëndi bëklär çappä-çåg bolib, kõngli toq bolib, (21) yolbãrsdäy garqıräb, huddi sävurdä yahşi åkqandäy bolib, (22) köring ëndi Häsanhãnni åydäy bälkıtib, Hunhãr şähriğä (23) cönäşdi. Hãmmä amin deb bëtigä fãtiğä tãrtib qålãvërdi.

(24) Yahşi äncãmlãrdän ålib,

(25) Ätlärgä kamçı sãlib,

(26) Hãn Häsãnni särdär kılib,

(27) Çıkdı bëklär Çämbil dãştigä,

(28) Häsän bëklär yãnbãşidä,

(29) Cığa yarqıllãb bãşidä,

(30) Çär äynä bãrdi tőşidä,

(31) Åt koyädi Kırk Yigitlär,

(32) Èndi Türkmãnning dãştigä.

(33) Bëdãv åtlär åğzin açdı,

(34) Köngillär çâydişdäy coşdı.

(35) Ât koyişib çäpärästä

(36) Söp yolbärslär yolgä tüşdi.

[315]

(1) Bulbullär coş kılar güldä,

(2) Köp gäplär bär kızıl tildä.

(3) Häsänhân äydäy tinciräb,

(4) Ğırkök âtni här kıstäydi,

(5) Bäräyätir Qulâ çöldä.

(6) Ât çäpilib pärkılläşib,

(7) Çäräynä sävutgä tuyib,

(8) Qılıç üzängigä tégib,

(9) Urişädi şırkılläşib,

(10) Âk kirävkä, polät sävut,

(11) Ây tuqқandäy yarılläşib,

(12) Näyzäsining pöpäkläri,

(13) Ât çäpgändä silkilläşib,

(14) Ğgnidä kärk tēri qalkān,

(15) Bulutdäy bop bülkülläşib,

(16) Top-top bolib дәstә-dәstә,

- (17) Ât qoyâdi çâpârâstâ.
- (18) Ât çâpmâkka Kırk Yigitlâr,
- (19) Hâldâr bilân Sâhmân ustâ.
- (20) Gâh bäländdâ, gâhâ pâstdâ,
- (21) Sättâ bédâvni oynâtdi.
- (22) Häsânni güldây cäynâtdi.
- (23) Sâkıbulbulin söylâtdi.
- (24) Yürgân çölin âbâd êtdi,
- (25) Sättâ birdây nâ`râ şêrlâr.
- (26) Êgnidâ bârdi fârângi,
- (27) Qolidâ näyzâ zârânggi.
- (28) Ât qoyâdi beklâr çöldâ,
- (29) Kündüz küni, gâh qârângı.
- (30) Biz âq yüzli bolsâk dëyişib,
- (31) Bârib câncâl kılsâk dëyişib,
- (32) Top-top bolib ât çâpâdi,
- (33) Ävâzni âpkêlsâk dëyişib,
- (34) Âlib qaytsâk Ävâzni dëb
- (35) Sättâ yolbârlâr cönâdi.
- (36) Yâvdâ ölgân güldây bolâr qânigâ,

(37) Hār kim ʿsān bolsin ʾöz mākānidā!

(38) ẖulā çöl tēngsārib lārzā bēradī,

(39) Tēbrānib ātlāring ırǵıgānigā.

[316]

(1) Åstidā bēdāv ʾerkālāb,

(2) Ādāmlār ẖorẖib ẖālǵalāb,

(3) Göroǵlibēkning āẖ tuǵi,

(4) Āhmād āt çāpsā solẖıllāb,

(5) Tuǵ başi Āhmād cōnādi;

(6) ẖıraqay Şādmān cōnādi.

(7) Tēmirẖān Hāsāngā nāib,

(8) Kēlāyātir ātni ẖoyib.

(9) Åt ẖoyādi ẖırẖ Yigitlār,

(10) Ācālning çāpānin kiyib.

(11) Sildirāydi ik kākili,

(12) Şāmālgā kākili yāyib,

(13) Hāsānẖān sārđār cōnādi.

(14) Kiyim-kēçāk çāng bop kētdi,

(15) Taǵı ẖırẖ bēş kün yol tārtdi.

(16) Åy Miskāl Ērām bāǵigā,

(17) Tāmāšā äyläng tåg zāgigä!

(18) Qırq bês kün bëklär yol yürib,

(19) Bârdi Bâdbahtning Tâgigä.

(20) Nêçä kırdän, çöldän âşdi,

(21) Körgänlärning aqli şaşdi.

(22) Bârib Bâdbahtning Tâgigä,

(23) Häsanhân nāmāzgär tüşdi.

(24) Änä êndi bëklär tüşib, huzurlänib, âtlärini qaşlâb, (25) şipirib, tâng âtgünçä bëklär tağdä yâtdi. Tağdä büzrük (26) bolär êkän. Tâng âtgünçä büzrük tünâb, bëklär yâtdi. (27) Änä êndi êrtä bilän tâng âtdi. Şundäy bëklär tağning (28) başigä qarädi. Şu, qaräsä tağning başini yaşil âlä tumän (29) çalıb yâtir. Buni körib Qırq Yigit bildi: Bu säfär (30) hatärli. Bëklär boşâb kêtidi, bädänigä vâracä kirib. (31) Tâng âtib, yaruğ bolib, nāmāzdän färıg bolib, gâhi yerdä (32) âtini minib, gâhi yerdä yetäklâb, kün yâyilä-kün yâyilä (33) Bâdbaht Tağning başigä çıkib âldi bëklär. Bu Hunhârni (34) körgän yok êkän. Şundäy qaräsä, nêçä buthânäsi, başidägi (35) ängärâtläri, tillädän bolgän qotäsläri, kättä (36) qongırâqläri bulutgä [têgib], sözläşib turibdi. Buni körib (37) äytdi: “Bu cây hindi şähäridäy şähär êkän. Qırq (38) Yigitlär dârvâzädän kirsäk [hunhârlıklär] dârvâzäni qoşirsä, (39) här täräfdän sârbâz qamsâb kêlsä, qılıçning âstigä [317] (1) âlsä, içäkkä tıqqan göştdäy mäydä-mäydä kılsä... (2) Ävâzhânsiz kün körälmäymizmi? Yüring Çämbilgä kêtämiz, (3) dëdi. Änä êndi Töläk “Bâtir”dän eşitmäk dârkâr (4) sözni. Bu hunhârlıklärdän qorqib, “mên çörttä nävkâr (5) bolmäymän” dëb, cäni közigä körinib, Häsanhângä ışkıbâzligi (6) eşidän çıkib, cän közidän körinib, bir söz äytyäpti, (7) källäginäsi şalgämdäy dom-dumälâk bolib:

(8) Özim sipâhi bolmäymän,

(9) Nāvkarlığingni qılmäymän.

(10) Kètämän Çämbil eligä.

(11) Bähüdä nävkär bolmäymän.

(12) Bèrgän yèm puling älmäymän,

(13) Sipāhilikdän mèn keçdim.

(14) Pādşägä hızmät qılmäymän.

(15) Sämän ätni ciläyinmi,

(16) Mèn tältäyib qäläyinmi?

(17) Mèn sipāhi bolämän dəb,

(18) Kündän burun öläyinmi?

(19) Ällä ursin qarnimdän,

(20) Çörttä sipāhi bolämän dəb,

(21) Bātmān tārıqni älmäymän

(22) (Hunhār) bilän cāncāl qilib,

(23) Kılıç āstidä ölmäymän.

(24) Häsāncān āl, mā pulingni,

(25) Çörttä mèn nävkär bolmäymän!

(26) Nāngi nāmus, ārim qāldi,

(27) Sāvda, haridārim qāldi.

(28) Hunhār eldä öläyinmi,

- (29) Üyimdä solkıllab turgän,
 (30) Vätänimdä, çıkkanimdä,
 (31) “Tèz kèl”, dèb bilkıllab qalgän,
 (32) Äldigä kirib qalgändä,
 (33) Töräm dèb cilvälär kılgän,
 (34) Dästärni qazıqqa ilgän,
 (35) Çapänning yengidän uşläb,
 (36) Çeçib älib, dargä sälgän,
 (37) Qoyinimda burälib yätib,
 (38) Berräq yät, dèb bağrigä älgän,
 (39) İşginäsin yaqşi kılgän,

[318]

- (1) Hämme gäpni özi bilgän,
 (2) Taqmäläçi yärim qaldı.
 (3) Qılığı bécäyin yaqşi,
 (4) Uni körgän bolär baqşi;
 (5) Göştdär hätinim qaldı.
 (6) Bädänlärini täbrätgän,
 (7) Mëni qoyingä älib yätgän,
 (8) Issıqqınä kıp bälkıtgän,

- (9) Tâçäläri silk-silk êtgän,
 (10) Sildirägän yârim kâldi.
 (11) Çörttä sipâhi bolmäymän;
 (12) Nävkârligingni kılmäymän.
 (13) Äcäl mêngä yakın kâldi,
 (14) Därgä bolib çıķib êdim,
 (15) Bir pud buğdäy қоş haltägä,
 (16) Unginä kıp tıķib êdim,
 (17) Häftädä külçätây kılgän,
 (18) Bâzâr âķşâm dürüst bolgän,
 (19) Hunhâr êldä hunim kâldi.
 (20) Häli bittä tâpgänim yok,
 (21) Säkkiz çäräk unim kâldi.
 (22) Kışım ötdi, yâzim kâldi,
 (23) Nävkârligim tāmām boldi,
 (24) Hāvuzdä ğalt urib yürgän,
 (25) On bir âlä ğâzim kâldi.
 (26) Ätä deb cumıyib turgän,
 (27) Sülüvginä kızim kâldi.
 (28) Sipâhigärlik kılmäymän,

- (29) Tängir xul ursin özimin,
 (30) Mën çörttä nävkâr bolmäymän,
 (31) Çağır közli zağçäm qaldı,
 (32) Bêş tonlik âläçäm qaldı,
 (33) Sävât tolâ näyçäm qaldı.
 (34) Mingändä âtdän qalmägän,
 (35) Kök talgır mâçäm qaldı.
 (36) Qarâvullıq üydä qalgän,
 (37) Bağçälärimän cäncäl qılğän,
 (38) Qaşqaginä gürcim qaldı.
 (39) Mästävâ qılâmän devdim,
 (40) İşnimçä gücüim qaldı.

[319]

- (1) Sähâr uyqumdän uyğatgän,
 (2) Âlläning zikrini äytgän,
 (3) Sämänning tüzägin titgän,
 (4) Külänkir horâzim qaldı.
 (5) Ärpäfürüşlik qılğändä,
 (6) Özim bazarä turgändä,
 (7) Bir çäkkäsi yağaçdäندی,

- (8) Bir t mir t r zim   ldi.
- (9) K t m n  ndi   mbilg ,
- (10)  ndi  lim y  n   ldi.
- (11)  yimd  od n m   ldi,
- (12) H ting  k z t gm si d b,
- (13) T   d  tuyu  lik turg n,
- (14)  zr   s d n m   ldi.
- (15) Cum  k ni g r v yutg n,
- (16)    m g n b d n m   ldi.
- (17) Na d-n sy d  bit rim   ldi.
- (18)    tonli  st rim   ldi.
- (19) Da da ali   z  d  turg n,
- (20)   r b   d hs rim   ldi.
- (21)   t  g z l yim   ldi,
- (22) B  t  t   tor ayim   ldi.
- (23)   kit  puspi   im   ldi,
- (24)  p   torim   ldi,
- (25)   rtt  n vk r bolm ym n,
- (26) Sip hig rl k   lm ym n.

(27) Vây-vây dëdi, âhvâ déb, âtdän tüşä këtđi. (28) Änä êndi şu gâp bilân Qırq Yigitning yarmi boşâb (29) këtđi. Därrâv şu Sâhmân pâlvan Tölâk “Bâtir”ning (30) yânbâşigâ ötdi. Ğılâfdän ħancârim târtđi. Änä Tölâkning (31) câni çıķib këtđi. Sâhmân ħandây pâlvan, Tölâkkâ (32) bir söz âytdi:

(33) Qârâ ħancârni uşläymân,

(34) Tölâk vaķtingni ħuşläymân.

(35) Ölib ħâlgir sën bâççaġar,

(36) Källängni yulib tâşläymân.

(37) Sâçib tâşläy otiningni,

(38) Häsânĥângâ âyt dârdingni!

(39) Şunçâ âdâmdän uyalmâyin,

(40) Sën âytâsân ĥâtiningni.

[320]

(1) Pälâvgâ bâsây ġâzingni,

(2) Duşmânlârdän özing ħorķib,

(3) Bir yaşâr buzâĥdây ħürķib,

(4) Sën sâldirâb, ĥâm bâldirâb,

(5) Äytâverding târâzingni.

(6) Pâdşâlik ħilâmân özim,

(7) Nuri çâçâr ħorozingni.

(8) Sâçib tâşläy sêdânängni,

(9) Kāfān kılāy ödānāngni!

(10) Tülki burun ölgir Tölāk,

(11) Bu bëklärdän uyalmäyin,

(12) Sèn äytäsän bédānāngni.

(13) Pusmäçi, ğazälāy dèysän,

(14) Buzib täşläyin uyangni!

(15) Dähsär bilän käptär dèysän,

(16) Çıķårıb koyāy çiyāngni!

(17) Ğacirlär konär göştinggä,

(18) Āl, kältäk tēgdi başınggä.

(19) Uruşdä tēkkän oķmıdı,

(20) Piltä lāvıllāgän çoĝmıdı?

(21) Sèn boşätđıng bu bëklärni,

(22) Tülki burun üying küygür,

(23) Bizärdä sēnçä hām nārsä,

(24) Bizärdä äncām yoķmıdı?

(25) Sāmān ātni yēlär boldıng,

(26) Bädbaĥtdä uzälib ħāldıng.

(27) Ėndi Sāhmān kılıçni yaşındäy yarkıratıb, āsmāndän (28) ālib kēldi. Tölāk:
(29) — Ĥānäsāllāt Sāhmān çāpmäçi çāpmä, mēn cörttägä (30) äytib ēdim. Bu
bëklärni sināmāķçi bolib ēdim. Hiylä (31) kılıb ēdim, hiylä kılıb ēdim. Öldirmä,

öldirmä bälängning (32) kävşini kiygür,— dēdi. Hāmmā bēklār küldi. (33) Ānā Hāsānhān Qırq Yigitlārigā qarāb, “āt koy” dēb bir (34) söz äytävērđi:

(35) Ātlārni çärçätđi Bādbahtning çöli

(36) Tüşmäsin bizärgä ölimning hili.

(37) Bēklār kēlding çoqli yāvning üstigä,

(38) Mänä tumrāb yātğān Hūnhārning ēli.

[321]

(1) Ėşiting, ārslānlār özimdān sözni,

(2) Qarātāmān mänä şahärgä közni,

(3) Yā ölinglār, yā ālinglār cällādlār,

(4) Hūnhār ēldān ālib çıķing Āvāzni!

(5) Ātlārni çärçätār tağlārning bēli,

(6) Gärmsēldä solār gülvāzning güli,

(7) Ālib çıķing kār tōķişib Āvāzni,

(8) Mänä tumrāb yātğān Hūnhārning ēli!

(9) Yā ölinglār, yā ālinglār Qırq Yigit,

(10) Ölämän dēb vāhm tārtmāng şēr yigit!

(11) Āppāk bolğān Hūnhārşāhning ēläti,

(12) Rüstāmdäy āt koying Çāmbil bēkzādi!

(13) Şērdäy çāping ātāmning vällāmāti,

(14) Ālib çıķing bundān Bālim Āvāzni!

(15) Hunhārgā yügüring ātām cällādi,

(16) Āt koyib, āpçıķing Āvāzhānni!

(17) Qırķ Yigitlār boşādi. Onisi yāk dil bolsā ottizi (18) kētāviz dēgāndāy bolib
qāldi. Ānā ēndi Hāsānhān Qırķ (19) Yigitning boşāgānini bilib bir söz āytāverdi:

(20) Bātir bilān yūriş qılsāng,

(21) Duşmānlārgā huriş qılsāng,

(22) Lāşķār tārīb uruş qılsāng,

(23) Onin közlār birin sānçār,

(24) Nāmārd bilān yāvģā bārsāng,

(25) Uruşmāsdān burun qāçār.

(26) Bālli bātir bilān yürsāng,

(27) Kāfānning tonin biçār;

(28) Āğzini duşmāngā āçār.

(29) Yürsāng mārd bilān qıdırģin,

(30) Duşmān kindigidān sānçār.

(31) Bir tēntākkā bir söz āytsāng,

(32) Cumıyib āldigā yētsāng,

(33) Kūlib turib bir gāp āytsāng,

(34) Kōrdingmi dēb muştin közlār.

(35) Humsä bilän yürär bolsäng,

(36) Vây öldim déb yâşin közlär,

(37) Bir sağıygä mehmân bolsäng,

(38) Bêradigän âşin közlär,

[322]

(1) Bir mârd bilän yâvgä kirsäng,

(2) Duşmânlärning başın közlär;

(3) Täräflärgä sävdä sâlär,

(4) Duşmânlärgä ğavġä qılär,

(5) Ābroyingni hämişä âlär,

(6) Yüzin çâqläb, birin sänçär.

(7) Ölämän déb vâhim tärätmäs

(8) Hängämädä bähring açär,

(9) Nāmârd bilän säfär kılsäng,

(10) Kündän burun turib qaçär.

(11) Humsä bilän corä bolsäng,

(12) Ähvālingni qılär nāçär.

(13) Çoqli duşmängä bargändä,

(14) Topning tâvuşi çıkqandä,

(15) Kündän burun turib qaçär.

(16) Ât qoyinglär, Ävâzhânim âlinglär,

(17) Göroğlini bëklär şādmān qilinglär!

(18) Çäpärästâ ât qoyinglär Qırq Yigit,

(19) Hunhârdän Ävâzni târtib âlinglär!

(20) Âlib bârmi hızmâtlärgä sâlinglär;

(21) Göroğlining äytgänini qilinglär!

(22) Qırq Yigit äytđi “qırq kişi bir yâq, qıngır kişi (23) bir yâq êkân. Buni çägädây qilib, äytgänini qılâversäk, (24) hâr nâma'kul (işni) qılâdi. Yüring, kêtâimiz Çämbilgä”, (25) dëdi. Häsânhan êndi köngli bölünib, Qırq Yigitgä (26) qarâb bir söz äytâverdi:

(27) Türkmän êldâ özini mên dëgänlär,

(28) Särälä sârpâni säylâb kiygänlär,

(29) Hâr uruğdän nâ'râ şerni yıggänlär,

(30) Uruşmäyin qıziligä tekkänlär,

(31) Sâvut kiygän şerbäççälär yol bolsin?

(32) Göroğlining pälâvigä toygänlär,

(33) Bâtirmän dëb sirni êlgä yâygänlär,

(34) Duşmân körib, uruşmäyin qoygänlär,

(35) Sättâ hâtin ârslân bëklär yol bolsin?

(36) Göroğlin âldidän şer bop këlğänlär,

(37) Yağşi näyzä, yağşi sâvut âldinglär,

[323]

- (1) Qorräyisib Çämbilbêldän keldinglär,
- (2) Lăçäk kiygän hâtin bêklär yol bolsin?
- (3) Säylăb yêding Göroğlining tuzini,
- (4) Êşitinglär, Häsanhânnıng sözini:
- (5) Yăvni körmän baring bārib Çāmbilgä,
- (6) Qaytib köräsiz âtamning yüzini?
- (7) Mēnmān dēgān bāhādirlär yol bolsin?
- (8) Ādām ābi yātgān yeri kōl bolsin,
- (9) Sülŭv kızgä qoşāginä hāl bolsin!
- (10) Hunhār ėlni kōrib, qorqib qaytdinglär,
- (11) Cāni şirin hâtin bêklär yol bolsin?

(12) Êndi Sāhmān Hāsanhānnı deb kēlgān ādām. Kōp gāpni (13) bilādi. Lēkin bilsä hām mäslähätni ėl bilān qılādi. (14) Qırq Yigitning rä'yigä bērib, Sāhmān hām iyārişib qaytäverdi. (15) Ānā Qırq Yigitning Sāhmāndān kōngli toldi. (16) Lēkin Sāhmān bāttāllik qıldı. Hāsanhān yer bilān yāksān (17) boldi. Bir ōzi Hāsanhān Hunhār Pādşāning üstigä āt (18) qoymāqçı boldi. “Nāmārd dēdi, hēc bolmäsä Sāhmān pālvān (19) turgändä, oqqa uçib ōlgānimni kōrgānidä, âtamgä dārāk (20) bērārdi. Kēlibginä ōligimgä ēgālik qılārdi. Êndi (21) Çāmbilgä bārāmān. Başqavätdän lāşkār ālib kēlāmān”, (22) dēdi. Ānā Qırq Yigit “şuni hām kättä qilib äytgānini (23) qılāmizmi”, deb, hā deb Çāmbilning ēligä kētdivārdi. (24) Hāsanhān bir ōzi yālgız kētdi. Qırq bēş kündä Asqartaqqa (25) yētdi. Miskāl Pāri, Gülnār Pāri, Yunus Pāri dūrbın (26) tutib turārdi, duşmān

kəlməsin dəb. Tozân Askar (27) tığdän burkıllab çıqavərđi. Yunus Pəri dād, yāv
kəlib (28) qaldı dəb bir söz äytävərđi Göroğlibəkkä:

(29) Hân Häsäning yaşlık qıldı,

(30) Qıyâmät bizlärgä boldı.

(31) Hunhâr êldän duşmân keldi;

(32) Tozân nābāp çıqıb qaldı.

(33) Qırq Yigitlär sävdä körgän,

(34) Hunhâr şāhmān uruş qılğan.

(35) Häsāncāning yaşlık qilib,

(36) Qırq Yigitin bāylāb ālgän.

(37) Äççıglānıb Münsik Pādşā,

(38) Qahrlānıb bundä kēlgän.

[324]

(1) Lāşkär kēlgängä oşşadı,

(2) Dästä-dästä çäng körindi;

(3) Qıyâmät bolgängä oşşadı.

(4) Tizilişib tığdän ötdi,

(5) Ğalvir bolär Çämbil yurtı.

(6) Tumän bāsib tığ başını,

(7) Ağır lāşkär elgä yétđi.

(8) Hunhārshāh kēlgān oḥṣādi,

(9) Süyākkīnālār ṣāvṣādi.

(10) Tiziliṣib kēlāyātir,

(11) Kōp lāṣkār kēlgāngā oḥṣādi.

(12) Tāgni bāsgān tumān boldi,

(13) Tiriklik gümān boldi.

(14) Lāṣkār tārtđing vāllāmātim,

(15) Ēndi bu iş yāmān boldi.

(16) Hunhārshāh tālātop qıldı,

(17) Tāgi-tāṣni lāṣkār āldi.

(18) Kāmārlār toprāqqa tolib,

(19) Tāṣlāq yēr gürpāk bop qāldi.

(20) Qoṣinning köpligidān,

(21) Bāsgān tāṣ toprāq bop qāldi.

(22) Ānā ēndi āy Yunus, āy Miskāl ḥop sözni āytdi, Göroḡli (23) pālvān ēṣitdi.

(24) Ḥabār qilib beklārigā,

(25) Hām sārdāri ēlbēgigā,

(26) Tālātop bop Čāmbil yurti,

(27) Tāyli, tāyāqlı kōp lāṣkār,

(28) Göroḡli qāvāḡin uyib,

(29) Mäcdin kök tizginin tutib,

(30) Minib âlib Mäcdinkökni,

(31) Êçki cün telpägin kiyib,

(32) Hämmä uruğdän Göroğli,

(33) Kələyâtir ləşkär yığıb.

(34) Göroğlibək şerdäy bolib,

(35) Mäcdinkök başını qoyib,

(36) Cün telpägin yalpillätib,

[325]

(1) Yəlkäləri kırdäy bolib,

(2) Hämmä yərni ləşkär tutdi;

(3) Êlni ləşkär bäsib kətdi.

(4) Ğayrätigä çidäyālmäy,

(5) Göroğlining yəkkä özi,

(6) Tozångä yaqınlāb yətdi.

(7) Köpik tökilib âğzidän,

(8) Märd Göroğli bärkıräydi.

(9) Däm bərib èndi tulpārgä,

(10) Mäcdinkök âtni qāşāntti.

(11) Äyil poştänini yêçib, Göroğlibék Mäcdinkökni sâvutyäpti. (12) Hälīgi қоşıngä қарäsä, Göroğlibékning äti bitilgän, (13) özining âқ tuğı nimkäläsäz қımilläb кelyäpti. (14) Göroğlibék uyaldi. Änä ändi Қırқ Yigit қарäsä, hämmä yèrni (15) бүлkillätib läşkär кelyäpti. Göroğlibékkä säläm (16) bérälmäy, birävi şu vağışқа kirib kètdi, birävi қırdän (17) äşib kètdi. Lëkin Göroğligä toğri bolälmädi, Қırқ (18) Yigitläär. Göroğlibék şundäy қарäsä, Häsänhän yäkkä özi (19) қäp-қärä çüykäb кelyäpti. Göroğli bildi: Қırқ Yigit äytgänini (20) қılmäbdi. Änä ändi Göroğli çäpib, çäpқılläb bärib, (21) Häsänhänni қуçaқlāb äldi. Änä ändi Häsänhän bozlāb (22) yıgläyvèrди. Änä Göroğlibék Häsänhänning ästidän (23) Ğırätни älib, bälіқning yäruglığı suv, ätäning yäruglığı (24) färzänd dèydi, Häsänhänning [ruhini] kötärib bir söz (25) äytyäpti. Göroğli Pädşä:

- (26) Ähır bolär köngillärning häväsi,
- (27) Täpilmäbdi ölim därdning däväsi.
- (28) Hafä bolib köngling buzmä Häsäncän,
- (29) [Mèn] kèlgünçä bol Çämbilning ègäsi!
- (30) Yämğır yağsä osär dästning giyäsä,
- (31) Şivirtän yèrning қalin bolär miyyäsi;
- (32) Buzilmäsin här mählukning uyasi.
- (33) Bu dunyädä sènsän mèning rähbärim,
- (34) Kèlgünçä bol tillä tahtim ègäsi!
- (35) Çiräққınäm, äyäğinggä baş urdim,
- (36) Sèni körib, hayälimni şaşirdim.
- (37) Mèn kèlgünçä minib turgin tahtimä,
- (38) Ärkäni dävlatni sèngä täpşirdim!

(39) Färzändlikkâ çirâkkınâm yarâgin,

(40) Kâkilläring sildirätib tärâgin!

[326]

(1) Mên kêlgünçä pādşā bolib Çämbildä,

(2) Fuḡarāning ärzin dürüst sorâgin!

(3) Kêlgänginäng äylänäyin baḡtimä;

(4) Uruşmâkka hâli hâzir vaḡtimä?

(5) Ädälätli pādşā bolib Häsāncān,

(6) Mên kêlgünçä minib turgin taḡtimä!

(7) Kêlgünimçä bol Çämbilning êgäsi!

(8) Mên kêlgünçä kättälikkâ yarâgin,

(9) Yaḡşi potä, yaḡşi sällä orâgin!

(10) Pādşālik kıl Çämbil êlgä färzändim,

(11) Fuḡarāning ärzin dürüst sorâgin!

(12) Änä êndi şuytib, Göroḡlibêk Häsānhāngä Çämbilni (13) tâşşirib, Ğırâtıni minib bārib “Ävâzhānning ḡolidän (14) uşlāmāsām, ât saḡrisigä tâşlāmāsām, Göroḡli âtim bēkār” (15) dēb cönäyvērđi Hūnhārning şāhrigä. Änä êndi, (16) ḡäpni Göroḡlidän eşitmäk dārkar:

(17) Rāhm äylämäyin hāligä,

(18) Şuyitinglār taḡning bēligä,

(19) Ğirkök âtgä ḡamçı urib,

(20) Göroqli mǎrd şerdäy bolib,

(21) Cönär Hunhärning belligä.

(22) Çidämäs kamçi zährigä,

(23) Äväzhänni apkëlsäm, déb,

(24) Kulâ çölñi tozânlätib,

(25) Mǎrd Göroqli cönäyvérđi,

(26) Münsik Pādşāning eligä.

(27) Yulduzdäyin uçib Ğırât,

(28) Cönär Asķarning belligä.

(29) Göroqli otdäy tutāşđi;

(30) Ğırât cānivār āġzin açđi,

(31) Äççıġlängänini bilib,

(32) Göroġlini ālib kaçđi.

(33) Kün pāra-pāra bolġänidä,

(34) Asķarning Tāġidān aşđi.

(35) Kêçäsimän çölgä tüşđi.

(36) Nāmāzni qazā kıp kêtđi.

(37) Göroġlibek yolbārsdäy bop,

[327]

(1) Tinmäy ātni kıstāb kêtđi.

- (2) Ât çâpilib bäländ-pästdä,
 (3) Ävâz¹¹ kormâkka hävâsdä,
 (4) Rüstâmdäy bop Göroğlibek,
 (5) Gâhi kırdä, gâhi pästdä,
 (6) Ğolädän âtning toqasi,
 (7) Şunğârning kümüş çegäsi.
 (8) Ât koyädi şâh Göroğli,
 (9) Cönâb Çämbilning egäsi.
 (10) Ölikläрни çätsäm, dèydi,
 (11) Hünğâr elgä yètsäm, dèydi,
 (12) Ävâzhânı tincirätib,
 (13) Çämbil âlib kaçsäm dèydi.
 (14) Bädbaht Tâğdän ötsäm dèydi.
 (15) Duşmänni kıyrätsäm, dèydi,
 (16) Ölikni sulätsäm, dèydi.
 (17) Bâl Ävâzni âydäy kılib,
 (18) Çämbilgä âlib kaytsäm, dèydi.
 (19) Göroğli mäst bolib kètdi,

¹¹ Ävâzni.

(20) Ğırkök âtini oynätädi.

(21) Änçä kün ötib kêtgändä,

(22) Bädbahtning Täğigä yétädi.

(23) Änä èndi, Göroğlibek şundäy közini açib qaräsä, bir (24) läşkär kelyäpti çölni bäsib. Şu läşkärning källäsi täğdäy (25) bolib, közläri hävuzdäy, här källäsidä ältmiş äğzi (26) bär, kırq älti közi bär, özi èçki tuyaq, çöpçäk päyçä... Bundäy (27) läşkärni Göroğli yer yüzidä körgäni yoq. Häligi läşkärning (28) kättäkäni şundä bir söz äytyäpti:

(29) Bédäv ätlär uruş küni çäpildi,

(30) Sävigän song häli zulçä yäpildi.

(31) Ät qoyinglär, bändi qinglär köppäkin,

(32) Göroğlibek Bädbaht Täğdän täpildi!

(33) Täbärrük deb pişiringlär göştini,

(34) Yıglätinglär cäm'i qarindäşini!

(35) Bädbaht Täğdän Göroğlibek täpildi,

(36) Kèsib äling zänıgarning başini!

[328]

(1) Èndi körsätmänglär Çämbil şährini,

(2) Pitirib yeng ästidägi Ğırini!

(3) Öldiringlär Çämbilbélning zorini!

(4) Göroğlibek kuläy bolib täpildi,

- (5) Bârib buzing Çämbilning şährini.
- (6) Därrâv uşläng Türkmenlärning zorini,
- (7) Torämläting Yunusdäyin yârini,
- (8) Ğarät kıling bârib Çämbil şährini!
- (9) Göroğlibék Bädbaht Tägdän tápildi.
- (10) Tâ kaçmäsini äylänişib kelinglär,
- (11) Bändi kılib piçä ermäk kılinglär.
- (12) Göroğlibék kuläyginä tápildi,
- (13) Hirpillätäb, uşläbginä älinglär.
- (14) Uşläb äling şul gäzzäbning özini,
- (15) Köp yığläsä qabul kılmäng sözini!
- (16) Tävärägin yäppä qurşäb älinglär;
- (17) Oyib äling şu oğrining közini!
- (18) Här tərəfgä läşkärni cildiring!
- (19) Uşläb älib şu oğriçä qalläbni,
- (20) Miyäsini çaķib, därrâv öldiring!
- (21) Süyäginini otni yäķib küydiring!
- (22) Miskälcänning qarä saçın yäydiring!
- (23) Töpäsigä bältä-tüşä koydiring!
- (24) Ät koyinglär, uşläb älib haläyik,

(25) Göroqli öldi déb yurtgä yâdiring!

(26) Här täräfdän läşkär kèp qamsäb âldi,

(27) Gılâfdän şâpini Göroqli âlib,

(28) Şul läşkär pâlvangä yaqınlâb qâldi.

(29) Göroqlibék bir söz äytyäpti:

(30) Sähmāncānim, kēlgin ēndi!

(31) Hāldārcānim, ōzing kēlib,

(32) Piçā sāvāş qılgın ēndi!

(33) Şādmān mērgān, Hāsān cānim,

(34) Duşmānlārni qırgın ēndi!

(35) Hēc qaytmāyin nāyzā sērmāb,

(36) Bittā qālmāy qırgın ēndi!

(37) Gūlgulā tüşsin fālākkā,

(38) Āvāzā yētsin mālākkā,

[329]

(1) Ähmād Sārdār, Hāldār māhrām,

(2) Ät qoyışib başın kēsing,

(3) Ätlār sürinsin ölikkā!

(4) Kōrsātmānglār ēllārini,

(5) Soldiringlār güllārini!

(6) Ƙırib, yoyib olcä ƙınglär,

(7) Äräblärning mallärini!

(8) Tärtib älib ħarci ƙiling,

(9) Kissäsida pullärini!

(10) Urib sindiring tişini,

(11) Ƙiling ġanimning işini,

(12) Ƙäpgä tıkinglär başini!

(13) Yäppä ät¹² ƙoying Ƙırƙ Yigitlär,

(14) Ƙiling täräfning işini!

(15) Änä èndi häligi läşkärләrdän [biri] äytdi: (16) — Nāma'ƙul ƙılıbsän. Ƙay pällä Ƙırƙ Yigiting bär (17) äldingdä? Bir özing ölgidäy bolib këlyäpsän, tağı doƣ (18) ƙilib ƙoyäsän. Uşlä Ènağarni! — dèdi. Şu, Göroğlibèk ät (19) çäpgändän çäpdi. Duşmānlär ortäğä äldi. Nāmāzgärgäçä ät çäpdi. Ğırāt äppäƣ köpikkä bätđi. Göroğlining ƙolidän (20) ƙılıçlär tüşib kètđi. Häräkät ƙālmädi. Ğırātning (21) här yüngidän tēr kètđi. Änä èndi şundä Göroğlibèk zār-zār (22) yığläyvèrđi bēcārä:

(23) Säbil boldi mēning cānim,

(24) Sāçin yāyđi Miskāl āyim;

(25) Yürāgimni bāsđi vāyim,

(26) Rāhm āylä ƙādir Ĥudāyim!

¹² Ƙolyāzmädä "yäppät".

(27) Yıǵläymän haqqä zār-zār,

(28) Bälägä boldim giriftār!

(29) Qaytäyin qarindāşım yoq,

(30) Därdim äytär sirdāşım yoq.

(31) Bu mäydändä ölib kêtsäm,

(32) Qaytäyin emçäkdāşım yoq.

(33) Nè bolär uruşdä hālim,

(34) Sönär boldi bāğdä gülüm,

(35) Çäldévār bop Çämbil elim,

[330]

(1) Bul uruşdä ölib kêtsäm,

(2) Ätämlärgä yoqdir ulim.

(3) Yālgızmän qarāngu hālim;

(4) Ölib kêtsäm Bädbaht Täğdä,

(5) Bir morāşhor yoqdir ulim.

(6) Uruş dēb kiydim sāvutni,

(7) Ätām dēb hāzrāt Dāvudni.

(8) Qılıçım taşlärgä bātđi;

(9) Duşmānlār yaqınlāb yētdi.

(10) Äcāl yētib ölib kêtsäm,

- (11) Qaytāyin tālāyim qaytdi.
- (12) Ölmāy körsām Çāmbil yurtni.
- (13) Ātingdān āylānāy qādir,
- (14) Ölsām Yunus tēpār sādir.
- (15) Bu gāplār bolgāndi botān,
- (16) Ölsām buzilādi vātān,
- (17) Ğırkōk ātni çāpsām tüzgā,
- (18) Qalkānimni tutsām yüzgā,
- (19) Zāfār bērgin ēgām bizgā,
- (20) Qışdān ölmāy çıqsām yāzgā,
- (21) Duşmān bēcāy tüşdi izgā.
- (22) Qılmāgin mēni mübtālā,
- (23) Sēn pādşāsān, özim gādā!
- (24) Rāhimsān, qudrāting küçli,
- (25) Mēndāyin günāhkār qulni,
- (26) Qılmāgin özing şärmändä;
- (27) Qoymāgin mēni ārmändä!
- (28) Duşmāngā qılmā dārmändä!
- (29) Duşmānlār öldirār bizni,
- (30) Qollā ēgām, yāmān kündä!

(31) Göroqli, şuytib közini açib qaräsä hâligi lâşkär (32) yok. Qaräsä, qaymäli çadır turibdi. Tuğlar qotâslär, (33) Häzrâti Hızır, Qırq Çiltân, cämi büzrüklär çadırning (34) içidä otiribdi. Göroqlibek ätdän tüşib, sâlâm bërîb, (35) bärîb körîşib, päygägä ötib otirdi. (36) Hızır İlyäs äytdi: (37) — Färzändim, Hunhâr Pädşädän uruşib Ävâzni âlib (38) qaytâlmäysän. Buldurîk Qassâb Türkmänning zâti. Äçärçilik (39) bolib Yâvmit êldän Gülâyim dëgän sändiräb këtib (40) êdi. Uning Qongırvây dëgän ükâsi üydä qalib êdi. Gülâyim [331] (1) sändiräb Hunhârgä këlîb êdi. Buldurîk Qassâb Gülâyimni (2) âlib êdi. Gülâyim Yâvmit êlidän. Buldurîk Qassâbdän (3) färzänd boldi. Âtini Bâl Ävâz qoydi. Ävâz (4) şundây märtäbäli bächçä. Nâ hädding bâr, sên bundây märtäbäli (5) bächçäni âlib kêtäsän? Pädşälärning hâmi piçä (6) hiylä sipägarçilik pändi, firibi bolädi. Änä sên Bädbaht Tağdän aşäsän. Bir Kämik Çâl dëgän çopänning âldigä (7) tüşäsän. Buldurîk Qassâbning on yetti ming qoyi bâr. (8) Kämik Çâl Ävâzhângä ıışkıbâz. Bağrı küygän ıışkıbâz, (9) cüni tökilgän ıışkıbâz. Buldurîk Qassâb şu Kämik Çalgä (10) här Qurbân Sâyildä ikki tângä sayıl harici bërädi. (11) Oşä küni Ävâzhângä qoyıni tāmāşä kıldırädi. Şu ıışkıbâzlıgıdän (12) Kämik Çâl şu ikki tängäni hâmi [Ävâzning] (13) kissäsıgä sâlib qoyädi. Şundây ıışkıbâz. Ästâ bäräsän, (14) şu Kämik Çälıni bâyılâb, ikki ming çârri pancı qoydän (15) âlib, Hunhâr êldä bāzārgä bārāsän. Qoylärni toplâb (16) turāsän. Buldurîk Qassâb egälik kıılädi. Änä Ävâzni āsän âlib (17) qaytāsän, — dëdi. Şuytib, Göroqli közini açsä, çadır (18) hâmi yok, pirlär hâmi yok. Êndi kıızıq bolib qalđi. Göroqlibek: (19) “Hay ättäng, müddāmıni tilây älmây qalđim”, dëb (20) tağdän aşib baryäpti. Hâli bir çâl köp qoyıni bākıb (21) yürıbdi tağdä, hämmäsining başıni bir yâkqa qarätib. Änä (22) Göroqlibek bärıb, üzängıgä ayâkıni tiräb, Kämik Çalgä (23) qaräb, bir söz äytävërdi. Bir sözni Kämik Çâl äytyäpti, (24) bir sözni Göroqlibek. [Êndi Göroqlıning sözi]:

(25) Özing bolsän mänä tağdä bir hâl,

(26) Sözginämä, qoyçıbâbâ, qulâk sâl!

(27) Bu qoylärning egäsini soräymän,

(28) Sözimä qulâq sâl, çopân tēntāk çâl!

(29) Änä ėndi Kämikning sözi:

(30) Ėy, ükägar, âstingdä tulpârmidi?

(31) Çāk bop kēlding pēşānāngdä şormidi?

(32) Tā`ziyqçilik ĥating bârmi kıızıgar,

(33) Ėgäsigä birâr işing bârmidi?

(34) Ėndi Göroğlining sözi:

(35) Pānd bērâr māydāndä ātning māyibi,

(36) Kām baĥtlārlning yāmān bolār zāifi.

[332]

(1) Mēn sorāymān bu qoylārlning ėgāsin,

(2) Tēntāk çâl gāpimning bârmi āyibi?

(3) Ėndi Kämikning sözi:

(4) Dikānglätib kēlding tāyçā ātingni,

(5) Sindirāymi özim bu qanātingni?

(6) Ėgäsigä işing bolsä bāççağar,

(7) Mēngä körsāt sēn taqıqçi ĥatingni!

(8) Ėndi Göroğlining sözi:

(9) Yürgān yērim Bādbaĥt Tāğdä conağar,

(10) Bu ādām nēçāvning qanini tōkār.

(11) Bu qoylarning egasini sorasam;

(12) Chakki-çukki mandiräysän, bächçagar.

(13) Endi Kämikning sözi:

(14) Bädbaht Tağning yürgän özim nāzimän,

(15) Söylämâkka çopānlarning sözimän.

(16) Egasigä işing bolsä, yolâvçi,

(17) Bu qoylarning tüb egäsi özimmän.

(18) Endi Göroğlining sözi:

(19) Ādāmni suvsätär Bädbahtning çöli

(20) Bēcāy uzâk ekän dolängän bēli.

(21) Sēn tēntäkkä şu koy tüşib qaldimi?

(22) Bilämän, bu qoylar Ävazning malı.

(23) Endi Kämikning sözi:

(24) Nābāp äytding küyib ölgir sözingni,

(25) Kämik [çopān] dēydi mēning özimni.

(26) Ävāzhānni nābāp äytding yolâvçi,

(27) Ävāz dēsäng, oyib taşlāy közingni!

(28) Endi Göroğlining sözi:

(29) Bäräkällä tēntäk [çopān] sözinggä,

(30) Endi bilsäng duşmān tüşdi izinggä.

[333]

(1) Äväzhänni yahşi körsäng çopāncān,

(2) Älib kēlib körsätäymi közinggä?

(3) Ėndi Kämikning sözi:

(4) Vây, kızığar, âkızäyin yâşingni,

(5) Tülkigä tişlätäy sening göştingni!

(6) Uyalmäyin Äväzhänni äytäsän,

(7) Sugurib taşläy ottiz ikki tişingni!

(8) Ėndi Göroğlining sözi:

(9) Ätdän tüşib yüztä taşni uyayin,

(10) Sāndirāmā dābilimni tuyäyin.

(11) Äväzhänni yahşi körsäng bêtävfıq,

(12) Älib kēlib yānbāşinggä koyäyin.

(13) Ėndi Kämikning sözi:

(14) Ölgüningçä sēn bolmäding hēc toğri,

(15) Sözingdän mēn bildim özing Göroğli,

(16) Uşätäyin özim ikki cağingni,

(17) Tağdän aşib kêtävergin, Göroğli!

(18) Ėndi Göroğlining sözi:

(19) Qani, bāççağar, âtimni ciläyin,

(20) Gılāfdān polāt ḥancārni ālayin.

(21) Äväzhāngä özing bolsäng ıshıbāz,

(22) Äväzhānni bārib ālib kēlayin.

(23) Ėndi Kāmikning sözi:

(24) Undäy dēsäng çopān ḳaddini бүкär,

(25) Zörligim ḳarāgin, mēning ānçā bār;

(26) Ğayrätginām yāngi pişgān nānçā bār;

(27) Yolginānggä kētävėrgin, Göroĝli,

(28) Äväz dēsäng āl, ölding bāççaĝar!

(29) Ėndi Göroĝlining sözi:

(30) Cänä mäydān ḳuyān, tāvuk tēdiräy,

(31) Äväzhānning zār kākilin ördiräy!

[334]

(1) Ḥānāng küygür, yaḥşi körsäng Äväzni,

(2) Äväzhānni tāgdā bilä yürdiräy!

(3) Ėndi Kāmikning sözi:

(4) Äväzni äytäsän özing tilinggä,

(5) Rāhm ètmäysän Göroĝli hālinggä.

(6) Oĝri, gāzzāb, sēn fē'lingdān tinmāgān,

(7) Äväzhānni köp gäpirding Bādbaḥtdä,

(8) Énağar Göroğli kêtgin yolinggä!

(9) Bu Göroğli énasini yahşi körärdi beçärä. Bäläm déb (10) süymägän. Hilälâyning méhriğä toymägän Göroğli beçäräning (11) cāni çıkib kêtđi. Kämik Çāl äytdi: (12) Härämi, oğri, qallāb... Ādāminggä yolıkmāy yürgänsän. (13) Ävāzhān dēgān āğzingni äyrib qoyāmān, — dēdi. [çāl] (14) çulān täyāk bilān Göroğlining çäkkāsini ālib yāmān urđi. (15) Göroğli hēz kılib ātdān tüşđi. (16) Kämik Çālning āyāk-qolını bāylāb, toqsān ālti täyāqlāb, (17) şuytib, vaqtgināsini huşlāb, Kämik Çālını ēllik-āltmış (18) muştlāb, āyāk-qolını lop-londā kılib bāylāb täşlāb, şundā (19) hām Kämik Çāl: (20) — Ävāzhānni äytmä! Gāpırsāng tişingni suğurāmān, (21) — dēdi. (22) Qoling bağlıq, gördān suğurāsānmi? — dēdi Göroğli. (23) Kämik Çālning tumşuğigä on yētti märtä çērtđi. Yāmān (24) cāni çıkib kêtđi [Kämik Çālning]. Ānä ēndi Göroğlibēk (25) Kämik Çālning tēpāsi täypāk doppisini kiyib, kēbānāgını (26) kiyib, çarığını kiyib, çilvirini bēlidān bāylāb, (27) özining sāvut-āncāmining hāmāsini kōmib qoydı yērgä. (28) Ğırātını yētimlikdā bāqqān... tilgä tüşüngān şu Ğırātğä (29) qarāb, Göroğlibēk bir söz äytävērdi:

(30) Çāmbildā qāldi beklārim,

(31) Sārgaymāsin siyāqlārim,

(32) Uyulmāsin qāvāqlārim,

(33) Qoy bilān şu çālını bāqqın,

(34) Hālgināngdān, cānivārim!

(35) Sēnsān uçārgä qanātim,

(36) Uruş künü sēn quvvātim,

(37) Uzāb kētsā qoynı qaytār,

(38) Toplābginä bāqıb yūrgin.

[335]

- (1) Kämikning âlibdä turgin,
- (2) Yâlginängdän, Ğırkök âtim!
- (3) Mën kêtgän song bökirmäsin,
- (4) Ästäginä tükirmäsin!
- (5) Kindigidän tişläb, bâqqın,
- (6) Şavqın sâlib çağırmäsin!
- (7) Cänivâr vaqtimni huşlägin,
- (8) Qoyni qaytärib täşlägin!
- (9) Qımirläsä Kämik Bâbâm,
- (10) Kindikdän ästä tişlägin!
- (11) Mën kêlgünçä êhtiyât bol,
- (12) Qoygä bõrilär tēgmäsin!
- (13) Bõri kēlsä quvib kêtgin,
- (14) Sën tişläb fäläkkä âtgin,
- (15) Qanâtgınäm, Ğırkök âtim!
- (16) Kêçäsi qoyni qaytärib,
- (17) Tağı boşalıb kētmäsin,
- (18) Kämikni bēkitib yâtgin!
- (19) Qımirläsä tâpirlägin,

(20) Tağı şavqınni sâlmâsin!

(21) Âldidä kôrkıtib yâtgın!

(22) Mên bârämân Hunhâr êlgä,

(23) Qulâq sâl cānivār tilgä!

(24) Nâzârkârdä Ğırkök âtim,

(25) Êhtiyât bol, yâtgân çâlgä!

(26) Kindigidân tişläb, bâqqın,

(27) Birâv yânâşsä bu yêrgä,

(28) Sên tişläb qanini tökkin!

(29) Äytgin sözgä qulâq sâlib,

(30) Göroĝli pālvāngä çaqqın!

(31) Qımirläb bökirây dêsä,

(32) Kāmikni türtkiläb ötgın!

(33) Qoy häydädim Hunhâr êlgä,

(34) Qarâb koygin bādbaht çâlgä,

(35) Kêlinglär, dēb bökirmäsin,

(36) Özim kırdân âşgändây käy,

[336]

(1) Hunhârşâh dēb bökirmäsin!

(2) Sên tātäläb tişläb turgın,

(3) Şuytib, vaqtin huşlāb turgin!

(4) Qılmā ālāmim ziyādā,

(5) Sēni tāşlāb cānivārim,

(6) Hunhārgā kētdim piyādā.

(7) Kēlgānimni duşmān bilib,

(8) Sāgi solni lāşkār ālib,

(9) Qılmā ālāmim ziyādā!

(10) Bu çāl bilān şunçā qoyni,

(11) Kēlgünimçi bāqib yātgin,

(12) Göroḡligā yāqib yātgin!

(13) Qulāq sāl ēgāng tiligā,

(14) Tāyāqlār āldi qoligā,

(15) Qoyni hāydāb çopān bolib,

(16) Kētdim Hunhārning eligā.

(17) Rāhm āylāmā, cānivārim,

(18) Bu bādbaht çālning hāligā!

(19) Tā körgünçā āmān bolgin!

(20) Ēndi Göroḡlibek ārālāb, ikki ming donān, gonān qoyni (21) sārālāb, āyirib ālib, Hunhār eligā hāydāb kētāverdi. (22) Göroḡli kırdān āşdi. (23) Göroḡli kētḡāndān kēyin Kāmik Çāl bir bökirdi. Ġırāt (24) kindigidān bir tişlādi. Kāmik Çāl āytđi [öziçā]. (25) “Göroḡlining muştıdān, ātining tişi yāmān ēkān”, dēdi

(26) dāmini içigä sālīb, Kāmik Çāl yètti kät yèrning āstigä (27) kīrgāndāyin, hōkizning üstīgä tüşgāndāyin bolib yātāvērdi. (28) Qorqқанidān bülk ètmādi. Qoy uzāb kēsā qoyñi qaytārib (29) kēlib, yātkızib qoyādi, Ğoroglining āytgānini qilib (30) Ğırāt yātāvērdi, Bādbaht Tāğning üstidā. (31) Ğoroglı kètāvērdi. Yarim kēçādā Hunhār dārvāzāsīgä (32) yètdi. Sēmiz qoylāb çarilāb qāldi, āqsāb qāldi, dārvāzāning (33) āldidā. Dārvāzāgä qulf sālīb mähkām qilib qoygān (34) èkän. Dārvāzābānlārgä qarāb Ğoroglibek bir söz āytāvērdi:

(35) Hudāyim bolgāy-dā, başimgä pānā(h),

(36) Hāmmāning ègāsi yarātgan dānā.

(37) Ālis yoldān kēlgān özim sävdāgār,

(38) Dārvāzāngni açgin, dārvāzābān-ä!

[337]

(1) Sülöv kızlār burāb qoyār zūlfini,

(2) Eşit dēymān, sävdāgārning gāpini!

(3) Dārvāzāngni açgin, bābā qorbāşi,

(4) Aç dārvāzāngning dārrāv qūlfini!

(5) Uzāq qālgān mēning osgān cānim bār,

(6) Yürāgimdā piçāginā öyim bār.

(7) Köp uzāqdān kēlgān özim sävdāgār

(8) Āldimdā bēhisāb sēmiz qoyim bār.

(9) Dārvāzāni açgin, şābgārd mirşāblār!

(10) Āmāldāring tā tāşvişdā qālmāsin,

- (11) Bul dälädä bir fäläkät çälmäsin!
- (12) Hävväş bär, bēbāş bär bul şähäringdä,
- (13) Qoylärimdän oğri urläb¹³ älmäsin!
- (14) Ämäldäring täşviş körib qalmäsin!
- (15) Därvāzängni açgin, bābā Mirşäbbäk!
- (16) Tākä-Türkmän dēgän mēning yurtim bär,
- (17) Äslim sorsäng Özbäk dēgän zätim bär.
- (18) Yānimdä qoş mühr bilän hatim bär,
- (19) Älis qalib kētgän mēning yurtim bär.
- (20) Därvāzängni açgin, şäbgärd mirşäblär.
- (21) Qızıl āyāq kēlib sävdä sālmäsin,
- (22) Oğrilär kēlib qoyimdän älmäsin,
- (23) Açmäsänglär kättä täşviş bolmäsin!
- (24) Oğri kēlib ālib kētsä bir qoyni,
- (25) Qoyni quvdim Bädbaht Tägning dāştigä,
- (26) Sävdä sālāy ämäldärning başigä.
- (27) Bir qoyimin oğri qallāb āpkētsä,
- (28) Yētäläşib Hunhār şähriğä bārib,

¹³ Oğirläb.

(29) Yüztä kılib âlây pādşā kâşidä!

(30) Başgä sävdä sâldi, dèrmän,

(31) Qılğülükni kıldi, dèrmän,

(32) Bârib pādşāngning âldidä,

(33) Ämâldâring âldi, dèrmän.

(34) Därvāzāngni açgin, şābgärd mirşāblär!

(35) Mèning özim âlis yoldän kèlāmän,

[338]

(1) Hämme gäpni öyläsānglär bilāmän.

(2) Därvāzāngni açgin, şābgärd mirşāblär,

(3) Èsim köpdür bāzārçilik kılāmän!

(4) Bir qoyimni gäzzāb âlsä dälädä,

(5) Èrtän bilän yüztä kılib âlāmän.

(6) Pādşāning âldidä cāncäl kılāmän.

(7) İşānişim bārdür mèning özimä,

(8) Şuning üçün pādşā yurtdän kèlāmän.

(9) Därvāzāngni açgin, şābgärd qārāvul!

(10) Änä şuytib mirşāblär, qārāvullär mäslähät kıldi. (11) Äytdi: “Bu sävdāgär èkän, dèdi. Hudādän qorqmäsä, (birär (12) qoyi yoqālsä) èrtän pādşāning âldidä yüztä kılib (13) âlädi. Açmaq dārkar dārvāzāni” dèdi. Därvāzāni açdi. Göroğlibek (14) kirdi. Qārāvulläridän biri: (15) — Bāy bābā, ādāmingiz bārmı,

yâ yokmi? — dedi. Göroğlibék (16) aytdi: (17) — Âtim yok, piyâdâmân, dedi. (18) — Êy bâbâ, qaysi êldân boläsiz? — dedi. Äytdi: (19) — Êşägimni bôri yêb koydi, — dedi. Mirşâb aytdi: (20) — Qârningiz açmi, tokmi? — dedi. Göroğli aytdi: (21) — Êrtân koy sâtgândân kâ, bir ât âlib minämiz, — (22) dedi. Qârâvullâr qah-qah urib küldi. Äytdi: “Bu kıpkızıl (23) têtäk. Buning qoyidân säyläb-säyläb âlämiz. Êrtân (24) bilängäçä päyläb köräyik. Êrtân bāzārgā bārib bölīştirib (25) âläyik” dedi. Hārācātni kättä kıldi şu kün. (26) “Têtäk bāygā duç boldik” dēb. (27) Tāng âtdi. Göroğli qoyini hāydāb bāzārgā yētdi. Hār (28) tēvārēkdān koy kēlib bāzārni tutdi. Cāllāblār kuvānlāb (29) âldi. Göroğlining kuvāni bārmi? Toplāb âldi. Qassāb (30) kēlib, kōrāmān dēsā, Göroğli kindiginā tēyāq bilān (31) bir tūrtādi. Hāligi qassāb kēyinçālib kētādi. Hēç kim (32) qoyini hām kōrālmāydiğān bolib qāldi. Kün çāşkā boldi. (33) Buldurıq Qassāb kēlmān sāvda çıqmağıç ēdi. Sāmān yorğaning (34) bēligā minib, tillā cıga bāşidā, bēş yüz qassāb (35) qāşidā, tillā çakmāklı qassāblār Boldurıq Qassābning (36) girdini âlib kēlyāpti bāri. Änā bu qoylārni kōrib Buldurıq (37) Qassābning hayāli qāçib, üzāngigā āyāğini tirāb, Göroğligā (38) qarāb, bir söz äytāvērdi:

(39) İn mā dēydi, bāy bābācān, öyingni?

(40) Müsülmāngā oğşātāmān boyingni.

[339]

(1) Hunhār ēlgā koy hāydāgān qaddingdān,

(2) Sātāsizmi, sāt māysizmi qoyingni?

(3) Änā ēndi Göroğlining äytāyātgān sözi:

(4) Êşiting, bēk bâbâ, äytgān tilimni,

(5) Bēmāzālār qarā kıldi hālimni

(6) Mēn sizgā rāstini äytsām ēl bēgi,

(7) Yâvmit dëydi uni — osgân elimni.

(8) Änä ëndi Buldurıķ Ƙassâbning sözi:

(9) Tāmāşägä kèpti ëldän bir nêçä,

(10) Güllärdä sêlviräb turädi dumçä.

(11) Özbëkning ëlidän kèlgän, bây bâbâ,

(12) Äyting, Ƙoyläringning bâhâsi nêçä?

(13) Änä Göroğlining sözi:

(14) Yürib kèldim zängläb yâtgân çöolidän,

(15) Êgäm Ƙabâr âlgäy mëndäy Ƙulidän.

(16) Çärçägänmân, lëkin gäpgä Ƙop sâlding,

(17) Ƙoyni häydäb kèldim Tüürkmân ëlidän.

(18) Êndi Buldurıķ Ƙassâbning sözi:

(19) Ƙabul Ƙılgäy möminläarning tävbäsin,

(20) Täkäbbürlär bäländ Ƙılär hävâsin.

(21) Tüürkmânning ëlidän kèlgän, bây bâbâ,

(22) Mëngä äytgin, Ƙoyläringning bâhâsin!

(23) Êndi Göroğlining sözi:

(24) Âldimdä kättäkân donân Ƙoyim bâr,

(25) Soräyversäng Ƙarnimdä öyim bâr.

(26) Ämin Bâbâ, äyläntirding özimni,

(27) Tākāyāvmit dēgān ḥattā cāyim bār.

(28) Ėndi Buldurıķ Ḳassābning sözi:

(29) Ėndi bilsām mănä Özbēk şum ēkän,

(30) Yāvmit ēldä qoy bāḳḳani ḳum ēkän.

[340]

(1) Ātim bār, zātim bār, dēysän, äytäsän,

(2) Gäpirgin, ātgināng sēning kim ēkän?!

(3) Ėndi Göroḡlining sözi:

(4) Tārtib kēldim Bādbaḥt Tāḡdän āhi vāy,

(5) Uruş kūni sārībāz tārtmās mis kārñāy:

(6) Zātimni, ēlimni bēcāy sorāding,

(7) Ātimni soräsäng, Āmin, Ḳongırvāy.

(8) Ėndi Buldurıķ Ḳassābning sözi:

(9) Äyb émäs, mēn sorādim zātingni,

(10) Yāvmit dēyār ēkän vilāyātingni.

(11) Tūrkmän dēgän tilgināngdän äylänäy,

(12) Sorāy-sorāy yāngi bildim ātingni.

(13) Ėndi Göroḡlining sözi:

(14) Ävväl mēni sorāy-sorāy könglim tāp,

(15) Mūsāfirmän, sävdā kördim bēhisāb.

(16) Bu şähärdä mēni yālgız dēmāgin,

(17) Hūnhärdä cēznām bār Buldurıķ Ƙassāb.

(18) Ėndi Buldurıķ Ƙassābning sözi:

(19) Hudāyim körsätsin sēning väfāngni,

(20) Ārtirmāgin mēngä cäbrü cäfāngni!

(21) Cēznāngning āti bolsä Buldurıķ Ƙassāb,

(22) İnmä dēydi, āti kimdi āpāngni[ng]?

(23) Ėndi Göroğlining sözi:

(24) Yāşlikdä äyirgän mēni Āllāyim,

(25) Yürāgingä tüşgän Ƙaygu-mān vāyim,

(26) Bālālikdä äyirilüvdim āpāmdän,

(27) Ägär eşgināngdän çıķib kētmäsä,

(28) Çirāğimning āti ēdi Gülāyim.

(29) Buldurıķ Ƙassāb ikki közin yāşlädi,

(30) Ƙaynim, dēb ēndi vaķtin huşlädi.

(31) Öpkäsin bāsālmāy Buldurıķ Ƙassāb,

(32) Ƙaynim dēb yorgadän ātib, tāşlädi.

4.4. Açıklamalı Dizin

Sıra: a â b c ç d ä é f g h ı i k l m n o ö p
r s ş t u ü v y z

A

ābād Fars. 1. Mamur, şen, ongun,
modern olanaklarla donatılmış.

ā. bol- 308/30

ā. Çämbil mämläkäti 308/08

ā. ét- 315/24

2. Kalabalık, yoğun nüfuslu,
insanlar toplanan (“Kılmak” fiili
ile kullanıldığında “iyi bir şekilde
inşa etmek” anlamına gelir).

ā. kıl- 309/19

[=4]

ābro (< Fars. āb-ı rūy) İtibar, etki,
nüfuz, onur, ün, saygınlık.

ā. tãp- 313/11

ā. bër- 312/20

ā.+yīngni 322/05

[=3]

ādām Ar. İnsan, beşer, kişi.

ā. 310/08, 313/06, 332/10

ā.(hämmä ādām) 304/27

ā.(kélgän ādām) 323/12

Ā. ābi 323/08

ā.+dän 319/39

ā.+inggä 334/12

ā.+ingiz 338/15

ā.+lär 316/02

ā.+ni 332/19

ā.+ning (hämmä ādām) 313/05

[=12]

āhur Ar. Son, nihayet, ahir.

ā. bol- 325/26

[=1]

akl Ar. Düşünme, anlama, kavrama ve
davranışlarını ayarlama melekesi,
us.

a.+i şaş- 316/21

a.+ini şaşir- 311/01

[=2]

Āllā Ar. Her şeyin yaratıcısı olan tek ve
mutlak varlık, Tanrı.

Ā. 317/19

Ā.+ning zikri 319/02

Ā.+yim 340/24

[=3]

āmān Ar. Mesut, tam, sağ, esen.

ā. bol- 336/19

[=1]

āmānāt Ar. Güvenilir bir kimseye
saklaması veya koruması için
bırakılan şey veya kimse.

ā.+in āl- 312/18

[=1]

āmin Ar. Duâlardan ve hayır
temennîlerinden sonra, “Allah
kabul etsin, öyle olsun!”
anlamında kullanılan söz.

ā. (āmin āmin déyişlä-) 313/08

ā. āmin déyişlä- 313/08

ā. dé- 312/28, 312/32, 313/04, 314/23

[=6]

ār Ar. Utanma, utanç, haya, hicap,
namus.

ā.+im kâl- 317/26

[=1]

āsā Ar. Uzun sopa, değnek, baston.

ā.+n ālib kayt- 331/19

[=1]

Askar Yer adı.

A. (Tozân Askar) 323/26

A.+ning 326/34

A.+ning béli 326/28

[=3]

Askartāk(ğ) Askar bölgesindeki dağın
adı.

A.+ka yét- 323/24

[=1]

āsmān Fars. Gök, gökyüzü, semâ, felek.

ā.+dän 320/27

[=1]

āvāzā Fars. Yüksek ses, nâra.

ā. 328/38

[=1]

āynā (< Fars. āyīne) Karşısındaki
şeylerin görüntüsünü aksettiren,
özellikle insanların kendilerini
görmek için kullandıkları, arkası

sırlanmış cam veya madenden
levha, gözgü.

ā. (çārāynā) Zırh, cebe, zincir veya
halkadan örülerek yapılmış zırh.
308/09, 314/30

ā.+gā 307/28
[=3]

Å

ābi i. (< *ağabey*) [“ğ” düştüğü
için *a* uzun okunur] *halk*
ağzı. Ağabey.

ā. (Ādām ābi) 323/08
[=1]

āç Acıkmış olma, “tok” karşıtı.

ā.+mi 338/20
[=1]

āç- (Bir şeyi) Kapalı durumdan açık
duruma getirmek.

ā.-! 337/04

ā.-di 326/30, 338/13

ā.-är 321/28, 322/08

ā.-gin 336/38, 337/03, 337/09,
337/15, 337/20, 337/34, 338/02,
338/09

ā.-ib 327/23, 330/31

ā.-māk dārkar 338/13

ā.-mäsānglär 337/23

ā.-sä 331/17

[=18]

āgzin āç- 314/33, 326/30

bähring āç- 322/08

därvāzāngni āç- 336/38, 337/03,
337/15, 337/20, 337/34, 338/02,
338/09

därvāzāni āç- 337/09, 338/13

közini āç- 331/17

[=13]

āçärçilik Açlık, kıtlık, yokluk.

ā.bol- 330/38

[=1]

āçil- (Çiçek için) Büyüyüp gonca
hâlden çıkmak, açmak.

ā.-gān bāg 304/30

ā.-gändäy yāšnā- 312/12

[=2]

āğır Yavaş.

ā. lāşkär 324/07

[=1]

āğız Hayvan ve insanlarda yüzün ön
aşağı kısmında yer alan, yemeye,
içmeye, nefes alıp vermeye, ses
çıkarmaya, konuşmaya yarayan ve
sindirim borusunun giriş deliği
olan boşluk.

ā.+i (āltmiş āgzi) 327/25

ā.+idän (āgzidän) 325/07

ā.+in āç- (āgzin āç-) 314/33, 326/30

ā.+ini (āgzini) 321/28

ā.+ingni äyr- (āgzingni äyr-) 334/13
[=6]

āh Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke,
özlem vb. duygular anlatan söz.

ā. 312/26

ā.+imlär (kaygu-āhimlär) 312/29

ā.+i vāy 340/04

[=3]

āhvā “Ah vay”.

ā. dé- 319/27

[=1]

āk Beyaz.

ā. kirāvkā 315/10

ā. tuği 316/03, 325/13

ā. yüzli bol- 315/30

[=4]

ākız- Akıtmak.

ā.-äyin 333/04

[=1]

ākkan Akmış olan, akan.

ā.+däy bol- 314/21

[=1]

āksä- Topallamak, aksamak.

ā.-b käl- 336/32

[=1]

ākşām Güneşin batma zamanı, günün
sonu.

ā. (bāzār ākşām) 318/18

[=1]

āl Önemli bir makamın veya kişinin var
olduğu, bulunduğu yer, o makam
veya şahsın önü, katı, yanı; huzur.

- â.+idä (âldidä)** 303/04, 309/07, 331/06, 335/21
â.+idä (därvāzāning âldidä) 336/32
â.+idä (pādšāngning âldidä) 337/32
â.+idä (pādšāning âldidä) 338/06, 338/12
â.+idä tur- 335/01
â.+idän (âldidän) 322/36
â.+igä (âldigä) 307/15
â.+igä kir- 317/32
â.+igä yét- 321/32
â.+imdä (âldimdä) 337/08, 339/24
â.+ingdä (âldingdä) 329/17
 [=16]
- âl-** 1. Herhangi bir şeyi tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak.
â.-! 317/24, 320/18, 333/28
â.-di 310/10, 316/33, 324/17, 325/21, 328/26, 329/19, 336/14, 337/33, 338/28, 338/29
â.-dinglär 322/37
â.-ädi 338/12
â.-ämän 338/05
â.-ämiz 338/23
â.-är 310/16, 310/21, 322/05
â.-äy 337/29
â.-äyik 338/24
â.-äyin 333/20
â.-ib édi 331/02
â.-ib 313/30, 314/19, 314/24, 317/36, 318/07, 324/30, 325/23, 328/19, 328/24, 328/27, 329/08, 331/15, 331/16, 333/22, 334/14, 336/08, 336/21, 337/24
â.-ing 314/11, 327/36, 328/14, 328/17
â.-inglär 321/03, 321/09, 322/16, 322/19, 328/13, 328/16
â.-mâkdän 303/22
â.-mäsä 312/18
â.-mäsin 337/13, 337/22
â.-mäy 331/19
â.-mäymän 317/12, 317/21
â.-sä 316/39, 338/04
â.-säk 306/19
2. Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak.
â.-ib bär- 322/20
â.-ib çık- 321/04, 321/07, 321/14, 321/16
â.-ib çık- (âpçıking) 321/16
â.-ib kâç- 326/32, 327/13
â.-ib kayt- 312/17, 312/22, 315/34, 327/18
â.-ib kaytäl- 330/38
â.-ib koy- (âpkoydi) 310/13, 310/17, 310/19
 3. Beraberinde götürmek veya getirmek.
â.-ib kél- 306/02, 306/07, 306/15, 306/24, 311/20 312/07, 320/28, 323/21, 333/02, 333/12
â.-ib kél- (âpkél) 306/28, 307/05, 309/26
â.-ib kél- (âpkéldim) 313/29
â.-ib kél- (âpkélmäsäng) 314/14
â.-ib kél- (âpkélsäk) 315/33
â.-ib kél- (âpkélsäm) 326/23
â.-ib kél- (âpkép) 306/11, 307/14, 307/23, 309/23
â.-ib kélyäp- 338/36
â.-ib két- 331/05
â.-ib két- (âpkétsä) 337/27
â.-ib min- 338/21
 4. Sağlamak, elde etmek, temin etmek.
â.-gän 304/23, 317/38, 323/36
â.-gäy 339/15
 5. Yeterlik işlevinde tasvirî fiiller yapar.
â. toğri boläl- 325/17
â.çidäyäl- 325/04
 [=107]
- ämänätin âl-** 312/18
bağrigä âl- 317/38
bätmän tärîk âl- 317/21
girdin âl- 314/19
Göroglining çakkäsini âl- 334/14
habär âl- 339/15
hämışä âl- 322/05
in'äm-éhsänini âl- 314/11

- kılıçning âstigä âl-** 316/39
läşkär âl- 324/17, 336/08
ortägä âl- 306/19, 329/19
puling âl- 317/12
 [=14]
bâşigä çıķib âl- 316/33
bâyläb âl- 323/36
bölištirib âl- 338/24
çéçib âl- 317/36
ķamsäb âl- 328/26
késib âl- 327/36
ķilib âl- 337/29
ķuçâķlāb âl- 325/21
ķurşāb âl- 328/16
ķuvānlāb âl- 338/28
minib âl- 324/30
oğrilāb âl- 337/13
oyib âl- 328/17
sārälāb äyirib âl- 336/21
siypāb âl- 310/10
tārtib âl- 322/19, 329/08
toplāb âl- 338/29
uşlāb âl- 328/14, 328/19, 328/24
uşlābginä âl- 328/13
yüztä ķilib âl- 338/05, 338/12
 [=24]
ālā Karışık renkli, alaca, benekli.
â. (yāşil ālā tumān çālib yāt-) 316/28
â. gāz 318/25
 [=2]
ālāçām Kızıla yakın renkte bir çam türü.
â. ķāl- 318/32
 [=1]
ālāv Ateş, alev.
â.+dāy ķıp 311/04
 [=1]
ālğır Avını iyi yakalayan.
â. ķuş 303/20
 [=1]
ālis Uzak, ırak, mesafeli, uzun.
â. ķālib kēt- 337/19
â. yol 336/37, 337/35
 [=3]
ālķār Hızlı bir şekilde, hızlıca, seri.
â.+dāy oynāt- 311/19
 [=1]
- älti** Beşten sonra, yediden önce gelen sayının adı.
â. (ķırķ älti közi) 327/26
â. (on älti yāş) 309/01
â. (tokşān älti) 303/05, 334/16
â. (tokşān älti bék) 304/16
â. ây 312/24
 [=6]
ältmiş Elli dokuzdan sonra, altmış birden önce gelen sayının adı.
â. (éllik-ältmiş) 334/17
â. âğız 327/25
â. âşhānāli Çāmbil 303/01
 [=3]
āng Şuur, bilinç, idrak, anlayış, akıl.
â.+ini 310/08
 [=1]
āpçık- Alıp çıkmak.
â.-ing 321/16
 [=1]
āpā Abla, büyük kız kardeş; konuşan biri için kendinden daha büyük olan bir kadına hitap etme şekli.
â.+mdān 340/26
â.+ngning 340/22
 [=2]
āpkél- Alıp gelmek.
â.-! 306/28, 307/05
â.-dim 313/29
â.-gin 309/26
â.-māsāng 314/14
â.-sāk 315/33
â.-sām 326/23
 [=7]
āpkép Alıp gelip.
â. 306/11, 307/14, 307/23, 309/23
 [=4]
āpkét- Alıp gitmek.
â.-sā 337/27
 [=1]
āpkoy- Alıp koymak.
â.-di 310/13, 310/17, 310/19
 [=3]
āppāk Bembeyaz.
â. bol- 321/11
â. dāstār 307/26, 309/10

â. köpik 329/20
 [=4]
ârâ Bir oluştan diğer bir oluştan kadar geçen zaman fâsılası.
â.+dân 303/01
 [=1]
ârlä- Ortasından, içinden yürümek, geçmek, gezmek.
â.-b 336/20
â.-b kêt- 314/17
 [=2]
ârt- Yükleme, artmak, çoğalmak, aşmak.
â.-mägäydä 312/34
 [=1]
ârttir- Ekleme, çoğalmak, artırmak.
â.-mägîn 340/20
 [=1]
âst Alt, alt kısım.
â.+idä 311/34, 316/01
â.+idä (kılıç âsti) 317/23
â.+idägi 328/02
â.+idän 312/02, 325/22
â.+igä (kılıçning âstigä âl-) 316/39
â.+igä (yétti kat yérning âsti) 336/26
â.+imdä 312/25
â.+ingdä 331/30
 [=10]
âş Yemek.
â.+in közlä- 321/38
â.+lär yé- 304/27
 [=2]
âş- Yüksek bir yerin üzerinden geçip arka tarafına inmek.
â.-di 316/20, 326/34, 336/22
â.-äsän 331/06
â.-gändäy 335/36
â.-ib 331/20, 333/17
â.-ib kêt- 325/17
 [=8]
kırdän âş- 335/36, 336/22
tâgidän âş- 326/34
 [=3]
âşhänäli Fars. Aşevine sahip, mutfağı, lokantası, yemek odası olan.
â. (âltmış âşhänäli Çämbil) 303/01

[=1]
âşnä Fars. Ahbap, arkadaş, bildik, tanıdık, âşına.
â.+sining 309/27
 [=1]
ât 1. Binme, yük çekme ve taşıma hizmetlerinde kullanılan Orta Asya menşeli, tek tırnaklı, memeli hayvan.
â. 308/20, 310/13, 315/13, 338/21
â. çâp- Ata binerek koşturmak, atı dolu dizgin koşturmak. 313/14, 315/18, 315/32, 316/04, 329/20
â. çâpär- 313/18
â. çâpgändän çâp- 329/19
â. çâpil- 315/06, 327/02
â.+dän 318/34
â.+dän tüş- 330/34, 333/09, 334/15
â.+dän tüşä kêt- 319/27
â.+gä 311/06
â.+gä (Ğırkök ât) 326/19
â.+gin 335/14
â.+ginäng 340/02
â.+i 340/22
â.+i (céznängning âti) 340/21
â.+i (çirägimning âti) 340/28
â.+i (Göroğlibékning âti) 325/12
â.+im 326/14, 338/17, 340/01
â.+im (Ğırkök ât) 335/02, 335/15, 335/24
â.+imni 333/19, 340/07
â.+imni (Ğırkök ât) 309/21
â.+ingdän äylän- 330/13
â.+ingni 340/12
â.+ingni (tâyçä ât) 332/04
â.+ini (Ğırkök ât) 327/20
â.+ini min- 316/32
â.+ining tişi 336/25
â. koy- 314/31, 315/17, 315/28, 316/09, 320/33, 321/12, 321/16, 322/16, 322/18, 327/08, 327/31, 328/24, 329/13
â. koyış- 314/35, 329/02
â. koymâqçi bol- 323/17
â.+lär 311/34, 329/03
â.+lär (bédäv ât) 314/33, 327/29

- ʔ.+lǝrgä 314/25
 ʔ.+lǝrini ƙaʃlä- 316/24
 ʔ.+lǝrni ƙärċät- 320/35, 321/05
 ʔ.+lǝrning ırġı- 315/39
 ʔ.+ni 327/01
 ʔ.+ni (bédāv ʔt) 311/19, 311/32
 ʔ.+ni (Ġırkōk ʔt) 307/07, 315/04, 330/17
 ʔ.+ni (sāmān ʔt) 317/15, 320/25
 ʔ.+ni ƙāʃānt- 325/10
 ʔ.+ni ƙoy- 316/08
 ʔ.+ning 309/34
 ʔ.+ning (ildām ʔt) 310/31
 ʔ.+ning māyibi 331/35
 ʔ.+ning toƙasi 327/06
 ʔ. saġrisi 326/14
 2. Ad, isim.
 ʔ.+ini ƙoy- 331/03
 [=82]
 ʔt- 1. (Tan ve tan yeri için) Sökmek, ışımak.
 ʔ.-di 316/27, 338/27
 ʔ.-günċä 316/25, 316/26
 ʔ.-ib 316/31
 2. Kovmak, defetmek, uzaklaştırmak, fırlatmak, savurmak.
 ʔ.-ib 340/32
 ʔ.-inglär 313/15
 [=7]
 oƙ ʔt- 313/15
 tǝng ʔt- 316/25, 316/26, 316/27, 316/31, 338/27
 [=6]
 ʔtā Baba, cet. Krş. ʔtācān
 ʔ. 318/26
 ʔ.+m 330/07
 ʔ.+m (vāy ʔtām) 304/33, 305/08
 ʔ.+m cällād 321/15
 ʔ.+mgä 323/19
 ʔ.+mlǝrgä 330/02
 ʔ.+mning vällāmāti 321/13
 ʔ.+mning yūzi 323/06
 ʔ.+ning 325/23
 [=10]
 ʔtācān Bk. ʔtā
- ʔ. 312/15
 [=1]
 ʔtālġ Buhara'yı yöneten hükümdarların kullandığı bir unvan.
 ʔ. (Dāniyār ʔtālġ) 305/32
 [=1]
 ʔtlān- Ata binmek.
 ʔ.-dik 312/27
 [=1]
 ʔv Karada ve havada yabani hayvanları tutma ve vurma işi.
 ʔ.+lǝrgä 306/24
 [=1]
 ʔvlā-Bir av hayvanını ölü veya diri olarak ele geçirmek, yakalamak.
 ʔ.-b kél- 312/16
 [=1]
 ʔy I Yılın ayrıldığı on iki bölümden her biri.
 ʔ.+dā (ǝlti ʔy) 312/24
 ʔ.+dā (yātti ʔy) 312/19
 ʔy II Güneşten aldığı ışığı yeryüzüne yansıtan ve dünyamızın tek uydusu olan gök cismi, kamer, mah.
 ʔ.+dāy 308/27
 ʔ.+dāy bālġıt- 314/22
 ʔ.+dāy émiş 306/06
 ʔ.+dāy ƙıl- 327/17
 ʔ.+dāy ƙıp 306/20
 ʔ.+dāy tincirā- 315/03
 ʔ.+dāy yūzing 305/05
 ʔ. Miskāl 324/22
 ʔ. Miskāl Éram 316/16
 ʔ.+ning (Hilālāy) 334/10
 ʔ. tuƙƙandāy yarkıllāş- 315/11
 ʔ. Yunus 305/16, 324/22
 ʔ. Zäydin 312/10
 [=17]
 ʔyāƙ Vücudun, bacadan ayak bileğiyle ayrılan ve yere basıp durmayı, yürümeyi sağlayan kısmı, kadem.
 ʔ. (ƙızıl ʔyāƙ) 337/21
 ʔ. ƙoli 334/18
 ʔ. ƙoli bāylā- 334/16

â.+ini tirä- (âyâgini tirä-) 338/37

â.+inggä (âyâginggä) 325/35

â.+ka 308/05

â.+ni tirä- 312/08, 331/22

[=8]

âyim Hanım, çok sevimli ve güzel kız.

â.+lär 312/32

â. (Miskäl âyim) 329/25

[=2]

âzrāk Daha az.

â. 319/14

[=1]

B

bābā Ata-baba, dedeler, ecdat, büyük baba.

b. (bây bābā) 338/15, 339/11, 339/21

b. (bék bābā) 339/04

b. (Ämin bābā) 339/26

b. (éy bābā) 338/18

b. korbāši 337/03

b.+m (Kāmik bābām) 335/09

b. Miršäbbék 337/15

[=9]

bābācān Kalender ve samîmî davranışlı, cana yakın, güvenilir, temiz yürekli (kimse).

b. (bây bābācān) 338/39

[=1]

bādām Fars. İki çenekliler sınıfının gülgiller familyasından, pembe ve beyaz çiçekler açan, 5 – 12 m. boyunda ağaç, badem.

b.+in 306/04

[=1]

bāg Fars. Bahçe, yeşillik, ağaçlık ve çiçeklik yer, bostan.

b.+dā 329/35

b.+igä 316/16

b.+lärda (açilgän bāg) 304/30

[=3]

bağır mec. Yürek, kalp, gönül.

b.+i (yüräk bağı boşä-) 313/05

b.+i küygän ışkıbāz (bağı küygän ışkıbāz) 331/09

b.+igä āl- (bağrigä āl-) 317/38

[=3]

bāğlık Bağlı, ilgili, ilişkili; bağlanmış; tâbi, bağımlı.

b. (koling bāğlık) 334/22

[=1]

bāhabār Ar. Bigili, deneyimli; bilen, haberdar.

b. 314/19

[=1]

bağşi Hikâyeci, ozan, saz şairi.

b. 318/04

[=1]

baht (Fars. *baht*) Talih, şans, mutluluk, baht.

b.+imä 326/03

b.+lärning (kām baht) 331/36

[=2]

bāhüdā Ar.-Fars. Allah ile.

b. 317/11

[=1]

bāittifak Ar. Birlikte hareket etmek üzere sözleşerek, ittifak ile.

b. 307/10

[=1]

bāk- Gözleri bir şey üzerine çevirmek.

b.-ib yāt- 336/11

b.-ib yür- 331/20, 334/38

b.-kan 334/28

b.-kani (koy bākkanı) 339/30

b.-kın 334/33, 335/05, 335/26

[=8]

baçalāk Hayvanın bileği.

b.+idä (Ğirning baçalāgi) 311/11

[=1]

bāl Arıların çiçeklerden topladıkları bal özü denen sıvı ile yaptıkları, rengi beyazdan esmere kadar değişen, koyu kıvamda tatlı madde, asel.

b. 307/29

B. Ävāz 306/10, 314/14, 327/17, 331/03

B. Ävāzcān 306/01

b.+im 321/14

[=7]

Bāl Ävāz Bk. Ävāzhān.

- B. Ävâz** 306/10, 314/14, 327/17, 331/03
[=4]
Bâl Äväzcân Bk. Äväzhân.
B. Äväzcân 306/01
[=1]
bâldirä- Vuzuhsuz, anlaşılmaz bir tarzda söylemek; mırıldanmak; anlaşılmayan bir dille konuşmak.
b.-b 320/04
[=1]
bâlâ Küçük çocuk, yavru.
b.+gä 307/33
b.+m 313/22, 313/32
b.+m (béçärä bälâm) 334/09
b.+mni 313/12, 313/31
b.+ngning 320/31
[=7]
bälälük Çocukluk, sabilik, saflık.
b.+dä 340/26
[=1]
Bâlkân Avrupa kıtasının güneydoğu kesiminde, Anadolu'nun batısı ve kuzeybatısında yer alan coğrafi ve kültürel bölge; Balkanlar, Balkan yarımadası.
B. Tâğ 305/27
[=1]
Bâlli Uzun uzun yollar yürüyüp, çöllerden geçerken bitkin düşen Köroğlu'nun karşısına çıkan iyi giyimli iki yiğitten biri.
B. 303/18
bâltä Odun yarmaya, ağaç kesmeye ve yontmaya yarayan, ağaç saplı, demirden kesici âlet, nacak.
b. 310/21
b. téşä Balta keser. 328/23
[=2]
bâr Kâinatta veya düşüncede bulunan, mevcut olan şey, var.
b. 315/02, 327/26, 327/26, 329/16, 331/04, 331/07, 337/05, 337/06, 337/08, 337/12, 337/12, 337/16, 337/17, 337/18, 337/19, 339/24, 339/25, 339/27, 340/01, 340/01, 340/17
b. (änçä bâr) 333/25
b. (nänçä bâr) 333/26
b.+dir 338/07
b.+inggä 313/20
b.+mi 303/16, 303/21, 304/02, 304/07, 331/32, 332/02, 338/15, 338/29
[=33]
bâr- Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak, varmak.
b.-di 309/33, 314/30, 315/26, 316/19
b.-ämân 323/21, 335/22
b.-äsân 331/13, 331/15
b.-äyâtir 315/05
b.-gändä 322/13
b.-ib 312/06, 315/31, 316/22, 322/20, 323/05, 325/20, 326/13, 328/08, 331/22, 337/28, 337/32, 338/24
b.-ib âlib kél- 333/22
b.-ib buz- 328/05
b.-ib körış- 330/35
b.-ing 314/04
b.-mädik 305/29
b.-mäy 305/26
b.-midi 331/33
b.-säng 321/24
b.-yapti 331/20
[=31]
bāzārgä bâr- 331/15
ästä bâr- 331/13
[=2]
âlib bâr- 322/20
âşib bāryāp- 331/20
bāring bâr- 323/05
iyärtib bâr- 305/29
minib bâr- 326/13
[=5]
bāriçä Olduğu kadar, azami ölçüde; var gücüyle.
b. tårt- 311/14
[=1]
bârlük Servet, hazine, zenginlik.
b. (zörlik bârlük dağdağasidän ötir-) 303/10

[=1]

bās- 1. Ayağı, üzerine vücudun veya bacağın ağırlığını verecek şekilde zemine yahut herhangi bir yere koymak.

b.-di 310/20, 310/23

2. Kaplamak; ele geçirmek.

b.-di 329/26

b.-gän 324/12, 324/21

b.-ib 324/06

3. Basmak, ezmek, bastırmak.

b.-äy 320/01

4. İlerlemek, yürümek.

b.-ib 325/03, 327/24

[=9]

çölñi bās- 327/24

ästä bās- 310/20

tāğñi bās- 324/12

tumän bās- 324/06

yüräğimni bās- 329/26

[=5]

suyab bās- 310/23

[=1]

bāsāl- Bastırmak.

b.-māy 340/31

[=1]

öpñäsin bāsāl- 340/31

[=1]

bāş 1. İnsan vücudunun göz, kulak, ağız, burun gibi duyu organlarının ve beynin bulunduğu en üst, hayvan vücudunun en ön kısmı, kafa.

b.+gä 307/27, 337/30

b.+idä 314/29, 338/34

b.+idägi 316/34

b.+igä 306/33, 308/22, 311/17, 313/21

b.+igä (Ğırñing başı) 309/33

b.+ini (zänıgarnıng başı) 327/36

2. Kişinin bizzat kendisi.

b.+igä çıķıb āl- 316/33

b.+igä kiy- 308/09

b.+imgä 336/35

b.+in kēs- 329/02

b.+in közlä- 322/02

b.+inggä 309/03, 309/10, 320/18

b.+ini 329/12

b.+ini koy- 324/35

b. ur- Baş vurmak, müracaat etmek. 325/35

3. Bir şeyin en üst kısmı, tepe, zirve.

b.+ini (tāğ başı) 324/06

b.+ini (tāğñing başı) 316/28

b.+igä (tāğñing başıgä qarä-) 316/28

4. Bir topluluğu yöneten kimse.

b.+igä (ämäldärñing başı) 337/26

b.+i (tuğ başı Ähmäd) 316/05

b.+ini (hämñäsinıng başı) 331/21

[=28]

Başkavät Yer adı.

B.+dän 323/21

[=1]

bāt- Batmak, gömülmek, saplanmak, çökmek.

b.-di 329/20, 330/08

[=2]

tāşlārgä bāt- 330/08

[=1]

bätir Cesur, mert, yiğit, alp.

b. 306/13

b. (bälli bätir bilän) 321/26

B. (Töläk Bätir) 307/17, 308/12, 308/17, 312/01

b. bilän 321/20

B.+dän (Töläk Bätir) 317/03

b.+lärñing 311/02

b.+män 322/33

B.+ning (pālvan Töläk Bätir) 319/29

[=11]

bätmän Fergana'da 4 puddan başlayarak Talas Vadisi'nde 12 puda kadar olan ağırlık ölçüsü.

b. tärñk āl- 317/21

[=1]

bāy Zengin insan, varlıklı.

b. bābā 338/15, 339/11, 339/21

b. bābācān 338/39

b.+gä (téntäk bāy) 338/26

[=5]

bāylā- İp, bağ veya başka bir araçla bir şeyi bir yere, diğer bir şeye veya birkaç şeyi birbirine tutturmak, birleştirmek, bağlamak.

b.-b 331/14, 334/16, 334/18, 334/26

b.-b āl- 323/36

b.-di 308/01

[=6]

āyāk-ḳolini bāylā- 334/16

bélgā bāylā- 308/01

çilvirini bēlidān bāylā- 334/26

[=3]

bāzār Fars. Pazar, çarşı; piyasa; pazar günü.

b. āḳşām 318/19

b.+dā 319/06

b.+gā 338/24

b.+gā bār- 331/15

b.+gā yét- 338/27

b.+ni tut- 338/28

[=6]

bāzārçilik Fars. Pazara giden yahut pazardan dönen tacir ya da bezirgânın yaptığı iş.

b. 338/03

[=1]

bāççā Fars. Çocuk, evlat.

b. (mārtābāli bāççā) 331/04

b.+dāy 305/22

b.+dir (yāş bāççā) 314/17

b.+lār (māhrām bāççālār) 311/23

b.+lārimān 318/37

b.+ni (mārtābāli bāççā) 331/04

[=6]

bāççağar Fars. Necis, mundar, kirli, pis, iğrenç.

b. 319/35, 332/06, 332/12, 333/19, 333/28

[=5]

bādbaht I Fars. Tâlihi kötü olan, bahtsız, tâlihsiz, uğursuz, şanssız (kimse).

b. çāl 335/34

b. çālning hāli 336/18

[=2]

Bādbaht II Gürcistan'da bulunan, yüksekliğiyle meşhur bir dağ.

B.+dā 320/26, 334/07

B.+ning çōli 320/35, 332/19

B.+ning Tāgi 316/19, 316/22, 327/22

B. Tāg 316/33, 327/14, 327/32, 327/35, 328/09, 330/04, 331/06, 332/09, 340/04

B. Tāgning 313/18, 332/14

B. Tāgning dāşti 337/25

B. Tāgning ūsti 336/30

[=20]

bādān Ar. Vücut, gövde.

b.+igā 310/06, 316/30

b.+lārini tābrāt- 318/06

[=3]

bāhā Fars. Fiyat, bedel, paha, değer.

b. (ḳimmāt bāhā) 311/07

b.+si (ḳoylāringning bāhāsi) 339/12

b.+sin (ḳoylāringning bāhāsi) 339/22

[=3]

bāhādir (Fars. *Bahādur* < Moğ. *bağatur*)

Usta savaşçı, cengâver, yiğit, kahraman, cesur.

b.+lār 323/07

[=1]

bāhr Ar. Lezzet, meze, huzur, zevk, keyif, haz.

b.+in 311/12

b.+ing aç- 322/08

[=2]

bālā (< Ar. *belā'*) İnsana büyük sıkıntı veren, içinden çıkılması güç durum, dert, gam, keder.

b.+gā 329/29

[=1]

bālānd Fars. Yüksek, yüce.

b. pāst Yüksek-alçak. 327/02

b.+dā 315/20

b. ḳıl- 339/20

[=3]

bālīḳ Su içinde yaşayıp solungaçla nefes alan, çoğunlukla yumurtlama şeklinde üreyen omurgalı hayvanların ortak adı.

b.+ning 325/23

[=1]

bälkı- Parlamak, ııldamak, ıışmak;
gelişmek, çiçeklenmek.

b.-b tur- 308/28

[=1]

bälkıt- Bk. **bälkı-**

b.-gän 318/08

b.-ib 314/22

[=2]

äydäy bälkıt- 314/22

kıp bälkıt- 318/08

[=2]

bälli Aferin, bravo.

b. bätir bilän 321/26

[=1]

bänät Fars. Kadife.

b. çirgi 310/18

[=1]

bänd (Fars. *besten* “bağlamak”tan
bende) Tutulmuş, bağlı, esir,
tutuklu.

b.+i kınglä- 327/31

[=1]

bändi (Fars. *besten* “bağlamak”tan
bende) Tutuklu, esir, tutsak.

b. kııl- Esir almak, rehine almak.
328/11

[=1]

bäng (Fars. *beng*) Haşhaş, esrar, afyon.

b.+ini 310/07

[=1]

bäräkällä (Ar. *bāreke* “mübârek etsin”
ve *Allāh* ile *bārek ’allāh*)
Beğenilen, takdir edilen bir şey
karşısında kullanılan “maşallah,
aferin, ne güzel” anlamında övgü
sözü.

b. 332/29

[=1]

bäri Hepsi, tüm, bütün.

b. 338/36

[=1]

bärin- Çarpmak, yapışmak, sarılmak,
tutunmak.

b.-! 309/23

b. kııl- 307/04

b.-g 313/14

b.-g bär- 323/05

[=4]

élning bärin 309/23

[=1]

bärkırä- Gümbürdemek, böğürmek,
şiddetli çatırtı çıkarmak.

b.-ydi 325/08

[=1]

bättällik (Ar. *beṭālet* “hareketsiz
durmak, işlemez olmak”tan *baṭṭāl*)
Şiddet, sertlik, acımasızlık,
vahşilik, gaddarlık.

b. kııl- 323/16

[=1]

bäy-bäy Korku veya hayret haykırışı.

b. dé- 308/12

[=1]

bébâş (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-*
ve *baş* “kafa, ser” ile *bi-baş*)
Başsız, kafasız; akılsız; söz
dinlemez, yaramaz, kontrol
edilemez, dizginlenemez.

b. 337/12

[=1]

bécây (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-*
ve *cay* “yer, mekân” ile *bi-cây*)
Uygunsuz, yersiz, münasebetsiz,
yanlış, endişeli, huzursuz.

b. 332/20

b.+in 318/03

b. mäyin 310/31

b. sor- 340/06

b. söz 310/22

b. tüş- 330/21

[=6]

béçärä (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-*
ve *çäre* ile *bi-çäre*) Zavallı,
çaresiz, biçare, fakir, aciz.

b. 329/23

b. bäläm 334/09

b.+ning (Göroğli *béçärä*) 334/10

[=3]

bédāv Hızlı, çevik at.

b. ât 311/19, 311/32, 314/33, 327/29

b. érkälä- 316/01

b.+läрни 305/35

- b.+ni** 315/21
b.+ni yälängäçlä- 310/03
 [=8]
bédänä Bildircın.
b.+m kıl- 319/16
b.+ngni 320/12
 [=2]
bédimāg (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-* ve *Ar. dimāg* “akıl, şuur, beyin” ile *bi-dimāg*) Şuursuz, bilinçsiz, akılsız.
b. kıl- 313/31
 [=1]
béärmān (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-* ve *ermān* ile *bi-ermān*) İsteksiz, arzusuz.
b. 306/03
 [=1]
béfärmān (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-* ve *fermān* “emir” ile *bi-fermān*) İzinsiz, buyrulmadan.
b. 306/14
 [=1]
bégim Hanım, hanımefendi, begüm.
b. 304/14
 [=1]
béhisāb (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-* ve *Ar. hisāb* “Sayılara âit kural ve işlemlerden bahseden ilim, aritmetik.” ile *bi-hisāb*) Hesapsız, sayısız, sınırsız.
b. 337/08, 340/15
 [=2]
bék Devletin ileri gelenlerine verilen unvan, bey; erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü.
b. (bābā Mirşābbék) 337/15
b. (élibék) 324/25
b. (Göroğlibék) 303/08, 305/31, 306/25, 308/27, 308/29, 309/17, 313/07, 313/09, 316/03, 324/34, 325/11, 325/14, 325/18, 325/22, 326/12, 326/37, 327/04, 327/23, 327/32, 327/35, 328/04, 328/09, 328/12, 328/29, 329/18, 329/22, 330/34, 331/18, 331/22, 331/24, 334/24, 334/29, 336/20, 336/34, 338/13, 338/15
b. (Göroğlibékkā) 323/28, 325/15
b. (Göroğlibékning) 325/12
b. (Hāldārbék) 304/16
b. bābā 339/04
b.+i (élbégi) 339/06
b.+i (toksān ālti bék) 304/16
b.+kā (Göroğlibék) 312/08
b.+kā (pālvān Göroğlibék) 304/19
b.+lār 304/11, 306/35, 307/10, 307/19, 311/22, 311/33, 312/05, 314/20, 314/27, 315/28, 316/18, 316/24, 316/25, 316/26, 316/27, 316/30, 316/33, 320/37, 322/17, 323/02
b.+lār (cāni şirin hātin béklār) 323/11
b.+lār (ārslān béklār) 322/35
b.+lār (hāmmā béklār) 320/32
b.+lār (Hāsān béklār) 314/28
b.+lārdān 320/11
b.+lārgā 306/30
b.+lārigā 324/24
b.+lārim 334/30
b.+lārim (Kırk Yigit-béklārim) 313/13
b.+lārni 320/21, 320/30
b.+lārning 304/25
b.+lārning hāvāsi 308/04
b.+ning 306/12
 [=81]
békār (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-* ve *kār* “iş” ile *bi-kār*) İşsiz, boş, çalışmayan; aylak, haylaz.
b. 326/14
 [=1]
békbāççā Beyden doğan çocuk, beyzāde.
b.+m 311/24
b.+ngni 314/01
 [=2]
békszād (*bey* ve Fars. *-zāde* “doğmuş” ile *bey-zāde*) Beyden doğan çocuk, bey nesli, bey zâtı.
b.+i (Çāmbil békszād) 321/12
 [=1]

bél I İnsan ve hayvan vücudunun orta kısmında, göğüsle karın arasında hafifçe darlaşmış olan bölüm.

b.+gä bāylā- 308/01

b.+i (dolāngān béli) 332/20

b.+idān (çilvirini béliidān bāylā-) 334/26

b.+igä (Gırātining béli) 311/25

b.+igä (Sāmān yorgāning béli) 338/33

b.+igä 310/13, 310/32, 311/14

b.+lārgä 306/08

[=8]

bél II Dağ tepeleri arasında geçit veren alçak yer, dağ geçidi, belen.

b.+i (tāglārning béli) 321/05

b.+igä (Asqārning béli) 326/28

b.+igä (Hunhārning béli) 326/21

b.+igä (tāgning béli) 326/18

[=5]

béllik Kuşak, kemer, at eyerinin altına konan eşya.

b.+ni (yahşi béllikni) 310/19

[=1]

bémāzā (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-* ve *meze* “çerez, tat” ile *bi-meze*) Tatsız, lezzetsiz, berbat, kötü.

b.+lār 339/05

[=1]

bépilik Kandili, çirayı tutuşturmaya yarayan üstüğü gibi ip veya ip tomarı.

b. 305/02

[=1]

bér- 1. Vermek, bir şeyi bir kimseye iletmek, erişirmek.

b.-ālmāy 325/15

b.-di 311/27

b.-ādi 315/38, 331/11

b.-ādigān 321/38

b.-gān āmāl 309/09

b.-gān yēm 317/12

2. Karşıdakine iletmek istenen fikir, haber, emir, öğüt vb. bir şeyi bildirmek.

b.-ār 331/35

b.-ārdi 323/20

3. Meydana getirmek, hasıl etmek, ortaya çıkarmak.

b.-gin 330/19

4. Tezlik işlevinde tasvirî fiiller yapar.

b.-ib 314/09, 323/14, 325/09, 330/34

b.-ing 306/31, 314/06

b.-sä 312/20

[=17]

ābro bér- 312/20

dām bér- 325/09

dārāk bér- 323/19

āmāl bér- 306/31

lärzä bér- 315/38

pānd bér- 331/35

sālām bér- 314/09, 325/15, 330/34

sālāmlār bér- 314/06

zāfār bér- 330/19

[=11]

yarkıllätib suya bér- 311/27

[=1]

bérkit- Örtmek, kapatmak, sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek.

b.-ib yāt- 335/18

[=1]

bérrāk Ar. Bulanık olmayan, duru, temiz, saf.

b. 317/38

[=1]

bésāhib (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-* ve Ar. “*sāhib, mālīk*” ile *bi-sāhib*) Sahibi olmayan, sahipsiz.

b. 305/24

[=1]

bés Dörtten sonra, altıdan önce gelen sayının adı.

b. (kırk bés kün) 316/15, 316/18

b. (tört yıl bés yıl ötüb kët-) 303/01

b. tonlik 318/32

b. yüz kassāb kāsīdā 338/34

[=5]

béstā Beş adet, beş tane.

b. 319/22

[=1]

bét Yüz, surat, sima, çehre.

b.+igä 314/23

[=1]
bétävfık (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-*
 ve *Ar. vefk* “uygun
 olmak”tan *tevfık ile bi-tevfık*)
 Vicdansız, ahlaksız, şerefsiz.

b. 333/11

[=1]

biç- Kesmek, tasarlamak.

b.-är 321/27

b.-mâkdän 304/03

[=2]

käfän tonni biç- 304/03

käfänning tonin biç- 321/27

[=2]

bil- 1. Bir şey hakkında bilgisi olmak, o
 şeyi öğrenmiş bulunmak.

b.-dim 340/12

b.-ämän 332/22, 338/01

b.-ängäçä 338/23

b.-gän 318/01

b.-ib 321/19

b.-mägänin 309/22, 311/21

b.-säm 339/29

b.-säng 332/30

2. Anlamak, gerçeğine erişmek,
 idrak etmek.

b.-di 316/29, 325/19

b.-dim 333/15

b.-ädi (köp gäpni bil-) 323/12

b.-ib 326/31

b.-sä 323/13

3. Kabul etmek, addetmek,
 saymak.

b.-ib 336/07

[=17]

özi bil- 318/01

[=1]

bildir- Herhangi bir konuda bilgi veya
 haber vermek.

b.-di 311/21

b.-ing 309/22

[=2]

bilä Bk. bilän 2.

b. 334/02

[=1]

bilän 1. Cümle içinde aynı görevdeki iki
 kelime veya öbeği birbirine
 bağlamaya yarayan söz; ile,
 birlikte, beraber.

b. (çâl bilän) 336/10

b. (dähsär bilän) 320/15

b. (Häldär bilän) 315/19

b. (koş mühr bilän) 337/18

b. (koy bilän) 334/33

b. (märd bilän) 321/29

b. (Sähmān bilän) 314/18

b. (yér bilän yäksän bol-) 323/16

[=8]

2. İsimlerin sonuna gelerek
 birliktelik, beraberlik, araç, neden
 veya durum anlatan cümleler
 yapmaya yarayan söz. Krş. **bilä**.

b. 310/16

b. (bätir bilän) 321/20

b. (bälli bätir bilän) 321/26

b. (él bilän) 323/13

b. (értä bilän) 316/27

b. (értän bilän) 314/06, 338/05

b. (gäp bilän) 319/28

b. (humsä bilän) 321/35, 322/11

b. (Hunhär bilän) 317/22

b. (ihlās bilän) 304/09

b. (märd bilän) 322/01

b. (nāmärd bilän) 321/24, 322/09

b. (näyzä bilän) 304/06

b. (täyāk bilän) 334/14, 338/30

b. (yorga bilän) 311/13

[=19]

bilqıllä- Çarpıp veya kaynayıp köpük
 köpük ses çıkarmak.

b.-b qāl- 317/31

b.-gän 312/32

[=2]

bir 1. Belirsiz sıfat veya zamir olarak
 herhangi bir şeyi, yeri veya
 kimseyi gösterir.

b. 303/06, 303/07, 303/11, 304/10,
 304/14, 304/17, 304/20, 304/25,
 304/28, 304/34, 305/04, 305/13,
 305/20, 305/25, 305/30, 305/33,
 305/34, 306/12, 306/17, 306/21,

- 306/26, 308/29, 309/17, 311/05, 312/13, 312/20, 313/09, 317/06, 318/15, 319/07, 319/08, 319/32, 320/34, 321/19, 321/31, 321/31, 321/33, 321/37, 322/01, 322/22, 322/23, 322/26, 323/17, 323/24, 323/28, 327/24, 327/28, 328/29, 329/17, 330/05, 331/06, 331/20, 331/21, 331/23, 331/23, 331/24, 331/25, 334/29, 336/23, 336/24, 336/34, 337/11, 337/24, 337/27, 338/04, 338/21, 338/31, 338/38, 339/09
- b.+i** 329/15
- b.+i (kârâvullâridân biri)** 338/14
- b.+in** 321/23, 322/06
2. Sayı adı.
- b.** 320/03
- b. (on bir)** 318/25
- [=75]
- birâr** Herhangi, bir, bazı; belli, belirli.
- b.** 331/33, 338/11
- b. fârzând** 304/24, 304/29, 305/16
- b. zuryâd** 305/18
- [=6]
- birâv** Birisi, biri; kimi, kimisi; herhangi biri; başkası.
- b.** 335/27
- b.+i** 325/16, 325/16
- b.+ing (héç birâv)** 314/13
- [=4]
- birdân** Birdenbire, aniden, ansızın.
- b.** 312/06
- [=1]
- birdây** Eşit olarak, aynı derecede, aynı, eşit ölçüde.
- b.** 315/25
- b. bol-** 312/05
- [=2]
- bismillâ** (Ar. harf-i cer *bi-*, *ism* “isim” ve *Allâh* ile *bi’smi’llâh*) Bismillâh ir-rahmânirrahim sözünün kısaltılmış şekli.
- b. dé-** 310/32
- [=1]
- bitâr** (Fars. olumsuzluk bildiren *bi-* ve *Fars. ter* “taze,”den *bitâr*) Tazeliğini yitirmiş meyve.
- b.+im kâl-** 319/17
- [=1]
- bitil-** Bitlenmek.
- b.-gân** 325/12
- [=1]
- bittâ** Tek, bir, bir tane, bir adet.
- b.** 318/20, 328/36
- [=2]
- biz** Çokluk birinci şahıs zamiri.
- b.** 306/03, 315/30
- b.+âr** 305/34, 306/02, 306/09
- b.+ârdâ** 320/23, 320/24
- b.+ârgä** 312/20, 320/36
- b.+gä** 330/19
- b.+lär** 305/29
- b.+lärgä** 323/30
- b.+ni** 312/19, 312/24, 330/29
- [=15]
- boğınli** Eklemlî.
- b. (on ikki boğınli polât)** 311/26
- [=1]
- bol-** Olmak.
- b.-!** 325/29, 325/34, 326/07 335/11, 335/25
- b.-di** 304/21, 304/22, 304/23, 304/25, 304/28, 304/34, 305/04, 305/13, 305/20, 305/25, 305/30, 306/12, 306/17, 306/21, 308/11, 308/15, 308/18, 308/20, 311/29, 318/23, 323/16, 323/17, 323/30, 324/12, 324/13, 324/15, 329/24, 329/35, 331/03, 338/32
- b.-dik** 338/26
- b.-dim giriftâr** 329/29
- b.-ding** 320/25
- b.-ädi** 331/06
- b.-ämân** 317/17, 317/20
- b.-är** 315/36, 316/26, 318/04, 324/05, 325/26, 325/31, 329/34, 331/36
- b.-ärdik** 306/03
- b.-äsiz** 338/18
- b.-gân** 310/14, 310/24, 311/15, 316/35, 318/18, 321/11

- b.-gāndi** 330/15
b.-gāngä 324/03
b.-gānidä 326/33
b.-gäydä 336/35
b.-gin 336/19
b.-ib 305/03, 305/19, 306/23, 308/28, 312/03, 312/04, 312/05, 312/06, 314/20, 314/20, 314/21, 315/16, 315/32, 316/31, 316/31, 317/07, 318/14, 321/18, 324/34, 325/01, 325/28, 326/01, 326/05, 326/20, 327/19, 327/25, 328/04, 329/17, 330/38, 331/18, 336/15, 338/32
b.-ib (bop) 305/17, 306/19, 309/05, 309/25, 311/28, 315/15, 316/14, 322/36, 324/19, 324/21, 324/26, 326/37, 327/04, 329/36, 331/31
b.-ib édim 320/30
b.-ib yätävér- 336/27
b.-ing 306/36, 307/02
b.-inglär 313/24
b.-mākdän 304/01
b.-mädi 304/24, 304/29, 305/14, 305/16, 305/18
b.-mäding 333/14
b.-mäs 311/09
b.-mäsä 323/18
b.-mäsin 337/23
b.-mäy 306/13
b.-mäydi 306/14
b.-mäymän 317/05, 317/08, 317/11, 317/25, 318/11, 318/30, 319/25
b.-sä 304/14, 313/17, 313/20, 321/17, 332/06, 332/16, 340/21
b.-säçi 304/10
b.-säk 306/09, 315/30
b.-sän 331/25
b.-säng 309/03, 321/35, 321/37, 322/11, 333/21
b.-sin 304/26, 305/15, 306/32, 308/04, 308/27, 308/28, 308/30, 308/32, 308/33, 309/02, 309/04, 309/06, 309/09, 309/11, 309/13, 313/19, 315/37, 322/31, 322/35, 323/02, 323/07, 323/08, 323/09, 323/11
- [=173]
ābād bol- 308/30
āçärçilik bol- 330/38
āhır bol- 325/26
āk yüzli bol- 315/30
āmān bol- 336/19
āppāk bol- 321/11
āt koymākçi bol- 323/17
béärmān bol- 306/03
birdäy bol- 312/05
bulutdäy bop 315/15
büzrük bol- 316/26
cilävdār bol- 309/25
corä bol- 322/11
çäg bol- 308/15
çāk bol- 308/18, 331/31
çaldévār bol- 329/36
çäpär bol- 308/20
çäppä-çäg bol- 314/20
çäppä-çāk bol- 311/28
çäng bol- 316/14
çäşkä bol- 338/32
çopân bol- 336/15
çöl bol- 304/22
därgä bol- 318/14
dom-dumälāk bol- 317/07
duç bol- 338/26
dürüst bol- 318/18
ädälätli pādşā bol- 326/05
ämridä bol- 313/24
éhtiyāt bol- 335/11, 335/25
él égälik bol- 305/14
färığ bol- 316/31
färzänd bol- 331/03
ğalvir bol- 324/05
güldäy bol- 315/36
gümān bol- 324/13
gürpāk bop 324/19
häfä bol- 325/28
hāl bol- 323/09
hēc bol- 323/18
hızmätkār bol- 306/36
huşvaqt bol- 308/28, 309/05
iş bol- 306/14
işing bol- 332/06, 332/16
kalın bol- 325/31

kâyl bol- 309/02, 309/11, 313/19
 kırdây bol- 325/01
 kıyâmât bol- 324/03
 köl bol- 323/08
 kutli bol- 304/26, 305/15, 306/32,
 308/27, 308/28, 308/32, 308/33,
 309/04, 309/09
 kutluqçı bol- 307/02
 kün pârâ-pârâ bol- 326/33
 makkisidây bol- 312/04
 mârd şêrdây bol- 326/20
 märtäbâli bol- 309/06
 méhmân bol- 321/37
 nävkâr bol- 317/05, 317/11,
 317/25, 318/30, 319/25
 né bol- 329/34
 olcâ mol bol- 304/23
 ölgidây bol- 329/17
 özing bol- 331/25
 pādşā bol- 326/01
 pākkisidây bol- 312/03
 Rüstāmdây bol- 327/04
 säbil bol- 329/24
 sātā pāydān bol- 311/15
 sipāhi bol- 317/08, 317/17,
 317/20, 318/11
 şér bol- 322/36
 şêrdây bol- 306/19, 312/06,
 324/34
 tâgdây bol- 327/25
 tāmām bol- 318/23
 taş toprāk bol- 324/21
 tälätöp bol- 324/26
 taşviş bol- 337/23
 toq bol- 314/20
 top-top bol- 315/16, 315/32
 tumān bol- 324/12
 uzāk bol- 309/13
 yāmān bol- 324/15, 331/36
 yaruğ bol- 316/31
 yāk dil bol- 321/17
 yér bilān yāksān bol- 323/16
 yol bol- 322/31, 322/35, 323/02,
 323/07323/11
 yolbārsdây bol- 326/37

[=113]

âkkandây bol- 314/21
 çidâb bol- 311/09
 égâlik bop kâl- 305/17
 kêtâr bol- 313/03
 sônâr bol- 329/35
 tälâb kılâr bol- 311/29
 yélâr bol- 320/25
 yürâr bol- 321/35
 [=8]
 bolâl- Olabilmek.
 b.-mâdi 325/17
 [=1]
 toğri bolâl- 325/17
 [=1]
 Boldurıq Kassâb Bk. Buldurıq.
 B. 338/35
 [=1]
 bop Olmak fiilinin, zarf-fiil eki alırken
 hece düşmesine uğramış şekli
 (bop < bol-ib).
 b. 305/17, 309/25, 311/28, 316/14,
 322/36, 324/19, 331/31
 b. (bulutdây bop) 315/15
 b. (çaldévâr bop) 329/36
 b. (huşvaqt bop) 309/05
 b. (Rüstāmdây bop) 327/04
 b. (şêrdây bop) 306/19
 b. (taş toprāk bop) 324/21
 b. (tälätöp bop) 324/26
 b. (yolbārsdây bop) 326/37
 [=15]
 boşā- Boşalmak, bırakmak, serbest
 olmak; zayıflaşmak,
 güçsüzleşmek.
 b.-b kêt- 316/30, 319/28
 b.-di 313/05, 321/17
 b.-gânini 321/19
 [=5]
 yüräk bağri boşā- 313/05
 [=1]
 boşâl- Boşalmak, serbest olmak; boş
 olmak, sahipsiz olmak.
 b.-ib kêt- 335/17
 [=1]
 boşât- Boşaltmak, tahliye etmek; serbest
 bırakmak.

b.-ding 320/21
[=1]
botä- Karıştırmak, alıp göndermek.
b.-n 330/15
[=1]
boy İnsanın tabanı ile tepesi arasındaki yükseklik, kamet, endam.
b.+igä ölçägändäy kıp 307/31
b.+ingni 338/40
[=2]
boyal- Boyanmak.
b.-di 310/04
[=1]
boz Gri, grimsi; açık gri, küllü.
b. târlân Kır (at donu). 303/19
[=1]
bozfürüş (boz “*pamuklu kumaş veya sulanabilir toprak*” ile Fars. *furûhten* “*satmak*”tan bozfürüş) Kumaş satan, kumaş satıcısı.
b.+ning 312/03
[=1]
bozlä- Sızlanmak; mızırdanmak, ağlamak, gözyaşı dökmek.
b.-b yıglä- 325/21
[=1]
bökir- Bağırarak, haykırmak, çığlık atmak; kükremek, gürlemek, böğürmek.
b.-di 336/23
b.-äy 335/31
b.-mäsin 335/03, 335/35, 336/01
[=5]
kımirläb bökir- 335/31
[=1]
bölin- Bölünme, bölme; ayrılma, dağılma, parçalanma.
b.-ib 322/25
[=1]
köngli bölin- 322/25
[=1]
bölištir- Bölüşdürmek, paylaşmak, taksim ettirmek.
b.-ib âl- 338/24
[=1]

böng Yüksek ses.
b.+lär 314/19
b. tur- 312/33
[=2]
böri Kurt (yırtıcı hayvan).
b. 335/13, 338/19
b.+lär 335/12
[=3]
bu 1. İşaret sıfatı. Krş. **bul**
b. 316/29, 316/33, 316/37, 317/04, 320/11, 320/21, 320/30, 324/15, 325/33, 329/32, 330/15, 331/27, 332/01, 332/05, 332/10, 332/11, 332/17, 332/22, 334/09, 335/27, 336/10, 336/18, 338/11, 338/22, 338/36, 340/16
b.+ning 338/23
[=26]
2. İşaret zamiri.
b. 304/25
b.+ndä 306/28, 323/38
b.+ndän 321/14
b.+ni 316/29, 316/36, 322/23
[=7]
buğdây Tâneleri un ve ekmek yapımında kullanılan ve insanın başlıca gıdâsını teşkil eden bitki, buğday.
b. 318/15
[=1]
bul Bk. **bu** 1
b. 330/01, 337/11, 337/12
[=3]
bulbul Fars. Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş, bülbül.
b. (Sâkı bulbul) 310/22
b.+lär 315/01
[=2]
Buldurık Avaz’ın, mesleği kasaplık olan öz babası. Gürcistan’da yaşamaktadır. Bulduruk Kasap adıyla da bilinmektedir. Krş. **Boldurık Qassâb, Buldurık Qassâb, Qassâb**

- B. Kassābning sözi** 339/08, 339/18, 339/28, 340/08, 340/18
[=5]
Buldurik Kassāb Bk. Buldurik
B. 330/38, 331/01, 331/02, 331/07, 331/09, 331/16, 338/33, 338/36 340/17, 340/21, 340/29, 340/31
[=12]
bulut Gökyüzünde meydana gelen su buharı kütleşi.
b.+dāy bop 315/15
b.+gā tég- 316/36
[=2]
bundāy Böyle, bunun gibi, bu tür; bu şekilde.
b. 327/27, 331/04
[=2]
bur- Döndürmek, çevirmek.
b.-āb koy- 337/01
[=1]
burāl- Bükülmek, kıvrılmak, yıllankavi olmak.
b.-ib yāt- 317/37
[=1]
burkıllā- Gürlemek, çalkalanmak, aşırı derecede kızmak.
b.-b çıkavér- 323/27
[=1]
burun 1. Önce, önceleri.
b. 317/18, 321/25, 322/10, 322/15
2. Yüzün ortasında alınla ağız arasında yer alan, çıkıntılı, iki delikli koklama organı, burun.
b. (tülki burun) 320/10, 320/22
[=6]
buthānā Puthane, tapınak, mabet, Mâcunîler'in ibadethanesi.
b.+si 316/34
[=1]
buyur- Buyurmak, emretmek, emir vermek.
b.-sā 313/24
b.-sāngiz 305/34, 306/02
[=3]
hızmat buyur- 305/34
[=1]
buz- Bozmak, mahvetmek; harap etmek, imha etmek; parçalamak, dağıtmak.
b.-ib taşlā- 320/14
b.-ing 328/05
b.-mā 325/28
[=3]
köngling buz- 325/28
[=1]
bārib buz- 328/05
[=1]
buzāk Buzağı, dana.
b.+dāy 320/03
[=1]
buzil- Bozulmak, düzgünlüğü kaybolmak, dağılmak.
b.-ādi 330/16
b.-māsin 325/32
[=2]
bük- Eğmek.
b.-ār 333/24
b.-ing 314/09
[=2]
ḳaddini bük- 333/24
ḳaddingni bük- 314/09
[=2]
bülk Silkmek, çırpma (yumuşak bir nesneyi).
b. ét- 336/28
b. étmāy tur- 314/04
[=2]
bülkillāt- Silkeletmek, çırpırtmak, sarsmak.
b.-ib 325/14
[=1]
yérni bülkillāt- 325/14
[=1]
bülküllāş- Karşılıklı silkeleme; guruldama sesi çıkarma.
b.-ib 315/15
[=1]
büzrük 1. Büyük, iri.
b. bolār ékän 316/26
b. tünā- 316/26
2. Kutsal, mübarek.
b.+lār (cāmi büzrük) 330/33

[=3]

C

çağ Çene.**c.+ingni (ikki çağ)** 333/16

[=1]

caḥaldirik Eyerin altına koyulan bir çift yumuşak at koşumu.**c.** 310/23**c.+ni** 310/20

[=2]

cān Fars. İnsanlarda hayatın devamını sağlayan madde dışı varlık, ruh.**c.+i çıkīb kēt-** 319/31, 334/11, 334/24**c.+i közigā körin-** 317/05**c.+imgā** 308/16**c.+i şirin ḥātin béklār** 323/11**c.+im (Hāsān cān)** 328/33**c.+im (méning cānim)** 329/24**c.+im (osgān cān)** 337/05**c. közidān körin-** 317/06

[=10]

cānivār Fars. Varlık, yaratık, mahluk, kul, hayvan, insan, yaşayan şeyler (bitkiler hariç). Krş. **cānvār****c.** 335/07**c. (Ġirāt cānivār)** 326/30**c. Ġirāt** 310/01**c.+im** 334/34, 336/05, 336/17**c. til** 335/23

[=7]

cānvār Bk. **cānivār****c. Ġirāt** 309/26**c. Ġırkōk** 309/24

[=2]

cāy (Fars. *cāy* > *cā*) Yer, mahal, mevki, mekân.**c.** 316/37**c.+idān** 309/28**c.+idān tur-** 304/17**c.+im** 308/30, 339/27**c.+ingdān** 307/01

[=6]

cābr Ar. Zorlama, baskı, eziyet.**c.+ü cāfā** Zulüm, baskı, ceza, eziyet. 340/20

[=1]

cāfā Ar. Eziyet, azap, işkence, ızdırıp.**c.+ngni (cābrü cāfā)** 340/20

[=1]

cāllāb Ar. Koyun, keçi, sığır gibi kesilecek hayvanları (Özbekçede “at” için de kullanılır) canlı olarak satan, kasaplık hayvan ticâreti yapan kimse, celep.**c.+lār** 338/28

[=1]

cāllād Ar. İdam görevlisi, cellat; amansız, acımasız, merhametsiz, insafsız, canî.**c.+i (ātām cāllādi)** 321/15**c.+lār** 321/03

[=2]

cām’i Ar. Hep, bütün, tüm, hepsi.**c. büzrük** 330/33**c. qarindāş** 327/34

[=2]

cān Yan, cihet.**c.+ä** 333/30

[=1]

cāncāl Kavga, savaş, çekişme, dalaşma, arbede.**c. kıl-** Kavga etmek. 314/12, 315/31, 317/22, 318/37, 338/06

[=5]

cāynā- Geniş ve çok dökülmek; gönül kaparcasına güzel görünmek.**c.-b** 311/34

[=1]

cāynāt- Geniş ve çok dökmek, döktürmek; gönül kaparcasına güzel göstermek.**c.-di** 315/22

[=1]

güldāy cāynāt- 315/22

[=1]

céznā Ablanın kocası, enişte.**c.+m** 340/17**c.+ngning āti** 340/21

[=2]

cığa Ziynet eşyası, broş, hakanlara mahsus taç.

- c. (tillā cığa)** 338/34
c.+lār sānç- 305/28, 306/33, 308/22
c. sānç- 309/03, 313/21
c. yarkıllā- 314/29
 [=7]
civaḥānāli Fars. Civası olan ev, civa bulunduran yer.
c. (üç yüz civaḥānāli Çämbil) 303/02
 [=1]
cil- Yerinden kalkmak, hareket etmek, kıınıldamak, göçmek, ilerlemek, yol katetmek.
c.-äyin 333/19
c.-äyinmi 317/15
 [=2]
cilāv (Moğ. *cillau*) At yuları, dizgin.
c.+ni 311/35
 [=1]
cilāvdār birl. i. (Fars. *cilāv* “dizgin” ve *dār* “muhâfaza eden, tutan” ile) *Redhouse. Şemseddin Sâmî*. Yedek atı yularından tutup getiren seyis, yedekçi.
c. bop 309/25
 [=1]
cildir- Hareket ettirmek, uzaklaştırmak.
c.-ing 328/18
 [=1]
lâşkärni cildir- 328/18
 [=1]
cildirāt- Az miktarda akmak (su için), sızmak, damlamak, süzölmek.
c.-ib 311/06
 [=1]
cilip Hareket etmek anlamındaki “cil-” fiilinin zarf-fiil eki (-ib) alırken ses değişimine uğramış şekli olabilir.
c. kılip 312/04
 [=1]
cilvā Ar. Cilve, işve, naz.
c.+lār kııl- Cilve yapmak. 317/33
 [=1]
conağar Düzgün, muntazam, pürüzsüz, düz, hemzemin.
c. 332/09
 [=1]
corā Ahbap, arkadaş, dost, hami, yakın, yâren, yardımcı, destek, yoldaş.
c. (ḥumsā corā) 309/31
c. bol- 322/11
 [=2]
coş Fars. *mec.* Coşma, taşma, kaynama, coşkunluk.
c. kııl- 315/01
 [=1]
coş- Fars. *mec.* Kaynamak, coşmak, köpürmek.
c.-di 314/34
 [=1]
çâydişdây coş- 314/34
 [=1]
coşır- Coşturmak, coşmasına sebep olmak, heyecanlandırmak, duygulandırmak, tehyiç etmek.
c.-di 311/02
 [=1]
yüräğini coşır- 311/02
 [=1]
cönä- Hareket etmek, yönelmek.
c.-b 327/09
c.-di 309/29, 315/35, 316/05, 316/06, 316/13
c.-dim 312/31
c.-mâkıkkā 308/18
c.-r 326/21, 326/28
c.-yvérđi 326/15, 326/25
 [=12]
särdār cönä- 316/13
 [=1]
cönäş- Yola çıkmak, hareket etmek, ilerlemek.
c.-di 314/23
 [=1]
cönäyvér- Hareket edivermek, yönelivermek.
c.-di 326/15, 326/25
 [=2]
cörttäğä Bile bile, mahsus, kasıtlı olarak, kasten, bilerek, isteyerek.
c. 320/29
 [=1]

cumä Ar. Perşembe ile cumartesi arasındaki günün adı, haftanın beşinci günü.

c. küni 319/15

[=1]

cumıy- Çalışmak, çabalamak.

c.-ib 321/32

c.-ib tur- 318/26

[=2]

cün Kıl, tüy, yün, yapağı.

c.(éçki cün) 324/31

c.+i tökilgän ıřkıbāz 331/09

c.télpāk 324/36

[=3]

Ç

çadır Çadır, otağ, tente.

ç. 330/32

ç. 331/17

ç.+ning içi 330/33

[=3]

çâğ 1. Neşeli, keyifli, mutlu, memnun.

ç. (çâppä-çâğ bol-) 314/20

2.Küçük, ufak.

ç. bol- 308/15

[=2]

çağatây Yavru at, tay.

ç. puştän 311/15

[=1]

çâğır (Göz için) Mâvi hâreli, açık mavi, hâreli ela.

ç. közli 318/31

[=1]

çāk (Fars. *çāk*) Yırtık, yarık.

ç. (çâppä-çāk bop) 311/28

ç. bol- Yırtılmak, parçalanmak. 308/18

ç. bop 331/31

[=3]

çak- Çakmak, kırmak.

ç.-ib 328/20

ç.-kın 335/30

[=2]

çaқır- Bir kimseye gelmesinin istendiğini bildirmek, davet etmek.

ç.-mäsin 335/06

[=1]

çāklä- Dikmek.

ç.-b 311/31, 322/06

[=2]

çakmākli Yıldırımli.

ç. (tillä çakmākli қassāblär) 338/35

[=1]

çāl İhtiyar adam, yaşlı adam.

ç. 331/20

ç. (Kämik çāl) 331/06, 331/08, 331/12, 331/23, 334/11, 334/19, 336/23, 336/24, 336/26

ç. (téntäk çāl) 331/28, 332/02

ç. bilän 336/10

ç. çulän 334/14

ç.+gä (bädbaht çāl) 335/34

ç.+gä (Kämik çāl) 331/09, 331/22

ç.+gä (yätgän çāl) 335/25

ç.+ni 334/33

ç.+ni (Kämik çāl) 331/14, 334/17

ç.+ning (bädbaht çālning hāli) 336/18

ç.+ning (Kämik çāl) 334/16, 334/23, 334/24, 334/25

[=26]

çāl- Şiddetli vurmak.

ç.-ib 316/28

ç.-mäsin 337/11

ç.-säk 306/08

[=3]

fälākät çāl- 337/11

[=1]

çāldévār (çāl “ihtiyar, yaşlı, eski” ve Fars. *divār* > *dıvar*, “v”nin etkisiyle *duvar* “Bir binânın bedenini meydana getirmek, bir yeri çevrelemek, bölmek, bir ağırlığa dayanak sağlamak, toprak veya suyu tutmak gibi amaçlarla taş, tuğla, kerpiç, ahşap vb. malzemedan gereken kalınlıkta örülen ve diklemesine yükselen yapı.” ile *çāldévār*) Eski duvar, harabe.

ç.bop 329/36

[=1]

çâp- Hızlı koşmak; hızlı koşturmak.

Krş. **çâpiş-**

ç.-! 314/08

ç.-di 329/19, 329/20

ç.-âdi 315/32

ç.-âr bol- 308/20

ç.-ârsân 313/18

ç.-âsân 313/14

ç.-gändä 315/13

ç.+gändän (ât çâpgändän çâp-) 329/19

ç.-ib çâpkıllä- 325/20

ç.-ing 321/13

ç.-ingän 312/06

ç.-inglär 314/08

ç.-mâkdän 304/02

ç.-mâkka 315/18

ç.-sä 316/04

ç.-säm 330/17

[=17]

ât çâp- 313/14, 313/18 315/18,

315/32, 316/04, 329/20

ât çâpgändän çâp- 329/19

[=7]

çâpân Cübbemsi giyim, cübbe, kaftan.

ç.+ni kiy- 316/10

ç.+ning 317/35

[=2]

çâpil- Hızlı koşturulmak.

ç.-di 327/29

ç.-ib 315/06, 327/02

[=3]

ât çâpil- 315/06, 327/02

[=2]

çâpiş-Bk. **çâp-**

ç.-ib 312/21

[=1]

çâpkıllä- Hızla koşmak, koşturmak.

ç.-b 325/20

ç.-b kêt- 307/12

[=2]

çâpib çâpkıllä- 325/20

[=1]

çâpmä Yürük at.

ç. (çâpmäçi çâpmä) 320/29

[=1]

çâpmäçi Yürük at alıp satan, yürük at sahibi.

ç. (çâpmäçi çâpmä) 320/29

çâppä "Paramparça" anlamında olabilir.

ç. çâğ bol- 314/20

ç. çāk bop 311/28

[=2]

çār Fars. Dört

ç. āynä 308/09, 314/30

ç.+ri (ikki ming çārri pānci koy)

331/14

[=3]

çārāynä Fars. Zırh, cebe.

ç. 315/07

[=1]

çārāk Fars. Çeyrek, dörtte birlik bölüm.

ç. (säkkiz çārāk) 318/21

[=1]

çarıḳ İp veya deri şeritlerle ayağa bağlanan, ham deriden yapılmış köylü pabucu.

ç.+ini kiy- (çarıḳini kiy-) 334/26

[=1]

çārılä- Sallanmak, yalpalamak.

ç.-b käl- 336/32

[=1]

çât- Varmak, ulaşmak, yetişmek.

ç.-säm 327/10

[=1]

çâydiş Su veya çay kaynatılan metal kap, çaydanlık.

ç.+däy coş- 314/34

[=1]

çäç- Saçmak (püskürmek), serpmek.

ç.-âr 320/07

[=1]

nuri çäç- 320/07

[=1]

çäçäkli Çiçekli, çiçeği olan.

ç. (zär çäçäkli) 311/07

[=1]

çäçä Anne, ana.

ç.+dän 304/05

[=1]

çägä Ahşap çivi, çivicik; kırılan çinileri yapıştırmada kullanılan araç. Krş.

çégä

ç.+däy kıl- 322/23

[=1]

çäkkä Şakak, şakak kemiği.

ç.+si 319/07

ç.+sini (Göroglining çäkkäsini âl-)
334/14

[=2]

çäkki Yersiz, uygunsuz, kötü.

ç. çükki 312/07, 332/12

[=2]

çäl- Çalmak.

ç.-mäydi 306/13

[=1]

çälmäli Sarıklı.

ç. (kümüş çälmäli) 310/18

[=1]

Çämbil Köroğlu Sultan'ın hüküm

sürdüğü şehir. Krş. **Çämbilbél**

Ç. 327/13

Ç. (ābād Çämbil mämläkäti) 308/08

Ç. (ältmiş āşhānāli Çämbil) 303/01

Ç. (säksän särdābāli Çämbil) 303/02

Ç. (toqsän toyhānāli Çämbil) 303/03

Ç. (üç yüz civaḥānāli Çämbil) 303/02

Ç. bēkzād 321/12

Ç.+dä 305/11, 305/23, 326/01,
334/30

Ç.+dägi 312/11

Ç. dāşti 314/27

Ç.+däy 308/30, 309/19

Ç. él 305/03, 305/24, 326/10, 329/36

Ç. éli 304/32, 305/17, 317/10

Ç.+gä 306/15, 313/29, 314/15,
317/02, 319/09, 322/24, 323/05,
323/21, 327/18

Ç.+ni tǎşir- 326/12

Ç.+ning égäsi 325/29, 326/07, 327/09

Ç.+ning éli 323/23

Ç.+ning şāyi 305/01

Ç.+ning şähri 328/05

Ç. şähri 305/07, 328/01, 328/08

Ç. yurt 330/12

Ç. yurti 324/05, 324/26

[=44]

Çämbilbél Bk. **Çämbil**

Ç.+dä 304/21

Ç.+dän 323/01

Ç.+ning zori 328/03

[=3]

çäng Toz.

ç. bop 316/14

ç.+ini 310/10

ç. körin- 324/02

[=3]

çängarāklä- Çökmeye, yıkılmaya, tükenmeye uğramak; batmak.

ç.-b két- 307/18

[=1]

çäpärästä Sağ-sol, sağa-sola.

ç. 314/35, 315/17, 322/18

[=3]

çärçä- Yorulmak, tükenmek, bıkmak.

ç.-gänmän 339/16

[=1]

çärçät- Yormak, tüketmek, bıktırmak.

ç.-di 320/35

ç.-är 321/05

[=2]

ätlärni çärçät- 320/35, 321/05

[=2]

çäşkä Bahar.

ç. bol- 338/32

[=1]

çäynä- Çiğnemek, ezmek.

ç.-b 311/34

[=1]

çéç- Çözmek, düğümü çözmek.

ç.-ib âl- 317/36

[=1]

çégä Bk. **çägä**

ç.+si (kümüş çégä) 327/07

[=1]

çért- Fiske vurmak, parmakla vurmak.

ç.-di 334/23

[=1]

çévär- Sıkıntı vermek.

ç.-di 310/22

[=1]

çık- 1. Bulunduğu yerden dışarıya varmak, içeriden dışarıya doğru gitmek.

ç.-! 314/08

ç.-ib 319/31, 334/11, 334/24

ç.-ib kâl- 323/32

ç.-ib kêt- 340/27

ç.-ing 314/08

ç.-kandâ 322/14

ç.-kanimdâ 317/30

ç.-mağış édi 338/33

2. Ortaya çıkmak.

ç.-avérdi 323/27

ç.-ib 318/14

3. Ulaşmak, erişmek, varmak, vasıl olmak.

ç.-di 314/27

ç.-ib 316/33

ç.-sâm 330/20

4. Gitmek.

ç.-ib 317/06

ç.-ing 321/04, 321/07, 321/14

5. Yukarı doğru gitmek, yüksekteki bir yere erişmek, tırmanmak.

ç.-mây 305/27

[=20]

ésidân çık- 317/06

tâvuşi çık- 322/14

[=2]

âlib çık- 321/04, 321/07, 321/14

âpçık- 321/16

bolib çık- 318/14

[=5]

çıkâr- Gizli olan bir şeyin anlaşılmasını sağlamak, ortaya çıkarmak.

ç.-ib koy- 320/16

[=1]

çıkavér- Bulunduğu yerden dışarıya varıvermek, içeriden dışarıya doğru gidivermek.

ç.-di 323/27

[=1]

çingüllât- Çınlatmak.

ç.-ib 307/26

[=1]

çidâ- Katlanmak, dayanmak, tahammül etmek.

ç.-b bol- 311/09

ç.-mâs 326/22

[=2]

çidâyâl- Katlanabilmek, dayanabilmek, tahammül edebilmek.

ç.-mây 325/04

[=1]

Çiltân Bk. Kırk Çiltân

Ç. (Kırk Çiltân) 330/33

[=1]

çilvir İnce sicim, ip.

ç.+ini bélidân baylâ- 334/26

[=1]

çin Gerçek, hakiki, doğru, sahi.

ç. 311/19

[=1]

çiningiz (?)

ç.+mân (inti-çiningizmân) 313/26

[=1]

çirāk (< Fars. çerāğ) Işık, nur.

ç.+imning (çirāğimning) 309/22

ç.+imning âti édi (çirāğimning âti édi) 340/28

ç.+kınām 309/08, 325/35, 325/39

ç.+ning mâyi 305/02

[=6]

çirgi Eyer örtüsü.

ç.+ni (bânât çirgi) 310/18

[=1]

çiyâ Gizem, sır.

ç.+ngni 320/16

[=1]

çoğ Köz, korlaşmış ateş, yangın.

ç. (kızil çoğ) 308/11

ç.+dây 311/34

ç.+midi 320/20

[=3]

çokli Püsküllü, saçaklı.

ç. 320/37, 322/13

[=2]

çopân (Fars. çōbān – šōbān) [Kelime Türkçe'den Balkan dillerine de geçmiştir] Koyun, keçi, manda, sığır gibi ehli hayvan sürülerini

güdüp otlatan kimse, çoban. Krş.
çopāncān
 ç. 331/28, 333/24
 ç. (Kāmik çopān) 332/25
 ç. (téntāk çopān sözi) 332/29
 ç. bol- 336/15
 ç.+lärning sözi 332/15
 ç.+ning 331/06
 [=7]
çopāncān Bk. çopān
 ç. 333/01
 [=1]
çöl Kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi,
 sahra.
 ç. bol- 304/22
 ç.+dā 305/35, 315/05, 315/28
 ç.+dān 316/20
 ç.+gā tüş- 326/35
 ç.+i (Bādbahtning çöli) 320/35,
 332/19
 ç.+idān (zānglāb yātgān çöli) 339/14
 ç.+in (yürgān çöl) 315/24
 ç.+ni bās- 327/24
 ç.+ni tozānlāt- 326/24
 ç. téngsār- 315/38
 [=13]
çöpçāk Masal, hikāye, efsane, bulmaca,
 bilmece.
 ç. 327/26
 [=1]
çörtä Doğrudan, açıkça, hemen.
 ç. 308/15, 317/04, 317/20, 317/25,
 318/11, 318/30, 319/25
 [=7]
çulān Şölen, düğün aşısı (yemeği).
 ç. (çal çulān) 334/14
 [=1]
çuv Atı sürmek ve hayvanın öne doğru
 hamle yapması için kullanılan söz.
 ç. 311/12
 [=1]
çuy- Ezilmek; ava kuş salmak, kuş salıp
 av yakalamak.
 ç.-mākđān 303/19
 [=1]
 tālpintirib çuy- 303/19

[=1]
çükki “Olur olmaz” anlamına gelecek
 şekilde ikileme yapan söz.
 ç. (çäkki-çükki) Olur olmaz. 312/07,
 332/12
 [=2]
çüykä- (?)
 ç.-b kél- 325/19
 [=1]

D

dābil (< Ar. ṭabl) Davul.
 d. 311/16
 d.+ni 333/10
 [=2]
dād Fars. Feryat.
 d. 323/27
 d.+imni (méning dādim) 309/18
 [=2]
dağ Yara.
 d.+igā 311/09
 [=1]
dağdağa Korku ya da gürültü salıp
 tehdit etme, korkutuş, bağırma,
 çığlık, haykırış.
 d.+lār 304/12
 d.+sidān (zörlik bārlik dağdağasidān
 ötir-) 303/10
 [=2]
dağdağali Tehdit edici, tehditkâr.
 d. kâzık 319/19
 [=1]
dāim (Ar. *devām* “sürekli
 olmak”tan *dā’im*) Her zaman,
 daima, hep, sürekli.
 d. 307/03, 309/14
 [=2]
dānā (Fars. *dānisten* “bilmek”ten *dānā*)
 Bilge, akıllı, zeki.
 d. 336/36
 [=1]
Dāniyār 1747’den sonra Mangıt
 kabilesinden Atalık Muhammed
 Rahîm’in yerine Buhara’ya
 hükümdar olan kişi. Sadece
 “atalık” unvanıyla yetinmiştir.
 D. Ātālīk 305/32

- [=1]
dār Fars. İp, halat.
d.+gä sâl- 317/36
- [=1]
dāstār (Fars. *destār*) Sarık. Krş. **dāstār**
d.+ni 317/34
- [=1]
dāv İddia, dava.
d.+lārgä 305/26
- [=1]
dāvır Bk. **dāvur**
d.+ni 311/07
- [=1]
Dāvud Ar. Kişi adı (Davut peygamberden bahsediyor da olabilir).
D.+ni (hāzrāt Dāvud) 308/07, 330/07
- [=2]
dāvur Kadar, dek, değin. Krş. **dāvır**
d.+i 311/10
- [=1]
dāhsār 32 kilogramlık ağırlık ölçüsü veya dörtte bir batman (Fergana’da 4 pудdan başlayarak Talas Vadisi’nde 12 puda kadar olan ağırlık ölçüsü).
d. bilān 320/15
d.+im (qārābāş dāhsārim qāl-) 319/20
- [=2]
dālā Ova, arazi, tarla, düzlük, step, kır, sahra.
d.+dā 337/11, 338/04
- [=2]
dām Fars. Nefes, soluk.
d. bér- 325/09
d.+ini içigä sâl- 336/26
- [=2]
dāraht (Fars. *dirāht*) Ağaç.
d. yıq- 310/21
- [=1]
dārd Fars. İnsana ızdırap veren her türlü hâl, sıkıntı, zorluk, üzüntü.
d. äyt- 305/10
d.+im äyt- 329/31
d.+ing ur- 308/13
d.+ingni 319/38
- d.+ning (ölüm dārdning dāvāsi)**
325/27
- [=5]
dārd kör- 309/20
- [=1]
dārāk Haber, bilgi, malumat.
d. bér- 323/19
- [=1]
dārgä Dümenci; rehber, kılavuz.
d. bolib çıkib édim 318/14
- [=1]
dārkār Fars. Gerekli, lazım.
d. (açmāk dārkār) 338/13
d. (éşitmāk dārkār) 326/16
d. söz 317/03
- [=3]
dārmān Fars. 1. Çare, hal yolu, çıkış yolu.
d.+dā 330/28
2. Kuvvet, güç, mecal, takat.
d.+im 309/05
- [=2]
dārrāv Hemen, derhâl, anında.
d. 304/15, 319/29, 328/06, 328/20, 337/04
- [=5]
dārvāzä Fars. Kale ve şehirlerin büyük giriş kapısı, ana kapı.
d.+dān kir- 316/38
d.+gä 336/33
d.+ngni aç- 336/38, 337/03, 337/15, 337/20, 337/34, 338/02, 338/09
d.+ngning 337/04
d.+ni 338/13
d.+ni aç- 337/09, 338/13
d.+ni қоşir- 316/38
d.+ning āldidä 336/32
d.+sigä (Hunhār dārvāzäsi) 336/31
- [=16]
dārvāzābān Fars. Kapıcı, muhafız, gardiyan.
d.+ä 336/38
d.+lārgä 336/34
- [=2]
dāstār Bk. **dāstār**
d. (āppāk dāstār) 307/26, 309/10

[=2]
dästä Fars. Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmış, demet.

d. dästä 315/16, 324/02

[=2]

däšt Fars. Bozkır, çöl, sahra.

d.+igä 308/20, 313/18

d.+igä (Bädbaht Tägning däšti)
 337/25

d.+igä (Çämbil däšti) 314/27

d.+igä (Türkmänning däšti) 314/32

d.+ning giyäsi 325/30

[=6]

dävā Ar. Tedavi, şifa, çare, ilaç, deva.

d.+si (ölüm dārdning dāvāsi) 325/27

[=1]

dävlät Ar. Belli bir toprakta bir hükûmet idaresi altında teşkilatlanmış bulunan bağımsız siyasi topluluk, milletin hukuki şahsiyet kazanmış şekli.

d. 306/32, 308/26

d.+ni (ärkani dāvlät) Devletin ileri gelenleri. 325/38

[=3]

dé- 1. Söylemek.

d.-b 304/20, 304/33, 308/12, 308/13, 308/16, 308/17, 310/32, 311/24, 312/07, 314/07, 314/23, 315/34, 317/05, 317/17, 317/20, 317/31, 317/33, 317/38, 318/26, 319/12, 319/27, 320/33, 321/10, 321/34, 321/36, 322/07, 322/33, 323/12, 323/23, 323/23, 323/26, 323/28, 326/14, 326/23, 327/33, 328/25, 330/06, 330/07, 331/19, 334/09, 335/35, 336/01, 338/26, 340/30, 340/32

d.-di 306/25, 309/16, 317/03, 319/27, 320/32, 322/25, 323/18, 323/22, 329/18, 331/17, 334/13, 334/21, 334/22, 336/25, 338/11, 338/13, 338/15, 338/17, 338/18, 338/19, 338/20, 338/22, 338/25

d.-gän 323/07, 334/13

d.-gänlär 322/27

d.-mädi 304/26

d.-mägin 340/16

d.-mänglär 313/16, 314/13

d.-nglär 312/28, 312/32, 313/04

d.-r 305/08, 305/12

d.-sä 311/12, 313/23, 314/03, 314/03, 314/04, 314/05, 314/08, 314/08, 335/31, 338/30

d.-säm 312/26

d.-säng 332/27, 333/24, 333/28

d.-ydi 325/24, 327/10, 327/11, 327/13, 327/14, 327/15, 327/16, 327/18, 332/25, 338/39, 339/07, 340/22

d.-yäpti 312/03

d.-yär ékän 340/10

d.-ymän 337/02

d.-ysän 320/13, 320/15, 340/01
 2. ... diye adlandırmak.

d.-gän 313/34, 330/39, 330/40, 331/06, 337/16, 337/17, 339/27, 340/11

[=120]

ähvā dé- 319/27

āmin dé- 312/28, 312/32, 313/04, 314/23

vây-vây dé- 319/27

bismillā dé- 310/32

hā dé- 323/23

tāvus dégän kuş 313/34

[=9]

dégän Diye, denilen, adlı, anılan.

d.+däy bolib käl- 321/18

[=1]

dérmän (*dé-* fiilinin geniş zamanı ile *män* 1. tekil şahıs zamirinin birleşimi) ... derim, ben derim.

d. 337/30, 337/31, 337/33

[=3]

dév Fars. Dev, güçlü adam.

d.+dim 318/39

[=1]

déyiş- Bir konuyla ilgili olarak anlatılan şeyleri ifade etmek, söylemek.

d.-di 308/27

d.-ib 305/28, 315/30, 315/31, 315/33
[=5]
déyişlä- Söyleşmek, söylenmek.
d.-di 313/08
[=1]
āmin āmin déyişlä- 313/08
[=1]
dikānglāt- Zıplatmak, sıçratmak,
hoplatmak.
d.-ib kél- 332/04
[=1]
dil Fars. Gönül, yürek.
d. (yāk dil bol-) Gönüllü olmak,
gönülleri bir olmak. 321/17
[=1]
dimāğ (Ar. *dimāğ*) Beyin, şuur; burun
deliği; hava, tutum, tavır.
d.+i 308/15
[=1]
doğ Tehdit, korkutma, gözdağı.
d. kıl- 329/18
[=1]
dolān- (Bir şeyin etrafında) Dönmek,
dolaşmak, sarılmak.
d.-gān béli 332/20
[=1]
dom Yuvarlak şişkin, tombul.
d. dumālāk bol- Yusuvarlak olmak.
317/07
[=1]
donān İki yaşını bitirip üç yaşına girmiş
olan koyun, koç, at ya da keçi.
d. (ikki ming donān gonān koy)
336/20
d. (kāttākān donān koyim) 339/24
[=2]
doppi İşlemeli takke, başlık.
d.+sini (tépāsi táypāk doppisini kiy-)
334/25
[=1]
dost (< Fars. *dūst*) Yakın arkadaş,
gönüldaş.
d.+i 305/15, 311/30
[=2]

duā (< Ar. *du‘ā*) Bir kimsenin
isteklerini Tanrı’ya iletmesi,
yalvarma, yakarış.
d.+dā 312/33
d. tilā- 312/14
[=2]
duā kınglā- 312/36
[=1]
duç Karşılaşma, tesadüf, rastlantı.
d. bol- 338/26
[=1]
dum Kuyruk.
d.+çā 339/10
d.+i 310/31
d.+ini 311/35
d.+ini kötārib sāl- 310/27
[=4]
dumālāk Yuvarlak.
d. (dom-dumālāk bol-) Yusuvarlak
olmak. 317/07
[=1]
dunyā Ar. İçinde yaşadığımız yeryüzü,
âlem.
d.+dā 304/19, 313/33, 325/33
[=3]
duşmān Fars. Birinin kötülüğünü
isteyen, ona zarar vermeye çalışan
kimse, yağı, hasım.
d. 303/17, 304/08, 304/21, 305/15,
306/18, 321/30, 323/26, 330/21,
332/30, 336/07
d.+gā 321/28, 322/13, 330/28
d.+ing 305/21
d. kél- 323/31
d. kör- 322/34
d.+lār 329/19, 330/09, 330/29
d.+lārdān 320/02
d.+lārgā 321/21, 322/04
d.+lārni 303/24, 304/04, 328/34
d.+lārning 322/02
d.+mān (gālā duşmān) 312/21
d.+ni kıyrāt- 327/15
d.+ning 306/05
[=29]
dūr (< Ar. *durr*) İnci.
d.+di 311/05

[=1]
dürbin (Fars. *dūr* “uzak” ve *bin* “gören” ile *dūr-bin*’den) İçine yerleştirilen mercekler vâsıtasıyla uzaktaki şeyleri büyütürken yakında imiş gibi (tersine tutulursa uzakta imiş gibi) gösteren optik âlet, dürbün.

d.+i 310/15

d. **tutib tur-** 323/26

[=2]

dürüst (Fars. *durust*) Güzel, iyi, uygun, makbul, hoş.

d. 326/02, 326/11

d. **bol-** 318/18

[=3]

Ä

äbzäl Koşum takımı, at koşumu.

ä.+lärni **kötär-** 309/32

[=1]

äcäl Ar. Her canlı için takdir edilmiş olan ölüm zamanı, ömrün son demi.

ä. 318/13

ä.+ning 316/10

ä. **yét-** 305/11, 305/23, 312/23, 330/10

ä. **yétib öl-** 304/32, 305/07

[=8]

äççıklän- Gücenmek, rencide olmak.

ä.-gänini (**äççiglängänini**) 326/31

ä.-ib (**äççiglänib**) 323/37

[=2]

ädälätli Ar. Adâletle hareket eden, adâlete uygun davranan, âdil.

ä. **pādšā bol-** 326/05

[=1]

ägär Fars. Şart anlamını güçlendirmek için şart cümlelerinin başına getirilir, eğer, şayet, ola ki.

ä. 340/27

[=1]

Ähmäd (Ar. *hamd* “övmek”ten *aḥmed*) Pek çok methedilmiş, övülmüş kimse [Hazret-i Muhammed’in isimlerindendir]. Kişi, komutan adı.

Ä. 316/04

Ä. (**tuğ başi Ähmäd**) 316/05

Ä. **Särdär** Köroğlu’nun dayısı. 329/01

[=3]

ähvāl (Ar. *ḥāl*’in çoğul şekli *aḥvāl*) Haller, durumlar, vaziyetler.

ä.+ingni 322/12

[=1]

äkä Ağabey, büyüklere saygı seslenmesi.

ä. **ini** 305/10

ä.+m (**vây äkäm**) 305/12

[=2]

älām (Ar. *elem*) İztirap, keder, gam, tasa, hüzn, melâl.

ä.+im 336/04, 336/09

ä.+lär 312/34

[=3]

äläyküm Ar. Harf-i cer ‘*ala, kum* “siz” zamîri.

ä. (**sälām äläyküm**) “Selâm üzerinize olsun” anlamında kullanılan selâm sözü. 305/01

[=1]

ämäl Makam, mevki; görev, memurluk.

ä. (**bérgän ämäl**) 309/09

ä. **bér-** 306/31

ä.+ginäng 309/04

[=3]

ämäldär (ämäl “makam, mevki” ile

Fars. *dāšten* “tutmak”tan

-*dār* sonuna geldiği kelimelere

“tutan, sâhip ve mâlik olan”

anlamı katarak Farsça usûlüyle

birleşik sıfat ve isimler yapar).

Görevli, devlet memuru, memur.

ä.+ing 337/10, 337/14, 337/33

ä. **qıl-** 307/06

ä. **qıp** 303/23

ä.+ning **bâşi** 337/26

[=6]

Ämin (Ar. *emn* “korkusuz, güvenli olmak”tan *emin*) Buhara Hanlığı döneminde bir bölge veya köy idari yetkilisi, çarşı yöneticisi;

Çarlık zamanlarında Fergana
Vadisi'nde seçilen köy meclisi
üyesi.
Ä. 340/07
Ä. bâbâ 339/26
[=2]
ämmä Hala, babanın kız kardeşi.
ä.+si 312/11
[=1]
ämr Ar. Buyruk, talimat; istek.
ä.+idä bol- 313/24
[=1]
äncäm Fars. Eşya, araç-gereçler.
ä. 320/24
ä. äsbâb Eşyalar-malzemeler. 311/28
ä.+igä (uruş äncämi) 311/33
ä.+ini (uruş äncämi) 311/31
ä.+ining (sâvut-äncämining hämmäsi)
334/27
ä.+lärdän (yahşi äncäm) 314/24
[=6]
änçä Bir nice, pek çok, oldukça, gayet.
ä. 327/21
ä. bâr 333/25
[=2]
ändän Bk. **undän**
ä. këyin Ondan sonra, bundan sonra.
306/03
[=1]
änä Bu, şu, işte.
ä. 304/18, 312/08, 312/13, 313/09,
319/30, 320/33, 323/15, 323/22,
325/22, 331/06, 331/16, 331/21,
338/10, 338/36, 339/13
ä. éndi İşte şimdi. 304/16, 305/31,
306/22, 308/26, 309/15, 309/16,
311/33, 312/05, 314/20, 316/24,
316/27, 317/03, 319/28, 321/18,
324/22, 325/14, 325/20, 325/21,
326/12, 326/15, 327/23, 329/15,
329/22, 331/29, 334/24, 339/03,
339/08
[=42]
ängär Uçak, araba, helikopter vb.nin,
zirâat âletlerinin konduğu,

tamirinin yapıldığı üstü kapalı
barınma yeri.
ä.+ätläri 316/35
[=1]
Ärâb (Ar. *‘arab*) Arap yarım adasından
çıkıp yayılmış olan Sâmi bir
kavmin adı.
Ä.+läрни 304/01
Ä.+läarning mälläri 329/07
[=2]
ärkân (Ar. *rukân* “direk, esas”ın çoğul
şekli *erkân*) Bir topluluğun
başlıca kimseleri, ileri gelenler,
devletin, ordunun sayılı kimseleri,
üstler.
ä.+i dävlat 325/38
[=1]
ärmân Fars. Gerçekleşmeyen arzu, hayal
kırıklığı, ukde, pişmanlık.
ä. 306/24
ä.+dä 330/27
ä.+im 309/08
ä.+ing 303/21, 304/07
ä.+ning 304/02
[=6]
ärpäfürüşlik (Arpa ve
Fars. *furûhten* “*satmak*” ile
ärpäfürüşlik) Arpa satıcılığı,
zahirecilik.
ä. 319/05
[=1]
ärslân Dört ayaklı, yırtıcı, çok kuvvetli,
kedi cinsinden memeli hayvan.
Yiğitlik, cesaret, sağlamlık,
kuvvet gibi bu hayvana has
meziyetlere sahip kimseler için
kullanılan hitap sözü.
ä. béklär 322/35
ä.+lär 321/01
[=2]
ärz Ar. Arz, beyan, şikayet.
ä.+in 326/02, 326/11
[=2]
äsbâb Ar. Alet, malzeme.
ä. (äncäm-äsbâb) Eşyalar-
malzemeler. 311/28

[=1]
âsl Ar. 1. Gerçek, hakiki.
ä.+i yok 309/08
 2. Kök, kaynak.
ä.+im sor- 337/17
 [=2]
ästä (Fars. *āheste*) Yavaş, sessiz,
 yavaşça, sessizce, dikkatlice.
ä. 335/10
ä. bâr- 331/13
ä. bâs- 310/20
ä.+ginä 310/13, 335/04
 [=5]
ästär (Fars. *āster – ester*) Kumaş veya
 deriden yapılan bâzı eşyâlarda
 sağlamlığı temin için kumaşın
 veya derinin iç tarafına geçirilen
 ince bez vb. şeyler, astar,
 kaplama.
ä.+im (üç tonli ästärüm kâl-) 319/18
 [=1]
ättäng Tüh, yazık, ne yazık.
ä. (hay ättäng) 331/19
ä. (hây ättäng) 304/26
ä.+ä 305/21
ä.+ä (hây ättängä) 305/14
 [=4]
ävc Hız, yoğunluk.
ä.+i 303/09
 [=1]
Ävâz Bk. **Ävâzhân**
Ä. 327/03, 331/03, 332/27, 333/28
Ä. (Bâl Ävâz) 331/03
Ä.+däy (Bâl Ävâzdäy) 306/10
Ä.+ni 306/19, 312/17, 312/22,
 315/33, 315/34, 321/04, 321/07,
 321/14, 322/19, 330/37, 331/16,
 334/01, 334/04
Ä.+ni (Bâl Ävâz) 314/14, 327/17
Ä.+ning 306/06
Ä.+ning kissäsi 331/12
Ä.+ning mâli 332/22
 [=24]
Äväzcân Bk. **Ävâzhân**
Ä. (Bâl Äväzcân) 306/01
 [=1]

Ävâzhân Köroğlu'nun manevi oğlu. Öz
 babası Bulduruk Kasap'tır. Krş.
Bâl Ävâz, Bâl Äväzcân, Ävâz,
Äväzcân
Ä. 334/13
Ä.+gä 312/31, 331/08, 331/11,
 333/21
Ä.+im 322/16
Ä.+ni 306/15, 312/06, 321/16,
 326/23, 327/12, 332/26, 333/01,
 333/06, 333/11, 333/22, 334/02,
 334/07, 334/20
Ä.+ning 306/23, 326/13, 333/31
Ä.+siz 317/02
 [=23]
ävval Ar. Önce, eskiden, evvel.
ä. 313/12, 313/27, 340/14
 [=3]
äyb Ar. Ayıp, günah, su. Krş. **äyib**
ä. émäs 340/09
 [=1]
äyib Bk. **äyb**
ä.+i 332/02
 [=1]
äyil Atın eyer ve semerini bağlamak
 için karnının altından geçirilerek
 bağlanan yassı bağ, göbek bandı.
ä. 325/11
ä.+di 310/33
 [=2]
äyir- 1. Bir kenara koymak, saklamak,
 birisi için muhâfaza etmek,
 ayırmak.
ä.-ib 336/21
 2. Farklı görmek, aralarında fark
 gözetmek, ayrı tutmak.
ä.-gän 340/24
 [=2]
äylä- Eylemek, yapmak, etmek.
ä.-! 329/27
ä.-di 307/35
ä.-mä 336/17
ä.-mäyin 326/17
ä.-ng 308/19, 309/30, 316/17
ä.-r 312/31
 [=8]

- rāhm äylä-** 326/17, 329/27, 336/17
tāmāšä äylä- 308/19, 309/30, 316/17
täläb äylä- 312/31
yahşi iltifāt äylä- 307/35
 [=8]
äylän- Okşamak, saygı göstermek, üstünlüğünü tanımak, önünde eğilmek.
ä.-äy 330/13, 340/11
ä.-äyin 326/03
 [=3]
âtingdän äylän- 330/13
tilginängdän äylän- 340/11
 [=2]
äyläniş- Gezmek, dolaşmak, uzun süre kalmak, oylanmak, sallanmak, bir yerde gereğinden fazla kalmak, saplanıp kalmak.
ä.-ib kél- 328/10
 [=1]
äyläntir- Değiştirmek, dönüştürmek.
ä.-ding 339/26
 [=1]
äyr- Açmak.
ä.-ib koy- 334/13
 [=1]
äyri- Ayrılmak, uzaklaşmak, ayrı olmak, müstakil olmak.
ä.-uvdim 340/26
 [=1]
äyt- Demek, söylemek.
ä.-! 319/38
ä.-di 306/22, 316/37, 319/32, 322/22, 324/22, 329/15, 330/36, 334/11, 336/24, 338/11, 338/16, 338/18, 338/19, 338/20, 338/22
ä.-ding 332/24, 332/26
ä.-är 305/10, 329/31
ä.-äsän 319/40, 320/12, 333/06, 334/04, 340/01
ä.-ävér- 303/11, 304/20, 305/33, 306/26, 308/29, 309/17, 313/09, 320/05 320/34, 321/19, 322/26, 323/28, 331/23, 334/29, 336/34, 338/38
ä.-äyâtgän sözi 339/03
ä.-gän 319/02
ä.-gän til 339/04
ä.-gänginäsni kıl- 314/05
ä.-gäning kıl- 313/23
ä.-gänini kıl- 322/21, 323/22, 325/19, 336/29
ä.-gänini kılâvér- 322/23
ä.-gänining 307/04
ä.-gin 335/29, 339/22
ä.-ib 312/13
ä.-ib édim 320/30
ä.-ing 304/11, 339/12
ä.-inglär 304/15
ä.-mä 334/20
ä.-säm 339/06
ä.-säng 321/31, 321/33
ä.-yâpti 317/06, 325/24, 327/28, 328/29, 331/23
 [=68]
söz äytyäp- 327/28, 328/29
sözni äyt- 324/22
därd äyt- 305/10
därdim äyt- 329/31
gäp äyt- 321/33
näbäp äyt- 332/24, 332/26
rästini äyt- 339/06
söz äyt- 303/11, 312/13, 317/06, 319/32, 321/31, 325/24, 331/23
söz äytävér- 304/20, 305/33, 306/26, 308/29, 309/17, 313/09, 320/05 320/34, 321/19, 322/26, 323/28, 331/23, 334/29, 336/34, 338/38
 [=29]
körüb äyt- 316/37
 [=1]
äytävér- Söyleyivermek, deyivermek.
ä.-di 303/11, 304/20, 305/33, 306/26, 308/29, 309/17, 313/09, 320/34, 321/19, 322/26, 323/28, 331/23, 334/29, 336/34, 338/38
ä.-ding 320/05
 [=16]
äzämät Ar. Cesur, mert, delikanlı, atılğan.
Ä. (Kırk Äzämät) 303/05

ä.+lärğä 303/10

ä.+ni 303/12

[=3]

É

é- 1. -imek (cevher fiili) Türkçenin isimleri yüklem yapan ana yardımcı fiilidir.

é.-di 310/26, 312/02, 340/28

é.-kän 316/34, 316/37, 322/23, 332/20, 336/25, 338/11, 339/29, 339/30, 340/02

é.-mäs 340/09

é.-miş 306/06

é.-sän 315/37

[=15]

2. Türkçenin ana yardımcı fiili olarak ikinci görevi fiillerin birleşik çekimini yapmaktır.

é.-ädi ékän 310/12

é.-är ékän 310/11, 316/26

é.-gän ékän 336/33

é.-ib édi 330/40, 331/02

é.-ib édim 318/14, 318/16, 320/31, 320/31

é.-ib édi 330/39, 331/01

é.-ib édim 320/30, 320/30

é.-mağış édi 338/33

é.-yär ékän 340/10

[=16]

éçki Keçi.

é. cün 324/31

é. tuyâk 327/26

[=2]

égä Sahip, iye, efendi.

é. bolib kâl- 305/19

é.+m 330/19, 330/30, 339/15

é.+ng tili 336/13

é.+si (Çämbilning égäsi) 325/29, 326/07, 327/09

é.+si (hämmaning égäsi) 336/36

é.+si (tillä tahtim égäsi) 325/34

é.+si (tüb égäsi) 332/17

é.+sigä 331/33, 332/06, 332/16

é.+sin (qoylärning égäsi) 332/01

é.+sini (qoylärning égäsi) 331/27, 332/11

[=17]

égälik Sahip olma, sahiplik, iyelik, mülkiyet.

é. (él égälik bol-) 305/14

é. bop 305/17

é. kıl- 323/20, 331/16

[=4]

égär Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne, eyer.

é. 311/16

é.+di 310/24

é.+ning 311/03

[=3]

égärlä- At üzerine eyeri koyup bağlamak, eyer vurmak.

é.-! 309/21

[=1]

égin Sırt, arka, omuz, gövdenin üst kısmı.

é.+idä (égnidä) 315/14, 315/26

[=2]

éhsän Ar. İhsan, iyilik, lütuf, bağış, hibe.

é.+ini (in'am-éhsänini âl-) 314/11

[=1]

éhtiyät Ar. Sakınma, tedbirlilik, itina, dikkat, özen, ihtiyat.

é. bol- 335/11, 335/25

[=2]

él 1. Ülke, yurt, memleket, diyar.

é. 304/21

é. (Çämbil él) 305/24

é. bégi 339/06

é. bilän 323/13

é.+dä (Çämbil él) 305/03

é.+dä (Hunhär él) 317/28, 318/19, 331/15

é.+dä (Türkmän él) 322/27

é.+dä (Yävmit él) 339/30

é.+dän 339/09

é.+dän (Hunhär él) 312/17, 321/04, 323/31

é.+dän (kaysi él) 338/18

é.+dän (Yävmit él) 330/39

é. égälik bol- 305/14

é.+gä (Çämbil éli) 326/10
 é.+gä (Hunhär éli) 327/11, 335/22,
 335/33, 339/01
 é.+gä yét- 324/07
 é.+i (Çämbil éli) 305/17
 é.+i (Hunhärning éli) 320/38, 321/08
 é.+idä (Çämbil éli) 304/32
 é.+idän (Özbékning éli) 339/11
 é.+idän (Türkmän éli) 339/17
 é.+idän (Türkmänning éli) 339/21
 é.+idän (Yávmit éli) 331/02
 é.+igä (Çämbil éli) 317/10
 é.+igä (Çämbilning éli) 323/23
 é.+igä (Hunhär éli) 311/29, 336/21
 é.+igä (Hunhärning éli) 336/16
 é.+igä (Hunhärşähning éli) 312/35
 é.+igä (Münsik Pädşäning éli) 326/26
 é.+im (Çämbil éli) 329/36
 é.+imni 340/06
 é.+imni (osgän éli) 339/07
 é.+lärini 329/04
 é.+ni 325/03
 é.+ni (Hunhär éli) 323/10
 é.+ning bär- 309/23
 2. Yabancı, yakın olmayan kimse.
 é.+gä (sirni élgä yây-) 322/33
 [=46]
 élbék (él “Ülke, yurt, memleket, diyar”
 ile bék “bey”) Bir beyliğin,
 küçük bir devletin başında
 bulunan kimse, emîr, prens,ülke
 yöneticisi, il beyi.
 é.+igä (élbégigä) 324/25
 [=1]
 éläť Kabile, zümre, halk; ülke, diyar,
 memleket, yurt.
 é.+i (Hunhärşähning éläti) 321/11
 é.+imni 309/19
 [=2]
 éllik Kırk dokuzdan sonra, elli birden
 önce gelen sayının adı, elli.
 é. ältmiş 334/17
 [=1]
 émçäkdäş Süt kardeş.
 é.+im 329/33
 é.+ing (séning émçäkdäşing) 305/12

[=2]
 énağar Nefret ve öfke belirten söz.
 é. 334/08
 é.+ni 329/18
 [=2]
 éndi Şimdi, şu an, artık, bundan sonra.
 é. 304/08, 307/01, 313/03, 314/22,
 314/32, 319/09, 319/10, 320/27,
 322/25, 323/12, 323/20, 324/15,
 328/01, 328/30, 328/34, 328/36,
 331/18, 331/24, 331/34, 332/03,
 332/08, 332/13, 332/18, 332/23,
 332/28, 332/30, 333/03, 333/08,
 333/13, 333/18, 333/23, 333/29,
 334/03, 336/20, 339/18, 339/23,
 339/28, 339/29, 340/03, 340/08,
 340/13, 340/18, 340/23, 340/30
 é. (änä éndi) 304/16, 305/31, 306/22,
 308/26, 309/15, 309/16, 311/33,
 312/05, 314/20, 316/24, 316/27,
 317/03, 319/28, 321/18, 324/22,
 325/14, 325/20, 325/21, 326/12,
 326/15, 327/23, 329/15, 329/22,
 331/29, 334/24, 339/03, 339/08
 [=71]
 énä Anne, ana.
 é.+sini 334/09
 [=1]
 Éräť Efsâneye göre Ad kavminden
 Şeddâd’ın cenneti yeryüzünde
 kurmak maksadıyla yaptığı şehrin
 adı olup edebiyâtımızda “cennet
 bağı, dünya cenneti, cennet kadar
 güzel ve bayındır yer” anlamında
 ve genellikle “bâğ-ı
 İrem” şeklinde kullanılır.
 É. (Äy Miskäl Éräť bâğı) 316/16
 [=1]
 érkälä- Şımartmak, bir dediğini iki
 etmemek; sevmek, okşamak.
 é.-b 316/01
 [=1]
 bédäv érkälä- 316/01
 [=1]
 érlík Erkeklik, mertlik, yiğitlik,
 yüreklilik.

é.+ni 310/12
 [=1]
érmäk Eğlence, oyalanma.
é. kıl- Oyalanmak, eğlenmek, alay etmek. 328/11
 [=1]
értä Erken, sabah.
é. bilän Sabahleyin. 316/27
 [=1]
értän Günün başında, tan attıktan sonra.
é. 338/12, 338/21, 338/23
é. bilän 314/06, 338/05
 [=5]
és Akıl, beyin; hafıza, hatıra, hatırlama.
é. (käm és) 310/08
é.+ginängdän 340/27
é.+i 312/30
é.+idän çık- 317/06
é.+im 338/03
é.+lärning (käm éslär) 311/01
 [=6]
éşäk Tek parmaklılardan, uzun kulaklı, attan küçük binek ve yük hayvanı, merkep, eşek.
é.+imni (éşägimni) 338/19
 [=1]
éşit- Duymak, işitmek
é.-! 337/02
é.-di 324/23
é.-gin 309/18
é.-ing 312/15, 321/01, 339/04
é.-inglär 323/04
é.-mäk 317/03
é.-mäk därkär 326/16
 [=9]
ét- Yapmak, etmek, eylemek, kılmak.
é.-di 315/24
é.-gän 318/09
é.-ib 312/04
é.-inglär 304/12
é.-mädi 336/28
é.-mäy 314/04
é.-mäysän 334/05
 [=7]
äbäd ét- 315/24
bülk ét- 314/04, 336/28

rähm ét- 334/05
silk-silk ét- 318/09
 [=5]
éy Hitap edilen kimsenin dikkatini çekmek veya anlamı güçlendirmek için kullanılır, hey.
é. 331/30
é. bábâ 338/18
 [=2]

F

färig (Ar. *ferāğ* “vazgeçmek”ten *fāriğ*)
 Vazgeçmiş, terketmiş, el çekmiş.
f. bol- 316/31
 [=1]
fätihä Ar. Kur’an-ı Kerim’in ilk suresinin adı, elham.
f. 314/23
 [=1]
fähim Ar. Anlama, kavrama, idrāk, fehim.
f.+lär 312/30
 [=1]
fäläkät (Ar. *felek*’ten *felāket*)
 [Türkçede türetilmiştir] Büyük sıkıntılara sebep olan çok üzücü durum, büyük dert, yıkım, belâ, facia, talihsizlik, külfet.
f. çâl- 337/11
 [=1]
fäläk Ar. Dünya, âlem, devran, gökyüzü.
f.+kä 328/37, 335/14
 [=2]
färäng (Fars. *fireng* < Fr. *franc*)
 Becerikli, marifetli.
f.+i 315/26
 [=1]
färzänd Fars. Oğul, çocuk.
f. 325/24
f. (birâr färzänd) 304/24, 304/29, 305/16
f. bol- 331/03
f. gädä 305/03
f.+ginäm 308/32
f.+im 309/04, 309/13, 309/14, 326/10, 330/37

[=12]
färzändlik Fars. Çocukluk.
f.+kâ 325/39
 [=1]
fē'l Ar. Huy, karakter, kişilik, tabiat;
 moral, ruhsal durum.
f.+ingdän 334/06
 [=1]
firib Hile, aldatma, kandırma, üçkâğıt,
 dolandırıcılık.
f.+i 331/06
 [=1]
fukarā Ar. Vatandaş, uyruk, yurttaş.
f. (gälä Türkmän fukarā) 312/28
f.+ning 326/02, 326/11
 [=3]

G

ğacir Leşlerle beslenen, kartala benzer
 bir tür kuş.
ğ.+lär 320/17
 [=1]
gāh (Fars. *gāh* > *geh*) Bâzan, bâzı
 zaman, kâh [Tekrar edilerek
 kullanılır]. Krş. **gāhā**, **gāhi**, **qah**
g. 315/20, 315/29
 [=2]
gāhā Bk. **gāh**
g. 315/20
 [=1]
gāhi Bk. **gāh**
g. 316/31, 316/32, 327/05, 327/05
 [=4]
ğalt Tahıl.
ğ. ur- 318/24
 [=1]
ğalvir Kalbur, elek.
ğ. bol- 324/05
 [=1]
ğam (< Ar. *ğamm*) Kaygı, tasa, keder,
 iç darlığı.
g.+in 306/05
 [=1]
ğanim Ar. Düşman, hasım, yağmacı.
g.+ning işi 329/11
 [=1]
ğarāt Ar. Bozgun, yağma, talan.

ğ. kıl- Yağmalamak. 328/08
 [=1]
ğarkırā- Mahvetmek, berbat etmek.
ğ.-b 314/21
 [=1]
ğavğā Fars. Yaygara, gürültü, karışıklık;
 çekişme, kavga.
ğ. kıl- Yaygara yapmak, kavga
 çıkarmak. 322/04
 [=1]
ğayrāt Ar. Çalışma, çaba, heves, azim.
ğ.+ginām 333/26
ğ.+igä 325/04
ğ. kıl- 306/09, 313/10
ğ. kıp 306/08
 [=5]
ğāz (Eski Türk. *kāz* < Fars. *gāz*)
 Ördekçiller familyasından, gri ve
 beyaz tüylü, bitkiyle beslenen,
 bâzı türleri göçebe olan, bâzı
 türleri ise kümes hayvanı olarak
 yetiştirilen, perde ayaklı büyük
 kuş cinsi, kaz.
ğ. 303/20
ğ.+im (ālā gāz) 318/25
ğ.+ingni 320/01
ğ.+lārgä 313/15
ğ.+ni 312/16
 [=5]
ğazālāy Ceylanlar.
ğ. 320/13
ğ.+im qāl- 319/21
 [=2]
ğādā (< Fars. *gedāy*) Dilenci, yoksul,
 fakir.
g. 330/23
g.+yi (färzänd gādā) 305/03
 [=2]
gälä Sürü, çokluk, kalabalık, yığın,
 topluluk.
g. duşmān 312/21
g. tur- 313/07
g. Türkmän fukarā 312/28
 [=3]
ğäp Söz, laf, konuşma.
g. bilän 319/28

- g. äyt- 321/33
 g.+gä 339/16
 g.+imning 332/02
 g.+ini (sävdägärning gäpi) 337/02
 g.+lär 330/15
 g.+lär (köp gäp) 315/02
 g.+ni 326/16
 g.+ni (hämmä gäp) 318/01, 338/01
 g.+ni (köp gäpni bilä-) 323/12
 g.+ning rästi 308/03
 [=12]
gäpir- Konuşmak, söylemek, dile getirmek, bildirmek.
 g.-ding 334/07
 g.-gin 340/02
 g.-ib 312/07
 g.-mâkka 305/06
 g.-säng 334/20
 [=5]
 köp gäpir- 334/07
 [=1]
gäräv Ar. İddia, bahis.
 g. yut- 319/15
 [=1]
gärmsél Fars. Bitkiler için zararlı, sıcak ve tatsız rüzgâr.
 g.+dä 321/06
 [=1]
gäzzāb (?)
 g. 334/06, 338/04
 g.+ning özi 328/14
 [=3]
gılāf (Ar. *gilāf* “zarf, kap”tan) Bir şeyi korumak için üzerine geçirilen, yumuşak bir maddeden yapılmış aynı biçimde kap, kılıf.
 ğ.(tillä gılāf) 307/36
 ğ.+dän 319/30, 328/27, 333/20
 [=4]
Ğır Bk. Ğırât
 Ğ.+ini 328/02
 Ğ.+ning baqalâgi 311/11
 Ğ.+ning başı 309/33
 [=3]
Ğırât Köroğlu’nun, güzelliği ve yiğitliği ile meşhur atı. Krş. Ğır, Ğırkök
 Ğ. 326/27, 336/23, 336/30
 Ğ. (cānivār Ğırât) 310/01
 Ğ. cānivār 326/30
 Ğ.+gä 334/28
 Ğ.+igä 311/24
 Ğ.+ining béli 311/25
 Ğ.+ni 325/23, 326/13, 334/28
 Ğ.+ni (cānvār Ğırât) 309/26
 Ğ.+ning 310/06, 329/21
 [=14]
Ğırkök Bk. Ğırât
 Ğ. ât 307/07, 309/21, 315/04, 326/19, 327/20, 330/17, 335/02, 335/15, 335/24
 Ğ.+ni (cānvār Ğırkök) 309/24
 [=10]
gird Fars. Etraf, çevre, civar, dolay.
 g.+in âl 314/19
 g.+ini (Boldurñ Kassābning girdi) 338/35
 [=2]
giriŧār (Fars. *giriŧen* “tutmak, tutulmak”tan *giriŧār*) Tutulmuş, yakalanmış, tutkun, müptela.
 g. (boldim giriŧār) 329/29
 [=1]
giyâ Bitki, sebze, ot, yeşillik.
 g.+si (däŧning giyâsi) 325/30
 [=1]
golä Dal, filiz, sürgün.
 ğ.+dän 327/06
 [=1]
gonän İki yaşındaki at, iki yaşındaki koç.
 ğ. (ikki ming donän gonän koy) 336/20
 [=1]
Ğoroĝli Bk. Ğoroĝli
 Ğ. 336/31
 Ğ.+ning 336/25, 336/29
 [=3]
gör Mezar.
 g.+dän suĝur- 334/22
 [=1]

Göroğli Çembil'in hükümdarı. Krş.

Göroğli, Göroğli Pādšā,

Göroğlibék, Göroğlišāh

G. 324/28, 324/32, 325/19, 325/20,
326/14, 326/20, 326/29, 327/19,
327/27, 328/25, 328/27, 330/31,
331/17, 333/15, 333/17, 333/27,
334/05, 334/08, 334/09, 334/15,
334/22, 336/22, 336/23, 338/20,
338/27, 338/30

G. (mārd Göroğli) 325/08, 326/25

G. (šāh Göroğli) 327/08

G. béčārā 334/10

G.+dān 326/16

G.+gā 307/16, 325/17, 336/12,
338/37

G.+n 322/36

G.+ni 322/17, 326/32

G.+ning 307/21, 322/21, 322/32,
325/05, 338/29, 339/03

G.+ning çakkāsini āl- 334/14

G.+ning qoli 329/20

G.+ning sözi 331/24, 331/34, 332/08,
332/18, 332/28, 333/08, 333/18,
333/29, 339/13, 339/23, 340/03,
340/13, 340/23

G.+ning tuzi 323/03

G. pālvān 324/23, 335/30

G. vāllāmāt 303/03

[=63]

Göroğli Pādšā Bk. Göroğli

G. 303/11, 305/32, 325/25

[=3]

Göroğlibék Bk. Göroğli

G. 303/08, 305/31, 306/25, 308/27,
308/29, 309/17, 313/07, 313/09,
324/34, 325/11, 325/14, 325/18,
325/22, 326/12, 326/37, 327/04,
327/23, 327/32, 327/35, 328/04,
328/09, 328/12, 328/29, 329/18,
329/22, 330/34, 331/18, 331/22,
331/24, 334/24, 334/29, 336/20,
336/34, 338/13, 338/15

G.+kā 312/08, 323/28, 325/15

G.+ning 316/03

G.+ning āti 325/12

[=40]

Göroğlišāh Bk. Göroğli

G.+gā (şunķār Göroğlišāh) 313/02

[=1]

göşt Et.

g.+dāy 317/01

g.+inggā 320/17

g.+ingni (séning göştīng) 333/05

g.+ini 327/33

[=4]

göştār (göşt “et” ve Fars.

dār “muhâfaza eden, tutan” ile
göştār) Etli, semiz.

g. hātin 318/05

[=1]

gulgulā Anlaşmazlık, tartışma, kavga;
gam, keder, şüphe.

g. tūş- 328/37

[=1]

gül Fars. Gül ağacının güzel kokulu,
pek çok çeşidi bulunan çok
makbul çiçeği.

g. 309/29, 312/12

g.+dā 315/01

g.+dān 310/05

g.+dāy bol- 315/36

g.+dāy cāynāt- 315/22

g.+dāy yašnā- 304/18

g.+i (gülvāzning güli) 321/06

g.+im 329/35

g.+ing 304/30

g.+lārdā 339/10

g.+lārini 329/05

[=12]

Gülāyim Avaz'ın öz annesi.

G. 330/39, 330/40, 331/02, 340/28

G.+ni 331/01

[=5]

Gülçéhrā Temirhan Padişah'ın güzeller
güzeli, gül yüzlü kızı; Hasan
Han'ın kardeşi.

G. Pāri 312/10

[=1]

Gülnār Köroğlu'nun eşlerinden biri.

G. Pāri 323/25

[=1]

Gülşānbāgi (Fars. *gul* ve yer bildiren
-*šen* ekiyle *gul-šen* “Güllük,
gülistan, gül bahçesi” ve bāg
“bahçe” ile) Güllük, gülistan, gül
bahçesi anlamlarına gelen ve
Köroğlu’nun saklandığı yerin adı.

G.+dā 311/08

[=1]

gül vāz Fars. Gül açan yer, gül bahçesi.

g.+ning güli 321/06

[=1]

gümān Fars. Şüphe, kuşku.

g.bol- 324/13

[=1]

günāhkār Fars. Günah işleyen, günah
işlemiş kimse.

g. kul 330/25

[=1]

gürcei Gürz, tokmak, savaş aracı.

g.+m kâl- 318/38

[=1]

gürpāk Düzensiz, tertipsiz, yaramaz.

g. bop 324/19

[=1]

gürüç Buğdaygillerden, sıcak bölgelerde
kökleri bol su içinde kalarak
yetişen bir yıllık bitki ve onun
tanesi, pirinç.

g.+im kâl- 318/40

[=1]

H

habār Ar. Bir olay üzerine edinilen bilgi.

h. āl- 339/15

h. kıl- 324/24

[=2]

hafā Fars. Sıkıntı, bunalma; üzgün,
hüzünlü, kederli.

h. bol- Üzülmek, sıkılmak,
bunalmak. 325/28

[=1]

Hak (< Ar. hakk) Allah.

H.+ka 313/12, 313/22, 313/27
313/32, 329/28

[=5]

hāl Ar. Durum, vaziyet.

h. 331/25

h. bol- 323/09

h.+gināngdān 334/34

h.+i 327/30

h.+igā 326/17

h.+igā (bādbaht çālning hāli) 336/18

h.+im 329/34

h.+im (kārāngu hāl) 330/03

h.+imni 339/05

h.+inggā 334/05

[=10]

halāyık (Ar. *halā’ik* “yaratıklar,
insanlar”dan) Halk, ulus, insanlar,
kamu, herkes.

h. 313/04, 313/07, 328/24

[=3]

Hāldār Hasan Han’ın öz babası. İsfahan
şehrinde yaşamaktadır. Krş.

Hāldārbék, Hāldārcān

H. 303/08, 314/18

H. bilān 315/19

H. mährām 329/01

[=4]

Hāldārbék Bk. Hāldār

H. 304/16

[=1]

Hāldārcān Bk. Hāldār

H.+im 328/31

[=1]

halk Ar. Aynı ülkede yaşayan, aynı
kültür özelliklerine sahip olan
insan topluluğu.

h.+dān 312/14

[=1]

haltā Çanta, torba, poşet, çıkı, kese.

h.+gā (koş haltā) 318/15

[=1]

hān Hükümdar.

h.+dān (Münsik Hān) 312/22

h. Hāsān 307/08, 309/25, 311/28,
314/26, 323/29

h.+imin (Hāsān Hān) 313/16

h.+ning (Münsik Hān) 306/07

[=8]

hancār Ar. Kamadan küçük, ucu eğri ve
sivri, iki yanı keskin bıçak,
hançer.

h. (nuḵrā ḥancār) 306/13
h.+im tårt- 319/30
h.+ni 306/08
h.+ni (ḵārā ḥancārni uşlä-) 319/33
h.+ni (polāt ḥancār) 333/20
 [=5]
ḥānā Fars. Ev.
h.+ng 334/01
 [=1]
ḥānāsällāt Fars. Garip, yanmış, içinde
 mutsuz olunan ev.
h. 320/29
 [=1]
ḥarc Ar. Harcama, gider. Krş. **ḥaracāt**,
ḥaric
h.+i kıl- Harcamak. 329/08
 [=1]
ḥaracāt Bk. **ḥarc**
h.+ni 338/25
 [=1]
ḥaric Bk. **ḥarc**
h.+i (sāyil ḥarici) Bayram harçlığı.
 331/10
 [=1]
ḥaridār Fars. Müşteri, alıcı.
h.+im ḵāl- 317/27
 [=1]
ḥārlik Fars. Zulüm, zorluk.
h. 304/19
 [=1]
ḥat Ar. Mektup.
h.+im 337/18
h.+ing (tä'ziyḵçilik ḥati) 331/32
h.+ingni (taḵıḵçi ḥati) 332/07
 [=3]
ḥatārli Ar. Tehlikeli, tehdit içerikli.
h. 316/30
 [=1]
ḥātin (Fars. *ḥātūn* < Soğd. *ḥvaten*)
 Kadın.
h. 322/35
h. (cāni şirin ḥātin béklār) 323/11
h.+gä 319/12
h.+im (göştdār ḥātin) 318/05
h.+ingni 319/40
h.+lār (ḵız-ḥātinlār) 312/13

h.+ning (ḵız-ḥātinning) 312/12
 [=7]
ḥattā (Ar. *ḥattā*) “Bile, dahi, üstelik,
 bundan başka, hem de” gibi
 anlamı kuvvetlendirmek için
 kullanılır.
h. 339/27
 [=1]
ḥāvuz Ar. Bahçeleri süslemek, sulamak,
 içinde yüzmek veya belli
 maddeleri ıslatmak, boyamak,
 süzmek gibi maksatlar için
 kullanılan, etrâfi beton, tuğla,
 mermer vb. şeylerle çevrilmiş su
 biriktirme yeri, havuz.
h.+dä 318/24
h.+däy 327/25
 [=2]
ḥay Başına geldiği kelime veya
 cümlenin anlamını kuvvetlendirir.
h. ättäng 331/19
 [=1]
ḥayāl Ar. Düş, hayal, fikir.
h.+i ḵaç- 338/37
h.+imni şaşır- 325/36
 [=2]
ḥāzir Ar. Hazır, şimdi, şu anda.
h. (hāli ḥāzir) 326/04
 [=1]
hā Evet.
h. dé- 323/23
 [=1]
ḥād Ar. Sınır, limit, had, hudut.
h.+ding 331/04
 [=1]
ḥāftā (Fars. *hefte* < *heft* “yedi”) Birbiri
 arkasına gelen yedi günden ibâret
 zaman bölümü, hafta.
h.+dä 318/17
 [=1]
hāli Ar. Hâlâ, henüz, daha, demin.
h. 318/20, 331/20
h. ḥāzir 326/04
 [=3]
ḥāligi Ar. Bahsi geçen, sözü edilen,
 mezkûr, deminki.

- h. 325/12, 327/27, 329/15, 330/31, 338/31
[=5]
hām Fars. Ayrıca, üstelik, bir de, şu da var ki, zaten, dahi; denk, eşit, aynı.
h. 309/03, 312/16, 312/36, 313/17, 313/20, 313/25, 320/04, 320/23, 323/13, 323/14, 323/22, 324/25, 331/05, 331/12, 331/18, 331/18, 334/19, 338/32
[=18]
hāmişā Fars. Daima, sürekli, devamlı, mütemadiyen, her zaman.
h. āl- 322/05
[=1]
hāmmā (< Fars. heme) Hep, bütün, tüm, her bir, herkes.
h. 309/02, 309/11, 310/30, 313/19, 314/23, 324/32, 325/02, 325/14
h. ādām 304/27, 313/05
h. béklār 320/32
h.+dān 312/29
h. gāp 318/01, 338/01
h.+lāri 313/08
h.+ng 307/10, 313/33, 314/06
h.+ngiz 306/36
h.+ning égāsi 336/36
h.+si 304/17, 309/15, 311/32, 312/05, 312/12, 314/09
h.+sini (sāvut-āncāmining hāmmāsi) 334/27
h.+sining başi 331/21
[=28]
hāngāmā Bk. hāngāmā
h. kıp 303/05
[=1]
hāngāmā Fars. Savaş, kavga; gürültü, patırtı. Krş. hāngāmā
h.+dā 322/08
h.+gā 306/11
[=2]
hār Fars. Önüne geldiği ismin benzerlerini teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer

- tamamı anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz.
h. 303/12, 303/15, 304/23, 307/32, 307/34, 310/29, 312/12, 312/34, 315/04, 322/24, 322/29, 325/32, 327/25, 329/22, 331/10, 338/28
h. kim 311/30
h. kim ésān 315/37
h. tārāf 303/22, 316/39, 328/18, 328/26
h. zāmān 305/06
[=23]
hārākāt Ar. Bir şeyin, bir nesnenin bütününün veya bir kısmının yerini, konumunu yâhut durumunu değiştirmesi, kımıldama, kımıldanma.
h. kâl- 329/21
[=1]
hārāmi (Ar. *harām* ve nispet eki *-i* ile *harāmi* “haramla ilgili, eşkiyalığa âit”) Haydut, yol kesen kimse, şakî.
h. 334/12
[=1]
hāsād Ar. Haset, kıskançlık, imrenme, çekememe, gıpta.
h. kıl- Haset etmek. 309/31
[=1]
Hāsān Bk. Hāsānhān
H. 307/20, 307/33, 307/34, 309/01, 311/25, 313/31
H. (hān Hāsān) 311/28
H. béklār 314/28
H. cān 328/33
H.+dāyin 313/12
H.+gā 307/02, 316/07
H.+gā (hān Hāsān) 309/25
H. Hān 313/16
H.+ing (hān Hāsān) 323/29
H.+ni 307/06, 313/25, 315/22
H.+ni (hān Hāsān) 307/08, 314/26
[=20]
Hāsāncān Bk. Hāsānhān
H. 308/33, 309/09, 317/24, 325/28, 326/05

- H.+ing** 323/35
H.+ni 307/11
 [=7]
Häsānhān Koroğlu'nun manevi oğlu. Öz babası Halidar'dır. Krş. **Hāsān**, **Häsāncān**
H. 304/17, 306/30, 307/15, 307/25, 307/27, 308/01, 308/11, 312/08, 312/13, 315/03, 316/13, 316/23, 320/33, 321/18, 322/25, 323/16, 323/17, 323/24, 325/18, 325/21
H.+gā 306/29, 306/31, 308/27, 312/01, 312/04, 317/05, 319/38, 326/12
H.+ni 308/21, 308/26, 314/22, 323/12, 325/21
H.+ning 311/21, 325/22
H.+ning kâşi 311/20
H.+ning ruhini kötär- 325/24
H.+ning sözi 323/04
H.+ning tāmāgi 312/02
 [=39]
hävā Ar. Heves, istek, arzu.
h.+sin 339/20
 [=1]
hävās Ar. İstek, arzu, meyil.
h.+dā 327/03
h.+i (béklärning häväsi) 308/04
h.+i (köngillärning häväsi) 325/26
 [=3]
hävväş Ar. Baştan çıkaran kadın.
h. 337/12
 [=1]
hây Sitem, yakınma, beğenme vb. çeşitli duyguları anlatan cümlelerde kullanılan söz.
h.ättäng 304/26
h.ättängä 305/14
 [=2]
häydä- Sürmek.
h.-b 336/15, 338/27, 339/17
h.-b kétävér- 336/21
h.-dim 335/33
h.-gän 339/01
 [=6]
qoy häydä- 335/33, 339/01
qoyni häydä- 336/15, 338/27
 [=4]
hāzrāt Ar. Yüce kabul edilen kimselerin adlarının başına saygı, övme, yüceltme amacıyla getirilen unvan.
h. Dāvud 308/07, 330/07
H.+i Hızr 330/33
 [=3]
héç Fars. Hiç.
h. 306/14, 306/16, 306/24, 309/14, 328/35, 333/14
h. birāv 314/13
h. bol- 323/18
h. kām 310/26, 311/13
h. kim 338/31
 [=11]
héz Fars. Kuvveti zayıf erkek, namerd.
h. kıl- 334/15
 [=1]
hézitān Ar.Çabuk, hızlı, hızlıca.
h. 312/02
 [=1]
hézrāv (Hız ve Ar. rav “bir an, acil, tez; yürüyüş, hareket” ile hézrāv) Hızlı hareket, çabuk yürüyüş.
h. 308/17
 [=1]
Hıtāyi Çinli, Çin'e ait.
H. 303/13
 [=1]
hızmāt Ar. Birinin işini görme.
h. buyur- 305/34
h.+gā (yahşi hızmāt) 307/24
h. kıl- Hizmet etmek. 313/26, 314/02, 314/10, 317/14
h.+lārgä sāl- 303/23, 322/20
h.+ni 311/30
 [=9]
hızmātkār (Ar. *hidmet* > *hizmet* ve Fars. -*kār* ekiyle *hizmet-kār*) Hizmet eden (kimse), işçi, çalışan, hizmetli.
h. bol- 306/36
h.+ing 309/16
 [=2]

Hızır Ar. Âbıhayat içtiği için
ölümsüzlüğe erdiğine, bereketi
temsil ettiğine ve kul sıkıştığında
imdadına yetiştiğine inanılan, bir
görüşe göre peygamber, bir
görüşe göre veli olan zat. Krş.

Hizir

H. (Hāzrāti Hızır) 330/33

H. İlyās 330/36

[=2]

hil Çeşit, tür.

h.+i (ölümning hili) 320/36

[=1]

Hilālāy Köroğlu'nun dayısı olan
Gecdümbek'in aynı babadan,
farklı anneden olma kız kardeşi.

H. 334/10

[=1]

Hind Hint, Hindistanlı.

H.+i šāhāri 316/37

[=1]

hirpillāt- Örseletmek, yıpratmak,
hırpalatmak.

h.-āb 328/13

[=1]

hiylā Ar. Aldatmaca, kurnazlık, hile.

h. 331/06

h. kıl- Hile yapmak. 320/31

[=2]

Hizir Bk. **Hızır**

h. 313/06

[=1]

hop Bir işe razı olmayı ifade etme; iyi,
peki, tamam, evet.

h. 310/09, 324/22

h. sāl- 339/16

[=3]

horāz (Fars. *hurūs*'tan) Tavuk cinsinin
dişisine göre daha iri ve gösterişli,
renkleri parlak, ibiği büyük olan
erkeği, horoz.

h.+im (külānkir horāz) 319/04

h.+ingni 320/07

[=2]

horlik Fars. Rezillik, aşağılanma.

h.+ni 310/11

[=1]

hökiz Öküz.

h.+ning 336/27

[=1]

Hudā Fars. Allah, Tanrı. Krş. **Hudāy**

H.+dān kork- 338/11

H.+gā 312/26

H.+yā 304/19

H.+yim 312/20, 336/35, 340/19

H.+yim (kādir Hudā) 329/27

[=7]

Hudāy Bk. **Hudā**

H.+dān 306/14

[=1]

huddi Tam, net, aynı, tıpkı.

h. 314/21

[=1]

humsā Yaramaz, ablah, saçma; hem
erkek hem dişi belirtileri olan
insan ya da hayvan.

h. bilān 321/35, 322/11

h. corā 309/31

[=3]

hun (Fars. *hūn*) Kan.

h.+im kāl- 318/19

[=1]

Hunhār Yer adı, Gürcistan dolayları
kastediliyor olabilir.

H. bilān 317/22

H.+dā 306/09, 340/17

H.+dān 314/14, 322/19

H. dārvāzasi 336/31

H. él 312/17, 317/28, 318/19, 321/04,
323/10, 323/31, 327/11, 331/15,
335/22, 335/33, 339/01

H. éli 311/29, 336/21

H.+gā 321/15, 331/01, 336/06

H.+ni 316/33

H.+ning béli 326/21

H.+ning éli 320/38, 321/08, 336/16

H.+ning šāhri 326/15

H. šāh 306/01, 306/10

H. šāhmān 323/34

H. šāhri 314/22, 337/28

H. yurti 313/03

[=34]

Hunhār Pādšā Bk. Hunhāršāh**H.** 323/17, 330/37

[=2]

hunhārlik (Fars. *hūn* “kan”, *hār* “içen” ve –lik yapım eki ile *hūn-hārlik*) Hunhar olma durumu, zâlimlik, gaddarlık, cânilik.**h.**+lär 316/38**h.**+lârdän 317/04

[=2]

Hunhāršāh Gürcistan’ın hükümdarı.Krş. **Hunhār Pādšā****H.** 324/08, 324/16, 336/01**H.**+ning élâti 321/11**H.**+ning éli 312/35**H.**+ning yurti 313/11

[=6]

huriş kıl- Ar. Hür, özgür bırakmak.**h.** 321/21

[=1]

hurüş Fars. Coşma, güreleme**h.**+gä kél- 306/25

[=1]

huşāmād Fars. Yağcılık; iltifat, övme.**h.** kılıb tur- İltifat edip, övüp durmak. 312/05

[=1]

huşlā- Fars. Hoş duruma getirmek.**h.**-b 334/17, 336/03**h.**-di 307/19, 309/34, 340/30**h.**-gin 335/07**h.**-ymän 319/34

[=7]

Töläk vaқtingni huşlā- 319/34**vaқtgināsini huşlā-** 334/17**vaқtin huşlā-** 309/34, 336/03, 340/30**vaқtini huşlā-** 307/19**vaқtimni huşlā-** 335/07

[=7]

huşvaқt Fars. Sevinçli, hoş.**h.** bol- 308/28**h.** bop 309/05**h.** kıl- 314/01

[=3]

huzurlän- Ar. Huzur, rahatlık bulmak; keyifli olmak, zevk almak, memnuniyet duymak.**h.-ib** 316/24

[=1]

hürk- Ürmek, korkmak.**h.-ib** 320/03

[=1]

I**ihlās** (Ar. *hulūṣ* “saf olmak, hâlis olmak”tan *ihlās*) Yürekten bağlılık, sadakat, içtenlik, ihlas.**1. bilän** 304/09

[=1]

ırgı- Zıplamak, sıçramak, hoplamak, atlamak; atmak.**1.-gänigä** 315/39

[=1]

ätlärning ırgı- 315/39

[=1]

ıssık Sıcak, hararetili; sıcak tutan.**1.+känä kıp** 318/08

[=1]

ışkıbāz (Ar. *ışk* “Aşk kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli” ve Fars. *bāhten* “ oynamak”tan *bāz ile ışkıbāz*) Taraftar, hayran, aşık.**1.** 331/08, 331/13, 333/21**1. (bağri küygän ışkıbāz)** 331/08**1. (cüni tökilgän ışkıbāz)** 331/09**1. édi** 312/02

[=6]

ışkıbāzlik Fars. Hayranlık, heves, taraftarlık.**1.+i (ışkıbāzligi)** 317/05**1.+idän (ışkıbāzligidän)** 331/11

[=2]

İ**iç** 1. Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dahil.**i.+idä (çadırning içi)** 330/33**i.+igä (dämini içigä sâl-)** 336/26

2. mec. Gönül, yürek.

i.+i 308/14

[=3]

içäk Bağırsak.

- i.+kā tıq-** 317/01
[=1]
idrā- Titremek, ürpermek.
i.-yib 307/17
[=1]
ik İğ, mil; sivrilik ifade eden söz.
i. kākil 316/11
[=1]
ikki Birden sonra, üçten önce gelen sayının adı.
i. (on ikki boğınli polāt) 311/26
i. (ottiz ikki tiş) 333/07
i. cağ 333/16
i. közin yaşlä- 340/29
i. ming çārri pānci koy 331/14
i. ming donān gonān koy 336/20
i. säyis 310/02
i. tängä 331/10, 331/12
i. yākka tüşir- 311/04
i. yān 310/02
[=11]
ikkitā İki tane, iki adet.
i. 319/23
[=1]
il- Asmak, ilmek, kancaya asmak; iliştmek, bağlamak.
i.-di 311/16
i.-gān 317/34
[=2]
dābil il- 311/16
kāzıqqa il- 317/34
[=2]
ildām Hızlı, çabuk, tez, seri, süratli, atak.
i. āt 310/31
[=1]
iltifāt (Ar. *left* “sağa veya sola çevirmek”ten *iltifāt*) Övgü, iyi dilek, lütuf.
i. (yahşi iltifāt äylä-) 307/35
[=1]
İlyās Ar. Kuran’da adı geçen peygamberlerden biri.
İ. (Hızır İlyās) 330/36
[=1]
in- İnmek, oturmak, yerleşmek.
i.-mä 338/39, 340/22
[=2]
in’ām (Ar. *ni’met* “müreffeh olmak”tan *in’ām*) Lutuf ve ihsanda bulunma, iyilik etme; hediye, armağan.
i. éhsānini āl- 314/11
[=1]
ini Küçük erkek kardeş.
i. (ākā-ini) 305/10
[=1]
inşāāllā (Ar. *in* “eğer”, *şāe* “diler, ister” ve *Allāh* ile *in-şāa’llāh*) “Eğer Allah isterse, Allah nasip ederse” anlamında dilek sözü.
i. 304/13
[=1]
inti (?)
i. çiningizmān 313/26
[=1]
intizār (Ar. *naẓar* “bakmak, görmek; beklemek”ten *intizār*) Bekleme, bekleyiş; sabırsızca bekleyen.
i. 314/16
[=1]
ipāk İpek böceği kozasından elde edilen ve dokumacılıkta kullanılan çok ince parlak tel, ipek.
i. (tillādān ipāk) 310/33
i.+dān (sāp ipāk) 310/14
i. torim kāl- 319/24
[=3]
iş Bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel.
i. 324/15
i. bol- 306/14
i.+gināsin 317/39
i.+igā(yahşining işi) 310/30
i.+igā (mārdning işi) 313/19
i.+igā (säyislärning işi) 309/30
i.+ing 331/33
i.+ing bol- 332/06, 332/16
i.+inggä 309/02, 309/11
i.+ini (ğanimning işi) 329/11
i.+ini (tārāfning işi) 329/14
i.+ni (nāma’kul işni kıl-) 322/24

- i.+nimçä** 318/40
[=15]
işâniş İnanma, güvenme, inanç, güven.
i.+im 338/07
[=1]
itilgi Asya'ya özgü şahin türü.
i. kuş 310/25
[=1]
iyäriş- Karşılıklı takip etmek.
i.-ib kaytävér- 323/14
[=1]
iyärt- Takip etmek.
i.-ib bâr- 305/29
i.-ib yür- 306/24
[=2]
iyärtir- Takip ettirmek.
i.-ib 307/03
[=1]
iz Bir insanın veya hayvanın geçtiği
veya önce bulunduğu yerde
bıraktığı belirti, nişan, alamet,
emare.
i.+gä 330/21
i.+imä (méning izim) 304/08
i.+inggä (tüşdi izinggä) 332/30
[=3]

K

- kābul** (Ar. *kabūl*) Bir şeye isteyerek
veya istemeyerek peki deme, râzı
olma, muvâfakat etme.
k. kıl- Almak, kabul etmek, razı
olmak. 328/15, 339/19
[=2]
kāç- Birinden veya bir şeyden
kurtulmak için süratle uzaklaşmak
k.-di 326/32
k.-är 321/25, 322/10, 322/15
k.-ib 338/37
k.-mägän 319/16
k.-mäki (kaçmägi) 309/14
k.-mäsin 328/10
k.-säm 327/13
[=9]
hayâli kaç- 338/37
[=1]
âlib kaç- 326/32, 327/13

- turib kaç-** 322/10, 322/15
[=4]
kāçir- Delirmek, aklını bozmak.
k.-ädi 310/08
[=1]
kād (< Ar. *kadd*) Boy pos, endam.
k.+ini bük- (*kāddini bük-*) 333/24
k.+ingdän (*kāddingdän*) 306/35,
339/01
k.+ingni bük- (*kāddingni bük-*)
314/09
[=4]
kādir (< Ar. *qadr*) Değer, kıymet;
kudretli, kabiliyetli, muktedir.
k. 330/13
k. Ĥudā 329/27
[=2]
kāh Bk. *gāh*
k. kāh Zaman zaman. 338/22
[=1]
kāhlän- Ar. Kızmak, hırslanmak,
hiddetlenmek.
k.-ib 323/38
[=1]
kākil Fars. Alna düşen kısa saç demeti,
perçem.
k.+i (ik kākil) 316/11
k.+i yây- 316/12
k.+in (zār kākilin ördir-) 333/31
k.+in tärä- 307/25
k.+läring sildirät- 325/40
k. sildir- 308/23
[=6]
kāl- 1. (Olduğu yerde veya olduğu
hâlde) Durmak.
k.-ävérdi 314/23
k.-äyinmi 317/16
k.-di 323/32, 328/28, 331/18, 334/30,
336/32, 336/32, 338/32
k.-dim 331/19
k.-dimi 332/21
k.-ding 320/26
k.-gän 317/31, 337/05
k.-gir 319/35
k.-ib édi 330/40

2. Ele geçirdiği, kazandığı şey üzerinde hakkı ve hükmü devam etmek.

ķ.-di 305/24

3. Var olmaya devam etmek, bitmeden sürmek, sürüp gitmek.

ķ.-di 317/26, 318/22, 318/27, 321/18, 324/19, 324/21,

4. Yaklaşmak.

ķ.-di 318/13, 319/10,

5. (Bir yerde) Olmak veya bulunmak.

ķ.-di 318/02, 318/05, 318/10, 318/19

ķ.-gän 318/36

ķ.-ib 337/19

6. Var durumda olmak, mevcut olmak.

ķ.-di 317/27, 318/21, 318/25, 318/31, 318/32, 318/33, 318/35, 318/38, 318/40, 319/04, 319/08, 319/11, 319/14, 319/16, 319/17, 319/18, 319/20, 319/21, 319/22, 319/23, 319/24

ķ.-mädi 305/19, 329/21

ķ.-mägän 318/34

ķ.-mäsin 337/10, 337/14

ķ.-mäy 328/36

ķ.-mäydi 306/16

7. Vakit geçirmek, eğlenmek.

ķ.-di 323/27,

[=60]

äläçäm kâl- 318/32

ārim kâl- 317/26

bédänäm kâl- 319/16

bitārim kâl- 319/17

gazälâyim kâl- 319/21

gürcim kâl- 318/38

gürüçim kâl- 318/40

haridārim kâl- 317/27

häräkät kâl- 329/21

hunim kâl- 318/19

ipäk torim kâl- 319/24

ķārābāš dāhsārim kâl- 319/20

kāmi köst kâl- 306/16

ķızim kâl- 318/27

māçäm kâl- 318/35

näyçäm kâl- 318/33

odänäm kâl- 319/11

puspıçıgım kâl- 319/23

sédänäm kâl- 319/14

tāş torğayım kâl- 319/22

tāşvişdä kâl- 337/10

unim kâl- 318/21

uzāk kâl- 337/05

üç tonli ästārim kâl- 319/18

üydä kâl- 318/36

yakın kâl- 318/13, 319/10

yārim kâl- 318/02, 318/10

yāv kēlib kâl- 323/27

yāzim kâl- 318/22

zāğçäm kâl- 318/31

[=32]

ākşāb kâl- 336/32

ālmāy kâl- 331/19

bilķıllāb kâl- 317/31

bolib kâl- 305/19, 321/18,

331/18, 338/32

bop kâl- 305/17, 324/19, 324/21

çarilāb kâl- 336/32

çıkıb kâl- 323/32

kōrib kâl- 337/14

ōlib kâl- 319/35

tältäyib kâl- 317/16

tüşib kâl- 332/21

uzālib kâl- 320/26

yakınlāb kâl- 328/28

[=18]

ķālāvér- “kal- ve zarf-fiil eki almış fiillerden sonra yardımcı fiil gibi kullanılarak tezlik bildiren ver- ile ķālāvér-” Kalıvermek.

ķ.-di 314/23

[=1]

ķalām Ar. Yazı yazmaya mahsus, genellikle çubuk biçiminde âlet.

ķ.+lär (ķāş-ķalāmlär) İnce ve düzgün kaşlı. 312/33

ķ.+ni (ķāşi ķalāmni) 313/29

[=2]

ķālğalä- Sakin olmak, sinmek.

ķ.-b 316/02

[=1]

qorqib qalqala- 316/02
 [=1]
qalin Kaba saba, iri, kalın.
q. bol- 325/31
 [=1]
qalkân Ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık.
q. (kärk téri qalkân) 315/14
q.+imni 330/18
q.+ni 308/24
 [=3]
qallāb (Ar. *qalb* “döndürmek, çevirmek”ten *qallāb*) Dolandırıcı, hileci, kazıkçı, üçkâğıtçı.
q. 334/12
q. (ogri qallāb) 337/27
q.+ni 328/19
 [=3]
qamçi Ucuna ince deri, meşin veya ip bağlanmış bir değnekten ibaret vurma aleti, kırbaç.
q. sâl- 314/25
q. ur- 326/19
q. zähri 326/22
 [=3]
qamsä- Kuşatmak.
q.-b âl- 328/26
q.-b kél- 316/39
 [=2]
qân Vücut dokularını besleyen kırmızı renkli sıvı.
q. 304/05
q.+igä 315/36
q.+ini tök- 332/10, 335/28
q.+igä 310/04
q. tökiş- 321/07
 [=6]
qanât Kuşlarda ve böceklerde gövdenin iki yanında yer alan ve uçmayı sağlayan açılır kapanır bir çift organ.
q.+ginäm 335/15
q.+im (uçargä qanât) 334/35
q.+ingni 332/05
 [=3]

qandäy Nasıl, ne gibi.
q. 319/31
 [=1]
qani Haydi, buyurun.
q. 333/19
 [=1]
qâp Çuval.
q. qârä (Kuvvetlendirme benzer hecesi *kap* ile *kap+kara*) Kapkara, simsiyah. 325/19
q.+gä 329/12
 [=2]
qârä En koyu renk, siyah.
q. (qâp-qârä) 325/19
q. (Miskâlcânni qârä sâçi) 328/22
q. hancâr 319/33
q. qıl- 339/05
q. közlär 312/11
 [=5]
qarä- Bakmak.
q.-b 303/09, 303/10, 304/19, 305/33, 306/26, 309/16, 312/10, 320/33, 322/26, 331/23, 334/29, 335/34, 336/34, 338/38
q.-b (qar-b) 313/09
q.-b tur- 312/11, 312/13
q.-di 307/28, 316/28
q.-gin 333/25
q.-sä 308/27, 316/28, 316/34, 325/12, 325/14, 325/18, 327/23, 330/31, 330/32
q.-yâpti 312/09
 [=30]
tâgning başigä qarä- 316/28
 [=1]
kirib qarä- 307/28
âçib qarä- 327/23, 330/31
 [=3]
qârâbâş Siyahımsı gülü olan kalın saplı saz.
q. dâhsärim qâl- 319/20
 [=1]
qârângı Karanlık. Krş. **qârângu**
q. 315/29
 [=1]
qârângu Bk. **qârângı**

ķ. hāl 330/03
[=1]
ķārāvul Nöbetçi, bekçi, muhafız gözcü.
ķ. (şäbgärd ķārāvul) 338/09
ķ.+lär 338/10, 338/22
ķ.+läridän biri 338/14
[=4]
ķārāvullık Nöbetçilik, bekçilik.
ķ. 318/36
[=1]
ķarät- Baktırmak, göstermek,
yöneltmek, işaret etmek.
ķ.-ämän 321/02
ķ.-ib 331/21
[=2]
ķärin İnsan ve hayvan vücûdunun
kaburgaların kenarından kasıklara
kadar olan ve iç boşluğunda mîde,
bağırsak, böbrek, safra kesesi,
rahim, dalak, karaciğer gibi
organlar bulunan kısmı, batın.
ķ.+imdä (ķärnimdä) 339/25
ķ.+imdän (ķärnimdän) 317/19
ķ.+ingiz (ķärningiz) 338/20
[=3]
ķarindâş Kardeş; akraba.
ķ.+ini (cämi ķarindâş) 327/34
ķ.+im 329/30
ķ.+ing 305/09
[=3]
ķäruvi Düzgün.
ķ. 305/31
[=1]
käsä (Fars. *kāse* < Ar. *ke's*) Fincandan,
kadehten daha büyük, esasen sıvı
ve akışkan gıdaları içmek için
kullanılan kap.
k.+gä 303/13
[=1]
käsägül Fars. İçki sunan kişi, saki.
k. kıl- 306/11, 306/20
[=2]
Ķassāb 1. Bk. **Buldurık**
Ķ. 338/29, 338/31

Ķ. (Buldurık Ķassāb) 330/38, 331/01,
331/09, 331/16, 338/33, 340/17,
340/21, 340/29, 340/31
Ķ.+dän (Buldurık Ķassāb) 331/02
Ķ.+ning (Buldurık Ķassābning girdi)
338/35
Ķ.+ning (Buldurık Ķassāb) 331/07,
338/36
Ķ.+ning (Buldurık Ķassābning sözi)
339/08, 339/18, 339/28, 340/08,
340/18
2. Kasap.
ķ. (bêş yüz ķassāb ķāşidä) 338/34
ķ.+lär (tillä ķakmâklı ķassāblär)
338/35
[=22]
ķaş I Gözlerin üzerinde kavisli birer
çizgi oluşturan kısa kıllar.
ķ. ķalämlär 312/33
ķ.+ti ķalämni 313/29
[=2]
ķaş II Huzur, ön, nezd, karşı.
ķ.+igä (Häsänhänning ķāşi) 311/20
ķ.+igä 311/03, 311/16
[=3]
ķaşânt- Kaşımak, kaşağılamak.
ķ.-ti 325/10
[=1]
âtni ķaşânt- 325/10
[=1]
ķaşāv Atı kaşıyıp temizlemeye yarayan
demir araç, kaşağı.
ķ. 310/05
ķ. ur- 310/06
[=2]
ķāşidä Bünyesinde, içinde, önünde.
ķ.(bêş yüz ķassāb ķāşidä) 338/34
ķ. (pādşā ķāşidä) 337/29
[=2]
ķaşka Yıldız, alacalık (hayvanlarda),
leke, benek, nokta.
ķ.+ginä 318/38
[=1]
ķaşlä- Kaşımak, tırmalamak, kazımak.
ķ.-b 316/24
[=1]

âtlârlarını kâşlâ- 316/24
 [=1]
kâşli Kaşı olan, kaşı şöyle veya böyle olan.
k. (tillâ kâşli) 310/24
 [=1]
katağân Yasaklama, baskı; yasak, yasaklı.
k. 311/18
 [=1]
kâvâk Kabak, göz kapağı.
k.+in uy- (**kâvâğın uy-**) 324/28
k.+ingni (**kâvâğingni**) 303/17
k.+lârim 334/32
 [=3]
kâvm Ar. Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun, kavim.
k.+ing 305/09
 [=1]
kay Ne, hangi. Krş. **kây**
k. 329/16
 [=1]
kay- (Bir şey) Üstüne oturduğu zemînin zayıflaması sebebiyle yer değiştirmek, çökmek, kaymak.
k.-mâli 330/32
 [=1]
kayğu Endişe, gam, keder.
k. âhimlâr 312/29
k. mân 340/25
k.+mân 308/31
 [=3]
kâyi- Azarlamak, ayıplamak, kınamak, fırça atmak; tembih etmek; uğraşmak.
k.-sâ 314/12
 [=1]
kayık Deniz, göl ve nehirlerde dolaşmak, yük taşımak için yapılmış, kürek veya yelkenle yol alan küçük tekne.
k. 313/01
 [=1]
kâyil (< Ar. kâ'il) Hoşnut, memnun; şaşırtıcı, hayret verici.

k. bol- Memnun olmak. 309/02, 309/11, 313/19
k.+di 310/30
 [=4]
kayin Kayınbirader, bacanak.
k.+im (**kaynim**) 340/30, 340/32
 [=2]
kaynâ- Coşmak, coşup taşmak.
k.-b 308/14
 [=1]
kaysi Hangi.
k. él 338/18
 [=1]
kayt- Dönmek, geri dönmek.
k.-âsân 331/16
k.-âverdi 323/14
k.-âyin 329/30, 329/33, 330/11
k.-di 330/11
k.-âr 334/37
k.-ib 314/15
k.-ib kör- 323/06
k.-mâyin 305/05, 328/35
k.-sâk 312/17, 312/22, 315/34
k.-sâm 327/18
 [=15]
tâleyim kayt- 330/11
tiriklây kayt- 314/15
 [=2]
âlib kayt- 312/17, 312/22, 315/34, 327/18, 331/16
 [=5]
kaytâl- Bir işi tekrar yapmak, tekrarlamak; geri dönüp almak.
k.-mâysân 330/38
 [=1]
âlib kaytâl- 330/38
 [=1]
kaytävér- Geri dönuvermek.
k.-di 323/14
 [=1]
kaytâr- Döndürmek, geri vermek; tekrar etmek.
k.-ib 335/16
k.-ib kél- 336/28
k.-ib tâşlâ- 311/35, 335/08
 [=4]

ķazā (Ar. *ķazā* "hükmetmek, emretmek, yerine getirmek, ödemek"ten) Zamânında kılınmayan namazın ve tutulmayan orucun şeriatın gerektirdiği kurallara uygun olarak sonradan kılınması ve tutulması.

ķ. kıp 326/36

[=1]

ķāzık Toprağa çakılmak için hazırlanmış, ucu sivri demir veya ağaç.

ķ.+dā (dağdağali ķāzık) 319/19

ķ.+ķa il- 317/34

[=2]

ķāzivāzlık Hakimlik, yargıçlık.

ķ. kıl- 305/26

[=1]

ķāfān (Ar. *kefen*) Gömülmek için hazırlanan bir müslüman ölüsünün kabre konmak üzere yıkandıktan sonra sarıldığı amerikan bezi, kefin; tabut örtüsü.

ķ. kıl- 320/09

ķ.+ning ton biç- 321/27

ķ. tonni biç- 304/03

[=3]

ķällā Fars. Baş, kafa, kelle; akıl, beyin.

ķ.+gināsi 317/07

ķ.+ngni yulib taşlā- 319/36

ķ.+si 327/25

ķ.+si (laşķārning ķällāsi) 327/24

[=4]

ķältāk Sopa, çubuk, çomak; değnek, baston.

ķ. tég- 320/18

[=1]

ķām Az, ufak, küçük, değersiz, bayağı, kıt.

ķ. 303/06, 304/17

ķ. baht 331/36

ķ. és 310/08

ķ. éslār 311/01

ķ.+i (hēc ķām) 310/26, 311/13

ķ.+lingiz 304/10

[=8]

ķāmār Fars. 1. Bele bir kere dolandıktan sonra bağlanan veya tokalanan bel bağı.

ķ.+ni 307/37

2. Oyuk, çukur, delik, boşluk, kovuk; kemik çukuru.

ķ.+lār 324/18

[=2]

ķāmi köst Noksan, eksik, yetersizlik, kusur.

ķ. 306/16

[=1]

ķāmik Bedbaht Dağı'nın ardında yaşayan, Avazhan'ı çok seven ve her Kurban Bayramı'nda Avazhan'ın babası Buldurık Kasap'tan aldığı harçlıkla Avazhan'a koyunları gösteren ihtiyar çoban.

ķ. Bābām 335/09

ķ. Çāl 331/06, 331/08, 331/09, 331/12, 331/14, 331/22, 331/23, 334/11, 334/16, 334/17, 334/19, 334/23, 334/24, 334/25, 336/23, 336/24, 336/26

ķ. Çopān 332/25

ķ.+ni 335/18, 335/32

ķ.+ning 335/01

ķ.+ning sözi 331/29, 332/03, 332/13, 332/23, 333/03, 333/13, 333/23, 334/03

[=30]

ķāmlık Eksiklik, yetmezlik, yetersizlik, kifayetsizlik, yokluk, mahrumiyet.

ķ.+i (bir ķāmligi) 304/34

ķ.+i (ķāmligi) 304/25, 304/28, 305/04, 305/13, 305/20, 305/25, 305/30

ķ.+ing (ķāmliging) 303/16, 304/14

[=10]

ķāptār Güvercin, kumru.

ķ. 320/15

[=1]

ķārķ Gergedan.

ķ. तरी ķalkān 315/14

[=1]
kärki Gergedanla ilgili, gergedana ait,
 gergedan gibi.
k. (on säkkiz qubbäli kärki quyuşqân)
 310/28
 [=1]
kärnäy Boru çalgı, borazan, bir üflemeli
 çalgı türü.
k. (mis kärnäy) Bakır borazan.
 340/05
 [=1]
kät Kat, tabaka, kademe, seviye.
k. (yétti kät yérning ästi) 336/26
 [=1]
kättä Büyük, kocaman, ulu.
k. 306/30, 316/35, 337/23
k.kiçik 307/09
k. kıl- 313/20, 323/22, 338/25
 [=7]
kättäkân Kocaman, heybetli, çok büyük.
k. donân koyım 339/24
k.+i 327/28
 [=2]
kättälik Ebat, ölçü, büyüklük.
k.+kä 326/08
 [=1]
kävş Geviş, çiğneme.
k. mähşi Geviş getirenler. 308/06
 [=1]
kävşi Deriden dikilen ve genellikle mest
 ile giyilen ayakkabı.
k.+ni kiy- 320/32
 [=1]
käy Bk. **qay**
k. 335/36, 338/21
 [=2]
kébänäk (Türkçe olmayan kelimenin
 kökü belli değildir) Kebe denen
 en kalın keçeden dövülerek
 yapılmış kolsuz çoban
 üstlüğü [Eskiden bâzı dervişler de
 kepenek giyerlerdi].
k.+ini (kébänäğini) 334/25
 [=1]
kéç- 1. (Görünüş veya huy bakımından)
 Soyundan gelen bir kimsenin

özellikliğini taşımak, görünüş veya
 huyunu ondan almış olmak.
k.-mâkdân 304/05
 2. Feragat etmek, vazgeçmek.
k.-dim 317/13
 [=2]
kéçä Gece, güneş battıktan sonra
 başlayan ve gün ağarınca kadar
 süren karanlık zaman
k.+dä (yarım kéçä) 336/31
k.+dân (yarım kéçädän öt-) 303/07
k. kündüz Gece gündüz. 303/03,
 303/04
 [=3]
kéçäk Giyim ve azık sözlerinin tekidir.
k. (kiyim-kéçäk) Her çeşit giyim,
 eski püskü elbise. 316/14
 [=1]
kéçäsi Geceleyin.
k. 335/16
k.+mân 326/35
 [=2]
kél- Gelmek.
k.-! 306/28, 307/05, 317/31
k.-di 311/20, 320/28, 323/31
k.-dim 313/29, 339/14, 339/17,
 340/04
k.-ding 312/16, 320/37, 331/31,
 332/04
k.-dinglär 323/01
k.-ämân 323/21, 337/35, 338/08
k.-ämiz 312/07
k.-ärdik 306/02
k.-äyâtir 316/08, 324/10, 324/33
k.-äyin 333/22
k.-gän 323/38, 324/08, 336/37,
 337/07, 339/11, 339/21
k.-gän ädäm 323/12
k.-gängä 324/01, 324/11
k.-gäginäng 326/03
k.-gänimni 336/07
k.-gänlär 322/36
k.-gin 309/26, 328/30
k.-günçä 325/29, 325/34, 325/37,
 326/01, 326/06, 326/08, 335/11
k.-günimçä 326/07

k.-günimçi 336/11
k.-ib 303/09, 304/21, 306/11, 306/24,
 306/25, 307/14, 307/23, 309/23,
 328/31, 333/02, 333/12, 336/28,
 337/21, 337/22, 338/28
k.-ib (kép) 328/26
k.-ib âlib két- 337/24
k.-ib édi 331/01
k.-ib kör- 338/30
k.-ibginä 323/20
k.-ing 307/01
k.-inglär 328/10, 335/35
k.-mâkdän 303/24
k.-mänglär 314/15
k.-mäsäng 314/14
k.-mäsin 323/26
k.-mäy 338/33
k.-sä 306/18, 316/39, 335/13
k.-säk 306/04, 306/07, 306/15,
 312/24, 315/33
k.-säm 326/23
k.-yäpsän 329/17
k.-yapti 325/13, 325/15, 325/19,
 327/24, 338/36
 [=90]
duşmân kél- 323/31
hurüşgä kél- 306/25
koyni häydäb kél- 339/17
läşkär kél- 328/26
téz kél- 312/24, 317/31
 [=8]
âlib kél- 306/02, 306/07, 306/11,
 306/15, 306/24, 306/28, 307/05,
 307/14, 307/23, 309/23, 309/26,
 311/20, 312/07, 313/29, 314/14,
 315/33, 320/28, 323/21, 326/23,
 333/02, 333/12
âvläb kél- 312/16
bârib âlib kél- 333/22
bop kél- 322/36, 331/31
dikânglätib kél- 332/04
äylänişib kél- 328/10
şamsäb kél- 316/39
şaytarib kél- 336/28
şilib kél- 303/24, 306/04
tärtib kél- 340/04

yürib kél- 339/14
 [=31]
kélyäp- Gelmek fiilinin şimdiki
 zamanda çekimlenmiş hali.
k. (âlib kélyäp-) 338/36
k. (çüykäb kélyäp-) 325/19
k. (läşkär kélyäp-) 325/15
 [=3]
kémä Gemi.
k. män 313/01
 [=1]
kép Söz, kelime, konuşma; şekil, giyim,
 libas, maske.
k. 328/26
k.+ti 339/09
 [=2]
kés- Kesici bir araçla bir şeyi ikiye
 ayırmak, parçalamak.
k.-ib âl- 327/36
k.-ing 329/02
 [=2]
bâşin kés- 329/02
 [=1]
két- 1. (Bir şey veya bir kimse) Yakın
 bir yerden daha uzak bir yere
 doğru hareket etmek, uzak bir
 yere varmak.
k.-dim 336/06, 336/16
k.-divârdi 323/23
k.-âdi 338/31
k.-ämân 317/10, 319/09
k.-ämiz 317/02, 321/18, 322/24
k.-är bol- 313/03
k.-ävérdi 336/31
k.-ävérgin 333/27
k.-äyin 306/35
k.-gän song 335/03
k.-gändän kéyin 336/23
k.-gin yol 334/08
 2. Zarf-fiil eki almış fiillerden
 sonra geldiğinde bir işin olup
 bittiğini ifade eder.
k.-di 303/01, 307/12, 307/18, 316/14,
 316/30, 319/27, 319/28, 319/31,
 325/03, 325/16, 325/17, 326/36,

327/01, 327/19, 329/21, 334/11, 334/24
k.-ärmiş 306/23
k.-äsän 331/05
k.-äverdi 336/21
k.-ävergin 333/17
k.-gän 337/19
k.-gändä 327/21
k.-gin 335/13
k.-ib 314/16, 330/39
k.-mäsä 340/27
k.-mäsin 335/17
k.-sä 314/17, 334/37, 336/28, 337/24
k.-säm 329/32, 330/01, 330/04, 330/10
 3. Yok olmak, eser kalmamak.
k.-di 308/31, 309/05
k.-gändä 312/29
 4. Varmak, ulaşmak.
k.-di 323/24
 5. (Sıvılar için) Akmak, geçmek.
k.-di 329/22
 [=57]
âlis qalib kêt- 337/19
âtđän tüşä kêt- 319/27
cäni çıqib kêt- 319/31, 334/11, 334/24
kéyinçälib kêt- 338/31
kün ötib kêt- 327/21
läşkär bâsib kêt- 325/03
mäst bolib kêt- 327/19
yâlgız kêt- 323/24
yârug bolib kêt- 306/23
 [=11]
âlib kêt- 331/05, 337/27
âşib kêt- 325/17
bop kêt- 316/14
boşäb kêt- 316/30, 319/28
boşälib kêt- 335/17
çâpkılläb kêt- 307/12
çängaräkläb kêt- 307/18
çıqib kêt- 340/27
äräläb kêt- 314/17
kélib âlib kêt- 337/24
kıp kêt- 326/36
kıstäb kêt- 327/01

kirib kêt- 325/16
kuvib kêt- 335/13
ölib kêt- 329/32, 330/01, 330/04, 330/10
ötib kêt- 303/01
sändiräb kêt- 330/39
tüşib kêt- 329/21
uzäb kêt- 314/16, 334/37, 336/28
yüiring kêt- 322/24
 [=27]
kétdivâr- Gidip varmak.
k.-di 323/23
 [=1]
kétävér- Gidivermek.
k.-di 336/21, 336/31
k.-gin 333/17, 333/27
 [=4]
yolginänggä kêtävér- 333/27
 [=1]
kétkär- Gidermek, uzaklaştırmak, göndermek.
k.-mäy 306/05
 [=1]
kéyin Sonra, daha sonra, ardından.
k. (-dän kéyin) 306/03, 336/23
 [=2]
kéyinçälib Daha sonra, sonradan.
k. kêt- 338/31
 [=1]
kıdır- Aramak, araştırmak, taramak, incelemek.
k.-gin 321/29
 [=1]
kıl- Yapmak, etmek, eylemek.
k.-! 326/10
k.-ädi 322/24, 323/13, 331/16
k.-ämän 318/39, 320/06, 338/03, 338/06
k.-ämizmi 323/22
k.-ävérsäk 322/23
k.-äy 320/09
k.-di 303/07, 308/07, 323/16, 323/29, 324/16, 337/31, 338/10, 338/25, 339/05
k.-dim 312/35, 313/17, 313/20
k.-ädäkän 310/12

ķ.-ādi ēkān 310/12
ķ.-ār 309/31, 311/29, 311/30, 315/01,
 322/04, 322/12, 339/20
ķ.-ārdi 323/20
ķ.-ārdik 305/34
ķ.-gān 307/37, 309/02, 309/11,
 317/33, 317/39, 318/17, 318/37,
 323/34
ķ.-gāndā 319/05
ķ.-gāy 339/19
ķ.-gin 328/32
ķ.-ib 303/24, 304/05, 305/26, 305/27,
 306/04, 306/09, 308/21, 308/26,
 308/29, 309/15, 312/05, 312/27,
 313/10, 313/21, 314/01, 314/05,
 314/10, 314/26, 317/22, 320/31,
 320/31, 322/23, 323/22, 323/35,
 324/24, 327/17, 328/11, 329/18,
 334/15, 334/18, 336/29, 336/33,
 338/05, 338/12
ķ.-ib (ķip) 303/05, 303/23, 304/27,
 306/08, 306/20, 307/31, 309/34,
 311/04, 312/01, 318/08, 318/16,
 326/36
ķ.-ib āl- 337/29
ķ.-ibsān 329/16
ķ.-ing 306/32, 306/34, 307/04,
 307/06, 307/11, 314/02, 328/08,
 329/08, 329/11, 329/14
ķ.-inglār 313/23, 313/26, 322/17,
 322/21, 328/11
ķ.-inglār (ķinglār) 309/19, 312/36,
 327/31, 329/06
ķ.-mä 330/28, 336/04, 336/09
ķ.-mābdi 325/19
ķ.-mādi 305/15
ķ.-māgin 330/22, 330/26
ķ.-māng 314/16, 328/15
ķ.-mānglār 313/31, 314/12
ķ.-māymān 317/09, 317/14, 318/12,
 318/28, 319/26
ķ.-sä 317/01
ķ.-säk 306/11, 306/18, 306/20,
 315/31
ķ.-säng 321/20, 321/21, 321/22,
 322/09

[=137]

ābād ķıl- 309/19
ālāvdāy ķıl- 311/04
āydāy ķıl- 306/20, 327/17
bāzārçilik ķıl- 338/03
bäländ ķıl- 339/20
bāndi ķıl- 327/31, 328/11
bārin ķıl- 307/04
bättällik ķıl- 323/16
bédimāg ķıl- 313/31
boyigā ölçāgāndāy ķıl- 307/31
cāncāl ķıl- 314/12, 315/31,
 317/22, 318/37, 338/06
cilvālār ķıl- 317/33
coş ķıl- 315/01
çāgādāy ķıl- 322/23
doķ ķıl- 329/18
duā ķıl- 312/36
āmāldār ķıl- 303/23, 307/06
āytgānini ķıl- 336/29
āytgāngināsni ķıl- 314/05
āytgāning ķıl- 313/23
āytgānini ķıl- 323/22, 325/19
égālik ķıl- 323/20, 331/16
érmāk ķıl- 328/11
gārāt ķıl- 328/08
gāvā ķıl- 322/04
gayrāt ķıl- 306/08, 306/09,
 313/10
habār ķıl- 324/24
harcı ķıl- 329/08
hängāmā ķıl- 303/05
hāsād ķıl- 309/31
héz ķıl- 334/15
hızmat ķıl- 313/26, 314/02,
 314/10, 317/14
hiylā ķıl- 320/31, 320/31
hurış ķıl- 321/21
huşāmād ķıl- 312/05
huşvaķt ķıl- 314/01
issıķķınā ķıl- 318/08
ķabul ķıl- 328/15, 339/19
ķārā ķıl- 339/05
ķāsāgöl ķıl- 306/11, 306/20
ķazā ķıl- 326/36
ķāzivāzlik ķıl- 305/26

kāfān kıl-320/09
kāttā kıl-313/20, 323/22, 338/25
kılğülükni kıl-337/31
külçātây kıl-318/17
lop-londā kıl-334/18
māhkām kıl-312/01, 336/33
māslāhāt kıl-338/10
māstāvā kıl-318/39
māydā-māydā kıl-317/01
morātsā kıl-307/37
nāma'kıl işni kıl- 322/24
nāma'kıl kıl-329/16
nāvkārligingni kıl-317/09,
 318/12
olcā kıl-329/06
pādşālik kıl-320/06, 326/10
sāfār kıl-322/09
sārdār kıl-306/34, 307/11,
 308/21, 308/26, 309/15, 313/17,
 313/21, 314/26
sāvāş kıl-306/18, 328/32
sipāhigārlık kıl-318/28, 319/26
şādmān kıl-322/17
şikār kıl-305/27
tālāb kıl-311/29, 312/27, 312/35
tālātōp kıl-324/16
toy kıl-304/27
uruş kıl-304/05, 321/22, 323/34
ünginā kıl-318/16
yād kıl-308/07
yaşsi kıl-317/39
yāşlık kıl-323/29, 323/35
yüriş kıl-321/20
ziyārāt kıl-309/34
 [=109]
kılāvér- Kılıvermek, yapıvermek,
 edivermek.
k.-sāk 322/23
 [=1]
kıldir- Yaptırmak, kıldirmek.
k.-ādi 331/11
k.-ing 309/23
 [=2]
kulluk kıldir- 309/23
tāmāşā kıldir- 331/11
 [=2]

kılğülük İş, kötülük.
k.+ni kıl-337/31
 [=1]
kılık Bir kimsenin giyinişinin ortaya
 koyduğu dış görünüş.
k.+i (kılıgi) 318/03
 [=1]
kılıç Kın içine konup bir kayışla bele
 takılan, çelikten yapılmış, eğri
 veya düz, uzun kesici silah, kılıç.
k. 315/08
k. (polāt kılıç) 307/36
k. āsti 317/23
k.+im 330/08
k.+lār 329/21
k.+ni 320/27
k.+ning āstigā āl- 316/39
 [=7]
kılıp Kılmak fiilinin zarf-fiil eki (-ib)
 alırken ses değişimine uğramış
 şekli olabilir.
k. (cilip-kılıp) 312/04
 [=1]
kımillā- Kııldamak, oynamak.
k.-b 325/13
 [=1]
nimkālāsāz kımillā- 325/13
 [=1]
kımirlā- Kııldamak, kıpraşmak,
 kıpırdamak.
k.-b bōkir- 335/31
k.-sā 335/09, 335/19
 [=3]
kımmāt Ar. Pahalı, masraflı; değerli,
 kıymetli.
k. bāhā Değerli, kıymetli, paha
 biçilemez. 311/07
 [=1]
kıngır Eğri, çarpık, yamuk; düzenbaz,
 hilekâr.
k. kişi 322/22
 [=1]
kınglā- “Kılmak” fiilinin ses düşmesine
 uğramış şekli.
k.-r 312/36, 327/31, 329/06
 [=3]

kıp “Kılmak” fiilinin zarf-fiil eki alırken ses düşmesine uğramış şekli.

ķ. 303/05, 303/23, 304/27, 306/08, 307/31, 318/16

ķ. (âlâvdây kıp) 311/04

ķ. (âydây kıp) 306/20

ķ. (ıssıkkınâ kıp) 318/08

ķ. (kazâ kıp) 326/36

ķ. (mâhkâm kıp) 312/01

ķ. (ziyârât kıp) 309/34

[=12]

kıpkızıl (Kuvvetlendirme benzer hecesi *kıp* ile *kıp+kızıl*) Çok kızıl, tamâmen kızıl.

ķ. **téntâk** 338/22

[=1]

kır Şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş geniş, boş arazi.

ķ.+dâ 327/05

ķ.+dân 316/20, 325/16

ķ.+dân âş- 335/36, 336/22

ķ.+dây bol- 325/01

[=6]

kır- Katliam yapmak, kıyım yapmak.

ķ.-gin 328/34, 328/36

ķ.-ib yoy- 329/06

[=3]

Kırağay Kişi, komutan adı.

ķ. **Şādmān** 316/06

[=1]

kırğın Kırım, kıyım, öldürme, katliam.

ķ.+i 310/16

[=1]

kırk Otuz dokuzdan sonra, kırk birden önce gelen sayının adı.

ķ. **âlti köz** 327/26

ķ. **bêş kün** 316/15, 316/18, 323/24

ķ. **kişi** 322/22

ķ. **kubbâli yügân** 311/17

[=6]

Kırk Çiltân Dinî inanışlara göre göze görünmeden insanlar arasında yaşayan ve tabiat üstü kuvvetlere malik olan kırk varlık, kırklar.

Krş. **Çiltân**

ķ. 330/33

[=1]

Kırk Âzâmât Bk. **Kırk Yigit**

ķ. 303/05

[=1]

Kırk Yigit Köroğlu’nun emrindeki yiğitler. Krş. **Kırk Âzâmât**

ķ. 303/08, 303/16, 303/21, 304/15, 304/16, 304/28, 304/34, 305/04, 305/13, 305/20, 305/25, 305/30, 305/32, 306/17, 306/21, 306/22, 306/34, 309/15, 311/31, 311/35, 313/09, 314/01, 314/11, 314/31, 315/18, 316/09, 316/29, 316/38, 319/28, 320/33, 321/09, 321/17, 321/19, 322/18, 322/22, 322/25, 323/14, 323/15, 323/22, 323/33, 323/36, 325/14, 325/18, 325/19, 329/13, 329/16

ķ. **béklârim** 313/13

[=47]

kıstâ- Israr etmek, ısrarla istemek, sıkıştırmak, zorlamak, baskı yapmak; hızlandırmak.

ķ.-b két- 327/01

ķ.-sâ 310/25

ķ.-ydi 315/04

[=3]

kış Kuzey yarım kürede 22 Aralık-21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, sonbaharla ilkbahar arasındaki soğuk mevsim.

ķ.+dân 330/20

ķ.+im ôt- 318/22

[=2]

kıyâ Yamaç, bayır.

ķ.+dâ 313/34

[=1]

kıyâmât Ar. Tek tanrılı dinlerin inancına göre bütün ölülerin dirilip mahşerde bir araya toplanacağı zaman, dünyanın sonu.

ķ. 323/30

ķ. **bol-** 324/03

ķ.+dâ 309/07

[=3]

kıydir- Acımamak, bir şeyi kurban ettirmek, tehlikeyi göze aldirmek, cesaret ettirmek.

k.-di 307/30

[=1]

yâman kökâyin kıydir- 307/30

[=1]

kıygâs Baştan başa, tamamen.

k. kılıb kél- 303/24

[=1]

kıyrât- Öldürmek.

k.-sâm 327/15

[=1]

duşmânni kıyrât- 327/15

[=1]

kız Dişi cinsten olan evlat veya genç kimse.

k. 303/14

k. hâtinlâr 312/13

k. hâtinling 312/12

k.+dâyin 309/24

k.+gâ (sülûv kız) 323/09

k.+im kâl- 318/27

k.+ing 305/08

k.+lâr 311/08, 312/10

k.+lâr (sülûv kızlâr) 337/01

k.+ning (sülûv kız) 311/09

[=11]

kızıgar Açıklık ifade eden söz.

k. 331/32, 333/04

[=2]

kızıq İlginç, eğlenceli, tuhaf.

k. bolib kâl- 331/18

[=1]

kızıl Parlak kırmızı renk.

k. âyâk 337/21

k. çoğ 308/11

k.+igâ 322/30

k. til 315/02

[=4]

kiçik Küçük, ufak, minik.

k. (kättâ-kiçik) Büyük küçük. 307/09

[=1]

kiçilikkinâsin Daha genç.

k. 308/02

[=1]

kim (Eski Türkçe'den beri kullanılır) Hangi kimse.

k. (hâr kim) 311/30

k. (hâr kim êsân) 315/37

k. (héç kim) 338/31

k.+di 340/22

k. êkân 340/02

[=5]

kimhâb Ar. Sırmalı kumaş.

k. 307/22

[=1]

kindik Orta, merkez, orta yer; göbek.

k.+dân 335/10

k.+idân (kindigidân) 321/30, 335/05, 335/26, 336/24

k.+igâ (kindigigâ) 338/30

[=6]

kir- Dışarıdan içeriye geçmek, içeriye varmak.

k.-di 338/14

k.-gändäyin 336/27

k.-ib 316/30, 317/32

k.-ib karâ- 307/28

k.-ib kêt- 325/16

k.-sâk 316/38

k.-säng 322/01

[=8]

âldigâ kir- 317/32

dârvâzâdân kir- 316/38

vârâcâ kir- 316/30

[=3]

kirâvkâ Katı nesneden veya metalden yelek.

k. (âk kirâvkâ) 315/10

k. sâvut 308/10

[=2]

kissâ Cep, cüzdan, kese.

k.+sidâ 329/09

k.+sigâ (Ävâzning kissâsi) 331/12

[=2]

kiş Ses taklidi kelime (kış kış).

k. 310/10

[=1]

kişi İnsan, kimse, şahıs.

k. (kıngır kişi) 322/22

k. (kırk kişi) 322/22

k.+gä 308/19, 309/31, 312/34
[=5]
kiy- Giymek.
k.-di 308/05, 308/10
k.-dim 330/06
k.-gän 322/31, 323/02
k.-gänlär 322/28
k.-gür 320/32
k.-ib 308/09, 316/10, 324/31, 334/25,
334/25, 334/25, 334/26
[=14]
bäşigä kiy- 308/09
çapänni kiy- 316/10
çarıgini kiy- 334/26
kävşini kiy- 320/32
kébänägini kiy- 334/25
läçäk kiy- 323/02
sävut kiy- 322/31
télpägin kiy- 324/31
tépäsi täypäk doppisini kiy-
334/25
[=9]
ohşätib kiy- 308/05
säyläb kiy- 322/28
yaşnätışib kiy- 303/15
[=3]
kiydir- Giydirmek.
k.-di 307/33
k.-inglär 306/29
[=2]
kiyim Elbise, giyim, giysi, üst baş.
k. kéçäk Kılık kıyafet. 316/14
[=1]
kol İnsanın omzundan parmak uçlarına
kadar olan organı, el.
k.+idä 315/27
k.+idän (Göroglining koli) 329/20
k.+idän uşlä- 326/13
k.+igä 310/05, 311/27, 336/14
k.+ini (âyâk-koli) 334/18
k.+ini (âyâk-kolini bāylä-) 334/16
k.+ini tişlä- 307/20
k.+ing 309/20
k.+ing bağlık 334/22
[=11]

kollä- Korumak, desteklemek, arka
çıkma.
k.-! 330/30
[=1]
koltık Koltuk, koltuk altı.
k. koltık Kucak kucak. 307/14
k.+idän suya- (koltıgidän suya-)
311/23
[=2]
kon- (Kuş için) Uçmasına son verip bir
yerde durmak.
k.-är 320/17
[=1]
kongırak Zil, çingirak, çan.
k.+läri 316/36
[=1]
Kongırvay Avazhan'ın dayısı,
Gülayım'ın kardeşi.
K. 330/40, 340/07
[=2]
kor- Korumak.
k.-mākka 327/03
[=1]
korbaşı Zabıta memuru; halkı idare
eden; basmacı (haydut, yol kesen;
Sovyetler'e karşı ayaklanan
Türkistanlılar zümresi hareketi)
müfrezesinin başı.
k. (bābā korbaşı) 337/03
[=1]
korçäläş- Endişelenmek.
k.-ib 313/30
[=1]
korq- Korkuya kapılmak, korku
duymak, ürkmek.
k.-ib 317/04, 320/02, 323/10
k.-ib kälğälä- 316/02
k.-kanidän 336/28
k.-mäsa 338/11
[=6]
Hudädän korq- 338/11
[=1]
körib korq- 323/10
[=1]
korqıt- Korkutmak, ürktmek, ödünü
koparmak, cesaretini kırmak.

ƙ.-ib yât- 335/21
 [=1]
 ƙorräyîş- Korkuşmak.
 ƙ.-ib 323/01
 [=1]
 ƙoş Çift.
 ƙ. ƙaltä 318/15
 ƙ. mühr bilän 337/18
 [=2]
 ƙoşä Bir çift, iki tane.
 ƙ.+ginä 323/09
 [=1]
 ƙoşin Askerî birlikler, ordu.
 ƙ.+gä 325/12
 ƙ.+ning köplik 324/20
 [=2]
 ƙoşir- Eklemek, birleştirmek.
 ƙ.-sä 316/38
 [=1]
 dârvâzâni ƙoşir- 316/38
 [=1]
 ƙotâs Boyuna takılan bir çeşit süs ürünü.
 ƙ.+lär 330/32
 ƙ.+läri 316/35
 [=2]
 ƙoy Koyun.
 ƙ. 332/21, 336/28, 338/21, 338/28
 ƙ. bâkƙani 339/30
 ƙ. bilän 334/33
 ƙ.+dän (ikki ming çärri pānci ƙoy)
 331/14
 ƙ.+gä 335/12
 ƙ. häydä- 335/33, 339/01
 ƙ.+i (on yētti ming ƙoy) 331/07
 ƙ.+i 338/11
 ƙ.+idän 338/23
 ƙ.+im (kättäkān donān ƙoy) 339/24
 ƙ.+im (sémiz ƙoy) 337/08
 ƙ.+imdän 337/22
 ƙ.+imni 337/27, 338/04
 ƙ.+ingni 339/02
 ƙ.+ini 338/32
 ƙ.+lär 332/22
 ƙ.+lär (sémiz ƙoylär) 336/32
 ƙ.+lärimdän 337/13
 ƙ.+läringning bähäsi 339/12, 339/22

ƙ.+läрни 331/15, 338/36
 ƙ.+lärning 332/17
 ƙ.+lärning égäsi 331/27, 332/01,
 332/11
 ƙ.+ni 331/11, 334/37, 335/08,
 335/16, 336/10, 336/28, 337/24,
 337/25
 ƙ.+ni (ikki ming donān gonān ƙoy)
 336/20
 ƙ.+ni (köp ƙoy) 331/20
 ƙ.+ni häydä- 336/15, 338/27
 ƙ.+ni häydäb kél- 339/17
 [=45]
 ƙoy- 1. Koymak, yatırıp koymak,
 bırakmak.
 ƙ.-! 320/33
 ƙ.- ädi 314/31, 315/17, 315/28,
 316/09, 327/08, 331/13, 336/29
 ƙ.-gānlär 322/34
 ƙ.-ib 308/24, 316/08, 321/16, 324/35
 ƙ.-ing 321/12, 329/13
 ƙ.-inglär 322/16, 322/18, 327/31,
 328/24
 ƙ.-māƙçi 323/17
 ƙ.-māƙdän 303/20, 303/21
 ƙ.-mägin 330/27
 ƙ.- äyin 333/12
 2. Yardımcı fiil rolünde, ibareye
 kuvvet ve anilik verir.
 ƙ.-āmān 334/13
 ƙ.-är 337/01
 ƙ.-āsān 329/18
 ƙ.-äy 320/16
 ƙ.-di 334/27, 338/19
 ƙ.-gān ékän 336/33
 ƙ.-gin 335/34
 3. İsim vermek, ad koymak.
 ƙ.-di 331/03
 [=32]
 ât ƙoy- 314/31, 315/17, 315/28,
 316/09, 321/12, 321/16, 322/16,
 322/18, 327/08, 327/31, 328/24,
 329/13
 âtni ƙoy- 316/08
 başini ƙoy- 324/35
 yānbāşinggä ƙoy- 333/12

- [=15]
äyrib koy- 334/13
âlib koy- 310/13, 310/17, 310/19
burâb koy- 337/01
çıķârîb koy- 320/16
kômîb koy- 334/27
sâlib koy- 331/13
yâtķızîb koy- 336/29
yêb koy- 338/19
- [=10]
koyçi Çoban.
ķ. bâbâ 331/26
 [=1]
koydır- Koydurmak, bıraktırmak.
ķ.-ing 328/23
 [=1]
koyin Bağır, göğüs, koyun.
ķ.+gâ âlib yât- (ķoynigâ âlib yât-)
 318/07
ķ.+imdâ (ķoynimdâ) 317/37
 [=2]
koyiş- Karşılıklı koymak, karşılıklı
 yerleştirmek.
ķ.-ib 314/35, 329/02
 [=2]
ât koyiş- 314/35, 329/02
 [=2]
koyuşķân Eyerin düşmemesi için atın
 kuyruğunun altından dolandırılıp
 eyere bağlanan ve çeşitli süslerle
 bezenen kayış; pek sağlam
 davarcı (ki hayvanları çok ve
 muntazamdır).
ķ. 310/28
 [=1]
ķozi Koyunun yavrusu, kuzu.
ķ.+m 308/30
 [=1]
kök Gök mavisi, açık mavi.
k. (Mâcdinkök) Kişi adı. 324/29
k. tâlgır 318/35
 [=2]
kökây Can, gönül.
ķ.+in (yâmân kökâyin kıydır-) 307/30
 [=1]
köklâm İlkbahar.
- ķ.+dâ** 313/28
 [=1]
kökrâk Göğüs, sine.
ķ.+idân (kökrâgidân) 304/06
 [=1]
köl Göl.
ķ. bol- 323/08
ķ.+dân 312/16
ķ.+gâ 303/18
 [=3]
köm- Gömmek.
ķ.-ib koy- 334/27
 [=1]
kömir Kömür.
ķ. kılib kâl- 306/04
 [=1]
köngil Gönül, kalp.
ķ.+i bölîn- (köngli bölîn-) 322/25
ķ.+i toķ bol- (köngli toķ bol-) 314/20
ķ.+i tol- (köngli tol-) 323/15
ķ.+im tâp (könglim tâp) 340/14
ķ.+ing buz- (köngling buz-) 325/28
ķ.+lâr 314/34
ķ.+lârning hâvâsi 325/26
 [=7]
köp Çok, fazla.
ķ. (tâyli täyâķli köp lâşķâr) 324/27
ķ.+dir 338/03
ķ. gâp 315/02
ķ. gâpir- 334/07
ķ. gâpni bilâ- 323/12
ķ. koy 331/20
ķ.+lâr 312/30
ķ. lâşķâr 324/11
ķ. uzâķ 337/07
ķ. yıglâ- 328/15
 [=10]
köpik Köpük.
ķ.+kâ (âppâķ köpik) 329/20
ķ. tökil- 325/07
 [=2]
köplik Çokluk; bolluk, bereket; çoğul.
ķ.+idân (ķoşinning köpligidân)
 324/20
 [=1]
köppâk Köpek, melez köpek, it.

k.+in 327/31
 [=1]
kör- 1. Gözle veya ışık yardımı ile bir nesne veya kimsenin varlığını algılamak, hissetmek.
k.-ālmāydiğān bolib qāl- 338/32
k.-dim 340/15
k.-ādikān 310/15
k.-āmān 338/30
k.-ārsız 312/24
k.-āsiz 312/19, 323/06
k.-āyik 338/24
k.-gān 313/06, 316/34, 318/04
k.-gāni 327/27
k.-günçā 336/19
k.-ib 313/25, 316/29, 325/36, 338/36
k.-ib āyt- 316/37
k.-ib qorq- 323/10
k.-ing 314/07, 314/22
k.-māy 323/05
k.-sām 330/12
k.-sāng 303/17
 2. Bir şeyin oluşuna veya var olduğuna şahit olmak, müşahede etmek.
k.-ālmāymizmi (kūn kör-) 317/02
k.-dingmi 321/34
k.-ār ēkān 310/11
k.-gānidā 323/19
k.-gānlārning 316/21
k.-māng 304/19
k.-māsin 309/20
 3. ... olarak kabul etmek, şöyle veya böyle değerlendirmek.
k.-ārdi 334/09
k.-ib 322/34
k.-sāng 333/01, 333/11, 334/01
 4. Yapmak, ifâ etmek.
k.-gān 323/33
 5. Sezmek.
k.-ib 337/14
 [=38]
dārd kör- 309/20
duşmān kör- 322/34
sāvdā kör- 323/33
uni kör- 318/04

yaḥşi kör- 333/01, 333/11, 334/01, 334/09
ziyādā kör- 313/25
 [=9]
qaytib kör- 323/06
kélib kör- 338/30
ölmāy kör- 330/12
pāylāb kör- 338/24
 [=4]
körin- Görünmek, gözükmek; görölür hâlde olmak, görülebilecek durum veya nitelikte olmak.
k.-di 324/02
k.-ib 317/05, 317/06
 [=3]
cān közidān körin- 317/06
cāni közigā körin- 317/05
çāng körin- 324/02
 [=3]
körış- Görüşmek, selamlaşmak; karşı kaşıya gelip konuşmak.
k.-ib 330/35
 [=1]
bārib körış- 330/35
 [=1]
körsāt- Göstermek.
k.-! 332/07
k.-āymi közinggā 333/02
k.-mānglār 328/01, 329/04
k.-sin 340/19
 [=5]
köst Azlık, eksiklik; azalma.
k. (kāmi köst qāl-) Eksik kalmak. 306/16
 [=1]
kötār- Kaldırmak, havalandırmak, yükseltmek.
k.-ib 309/32, 310/27, 325/24
 [=3]
ābzällārni kötār- 309/32
Hāsānhānning ruhini kötār- 325/24
 [=2]
köz Göz, insanda ve hayvanda görme organı.
k.+gināsin yāslā- 310/01

- k.+i** 307/18, 308/14
k.+i (**kırk âlti közi**) 327/26
k.+idän (**cân közidän körin-**) 317/06
k.+igä (**câni közigä körin-**) 317/05
k.+im 309/01
k.+in (**ikki közin yaşlä-**) 340/29
k.+inggä (**körsätäymi közinggä**) 333/02
k.+ingni (**oyib taşläy közingni**) 332/27
k.+ini (**oğrining közi**) 328/17
k.+ini aç- 331/17
k.+ini açib qarä- 327/23, 330/31
k.+lär (**qarä közlär**) 312/11
k.+läri 327/25
k.+ni 321/02
k. tégmäsi 319/12
 [=18]
közlä- Gözlemek, dikkatle bakmak, gözle takip etmek, gözetlemek.
k.-b 321/23
k.-r 321/34, 321/36, 321/38, 322/02
 [=5]
 âşin közlä- 321/38
 bâşin közlä- 322/02
 muştin közlä- 321/34
 yâşin közlä- 321/36
 [=4]
közli Gözlü, gözü olan.
k. (**çâğır közli**) 318/31
 [=1]
qubbä (Ar. *qubbe*) Yarım küre şeklinde olan ve genellikle ev, bina vb. yapılar için olmakla beraber her şey için kullanılabilen bir söz.
q.+si 310/29
 [=1]
qubbäli Kubbesi olan, kubbe biçiminde olan.
q. (**kırk qubbäli yügän**) 311/17
k. (**on säkkiz qubbäli kârki**) 310/28
 [=2]
quçâqlä- Kollarının arasına almak, sarılmak, kucaklamak.
q.-b âl- 325/21
 [=1]
- qudrät** (Ar. *qudret*) Kuvvet, güç, tâkat, iktidar, hüküm.
q.+ing 330/24
 [=1]
qul Allah tarafından yaratılmış olan insan, kişi.
q.+idän (**méndäy qul**) 339/15
q.+ni (**günāhkār qul**) 330/25
q. ur- 318/29
 [=3]
qulä Geniş, sonsuz.
q. tuzlärgä 313/14
 [=1]
Qulä Tacikistan bölgesinde bir çöl.
Q. 315/05, 315/38, 326/24
 [=3]
qulâq Başın iki yanında bulunan işitme organı.
q. sâl-! 331/26, 331/28, 335/23, 336/13
q. sâl- Dikkatle dinlemek, kulak vermek. 304/09, 306/27 (**qulâq sâng-**), 335/29
 [=7]
quläy Rahat, uygun, elverişli.
q. bolib tâpil- 328/04
q.+ginä tâpil- 328/12
 [=2]
qulf (< Ar. *kulb*) Kilit.
q.+ini 337/04
k. sâl- Kilitlemek. 336/33
 [=2]
qulluq Şükür, şükran, teşekkür.
q. kıldir- Teşekkür ettirmek, selamlatmak, saygı göstertmek. 309/23
 [=1]
qum Silisli kütlelerin, bâzı kaya ve mâden parçalarının tabiî tesirlerle parçalanıp ufalanması sonucu ortaya çıkan küçük ve sert tanecekler ve bunlardan oluşan kütle.
q. êkän 339/30
 [=1]

Ḳunduz Günümüzde Afganistan'ın kuzeyinde bulunan şehir. Kent ahalisini Peştunlar, Tacikler, Türkmenler, Özbekler ve Araplar oluşturmaktadır.

Ḳ. 310/20

[=1]

ḳurbān (Ar. *ḳurbān* “yakın olmak”tan) Allah yolunda kesilen koyun, dana, deve vb. hayvan.

Ḳ. Sâyil Kurban Bayramı. 331/10

[=1]

ḳurşā- Kuşatmak, çevrelemek, etrafını sarmak.

ḳ.-b āl- 328/16

[=1]

ḳuş Yumurtlayan omurgalılarından gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı, vücudu tüylerle kaplı, uçucu hayvanların ortak adı.

ḳ. (tāvus dēgān ḳuş) 313/34

ḳ.+dān 311/12

ḳ.+dān (itilgi ḳuş) 310/25

ḳ.+ni (ālgır ḳuş) 303/20

[=4]

ḳutli Mutlu, bahtiyar, refah, uğurlu, mübarek.

ḳ. bol- 304/26, 305/15, 306/32, 308/27, 308/28, 308/32, 308/33, 309/04, 309/09

[=9]

ḳutluḳçi Kutlayan, mukaddes kılan.

ḳ. bol- 307/02

[=1]

ḳutur- Kudurmak, köpürmek, hiddetlenmek, çileden çıkmak.

ḳ.-ib tur- 312/07

[=1]

ḳuv Kurnaz, sinsi, hin; kuğu, akkuş.

ḳ.+āni 338/29

[=1]

ḳuv- Yetişmek ya da yakalamak için arkasından koşmak, kovalamak; kovmak, sürmek (mekandan ya da görevden).

ḳ.-dim 337/25

ḳ.-gin 309/14

ḳ.-ib kêt- 335/13

[=3]

ḳuvānlā- Eğlenmek, neşelenmek, tadını çıkarmak; memnun olmak.

ḳ.-b āl- 338/28

[=1]

ḳuvvāt (Ar. *ḳuvvet*) Maddî güç, canlı bir organizmanın faâliyetini sağlayan güç, kuvvet.

ḳ.+im 334/36

[=1]

ḳuy- Dökülmek, boşalmak.

ḳ.-mākdān 303/13

[=1]

ḳuyān Tavşan.

ḳ. 333/30

[=1]

ḳuydir- Koymak, boşaltmak, dökmek.

ḳ.-di 307/29

[=1]

kūç Güç, kuvvet, kudret.

k.+ining 311/14

[=1]

kūçli Güçlü, kuvvetli, kudretli.

k. 330/24

[=1]

kül- Gülmek, insanın kesik kesik sesler çıkarmak suretiyle sevincini açığa vurma.

k.-di 320/32, 338/22

k.-gin (oynāb-kūlgın) 313/33

k.-ib tur- 321/33

[=4]

urib kül- 338/22

[=1]

kūlçātāy Çeşitli boyutlarda kesilen, et kaynatılan çorbalarda pişirilen hamur yiyeceği, çörek.

k.kıl- 318/17

[=1]

kūldir- Güldürmek.

k.-di 311/22

[=1]

taḳsirlāşib kūldir- 311/22

[=1]

külānkir İri bir tavuk, horoz türü.

k. ḥorāz 319/04

[=1]

kümüş Gümüş.

k. çālmāli 310/18

k. çégä 327/07

[=2]

kün Gün, yirmi dört saatlik zaman dilimi.

k. 303/07, 338/25, 338/32

k. (kırk bés kün) 316/15, 316/18

k.+dä (kırk bés kün) 323/24

k.+dä (yāmān kün) 330/30

k.+dān 317/18, 322/10, 322/15

k.+i 304/04

k.+i (cumä küni) 319/15

k.+i (kündüz küni) 315/29

k.+i (oşā küni) 331/11

k.+i (uruş küni) 327/29, 334/36, 340/05

k. kör- 317/02

k. ötib két- 327/21

k. pārä-pārä bol- 326/33

k. yāyilä-kün yāyilä 316/32

[=21]

kündäl Sırma kumaştan, sırma kumaşlı.

k. 307/22, 307/32

[=2]

kündüz Gündüz, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki aydınlık zaman.

k. (kéçä kündüz) 303/04, 303/05

k. küni 315/29

[=3]

küy- Yanmak, yanıp kül olmak.

k.-gän 331/08

k.-gür 320/22, 334/01

k.-ib 305/21, 308/14, 332/24

[=6]

bağri küygän ıřkıbāz 331/08

yürägi küy- 305/21

[=2]

küydir- Yakmak, kül etmek; dağlamak, kavurmak.

k.-ing 328/21

[=1]

yâkıb küydir- 328/21

[=1]

L

lālā (Fars. *lāle*) Yapraklarının ortasından çıkan bir sap üzerinde bir tâne açan, zambakgillerden türlü renkte kadeh biçimindeki bir çiçek.

l.+mni 313/28

[=1]

lâvillä- Alevlenmek.

l.-gän 320/20

[=1]

piltä lâvillä- 320/20

[=1]

lāyık (Ar. *liyākāf* tan *lā'ık* > *lāyık*)

Uygun, yaraşır, münâsip.

l. 313/02

[=1]

lāçäk Yaşlı kadınların başlarına ördükleri kaba ve ipekten kumaş, türban.

l. kıy- 323/02

[=1]

lärzä (Fars. *lerziden* "titremek"ten *lerze*) Titreme, titreyiş; sarsma, sarsıntı; büyük sıkıntı.

l. bér- 315/38

[=1]

lâşkär (Fars. *leşker*) Asker, ordu.

l. 323/21, 324/01, 324/14, 327/24, 328/28, 330/31

l. (âğır lâşkär) 324/07

l. (köp lâşkär) 324/11

l. (tâyli täyâklı köp lâşkär) 324/27

l. âl- 324/17, 336/08

l. bâsib két- 325/03

l.+i 303/06

l. kél- 325/15

l. kēp 328/26

l.+lârdän 329/15

l.+ni 327/27

l.+ni cildir- 328/18

l.+ning 327/27

l.+ning källäsi 327/24

l. târt- 321/22

l. tut- 325/02

1. **yığ-** 324/33
[=23]
lättä Bez, kumaş.
1. 307/32
[=1]
lékin (< Fars. *līkin*) Fakat, lakin, ama.
1. 323/13, 323/16, 325/17, 339/16
[=4]
londä Kısım, bir kısım, yuvarlak.
1. (**lop-londä kııl-**) 334/18
[=1]
lop Birden, aniden.
1. **londä kııl-** Birden yumup
toparlamak. 334/18
[=1]

M

māçä Dişi eşek.
m.+m kııl- 318/35
[=1]
māhluk (Ar. *ḥalk* “yaratmak”tan
maḥlūk) Yaratılmış şey, insan,
hayvan, yaratık.
m.+ning 325/32
[=1]
maḳām (Ar. *ḳiyām* “ayakta
durmak”tan *maḳām*) Unvan,
rütbe, mevki, pozisyon, makam;
nağme.
m. 307/34
[=1]
māki El veya otomatik dokuma
tezgâhlarında atkı veya argaç
denilen ve enine olan iplikleri,
uzunlama olan arışların arasından
geçirmeye yarayan masuralı araç,
mekik.
m.+sidäy bol- (**mākkisidäy bol-**)
312/04
[=1]
ma'kul Ar. Akla uygun, münasip,
elverişli, uygun.
m. sözning 305/31
[=1]
māl Ar. Bir kimsenin sahip olduğu
taşınır veya taşınmaz varlık, mülk,
servet.

m.+i (Ävâzning *mâli*) 332/22
m.+lärini (Äräblärning *mälläri*)
329/07
[=2]
māndiräy Dolgun, tok haneli.
m.+sän 332/12
[=1]
mây Yağ.
m.+i (**çırâḳning mâyı**) 305/02
[=1]
mä Haydi, (bunu) al; işte, (bunu) al,
buyur.
m. 317/24
[=1]
Mäcdin Bk. **Mäcdinkök**
M. Kök 324/29
[=1]
Mäcdinkök Kişi adı. Krş. **Mäcdin**
M. 324/35, 325/10
M.+ni 324/30, 325/11
[=4]
māhkām Ar. Sağlam, sıkı, dayanıklı.
m. kııl- 336/33
m. kıp 312/01
[=2]
māhrām (Ar. *ḥarām* “yasaklamak;
haram olmak”tan *maḥrem*)
1. Buhara ve Heva Hanlığı’nda
sarayın resmi yazışmalarını
kontrol eden pozisyon sahibi kişi.
m. (Ḥäldär māhrām) 329/01
2. Başkalarından saklanan,
başkaları tarafından görülmesi,
bilinmesi, duyulması istenmeyen,
gizli.
m. bāççälär 311/23
m.+in 306/01, 306/07, 306/10
m. pālvān 314/18
[=6]
māhsi Koyun ya da keçi derisinden
yapılan, uzun ve topuksuz, tabanı
yumuşak ayakkabı; mest.
m. (kāvş-māhsi) Geviş getirenler.
308/06
[=1]

mākān (Ar. *kevn* “olmak, var olmak”tan *mekān*) Yer, mesken, mekan.

m.+idā (öz **mākān**) 315/37

m.+im (sālgān **mākān**) 309/06

[=2]

mālāk (Ar. *melek*

< İbrânice. *melāk* “elçi, haberci”) Gözle görülüp elle tutulmayan, yiyip içmeyen, cinsiyet farkı bulunmayan, sâdece Allah’a itaat etmek ve dâima hayra vâsıta olmak üzere yaratılmış olan sayısız nûrânî varlıklardan her biri.

m.+kā 328/38

[=1]

māmlākāt (Ar. *mulk* “mâlik olmak, hükmetmek”ten *memleket*) Bir devletin, bir hükümdârın yönetimi altında bulunan yer, ülke, yurt.

m.+i (ābād Çāmbil **māmlākāti**) 308/08

[=1]

mān Bk. **mén**

m. (ḳayḡu-**mān**) 340/25

m. (kā mā-**mān**) 313/01

m. (sipirgi-**mān**) 310/09

m.+i 314/16

[=4]

mānā İşte.

m. 313/33, 320/38, 321/02, 321/08, 331/25, 339/29

[=6]

mārd (Fars. *merd*) Cesur, yiğit, yürekli, bahadır.

m. 309/27

m. **bilān** 321/29, 322/01

m.+dān 305/18

m. Göroḡli 325/08, 326/25

m.+ning işi 313/19

m. **şérdāy bol-** 326/20

[=8]

mārtā Defa, kez, kere, sefer.

m. (on yétti **mārtā**) 334/23

[=1]

mārtābāli (Ar. *rutūb* “bir yerde sâbit durmak”tan *meretebe*) Mevki sahibi, yüksek rütbeli, görkemli.

m. **bāççā** 331/04, 331/04

m. **bol-** 309/06

[=3]

māslāhāt (Ar. *şalāḥ* “iyi, faydalı olmak” veya *şulḥ*’tan *maşlahat*) Öğüt, tavsiye, nasihat.

m. **ḳıl-** 338/10

m.+ni 323/13

[=2]

māst (Fars. *mest*) Sarhoş, başı dumanlı, mest.

m. **bolib két-** 327/19

m.+lār 310/07

[=2]

māstāvā (Ar. *mistabe*) Pirinç, et ve çeşitli sebzelerle pişirilen sulu yemek.

m. **ḳıl-** 318/39

[=1]

māy (Fars. *mey*) Şarap, bade.

m.+ni 303/13

[=1]

māydān (Ar. *meydān*) Üzerinde binâ vb. şeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, sāha.

m. 333/30

m.+dā 329/32, 331/35

[=3]

māydā Küçücük, ufak, minik.

m. **māydā** Ufak ufak. 317/01

[=1]

māyḥorlik Fars. Ayyaşlık.

m.+ni 303/07

[=1]

māyib Sakat, topal, kötürüm, aksak.

m.+i (ātning **māyibi**) 331/35

[=1]

māyin Yumuşak, ince; narin, sevimli, hoş.

m.+di (**bécāy māyin**) 310/31

[=1]

méhmān (Fars. *mihmān*) Misâfir, konuk.

m. bol- 321/37
 [=1]
méhr Fars. Sevgi, şefkat.
m.+igä 334/10
 [=1]
mén Ben, konuşan kimseyi temsil eden
 teklik birinci şahıs zamiri. Krş.
män
m. 317/04, 317/13, 317/16, 317/17,
 317/25, 318/30, 320/29, 322/27,
 325/29, 325/37, 326/01, 326/06,
 326/08, 332/01, 333/15, 335/03,
 335/11, 335/22, 339/06, 340/09
m.+dän 313/25, 314/02, 314/07
m.+däy 313/02
m.+däy kıl 339/15
m.+däyin 330/25
m.+gä 304/15, 318/13, 332/07,
 339/22, 340/20
m.+i 318/07, 330/22, 330/27, 340/14,
 340/16, 340/24
m.+ing 309/12, 313/16, 333/25,
 337/05
m.+ing cänim 329/24
m.+ing dädım 309/18
m.+ing izim 304/08
m.+ing özım 332/25, 337/35, 338/07
m.+ing rāhbārim 325/33
m.+ing yurtım 337/16, 337/19
m.+män 323/07
 [=51]
mérgän Moğ. Usta nişancı, pusucu.
m. (şādmān mérgän) 328/33
 [=1]
min- Binmek, bir şeyin veya bir
 hayvanın üzerine çıkıp ayakları
 sarkıtarak oturmak.
m.-di 311/25
m.-ämiz 338/21
m.-gän 310/12
m.-gändä 318/34
m.-ib 316/32, 338/34
m.-ib āl- 324/30
m.-ib bār- 326/13
m.-ib tur- 325/37, 326/06
 [=10]

âtini min- 316/32
 [=1]
ālib min- 338/21
 [=1]
mindir- Bindirmek, birini bir şeyin
 üzerine çıkarmak, çıkarıp
 oturtmak.
m.-di 311/24
m.-ing 309/25
m.-inglār 307/07
 [=3]
ming Bin, dokuz yüz doksan dokuzdan
 sonra, bin birden önce gelen
 sayının adı.
m. (ikki ming çārri pānci koy) 331/14
m. (ikki ming donän gonän koy)
 336/20
m. (on yétti ming koy) 331/07
 [=3]
miniş- Birbiri üzerine binmek, karşılıklı
 binmek, binişmek.
m.-di sâp 311/32
 [=1]
Mirāhor Hanlıklarda saray atlarına
 başçılık yapan yetkili; at bakıcısı.
M. (Sākı Mirāhor) Köroğlu'nun
 emrindeki sakilerden biri. 309/20
 [=1]
mirşāb Orta asya hanlıklarında şehrin
 gece bekçileri ve onların başkanı.
m. 338/19
m.+lār 338/10
m.+lār (şābgārd mirşāblār) 337/09,
 337/20, 337/34, 338/02
 [=6]
Mirşābbék Kişi adı, bekçi baba.
M. (bābā Mirşābbék) 337/15
 [=1]
mis Bakır.
m. kārñāy Bakır borazan, çalgı.
 340/05
 [=1]
Miskāl Köroğlu'nun eşlerinden biri.
 Krş. **Miskālcān**
M. 305/22
M. (āy Miskāl) 324/22

M. (ây **Miskāl Éram**) 316/16
M. âyim 329/25
M. Pâri 312/09, 323/25
M. Pârizād 303/04
 [=7]
Miskālcân Bk. Miskāl
M.+ning qarā sāçi 328/22
 [=1]
miyā Beyin, akıl. Krş. **miyyā**
m.+sini 328/20
 [=1]
miyyā Bk.miyā
m.+si 325/31
 [=1]
mol Bol, çok, gani, bereketli.
m. (olcā mol bol-) 304/23
 [=1]
morāshor Fars. Mirasyedi.
m. 330/05
 [=1]
morātsā (?)
m. kıl- 307/37
 [=1]
mömin (< Ar. mu'min) İslam dinine
 inanmış, iman sahibi kimse,
 müslüman.
m.+läarning tävbäsi 339/19
 [=1]
mullā (Ar. *mevlā* “efendi”den
mūlā > *molla*) Âlim, hoca.
m.+lär 312/36
 [=1]
munğay- Kederlenmek, hasret çekmek,
 tasalanmak.
m.-di 305/31
m.-ib 305/22
 [=2]
murāt Ar. Arzu, istek, dilek.
m.+i (murādi) 306/17
 [=1]
muşt (Fars. *muşte* < *muşt*) Yumruk.
m.+idän 336/25
m.+in közlä- 321/34
 [=2]
muştlä- Fars. Yumruklamak, yumruk
 atmak.

m.-b 334/18
 [=1]
mübtälā (Ar. *ibtilā*’ “denemek, bilgi
 almak”tan *mubtelā*) Bir şeye
 kendini kaptırmış olan, tutulmuş,
 düşkün.
m. 330/22
 [=1]
müddā (Ar. *iddi* ‘ā’ “iddia
 etmek”ten *mudde* ‘ā) İddia edilen,
 ısrarla savunulan husus, görüş,
 maksat, fikir, düşünce, tez vb.
m.+gä 304/13
m.+mni tiläy älmäy käl- 331/19
 [=2]
mühr Fars. Mühür, damga, hatem.
m. (qoş mühr bilän) 337/18
 [=1]
Münsik Avazhan’ı yanında bulunduran
 Hunhar padişahı (Köroğlu, bu
 padişaktan Avazhan’ı almaya
 gitmiştir). Krş. **Münsik Pādşā**
M. Hân 306/07, 312/22
M. Pādşāning éli 326/26
 [=3]
Münsik Pādşā Bk. Münsik
M. 323/37
 [=1]
müsāfir (Ar. *sefer* > *musāferet* “bir
 yerden bir yere gitmek, yolculuk
 etmek”ten *musāfir* “yolcu”) Görüşme,
 ziyâret vb. amaçlarla
 birinin evine veya bir yere gelen
 ve geçici olarak kalan kimse,
 konuk, mihman.
m.+lär 310/11
m.+mân 340/15
 [=2]
müsülmān (Ar. *muslim* >
 Fars. *muslimān*’dan) İslâm
 dîninden olan kimse, müslim,
 Muhammedî.
m.+gä 338/40
 [=1]

N

nābāp Fars. Uygunsuz, elverişsiz, yakışıksız; değersiz, kıymetsiz.

n. 323/32

n. äyt- 332/24, 332/26

[=3]

nāçār (Fars. olumsuzluk bildiren *nā-* ve *çār* “çâre” ile *nā-çār*) Çaresiz; yoksul, muhtaç; güçsüz, zayıf.

n. 322/12

[=1]

nāib (Ar. *nevb* “birinin yerine geçmek”ten *nā’ib*) Orta asırlarda, Müslüman devletlerde tabi ülke ya da vilayetin hâkimi, hükümdarın oradaki vekili; yardımcı.

n. 316/07

[=1]

naqd Ar. Nakit, peşin, hazır.

n. **näsyä** Peşin veya taksitle, krediyle. 319/17

[=1]

nāma’kul (Fars. olumsuzluk bildiren *nā-* ve Ar. *akl* “bilmek, akletmek”ten *ma’kul-nāma’kul*) Akla uygun olmayan, abes, saçma, mantıksız.

n. **işni kıl**- 322/24

n. **kıl**- 329/16

[=2]

nāmārd (Fars. olumsuzluk bildiren *nā-* ve *merd* ile *nā-merd*) Sözüünün eri olmayan, insanlıktan mahrum, güvenilmeyen, korkak, alçak (kimse).

n. 323/18

n. **bilān** 321/24, 322/09

n.+in 309/27

[=4]

nāmidān Fars. Adına, namına, yerine.

n. 306/22

[=1]

nāmūs (Ar. *nāmūs* < Yun. *Nómos* “töre, yasa”) İnsanın ahlâk kurallarına uymasını sağlayan, onu şerefli

kılan mânevî duygu; güzel haslet, onur, şeref, erdemlilik.

n. 317/26

[=1]

nānçä Fars. Ekmekçik.

n. **bâr** 333/26

[=1]

nāz Fars. Kendini beğendirmek amacıyla takınılan edâlı tavır, cilve.

n.+imān (özim nāzi) 332/14

[=1]

nā “Ne” soru sıfatı, soru zarfı. Krş. **né**

n. 331/04

[=1]

nāmāz Fars. İslamın beş şartından biri olan ve müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet.

n.+dān 316/31

n.+ni 326/36

[=2]

nāmāzgār (Fars. *nemāz* ve *-gār* > *-ger* sonuna geldiği kelimelere “-li, -ci, eden, edici” anlamı katarak Farsça usûlüyle türemiş sıfat ve isimler yapan ek ile *nāmāzgār*) Namaz kılan, namazını eda eden.

n.+gāçä 329/19

n. **tüş-** 316/23

[=2]

nāng (Fars. neng ü nāmus) Ayıp, utanma.

n.+i **nāmus** Şeref ve namus, izzetinefs. 317/26

[=1]

nā’rā (Ar. *na’re*’den) Duyguların coşması veya sarhoşluk etkisiyle yüksek sesle bağırma, haykırma, gürleme, feryat.

n. 315/25, 322/29

[=2]

nārsä Şey, nesne, obje.

n. 314/13, 320/23

n.+dān 304/10

[=3]
näsyä Taksit, kredi.
n.+dä (naqd-näsyä) Peşin veya taksitle, krediyle. 319/17
 [=1]
nävkär Fars. Askerî görevli, asker; hizmetkâr, memur; yeni işe başlamış, acemi.
n. bol- 317/05, 317/11, 317/25, 318/30, 319/25
 [=5]
nävkärlük Fars. Hizmetkârlık, acemilik.
n.+im (nävkärligim) 318/23
n.+ingni kıl- 317/09, 318/12
 [=3]
näyçä El veya otomatik dokuma tezgâhlarında, atkı yâhut argaç adı verilen enine iplikleri çözgü veya arış denilen uzunlamasına iplikler arasından geçirmeye yarayan ve masura takılan âlet, mekik.
n.+m kâl- 318/33
 [=1]
näyzä Mızrak, kargı, süngü.
n. 328/35
n. (polät näyzä) 308/25
n. (yahşi näyzä) 322/37
n. bilän 304/06
n.+ni 311/26
n.+sining pöpäkläri 315/12
n. zäräng 315/27
 [=7]
näzärkär (Ar. *naẓar* ve Fars. -kâr “-li, -ci, -eden, -edici” eklerinin karşılığı ile näzärkär) Göz atan, bakış atan.
n.+dä 335/24
 [=1]
né Bk. *nä*
n. bol- 329/34
 [=1]
néçäv Kişi veya sayı hakkında soru bildiren söz.
n.+ning 332/10
 [=1]
néçä Çok, pek çok, bir çok.

n. 311/05, 311/22, 316/20, 316/34, 339/09, 339/12
 [=6]
nimä Ne, şey, hangi şey.
n. 313/23, 313/24, 314/05
 [=3]
nimkäläsäz (?)
n. kımillä- 325/13
 [=1]
nimtä Yarım.
n. nimtä Parça parça, bölüm bölüm.
 304/01
 [=1]
nukrä Ar. Gümüş.
n. hancär 306/13
 [=1]
nur Ar. Aydınlık, ışık, ziya.
n.+i çäç- Işık saçmak. 320/07
 [=1]
 O
odänä Can, iç, yürek. Krş. *ödänä*
o.+m kâl- 319/11
 [=1]
oğri Hırsız, soyguncu.
o. 334/06, 334/12, 337/13, 337/24
o. kallāb 337/27
o.+lär 337/22
o.+ning közi 328/17
 [=7]
oğriçä Hırsız gibi.
o. 328/19
 [=1]
oğrilä- Hırsızlık yapmak, çalmak, soygun yapmak.
o.-b äl- 337/13
 [=1]
ohşä- Benzemek, gibi görünmek.
o.-di 324/01, 324/03, 324/08, 324/11
 [=4]
ohşät- Benzetmek, taklit etmek, örnek almak.
o.-ämän 338/40
o.-ib kiy- 308/05
 [=2]

oķ Yay denilen aletle fırlatılan ve ucunda sivri bir demir bulunan ince kısa değnek, tir, sehim.

o. ât- 313/15

o.+ķa uç- 323/19

o.+midi 320/19

[=3]

olcā Ganimet, yem, kurban.

o. ķinglā- 329/06

o. mol bol- 304/23

[=2]

on Dokuzdan sonra, on birden önce gelen sayının adı.

o. âlti yâş 309/01

o. bir 318/25

o. ikki boġnli polāt 311/26

o.+in 321/23

o.+isi 321/17

o. sâkkiz ķubbâli ķârki 310/28

o. yétti märtā 334/23

o. yétti ming ķoy 331/07

[=8]

orā- Sarmak, dolamak; örtmek; kuşatmak, çevrelemek.

o.-b tårt- 310/32

o.-di 307/27

o.-gin 326/09

[=3]

orān- Üzerine sarmak, dolamak, örtmek; bürülenmek.

o.-ib 311/33

[=1]

orin Yer, mekân, mevki.

o.+igā (ornigā) 303/14

[=1]

ortā 1. Ara

o.+gā âl- 306/19, 329/19

o.+gā âlib tur- 313/30

2. Herkesin görebileceği yer.

o.+gā 306/20, 307/23

[=5]

ortālik Orta, ortalık, boşluk, aralık.

o.+dā 304/18

[=1]

os- Büyümek, boy atmak, gelişmek.

o.-ār 325/30

o.-gān cān 337/05

o.-gān él 339/07

[=3]

oşā O, şu; aynı, aynen.

o. kūni 331/11

[=1]

ot Ateş.

o.+dāy tutāş- 326/29

o.+ni 328/21

[=2]

otā- Gerçekleştirmek, uygulamak, yerine getirmek, yapmak; otları temizlemek.

o.-di 310/25, 311/12

[=2]

otir- Oturmak, yerine geçmek.

o.-di 330/35

o.-ibdi 304/18, 330/34

o.-iş 303/07

[=4]

ötib otir- 330/35

[=1]

otin Odun, çıra.

o.+ingni 319/37

[=1]

ottiz Yirmi dokuzdan sonra, otuz birden önce gelen sayının adı, otuz.

o. 303/06, 304/17

o.+i 321/17

o. ikki tiş 333/07

[=4]

oy- Oymak, kazmak, deşmek.

o.-ib âl- 328/17

o.-ib taşlāy közingni 332/27

[=2]

oynā- Oynamak, eğlenmek, rahat durmamak.

o.-b 311/34

o.-b külgin 313/33

o.-ydkān 311/08

o.-ydi 312/25

[=4]

oynāt- Oynamasını, hareket etmesini sağlamak.

o.-di 315/21, 327/20

o.-ib 309/24, 311/19

[=4]
ālqārdāy oynāt- 311/19
 [=1]
Ö
ödānā Bk.odānā
ö.+ngni 320/09
 [=1]
öl- Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek,
 can vermek.
ö.-di 328/25
ö.-dim 321/36
ö.-ding 333/28
ö.-āmān 321/10, 322/07
ö.-āyinmi 317/18, 317/28
ö.-gān 315/36
ö.-gānimni 323/19
ö.-gir 332/24
ö.-gir Tölāk 320/10
ö.-günçä 309/15
ö.-güningçä 333/14
ö.-ib kāl- 319/35
ö.-ib kēt- 329/32, 330/01, 330/04,
 330/10
ö.-inglār 321/03, 321/09
ö.-māsāk 312/19, 312/23
ö.-māy 330/20
ö.-māy kör- 330/12
ö.-māy tur- 304/03
ö.-māymān 317/23
ö.-sām 330/14, 330/16
ö.-säng 304/32, 305/07
ö.-sängiz 305/23
 [=31]
äcāl yētib öl- 304/32, 305/07
 [=2]
ölç- Ölçüsünü almak, ölçmek.
ö.-ägändäy 307/31
 [=1]
öldir- Öldürmek.
ö.-är 330/29
ö.-ing 328/20
ö.-inglār 328/03
ö.-mä 320/31, 320/31
 [=5]
ölākoy- “Ölmek” ve -e ekiyle yapılmış
 zarf-fiillerden sonra süreklilik

bildiren yardımcı fiil olarak
 kullanılan “koymak” ile ölākoy-)
 Ölmeye devam etmek.
ö.-säng 305/11
 [=1]
ölgi Ölü, ölümcül.
ö.+däy bol- 329/17
 [=1]
ölik Ölü, ceset.
ö.+imgä (öligimgä) 323/20
ö.+kā 329/03
ö.+lärni 327/10
ö.+ni 327/16
 [=4]
ölim Hayatın tam ve kesin olarak sona
 ermesi, vefat.
ö. 319/10
ö. dārdning dāvāsi 325/27
ö.+ning hili 320/36
 [=3]
öng Sağ.
ö. yānbāş 309/12
 [=1]
öpkä Sitem, kınama, öfke.
ö.+sin bāsāl- 340/31
 [=1]
ördäk Perde ayaklılardan, evcil ve
 yabani türleri bulunan su kuşu.
ö.+kā 303/20
 [=1]
ördir- Örmek işini başkasına yaptırmak,
 ördürmek.
ö.-äy 333/31
 [=1]
zār kākilin ördir- 333/31
 [=1]
öt- Geçmek.
ö.-di 303/08, 307/15, 318/22, 319/30,
 324/04
ö.-gin 335/32
ö.-ib 303/01, 312/02, 327/21
ö.-ib otir- 330/35
ö.-sām 327/14
 [=11]
ķışim öt- 318/22
yānbāşigä öt- 319/30

yarim kéçädän öt- 303/08
 [=3]
 türtkiläb öt- 335/32
 [=1]
 ötir- Geçirmek.
 ö.-gän 303/10
 [=1]
 zörlik bärlik dağdağasidän ötir-
 303/10
 [=1]
 öy Düşünce, fikir, görüş, kanı.
 ö.+im 337/06, 339/25
 ö.+ingni 338/39
 [=3]
 öylä- Düşünmek.
 ö.-sänglär 338/01
 [=1]
 öz Kendi. İyelik ekleri alarak kişilerin
 öz varlığını anlatmaya yarayan
 dönüşlülük zamiri.
 ö.+i 323/17, 323/24, 327/26
 ö.+i (yäkkä özi) 325/05, 325/18
 ö.+i bil- 318/01
 ö.+im 317/08, 319/06, 320/06,
 330/23, 332/05, 333/16, 335/36,
 336/37, 337/07
 ö.+im (méning özim) 337/35
 ö.+im nāzi 332/14
 ö.+imdän 312/15, 321/01
 ö.+imä 304/11, 308/13
 ö.+imä (méning özim) 338/07
 ö.+imin 318/29
 ö.+immän 332/17
 ö.+imni 339/26
 ö.+imni (méning özim) 332/25
 ö.+ing 320/02, 328/31, 329/17,
 330/26, 333/15, 333/21
 ö.+ing bol- 331/25
 ö.+ing tili 334/04
 ö.+ingizdän 304/24, 304/29
 ö.+ini 322/27
 ö.+ini (gäzzäbning özi) 328/14
 ö.+ining 325/13, 334/27
 ö. mākāni 315/37
 [=41]

Özbék Özbekistan Cumhûriyeti'nde
 yaşayan bir Türk boyu ve bu
 boydan olan kimse.
 Ö. 337/17, 339/29
 Ö.+ning éli 339/11
 [=3]
 öziçä Kendince, kendine göre, bağımsız.
 ö. 336/24
 [=1]

P

pādšā (Fars. *šāh-ı pād* > *pād-šāh* “taht
 sâhibi” veya *pād-i šāh* “büyük
 koruyucu”dan *pādišāh*) Büyük
 hükümdar. Krş. pādšāh
 p. 338/08
 p. (ädälätli pādšā bol-) 326/05
 P. (Göroğli Pādšā) 303/11, 325/25
 P. (Münsik Pādšā) 323/37
 p. bol- 326/01
 P.+dän (Hunhār Pādšā) 330/37
 p.+gä 317/14
 P.+gä (Göroğli Pādšā) 305/32
 p. kâşidä 337/29
 p.+lärning 331/05
 p.+ngning âldidä 337/32
 P.+ning (Hunhār Pādšā) 323/17
 P.+ning (Münsik Pādšāning éli)
 326/26
 p.+ning âldidä 338/06, 338/12
 p.+sän 330/23
 p.+väççägä 314/10
 p.+väççäm 305/28
 p. yurti 312/27
 [=20]
 pādšāh Bk. pādšā
 p.+im 314/07
 [=1]
 pādšālik Büyük hükümdarlık,
 padişahlık.
 p. kıl-320/06, 326/10
 [=2]
 pākki Küçük cep bıçağı, çakı; temizlik.
 p.+sidäy bol- 312/03
 [=1]

pālvān (Fars. *pehlevān* “yiğit, kahraman”) İri yapılı, kuvvetli kimse, yiğit, cesur, kahraman.

p. (Göroğlı **pālvān**) 324/23

p. (Sāhmān **pālvān**) 323/18

p.+gä 328/28

p.+gä (Göroğlı **pālvān**) 335/30

p. Göroğlibék 304/19

p.+im (māhrām **pālvān**) 314/18

p.+lārgä 303/09

p. Tölāk 319/31

p. Tölāk Bâtir 319/29

[=9]

pārā (Fars. *pāre*) Parça.

p. (kūn **pārā-pārā bol-**) 326/33

[=1]

pāyçä Fars. Küçük pay, kısım, parça.

p. 327/26

[=1]

pāygä Yarış, koşu, yarışma.

p.+gä 330/35

[=1]

pāylä- Tetikte olmak; beklemek, gözlemek; nöbet tutmak.

p.-b kör- 338/24

[=1]

pālāv (Fars. *pelāv – pilāv*) [Kelime Türkçe’den Balkan dillerine de geçmiştir] Pirinçten yapılan meşhur yemek [Pirinçten başka şeyle pişirileni yapıldığı malzemeye göre adlandırılır], pilav.

p.+gä 320/01

p.+igä 322/32

[=2]

pällä Evre, kademe, aşama; süreç, dönem; zaman periyodu, süre.

p. 329/16

[=1]

pānāh (Fars. *penāh-kerden* “sığınak yapmak”tan *penāh*) Koruma, koruyucu, yakın kimse, dost.

p. 336/35

[=1]

pānc (Fars. *penc*) Beş.

p.+i (ikki ming çārri **pānci koy**)

331/14

[=1]

pāncārā (Fars. *pencer > pencere*)

Parmaklık, korkuluk, trabzan.

p.+dän 312/09

[=1]

pānd Fars. Nasihat, öğüt.

p. bér- Aldatmak, kandırmak, kazık atmak. 331/35

p.+i 331/06

[=2]

Pāri Fars. Peri; çok güzel genç kız veya kadın.

P. (Gülçéhrä **Pāri**) 312/10

P. (Gülnār **Pāri**) 323/25

P. (Mişkāl **Pāri**) 312/09, 323/25

P. (Yunus **Pāri**) 312/09, 323/25, 323/27

P.+lārdän 303/14

[=8]

pārizād Fars. Peri çocuğu, peri çocuğu olacak kadar güzel, çok güzel

p. (Mişkāl **pārizād**) 303/04

[=1]

pārķillāš- Parıldışamak, pırıldışamak.

p.-ib 315/06

[=1]

pāst Fars. Alçak, aşağı.

p.+dä 315/20, 327/05

p.+dä (**bäländ-pāst**) Yüksek alçak, aşağı yukarı. 327/02

[=3]

pāy (Fars. *bag* “pay, kısım”dan) Bir bütünden bir kimseye düşen kısım, hisse.

p.+dän 310/24

p.+dän (**sättä pāydän bol-**) 311/15

[=2]

péşānā (Fars. *piš > pišān* “en ileri, en ön”den nispet eki *-i* ile *pišāni*)

Yüzün kaşlar ile saçlar arasındaki bölümü, alın.

p.+ngdä 331/31

[=1]

péşvāt (Fars. *pišvā*) Önderler, liderler.

p.+lär ur- 311/18
[=1]
piçä Azıcık, bir parça, az, biraz, azıcık.
p. 328/11, 328/32, 331/05
p.+ginä 337/06
[=4]
piltä Fitol; eğirme işlemi için örekeye yerleştirilmiş pamuk topu; ceket yakası ya da şapkanın yanlarını sertleştirmek için kullanılan kağıt; kumaş üzerine dikilerek yapılan kabartma yol.
p. lâvillä- 320/20
[=1]
pir (Fars. *pir*) Yaşlı, ihtiyar kimse; ruhani mürşit.
p.+lär 331/18
[=1]
piş- Kızarmak, pişmek.
p.-gän 333/26
[=1]
yängi piş- 333/26
[=1]
pişir- Kızartmak, pişirmek.
p.-inglär 327/33
[=1]
pitir- Kıpırdanmak, silkinmek, sallanmak, çırpınmak, kendini sağa sola atmak.
p.-ib 328/02
[=1]
piyädä Fars. Yaya, yayan, yürüyerek savaşılan asker.
p. 336/06
p.+män 338/17
[=2]
piyälä (Fars. *piyāle*) İçki kadehi, şarap kadehi; küçük kâse; fincan.
p.+däy 310/29
p.+gä 307/29
[=2]
polät Fars. Çelik.
p. 310/05
p. (on ikki boğınli polät) 311/26
p. dābil 303/18
p. hancär 333/20

p. kılıç 307/36
p. näyzä 308/25
p. sāvut 315/10
[=7]
poştän Bk. **puştän**
p.+ini yéc- 325/11
[=1]
potä Kunduracı ve dericilerde 9.3 desimetrekarelik ölçü birimi; bele birkaç kez dolanıp sarılan uzun kuşak.
p. (yahşi potä) 326/09
[=1]
pöpäk Fırça; püskül, saçak.
p.+läri (näyzäsining pöpäkläri) 315/12
[=1]
pud 16 kg'lık ağırlık ölçüsü.
p. 318/15
[=1]
pul Para.
p.+ing äl- 317/12
p.+ingni 317/24
p.+läri 329/09
[=3]
pusmäçi Pusu kuran, pusuya yatan.
p. 320/13
[=1]
puspıçık (?)
p.+im käl- (**puspıçığım käl-**) 319/23
[=1]
puştän Eyer, semer, kuşak, bel kuşağı; karın bağı. Krş. **poştän**
p. (çağatây puştän) 311/15
[=1]

R

rāst (Fars. *rāst*) Doğru, düz, eğri olmayan, müstakim.
r.+i (gäpning rasti) 308/03
r.+ini äyt- 339/06
[=2]
rāhbär (Fars. *reh* “yol” ve *ber* “götüren” ile *reh-ber*) Öncü, lider, baş, yönetici, idareci, kılavuz.
r.+im (méning rāhbärim) 325/33
[=1]

rāhim (Ar. *rahmet* “acımak, esirgemek, bağışlamak”tan *rāhim*)
Merhametli, acıyan, esirgeyen
(kimse).

r.+sān 330/24

[=1]

rāhm Ar. Merhamet, acıma.

r. āylā- 326/17, 329/27, 336/17

r. ét- 334/05

[=4]

rāndā (Fars. *rende*) Ahşap yüzeyleri düzeltmek, pürüzsüz duruma getirmek için kullanılan, ağaç veya mâdenî bir gövdedeki yuva içine yerleştirilmiş keskin ve enli bir çelikten ibâret âlet, rendeleyici.

r. bilān 310/16

[=1]

rāng (Fars. *reng*) Cisimler tarafından aksettirilen ışığın gözde yaptığı etki sonucu meydana gelen duyum, renk.

r. 303/15, 307/32

[=2]

rāv Bir an, bir lahza, bir dem; acil, tez.

r. 312/02

[=1]

rā'y (Ar. *re'y*) Oy; fikir, görüş, düşünce.

r.+igā 323/14

[=1]

rāyhān (Ar. *reyhān*) Fesleğen, reyhan.

r. 304/30

[=1]

régistān Fars. Çöl, kumluk yer.

r.+dā 310/07

[=1]

romāl Fars. Havlu; kadın başlığı, baş örtüsü, şal, eşarp.

r.+mān 310/10

[=1]

ruh (Ar. *rūh*) İnsan ve hayvanda vücûdu canlı kılan, bilen, duyan ve idrak eden hayat gücü, hayat cevheri, can; cesaret, mertlik.

r.+ini (Hāsānhānning ruhini kötär-)

325/24

[=1]

Rüstām İran mitolojisinin efsanevi kahramanı. Türk edebiyatında Rüstem-i Zâl, halk ağzında da Zaloğlu Rüstem diye tanınır. Kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak anılır.

R.+dāy 321/12

R.+dāy bop 327/04

[=2]

S

sâç (Eski Türkçe'den beri kullanılır) Baş kaplayan kıllar.

s.+in (Miskālcānning kārā sâçi)

328/22

s.+in yāy- 305/08, 329/25

[=3]

sâç- Saçmak, dağıtmak, serpmek.

s.-ib tâşlā- 319/37, 320/08

[=2]

sâğ Sağ yön, sağ taraf.

s.+i solni Sağı solu. 336/08

[=1]

sağri (Eski Türk. *sağrı* “post, deri”)

Hayvanın ve özellikle atın beliyle kuyruğu arasındaki dolgun yuvarlak kısım.

s.+sigā (ât sağrisi) 326/14, 311/35

[=2]

saḥıy Cömert.

s.+gā 321/37

[=1]

sākı Ar. İçki sunan, saki.

s. 309/28

s. bulbul 310/22

S. Mirāḥor Köroğlu'nun emrindeki sakilerden biri. 309/20

s.+yā Ey saki. 309/18, 309/26

[=5]

Sākıbulbul Köroğlu ile Yunus Peri'nin düğününde icazet alıp konuşan, Köroğlu'nun şehrine Çembil adını veren kişi.

S. 309/33

S.+gä 309/16
S.+in 303/06, 315/23

[=4]

- sâl-** 1. Vermek, düşürmek, koymak, dinlemek.
s.-! 331/26, 331/28, 335/23, 336/13
s.-gin 306/27
s.-ib 335/29
s.-inglär (sânglär) 304/09
 2. Koymak, bırakmak, atmak.
s.-di 310/27
s.-gän 311/03, 311/10
s.-ib 336/26
s.-ib koy- 331/13
 3. Yaymak, sermek.
s.-di 311/17
 4. Güç bir duruma düşürmek, uğratmak, duchar etmek.
s.-di 337/30
s.-är 322/03
s.-äy 337/26
s.-ib 335/06
s.-mäsin 335/20, 337/21
 5. Göndermek, yollamak.
s.-ding 339/16
s.-gän 317/36
s.-inglär 322/20
s.-mâkdän 303/23
 6. Adlarla birlikte çeşitli anlamlarda eylemler oluşturur.
s.-gän mākān 309/06
 7. Vurmak, şiddetle vurmak.
s.-ib 314/25
 8. Kilitlemek.
s.-ib 336/33
 9. Üstüne hücum ettirmek, saldırtmak.
s.-ing 307/08
 [=27]
därgä sâl- 317/36
dämini içigä sâl- 336/26
hızmatlärğä sâl- 303/23, 322/20
hop sâl- 339/16
kamçı sâl- 314/25

kulâk sâl- 304/09, 306/27, 331/26, 331/28, 335/23, 335/29, 336/13

kulf sâl- 336/33

sävdä sâl- 322/03, 337/21, 337/26, 337/30

şavkın sâl- 335/06

şavkınni sâl- 335/20

yavgä sâl- 307/08

[=21]

kötärib sâl- 310/27

[=1]

sâldir- (Bir kimse veya şeyin üzerine) Zarar vermek maksadıyla atılmak, hücum etmek.

s.-äb 320/04

[=1]

sândirä- Boş sözler söylemek, ağzına geleni söylemek.

s.-mä 333/10

[=1]

sât- Bir değer yahut çıkar karşılığında bir şeyi alıcıya vermek, gözden çıkarmak.

s.-äsizmi 339/02

s.-gändän 338/21

s.-mäysizmi 339/02

[=3]

sâvi- Soğumak, serin olmak.

s.-gän song 327/30

[=1]

sâvur (?)

s.+dä 314/21

[=1]

sâvut Altın zırh, cebe.

s. (polät sâvut) 315/10

s. (yahşi sâvut) 322/37

s. äncämining hämmäsi 334/27

s.+gä tuy- 315/07

s. kiy- 322/31

s.+ni 330/06

s.+ni (kirävkä sâvut) 308/10

[=7]

sâvut- (Ter için) Soğutmak.

s.-yâpti 325/11

[=1]

sāzāndā (Fars. *sāz'* dan *-ende* ekiyle *sāz-ende*) Ut, keman, tambur vb. mûsikî âleti çalan kimse, saz sanatçısı, çalgıcı, mutrip.

s.+si 303/07

[=1]

sābil Ar. Öksüz, kimsesiz, unutulmuş; lanetlenmiş.

s. bol- 329/24

[=1]

sādir (Ar. *şadr*) Göğüs, sine, yürek.

s. 330/14

[=1]

sāfār 1. Savaş için yapılan yolculuk, savaşa gidiş ve yapılan savaş.

s. kıl- Seyahat etmek. 322/09

2. Kez, defa, kere.

s. 316/29

[=2]

sāhār (Ar. *sehar*) Tan yerinin

ağarmasından biraz önceki zaman veya şafağın sökmek üzere olduğu vakit; şafak, seher, tan.

s. 319/01

[=1]

Sāhmān Temirhan Padişah'ın veziri.

Krş. **Sāhmāncān**

S. 303/08, 304/16, 304/18, 319/29, 319/31, 320/27, 323/12, 323/14, 323/16

S. (hānāsāllāt Sāhmān) 320/29

S. bilān 314/18

S.+dān 323/15

S. pālvān 323/18

S. ustā 315/19

[=14]

Sāhmāncān Bk. **Sāhmān**

S.+im 328/30

[=1]

sākkiz Yediden sonra, dokuzdan önce gelen sayının adı.

s. (on sākkiz kubbāli kārki) 310/28

s. çārāk 318/21

[=2]

sāksān Yetmiş dokuzdan sonra, seksen birden önce gelen sayının adı.

s. sārdbāli Čāmbil 303/02

[=1]

sālām (Ar. *selām*) Bir kimseye veya bir topluluğa yakınlık, sevgi ve nezâket göstermek, sağlık, esenlik ve başarı dilemek için “selâmün aleyküm, merhaba, hayırlı işler” gibi sözlerden birini söyleme yâhut aynı dileği taşıyan bir işaret veya harekette bulunma.

s. ālāyküm 305/01

[=1]

sālām bér- Birini selâmlamak.

s. 314/09, 325/15, 330/34

s.+lār bér- 314/06

[=4]

sāllā Sarık, kavuk.

s. (yahşi sāllā) 326/09

[=1]

sāmān Boz, boz renk.

s. āt 317/15, 320/25

s.+ning 319/03

s. yorgāning bēli 338/33

[=4]

sānç- Saplamak, sokmak, batırmak, dikmek, vurmak.

s.-di 308/22

s.-dim 309/03, 313/21

s.-ār 321/23, 321/30, 322/06

s.-ib 305/28, 306/33

s.-mākdān 304/04, 304/06, 304/07

[=11]

cığa sānç- 309/03, 313/21

cıgalār sānç- 305/28, 306/33, 308/22

[=5]

sāndir- Gezinmek, başı boş dolaşmak, amaçsız gezinmek.

s.-āb 331/01

s.-āb kētib ēdi 330/39

[=2]

sāp 1. Sükûnet bulma, dinlenme.

s. 312/11

s. (āy Zāydin sāp) 312/10

s. (minişdi sāp) 311/32

s. (Şādmān sāp) 303/09

- s. yarāš-** 309/32
s. yolbārs 314/36
 2. Ar. Saf, katıksız.
s. ipāk 310/14
 [=7]
sārbāz (Fars. *ser* “baş”
 ve *bāz* “oynayan” ile *ser-*
baz “başıyla
 oynayan”) Korkusuz, cesur, yiğit,
 serdengeçti.
s. 316/39, 340/05
 [=2]
sārbāzbāš (Fars. *sārbāz* ile *baş*’tan
sārbāzbāš) Cesurların başı, en
 cesur, cesurlar cesuru.
s.+i 310/15
 [=1]
sārdābāli Yağmur suyu toplama gereci
 olan; üstü kubbe şeklinde tuğla ile
 örülen suni havuzu olan.
s. (sāksān sārdbāli Čāmbil) 303/02
 [=1]
sārdār (Fars. *ser* “baş” ve *dār* “tutan”
 ile *ser-dār*) Kumandan,
 başkumandan, önder, lider.
S. (Āhmād Sārdār) 329/01
s. cönä- 316/13
s.+i 303/06, 304/17, 324/25
s. kıl- 306/34, 307/11, 308/21,
 308/26, 309/15, 313/17, 313/21,
 314/26
s.+lār 304/14
s.+lārgä 312/08
 [=15]
sārdārlik Fars. Kumandanlık,
 egemenlik, önderlik.
s.+ing (sārdārlicing) 308/33
 [=1]
sārälä sārpä Toy vb. törenlerde baştan
 ayağa giyilen kıyafet.
s. 322/28
 [=1]
sārälä- Sınıflandırmak, ayırmak,
 seçmek.
s.-b āyirib āl- 336/21
 [=1]
- sārgay-** Sararmak, solmak.
s.-gän 305/05
s.-māsin 334/31
 [=2]
sāri İleri, doğru, -e doğru.
s. 314/02
 [=1]
sārkārdä Fars. Bir topluluğun başı, baş,
 başkan, önder, komutan.
s.+si 303/05
 [=1]
sārpä Fars. Takım, giyim seti.
s. 307/14
s. (yahşi sārpä) 306/28
s.+ni (sārälä sārpä) 322/28
s.+ying 308/32
 [=4]
sārtārāš Fars. Berber.
s.+ning 312/03
 [=1]
sättä Fakat; daima, sürekli olarak;
 sadece, hep.
s. 315/21, 315/25, 315/35, 322/35
s. päydän bol- 311/15
 [=5]
sävdä Ar. Ticaret.
s. 317/27, 338/33, 340/15
s. kör- 323/33
s. sāl- 322/03, 337/21, 337/26,
 337/30
 [=8]
sävdägār Fars. Tüccar, satıcı.
s. 336/37, 337/07
s. ekän 338/11
s.+ning gäpi 337/02
 [=4]
sävāš Cenk, harp, muharebe.
s. kıl- 306/18, 328/32
 [=2]
sävāt Sepet, küfe.
s. tolä 318/33
 [=1]
säyil Bayram.
s.+dä 331/10
s. harici Bayram harçlığı. 331/10
 [=2]

sāyis (Ar. *sā'is* > *sāyis*'ten) [Kelime Türkçe'den Balkan dillerine de geçmiştir] At bakımı ile görevli olan, at tımar eden kimse, at bakıcısı.

s. (ikki sāyis) 310/02

s.+lär 310/09, 310/27

s.+lärning işi 309/30

[=4]

säylä- Seçmek, belirlemek, atamak.

s.-b säyläb 338/23

s.-b kiy- 322/28

s.-b yé- 323/03

[=3]

sédänä Bk. **sédänä**

s.+ngni 320/08

[=1]

sédänä Çörek otu. Krş. **sédänä**

s.+m kâl- 319/14

[=1]

sélvirä- Biraz kurumak.

s.-b tur- 339/10

[=1]

sémiz Besili, etli, yağlı.

s. koy 337/08

s. koylär 336/32

[=2]

sén Teklik ikinci şahıs zamiri.

s. 309/01, 319/35, 319/40, 320/04, 320/12, 320/21, 330/23, 331/04, 331/06, 332/07, 332/21, 333/14, 334/06, 334/36, 335/14, 335/28, 336/02

s.+gä 325/38

s.+i 325/36, 336/05

s.+ing 340/02

s.+ing émçäkdäşing 305/12

s.+ing göşting 333/05

s.+ing vāfāng 340/19

s.+sän 325/33, 334/35

[=26]

séningçä Sence, sana göre.

s. (sénçä) 320/23

[=1]

sérmä- Sallamak, kapmak maksadıyla eli şiddetle uzatmak; zaptetmeye çalışmak.

s.-b 328/35

[=1]

sért- Seyirtmek, koşmak.

s.-ib taşlä- 311/06

[=1]

sildirä- Sallamak, savurmak, kaldırmak.

s.-b 308/23

s.-gän 318/10

s.-ydi 316/11

[=3]

käkil sildirä- 308/23

[=1]

sildirät- Sallatmak, savurtmak.

s.-ib 325/40

[=1]

käkilläring sildirät- 325/40

[=1]

silk-silk İpek ipek.

s. ét- 318/09

[=1]

silkillä- Titremek, sallanmak.

s.-b 313/01

s.-ydi 311/11

[=2]

silkilläş- Titreşmek, karşılıklı sallanmak; pazarlık etmek, boğuşmak.

s.-ib 315/13

[=1]

sinä- Denemek, sınamak, test etmek.

s.-di 309/27

s.-mākçi 320/30

[=2]

sindir- Kırmak.

s.-äymi 332/05

s.-ing 329/10

[=2]

urib sindir- 329/10

[=1]

sipägärçilik Fars. Mütevazılık, çekingenlik, gösterişsizlik.

s. 331/06

[=1]

sipāhi (Fars. *sipāh* ve nispet eki *-i* ile *sipāhi*) Osmanlı ordusunda bir sınıf süvâri askeri ["Tımar" adıyla kendilerine verilen arâziden aldıkları öşür ve rûsûma karşılık yetiştirdikleri asker ve hayvanlarla birlikte savaş zamânı orduya katıldıkları için bunlara *tımarlı sipâhî* de denilirdi].

s. **bol-** 317/08, 317/17, 317/20, 318/11

[=4]

sipāhigârlık Bk. **sipāhilik**

s. **kıl-** 318/28, 319/26

[=2]

sipāhilik Fars. Sipâhî olma durumu. Krş.

sipāhigârlık

s. **+dân** 317/13

[=1]

sipir- (?)

s. **-ib** 310/09

[=1]

sipirgi (?)

s. **mân** 310/09

[=1]

sir (< Ar. sirr) Bilinmesi, duyulması, açığa vurulması istenmeyen, gizli tutulan şey.

s. **+ni élgâ yâ-** 322/33

[=1]

sirdâş Birbirinin sırlarını bilen ve saklayan kimselerden her biri, sır ortağı.

s. **+im** 329/31

s. **+ing** 305/10

[=2]

siyâk Yüz, çehre, surat.

s. **+lârim** 334/31

[=1]

siypâ- Okşamak, sıvazlamak, ovmak, sürtmek, teselli etmek.

s. **-b âl-** 310/10

[=1]

siz Çokluk ikinci şahıs zamiri.

s. 305/23, 306/02

s. **+dây** 305/18

s. **+gâ** 313/13, 313/22, 313/32, 339/06

s. **+in** 313/22

s. **+lârgâ** 313/17, 313/27

s. **+ni** 313/32

[=11]

soğın Sonra.

s. **(-dân soğın)** 306/16

[=1]

sol Kalbin bulunduğu tarafta olan.

Karşıtı: sağ.

s. **+ni (sâgi solni)** 336/08

[=1]

sol- Diriliğini ve tazeliğini kaybetmek.

s. **-âr** 321/06

[=1]

soldir- Solmasına sebep olmak, solgun duruma getirmek, soldurmak.

s. **-inglâr** 329/05

[=1]

solkılâ- Yavaş davranmak, sallanmak.

s. **-b** 316/04

s. **-b tur-** 317/29

[=2]

song Son, sonra.

s. **(-dân song)** 306/18

s. **(-gân song)** 327/30, 335/03

s. 313/27

[=4]

sor- Soru yönelterek bilgi istemek, sual etmek.

s. **-âdim** 340/09

s. **-âding** 340/06

s. **-âgin** 326/02, 326/11

s. **-âsâm** 332/11

s. **-âsâng** 340/07

s. **-ây sorây** 340/12, 340/14

s. **-âymân** 331/27, 332/01

s. **-âyvérsâng** 339/25

s. **-sâng** 337/17

[=12]

bécây sor- 340/06

âslim sor- 337/17

[=2]

sorâyvér- Soruvermek, hemen sormak.

s. **-sâng** 339/25

[=1]

sön- Solmak, güzelliğini ve tazeliğini kaybetmek.
s.-är bol- 329/35
 [=1]
söylä- (Anlatmak istediği şeyi) Sözle bildirmek.
s.-di 307/34
s.-mâkka 304/31, 332/15
 [=3]
söylät- Söylenmesine, konuşmasına sebep olmak veya imkân vermek, müsâade etmek.
s.-di 315/23
 [=1]
söz Ağızdan çıkan, bir veya daha çok heceden meydana gelen kelime veya kelime dizisi.
s. äyt- 303/11, 304/20, 305/33, 306/26, 308/29, 309/17, 312/13, 313/09, 317/06, 319/32, 320/34, 321/19, 321/31, 322/26, 323/28, 325/24, 327/28, 328/29, 331/23, 334/29, 336/34, 338/38
s.+gä 335/29
s.+gä (bécây sözgä) 310/22
s.+ginämä 331/26
s.+i (Buldurık Kässäbning sözi) 339/08, 339/18, 339/28, 340/08, 340/18
s.+i (äytä yätgän sözi) 339/03
s.+i (Göröglining sözi) 331/24, 331/34, 332/08, 332/18, 332/28, 333/08, 333/18, 333/29, 339/13, 339/23, 340/03, 340/13, 340/23
s.+i (Kämikning sözi) 331/29, 332/03, 332/13, 332/23, 333/03, 333/13, 333/23, 334/03
s.+imä 304/09, 331/28
s.+imän (çopânlärning sözi) 332/15
s.+ing 305/06
s.+ingdän 333/15
s.+inggä (téntäk çopân sözi) 332/29
s.+ingni 332/24
s.+ini 328/15
s.+ini (Häsänhänning sözi) 323/04
s.+ni 312/15, 321/01, 331/23, 331/24

s.+ni (därkär söz) 317/03
s.+ni äyt- 324/22
s.+ning (ma'kül sözning) 305/31
 [=68]
sözläş- Konuşmak.
s.-ib tur- 316/36
 [=1]
sugur- Çekmek, yolmak, sökmek.
s.-ämän 334/20
s.-äsänmi 334/22
s.-ib täşlä- 333/07
 [=3]
gördän sugur- 334/22
tişingni sugur- 334/20
 [=2]
sulät- Uzatmak, yaymak.
s.-säm 327/16
 [=1]
suv Su.
s. 325/23
 [=1]
suvlık Dizginin, atın ağzına takılan metal kısmı.
s.+ni 311/34
 [=1]
suvstät- Susatmak.
s.-är 332/19
 [=1]
suya- Dayamak, yaslamak, desteklemek.
s.-b 311/23
s.-b bâs- 310/23
s.-b bér- 311/27
 [=3]
költigidän suya- 311/23
 [=1]
sülöv Güzel, çekici.
s. 312/13
s.+ginä 318/27
s. kız 311/09, 323/09
s. kızlär 337/01
s.+ning tişlari 311/05
 [=6]
sülüvlik Güzellik, çekicilik.
s.+i (sülüvligi) 306/06
s.+igä (sülüvligigä) 306/23
 [=2]

sürin- Sürüklenmek.

s.-sin 329/03

[=1]

süriş- Sürmek, itmek, ilerletmek.

s.-ib 312/21

[=1]

süy- Sevmek, okşamak.

s.-gâni 303/04

s.-mâkdân 303/14

s.-mâgân 334/10

s.-mâkdân 303/16

[=4]

süyäk Kemik.

s.+ini (süyägin) 328/21

[=1]

süyäkkinä Küçük kemik, kemikçik.

s.+lär 324/09

[=1]

Ş

şādmān (Fars. *šād* ve *mān* “kalan, benzeyen” ile *šād-mān*) Sevinçli, şād, mesrur.

Ş. Kişi adı. 303/09, 316/06 (**Kıragay Şādmān**)

ş. kıl-322/17

ş. mérgän 328/33

[=4]

şāh Fars. Padişah, hükümdar. Krş. **şāy**

ş. Göroğlı 327/08

ş.+ning (Hunhārşāh) 306/01, 306/10

[=3]

şāhmān Şah sözcüğü ve ben zamirleriyle “şah benim” anlamına gelen bir söz.

ş. (Hunhār şāhmān) 323/34

[=1]

şāl Kalın, yünlü kumaş türü.

ş. 307/22

[=1]

şālgām (Fars. *şelgam*) Turpgillerden, toprak altında bulunan şişkin bir yumru hâlindeki etli kökü sebze olarak yenen, şifâlı hassalar taşıyan bitki.

ş.+dāy 317/07

[=1]

şān (Ar. *şe'n* “hal, durum; rütbe; tabiat”tan *şān*) Onur, şeref, haysiyet.

ş. şāvkāt Onur-büyüklik. 304/12

[=1]

şāp Ucu arkaya kıvrılan tıgılı kılıç.

ş.+ini 328/27

[=1]

şāş- Şaşırmak, hayret etmek.

ş.-di 316/21

[=1]

aqli şāş- 316/21

[=1]

şāşir- Güç bir işin içinden çıkamamak, ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememek.

ş.-di 311/01

ş.-dim 325/36

[=2]

aqlini şāşir- 311/01

hayālimni şāşir- 325/36

[=2]

şāvkın Gürültü, velvele.

ş.+ni sāl- 335/20

ş. sāl- 335/06

[=2]

şāvşä- Ağrımak.

ş.-di 324/09

[=1]

şāy Bk. **şāh**

ş.+i (Çāmbilning şāyi) 305/01

[=1]

şābgärd Gece bekçisi.

ş. kārāvul 338/09

ş. mirşāblär 337/09, 337/20, 337/34, 338/02

[=5]

şāhār Fars. Şehir, kent.

ş.+dä 340/16

ş.+dän 304/23

ş. ékän 316/37

ş.+gä 321/02

ş.+idä (Çāmbil şāhri) 305/07

ş.+idäy (Hindi şāhri) 316/37

ş.+igä (Hunhār şāhri) 314/22, 337/28

ş.+igä (Hunhārning şāhri) 326/15

- ş.+ingdä 337/12
 ş.+ini (Çämbil şähri) 328/01, 328/08
 ş.+ini (Çämbilning şähri) 328/05
 [=12]
 şāmāl Ar. Rüzgar, yel, esinti.
 ş.+dä 313/01
 ş.+gä 316/12
 [=2]
 şärbäthänä Fars. Şerbet, şurup, meyve suyu evi; bunların dağıtıldığı yer.
 ş.+sigä 307/13
 [=1]
 şärmändä Rezil, ayıp, utanç verici, utandırıcı.
 ş. 330/26
 [=1]
 şävkät (Ar. *şevket* “kuvvet ve şiddet”) Büyüklük, ululuk, heybet, haşmet.
 ş. (şän-şävkät) Onur-büyüklük.
 304/12
 [=1]
 sér (Fars. *şir*) Aslan.
 ş. bop 322/36
 ş.+däy 321/13
 ş.+däy (märd şerdäy bol-) 326/20
 ş.+däy bol- 312/06, 324/34
 ş.+däy bop 306/19
 ş.+lär 315/25
 ş.+lärim 304/02, 304/07
 ş.+ni 322/29
 ş. yigit 321/10
 [=11]
 şerbäççä Yiğit, cesur, aslan gibi çocuk.
 ş.+lär 322/31
 [=1]
 şırkılläş- Şırk şırk diye ses çıkarmak.
 ş.-ib 315/09
 [=1]
 şikār (Fars. *şikār*) Av.
 ş.+i 308/06
 ş. kıl- 305/27
 [=2]
 şildirä- Şırıldamak.
 ş.-b tüş- 311/10
 [=1]
- şipir- Süpürmek.
 ş.-ib 316/25
 [=1]
 şirin (Fars. *şirin*) Tatlı.
 ş. (cāni şirin hātın béklār) 323/11
 ş.+ginä 304/31
 [=2]
 şişir- Şişirmek, kabartmak.
 ş.-dim 313/10
 [=1]
 yürägimni şişir- 313/10
 [=1]
 şivir Fısıltı, hışırtı.
 ş.+tān yér 325/31
 [=1]
 şor Tuzlu.
 ş.+midi 331/31
 [=1]
 şu I İşaret sıfatı. Krş. şul
 ş. 307/09, 312/23, 319/28, 319/29, 325/16, 327/24, 328/17, 328/19, 331/09, 331/11, 331/12, 331/14, 332/21, 334/28, 334/33, 338/25
 [=16]
 şu II İşaret zamiri.
 ş. 304/25, 304/28, 304/34, 305/04, 305/13, 305/20, 305/25, 305/30, 306/12, 306/17, 306/21, 316/28, 329/18
 ş.+ndä 327/28, 329/22, 334/18
 ş.+ni 306/24, 323/22
 ş.+ning üçün 338/08
 [=19]
 şul Bk. şu I
 ş. 328/14, 328/28
 [=2]
 şum (Ar. *şu'm* “uğursuzluk”tan *şüm*)
 Kötü, hain, yaramaz, uğursuz, haylaz.
 ş. ékän 339/29
 [=1]
 şunçä Şu kadar, şöyle, bu kadar.
 ş. 319/39, 336/10
 [=2]
 şundäy Şöyle, şu şekilde.

- ş. 308/26, 310/17, 316/27, 316/34,
325/18, 327/23, 331/04, 331/13
ş.+in 305/24
[=9]
şunkâr Mert, cesur.
ş. Göroğlışāh 313/02
ş.+ning 327/07
[=2]
şuyit- Ördürmek, düğümleyip
bağlatmak(saçı, kuyruğu), atın
kuyruğunu örerek bağlatmak.
ş.-inglār 326/18
[=1]
şuytib Şöyle kılmak, yapmak.
ş. 326/12, 330/31, 331/17, 334/16,
336/03, 338/10
ş. tur- 309/07, 309/12
[=8]

T

- tā Fars. Bir şeyin bulunduğu, başladığı
veya sona erdiği yeri veya zamanı
anlatırken söze mübalağa katar;
kadar, -e dek, ta ki anlamları verir.
t. 328/10, 336/19, 337/10
[=3]
tāğ Çevresindeki araziye göre büyük bir
çıkıntı teşkil edecek şekilde
yükselen toprak veya kaya kütlesi,
dağ.
t. başi 324/06
t.+dā 316/25, 316/25, 331/21,
331/25, 334/02
T.+dā (Bādbaht Tāğ) 330/04, 332/09
t.+dān 313/28, 323/27, 324/04
T.+dān (Bādbaht Tāğ) 327/14,
327/32, 327/35, 328/09, 331/06,
340/04
t.+dān āşib bār- 331/20
t.+dān āşib kētāvér- 333/17
t.+dāy bol- 327/25
T.+gā (Bādbaht Tāği) 316/19, 316/22
t.+idān āş- 326/34
T.+igā (Bādbahtning Tāği) 327/22
T.+lārgā (Bālqān Tāğlār) 305/27
t.+lārning bēli 321/05
t.+ni bās- 324/12

- t.+ning 306/04
T.+ning (Bādbaht Tāğ) 316/33
T.+ning (Bādbaht Tāğning) 313/18,
332/14
T.+ning (Bādbaht Tāğning dāşti)
337/25
T.+ning (Bādbaht Tāğning üsti)
336/30
t.+ning başi 316/28
t.+ning başigā karā- 316/28
t.+ning bēli 326/18
t. tāş Dağ taş. 324/17
t. zāği 316/17
[=39]
taği Tekrar, yine, dahi.
t. 316/15, 329/17, 335/17, 335/20
[=4]
taḥmālāci Ar. Tahmin eden, tahminkâr.
t. 318/02
[=1]
taht Fars. Hükümdarların üzerine
oturdukları koltuk.
t.+im (tillā taḥtim égāsi) 325/34
t.+imā 325/37, 326/06
t.+ingizgā 305/19
[=4]
tākčā Mahalli evlerde duvara oyulup
işlenen yer, raf.
t.+dā 319/13
[=1]
takıqçi Yasak koyucu, soruşturmacı;
savcı.
t. ḥati 332/07
[=1]
takşirlāş- Bastırmak.
t.-ib küldir- 311/22
[=1]
tālēy (Ar. tāli'den) İnsanın başına
gelmesi takdir edilen iyi veya kötü
durumlar, baht, şans, kısmet, talih.
t.+im kayt- 330/11
[=1]
tālgır (?)
t. (kōk tālgır) 318/35
[=1]

tâlpintir- Çırpınmak, kurtulmaya çalışmak; ileriye atılmak, yeltenmek

t.-ib çuy- 303/19

[=1]

tâmâk Boğaz, gırtlak, damak.

t.+i (Häsânḥanning tâmâgi) 312/02

[=1]

tāmāšā (Ar. *meşy* “yürümek”ten

temāši “birlikte gitmek” > Fars.

Temāšā) Bakıp seyretme, zevkle, hayranlıkla seyretme, izleme, gösteri.

t. äylä- 308/19, 309/30, 316/17

t.+gä 339/09

t. kıldir- 331/11

[=5]

tāng Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir, şafak.

t. ât- Şafak sökmek. 316/25, 316/26, 316/27, 316/31, 338/27

[=5]

tâp- Bulmak, keşfetmek, kazanmak; ortaya çıkmak, çıkarmak, tahmin etmek.

t-! (könglim tâp) 340/14

t.-ing 313/11

[=2]

äbro tâp- 313/11

tâpgän Kazanç, kazanılan mal.

t.+im 318/20

[=1]

tâpil- Bulunmak.

t.-di 327/32, 327/35, 328/04, 328/09, 328/12

t.-mäbdi 325/27

[=6]

kuläyginä tâpil- 328/12

[=1]

bolib tâpil- 328/04

[=1]

tâpirlä- Buldurmak, ortaya çıkarttırmak.

t.-gin 335/19

[=1]

tâpşir- Teslim etmek, ulaştırmak, vermek; yetkilendirmek, devretmek.

t.-dim 313/13, 313/22, 313/27, 313/32, 325/38

t.-ib 326/12

[=6]

Çämbilni tâpşir- 326/12

[=1]

târlân Kır (at donu).

t.+ni (boz târlân) 303/19

[=1]

târt- Çekmek

t.-di 310/32, 311/14, 316/15, 319/30

t.-ding 324/14

t.-är 310/07

t.-ib 321/22

t.-ib âl- 322/19, 329/08

t.-ib kälävér- 314/23

t.-ib kél- 340/04

t.-mäng 321/10

t.-mäs 340/05

[=13]

bäriçä târt- 311/14

ḥancärim târt- 319/30

läşkär târt- 321/22

vähm târt- 321/10

yol târt- 316/15

[=5]

oräb târt- 310/32

[=1]

tâş Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde.

t.+lärgä bât- 330/08

t.+ni 333/09

t.+ni (tägi-tâşni) 324/17

t. toprāk bop 324/21

t. torğayim käl- 319/22

[=5]

tâşlāk Taşlı, kayalı.

t. yér 324/19

[=1]

tāvuk Sülüngillerden, dünyânın her tarafında yetiştirilen, eti ve

- yumurtası için üretilen, kanatları kısa ve küt, evcil kümes hayvanı.
t. 333/30
 [=1]
tāvus (Fars. *ṭā'ūs* < Ar. *ṭa'ūs* < Yun.) Sülüngiller familyasından, tiz sesli, erkeğinin kuyruğu çok uzun, süslü, parlak ve güzel renkli çok büyük kuş, tavus kuşu.
t. dégān kuş 313/34
 [=1]
tāvuş Ses, ton.
t.+i çık- 322/14
 [=1]
tâyçā Tay, at yavrusu.
t. ât 332/04
t.+lāri 318/09
 [=2]
tâyli Tayı, atı olan; tay sahibi.
t. tàyâkli köp lâşkār 324/27
 [=1]
tāypāk Yayvan, yassı.
t. (tépäsi tāypāk doppisini kiy-) 334/25
 [=1]
tābār (Fars. *teber*) Balta, yeniçerilerin balta şeklindeki savaş ve savunma silâhı.
t.+ni 310/21
 [=1]
tābārrūk (Ar. *bereket* “saâdet, bolluk, uğur, hayır”dan *teberruk*) Uğur sayma, mübârek sayma; aziz, mübarek.
t. 327/33
 [=1]
tāblā Masa.
t.+dā 310/03
t.+dān 309/21
t.+gā 309/29
 [=3]
tābrāt- Çalkalatmak, sallamak.
t.-gān 318/06
 [=1]
bādānlārini tābrāt- 318/06
 [=1]

- Tākā** Marv, Ahal, Kızıl Ribat, Ersarı, Sarık ve Yavmitlerle birlikte Horasan Salurlarını oluşturan Türkmen kavimlerinden biri. Krş.
Tākā Yāvmit
T. Türkmān 337/16
 [=1]
tākābbūr (Ar. *kīber* “büyük olmak”tan *tekebbur*) Kibirleşme, büyüklük satma; mağrur, kibirli, kendini beğenmiş.
t.+lār 339/20
 [=1]
Tākā Yāvmit Bk. Tākā
T. 339/27
 [=1]
tālāb (Ar. *ṭaleb*) İsteme, dileme, arzu etme.
t. äylä- 312/31
t. kıl- 312/27, 312/35
t. kılār bol- 311/29
 [=4]
tālātop Bir araya gelme, toparlanma.
t. bop 324/26
t. kıl- 324/16
 [=2]
tāltāy- Kendinden geçmek, gevşemek.
t.-ib kāl- 317/16
 [=1]
tāmām (Ar. *temām*) Bütünlüğünü bozacak bir eksiği olmayan (şey), bütün.
t. bol- 318/23
 [=1]
tānā Vücut, beden, gövde.
t.+mdān 309/05
 [=1]
tāngā Sikke, bozuk para (Buhara Hanlığı’nda 15, Kokan Hanlığı’nda 20 tiyine denk gümüş para).
t. (ikki tāngā) 331/10
t.+ni (ikki tāngā) 331/12
 [=2]
Tāngir Tanrı, yaratıcı, Allah.
T. 318/29

[=1]
tārāzi (Fars. *terāzū* 'dan) Bir kolun iki ucuna asılı iki kefedenden meydana gelen tartı âleti.
t.+m (témir tārāzi) 319/08
t.+ngni 320/05
 [=2]
tārā (Fars. *derre* "vâdi") İki dağ yamacı arasında kalan uzun çukur yer, vâdi ve bunun içinden geçen su.
t.+lär 313/34
 [=1]
tārā- Tarakla saç tellerini birbirinden ayırmak, karışıklığını gidermek, taramak.
t.-di 307/25
 [=1]
kākilin tārā- 307/25
 [=1]
tārāf (Ar. *ṭaraf*) 1. Ön, arka, sağ, sol, üst ve alt yanlardan her biri, cihet, yön.
t.+dän (här tārāf) 303/22, 316/39, 328/26
t.+gä (här tārāf) 328/18
t.+lärgä 322/03
 2. Düşünce, görüş ve istekleri birbiriyle çatışan iki kişi veya topluluktan her biri.
t.+ning işi 329/14
 [=6]
tārāk Saç, sakal ve tüylü şeylerin kıllarını birbirinden ayırmaya ve karışıklığını gidermeye yarayan, kadınların süs olarak veya saçlarını tutturmak için de kullandıkları dişli âlet.
t.+in (tārāgin) 325/40
 [=1]
tārān- Kendi kendinin saçını taramak.
t.-ib 311/33
 [=1]
tārāt- Yaymak, dağıtmak, saçmak.
t.-mäs 322/07
 [=1]
vāhim tārāt- 322/07

[=1]
tārık Darı, mısır.
t.+ni (bātmān tārıkni āl-) 317/21
 [=1]
tārkāş Deri veya ağaçtan yapılan kadeh veya kâse kılıfı.
t.+dän 310/29
 [=1]
tāşlä- Atmak, savurmak, bırakmak.
t.-b 311/35, 334/18, 336/05
t.-di 307/23, 308/02, 311/06, 340/32
t.-gin 335/08
t.-mäsäm 326/14
t.-y 319/37, 320/08, 332/27, 333/07
t.-yin 320/14
t.-ymän 319/36
 [=15]
buzib tāşlä- 320/14
ḳaytārib tāşlä- 311/35, 335/08
källängni yulib tāşlä- 319/36
oyib tāşläy közingni 332/27
sāçib tāşlä- 319/37, 320/08
sértib tāşlä- 311/06
sugurib tāşlä- 333/07
 [=9]
tāşviş Endişe.
t. bol- 337/23
t.+dä ḳāl- 337/10
t. körib ḳāl- 337/14
 [=3]
tätälä- Tırnaklamak.
t.-b tişlä- 336/02
 [=1]
tävbä (Ar. *tevbe*) İşlediği bir hatâdan, suç veya gûnahtan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme.
t.+sin (möminlärning tävbäsi) 339/19
 [=1]
täyāk Sopa, çubuk, değnek, asa.
t. bilän 334/14, 338/30
t.+lär 336/14
t. uşlä- 304/33
 [=4]
täyāḳlä- Sopayla dövmek, dayak atmak, sopa atmak.

t.-b şuyt- 334/16
[=1]
täyâklı Sopalı, değnekli, çubuklu, asalı.
t. (täyli täyâklı köp lâşkär) 324/27
[=1]
täylä- Yakalamak.
t.-di 308/02
[=1]
tä'ziyķçilik (Ar. 'azā' "sabretmek, katlanmak"tan
ta'ziye – ta'ziyet) Baş sağlığı dileme.
t. ħati Baş sağlığı mektubu.331/32
[=1]
tébrän- Çalkalanmak, sallanmak, silkelenmek.
t.-ib 315/39
[=1]
tég- Değmek, dokunmak, ulaşmak.
t.-di 320/18
t.-ib 315/08, 316/36
t.-mäsi (köz tégmäsi) 319/12
t.-mäsin 335/12
[=5]
bulutgä tég- 316/36
kältäk tég- 320/18
[=2]
tékkän Değmiş olan, dokunan, değen.
t. 320/19
t.+lär 310/04 (**tiğ tékkän**), 322/30
[=3]
télpäk Kalpak, kürk şapka.
t.+in (cün télpäk) 324/36
t.+in kiy- (**télpäğin kiy-**) 324/31
[=2]
témir Dövülüp şekillendirilmesi, çekilip uzatılması, inceltilmesi kolay ve döküme elverişli olduğu için kullanılış yeri çok geniş olan, yoğunluğu 7.8, erime derecesi 1510, atom ağırlığı 55.85, atom numarası 26 ve sembolü Fe olan element.
t. täräzi 319/08
[=1]

Témirĥân Vayengen şehrinin padişahı, Hasan Han'ın ve Gülçehre'nin babası.
T. 306/22, 307/05, 307/12, 316/07
T.+gä 306/25
T.+i 307/21
T.+im 306/27
[=7]
téngsär- Tetkik etmek, araştırmak.
t.-ib 315/38
[=1]
çöl téngsär- 315/38
[=1]
téntäk Aptal, salak, delice; şuh, oynak.
t. (kıpkızıl téntäk) 338/22
t. báy 338/26
t. çäl 331/28, 332/02
t. çopān sözi 332/29
t.+kă 321/31, 332/21
[=7]
tép- Tepmek, tekmelemek, yoğurmak.
t.-är 330/14
[=1]
tépä 1. Bir şeyin en yüksek kısmı, en üstteki bölümü, uç kısmı.
t.+si täypāk doppisini kiy- 334/25
2. İnsan veya hayvanın başının üst kısmı, iki kulak arasındaki bölümü.
t.+sigä 328/23
[=2]
tér Deriden sızan, kendine has kokulu, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı.
t. 329/22
[=1]
tér- Toplamak, derlemek.
t.-ärmän 313/28
[=1]
térdir- Derletmek, toplatmak.
t.-äy 333/30
[=1]
téri İşlenmiş hayvan derisinden yapılmış.
t. (kärk तरी қалқан) 315/14
[=1]

térlik Eyer veya semer dibine koyulan kalın keçe parça (Atın terini almaya yarar).

t.+ni (yahşi térlik) 310/14

t.+ning üsti 310/17

[=2]

téşä (Fars. *tîşe*) Marangoz keseri.

t. (báltä-téşä) Balta-keser. 328/23

[=1]

téväräk Çevre, muhit, etraf, civar.

t.+dän 338/28

t.+i (tévärägi) 304/22

t.+in (tévärägin) 328/16

[=3]

téz (< Fars. *tîz*) Çabuk, hemen.

t. kél- 312/24, 317/31

[=2]

tézäk Bazı yerlerde yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır tersi.

t.+in (tézägin) 319/03

[=1]

tıg Kesici aletler; silah.

t. tékkän 310/04

[=1]

tıq- Sokmak, itmek, tıkmak.

t.-ib 318/16

t.-inglär 329/12

t.-kan 317/01

[=3]

içäkkä tıq- 317/01

[=1]

kıp tıq- 318/16

[=1]

til Ağızda bulunan, tat almaya ve konuşmaya yarayan organ.

t.+dä (kızil til) 315/02

t.+gä 334/28

t.+gä (cānivār til) 335/23

t.+ginängdän äylän- 340/11

t.+igä (égäng tili) 336/13

t.+imni (äytgän til) 339/04

t.+ing 304/31

t.+inggä (özing tili) 334/04

[=8]

tilä- Dilemek, istemek.

t.-y 331/19

t.-yäpti 312/14

[=2]

tillä Altın, zer.

t. cığa Altın taç. 338/34

t. çakmâkli kassâblär 338/35

t.+dän 316/35

t.+dän ipäk 310/33

t. gılâf 307/36

t. kâşli 310/24

t. tahtim égäsi 325/34

[=7]

tin- Sona ermek, kesilmek, durmak, devam etmemek.

t.-mägän 334/06

t.-mäy 305/35, 327/01

[=3]

tincirä- Pırıl pırıl ışık saçmak, parıldamak.

t.-b 315/03

[=1]

âyday tincirä- 315/03

[=1]

tincirät- Pırıl pırıl ışık saçtırmak, parılatmak.

t.-ib 327/12

[=1]

tirä- (Eski Türk. *tiremek* “destekleyerek dikmek”) Bugün sâdece, “karşı koymak, direnmek” anlamına gelen “*Ayak diremek*” söyleyişinde geçer.

t.-b 312/08, 331/22, 338/37

[=3]

âyâgini tirä- 338/37

âyâkni tirä- 312/08, 331/22

[=3]

tirikläy Canlı olarak.

t. kayt- 314/15

[=1]

tiriklik Dirilik, hayat, canlılık.

t. 324/13

[=1]

tiş Üst ve alt çene kemikleri üzerinde karşılıklı sıralanmış olan ve ağza alınan şeyleri koparıp çiğnemeye

yarayan sert, beyazımtırak
 parçalardan her biri, diş.
t.+i (âtining tişi) 336/25
t.+ingni (ottiz ikki tiş) 333/07
t.+ingni sugur- 334/20
t.+ini 329/10
t.+lări (sülövning tişlări) 311/05
 [=5]
tişlä- Dişlerini geçirip ısırarak,
 dişlemek.
t.-b 335/05, 335/14, 335/26, 335/28,
 336/02
t.-di 307/20, 336/24
t.-gin 335/10
 [=8]
kolini tişlä- 307/20
 [=1]
tätäläb tişlä- 336/02
 [=1]
tişlät- Dişlerini geçirip sırtmak,
 dişletmek.
t.-äy 333/05
 [=1]
tit- Parça parça koparmak, çok küçük
 parçalara ayırmak, ditmek.
t.-gän 319/03
 [=1]
tizgin Gemin uçlarına bağlanarak
 hayvanı idare etmeye yarayan
 kayış, dizgin.
t.+in tut- 324/29
 [=1]
tiziliş- Dizilişmek, sıralanmak.
t.-ib 324/04
t.-ib kélâyât- 324/10
 [=2]
toğa Annenin erkek kardeşi, dayı.
t.+si 310/33
 [=1]
toğri Yönünü değiştirmeden, aynı
 doğrultuda.
t. 333/14
t. boläl- 325/17
 [=2]
tohtä- Durmak.
t.-! 314/04

[=1]
tok Yemek yeme isteği ve ihtiyacı
 duymayan, yemek yemiş olan
 (kimse).
t.+mi 338/20
t. bol- 314/20
 [=2]
toğa Kayış, kemer vb.nin iki ucunu
 bağlamaya ve belli bir genişlikte
 sâbit tutmaya yarayan, türlü
 biçimlerde yapılmış halka.
t.+si (âtning tokası) 327/06
 [=1]
toksân Doksan, seksen dokuzdan sonra
 doksan birden önce gelen sayının
 adı.
t. 306/12
t. âlti 303/05, 334/16
t. âlti bék 304/16
t. toyhänäli Čämbil 303/03
 [=5]
tol- mec. 1. (Bir duygu insanın içini,
 gönlünü) Kaplamak, sarmak.
t.-di 323/15
 2. (Boş bir şey veya yer) İçine
 giren bir şeyle dolu hâle gelmek,
 boş olmaktan çıkmak.
t.-ib 324/18
 [=2]
köngli tol- 323/15
toprâkka tol- 324/18
 [=2]
tolä Dolu, tam, eksiksiz.
t. (sävât tolä) 318/33
 [=1]
ton Don, elbise.
t.+in (käfänning tonin biç-) 321/27
t.+lämi 307/05, 307/22
t.+ni 303/15, 307/32
t.+ni (käfän tonni biç-) 304/03
 [=6]
tonli Donu, elbisesi olan.
t. (uç tonli ästärım käl-) 319/18
 [=1]

tonlik (Fr. *tonne* < Lat.) 1000 kilogramlık ağırlık ölçüsü birimi kadar.
t. (béş tonlik) 318/32
 [=1]
top Grup, takım, yığın, çete, küme.
t. top bol- Öbek öbek olmak. 315/16, 315/32
t.+ning 322/14
 [=3]
toplä- (Birçok kimse veya şeyi) Bir araya getirmek, toplamak.
t.-b äl- 338/29
t.-b tur- 331/15
t.-bginä 334/38
 [=3]
toprāk Yer kabuğunun, üzerini kaplayan çürümüş organik maddelerden ve kütle kırıntılarından oluşan canlıların yaşamasına elverişli kısmı.
t. (tāş toprāk bop) 324/21
t.+ka tol- 324/18
 [=2]
tor Tül, ağ.
t.+im (ipāk torim käl-) 319/24
 [=1]
torämlät- Sarsmak, kendine getirmek.
t.-ing 328/07
 [=1]
torgay Turgay kuşu, tarla kuşu, çayır kuşu; gagalı ötücü kuşlar.
t.+im (tāş torgayim käl-) 319/22
 [=1]
toy Ziyâfet, toplu yemek, şölen, düğün yemeği.
t. kıp 304/27
 [=1]
toy- Açlık duygusu gidinceye kadar yemek, tok hâle gelmek, doymak.
t.-gänlär 322/32
t.-mākdän 303/18
t.-mägän 334/10
 [=3]
toyhänäli Düğün evi olan.
t. (toksän toyhänäli Čämbil) 303/03

[=1]
Tozân Yer adı.
T. 323/32
T. Askar 323/26
T.+gä 325/06
 [=3]
tozänlät- Tozutmak, toz kaldırmak.
t.-ib 326/24
 [=1]
çölni tozänlät- 326/24
 [=1]
tök- Dökmek, (göz yaşı, kan, ter vb.) akıtmak.
t.-är 332/10
t.-kin 335/28
 [=2]
känini tök- 332/10, 335/28
 [=2]
tökil- Dökülmek, düşüp veya taşıp bütünden ayrılmak.
t.-gän 331/09
t.-ib 325/07
 [=2]
cüni tökilgän ışkıbāz 331/09
köpik tökil- 325/07
 [=2]
tökiş- Karşılıklı dökmek, akıtmak.
t.-ib 321/07
 [=1]
kän tökiş- 321/07
 [=1]
Töläk Kişi adı. Krş. **Töläk Bâtir**
T. (ölgir Töläk) 320/10
T. 320/28
T.+kä (pālvän Töläk) 319/31
T.+ning 319/30
T. vaqtingni huşlä- 319/34
 [=5]
Töläk Bâtir Bk. **Töläk**
T. (pālvän Töläk Bâtir) 319/29
T. 307/17, 308/12, 308/17, 312/01, 317/03
 [=6]
törä Asilzade, beyefendi, bey.
t.+m 317/33
 [=1]

tört Üçten sonra, beşten önce gelen sayının adı.

t. yıl bēş yıl ötib kēt- 303/01
[=1]

tōş Göğüs, sine, bağır.

t.+idä 314/30
t.+igä 308/23, 311/18
[=3]

tuğ Hükümdarlara verilen şan ve şöhet alameti.

t. başi Ähmäd 316/05
t.+i (âk tuği) 316/03, 325/13
t.+lär 330/32
[=4]

tuğkan Doğuran.

t.+däy Doğuran gibi. (**ây tuğkandäy yarkılläşib**) 315/11
[=1]

tulpär Savaş atı, küheylan, cins at. Krş.
tulpär-ä

t. 310/12
t.+gä 325/09
t.+midi 331/30
[=3]

tulpär-ä Bk. **tulpär**

t. (yahşi tulpärä) 312/25
[=1]

tumän Sis, toz veya yanan maddelerin havada meydana getirdiği bulanıklık, sis, pus, duman.

t. (yāşil ālä tumän çalıb yāt-) 316/28
t. bäs- 324/06
t. bol- 324/12
[=3]

tumrä- (?)

t.-b yāt- 320/38, 321/08
[=2]

tumşuk Gaga, hayvan burnu.

t.+igä (tumşuğigä) 334/23
[=1]

tur- 1. Hareketsiz kalmak.

t.-! 307/01
t.-gän 312/33, 319/13, 319/19
t.-gändä 323/19
t.-gin 335/01
t.-ib 304/17, 305/32, 309/28,

t.-ibdi 310/02, 330/32

2. Süreklilik işlevinde tasvirî ve yarı tasvirî fiiller yapar.

t.-ädi (sélviräb turädi) 339/10
t.-ärđi (tutib turärđi) 323/26
t.-äsän (topläb turäsän) 331/15
t.-gän (solkılläb turgän) 317/29
t.-gän (cumiyib turgän) 318/26
t.-gin (minib turgin) 325/37, 326/06
t.-gin (tişlāb turgin) 336/02
t.-gin (huşlāb turgin) 336/03
t.-ib (ölmäy turib) 304/03,
t.-ib (külib turib) 321/33
t.-ib kaç- 322/10, 322/15
t.-ibdi (bälkıb turibdi) 308/28
t.-ibdi (kılib turibdi) 312/05
t.-ibdi (karäb turibdi) 312/10, 312/11, 312/13

t.-ibdi (sözläşib turibdi) 316/36

t.-ing (étmäy turing) 314/04

t.-inglär (älīb turinglär) 313/30

t.-säng (şuytib tursäng) 309/07, 309/12

t.-yäpti (kuturib turyäpti) 312/07

3. Bir yerde olmak, bir yerde bulunmak.

t.-gän 313/04, 313/07

t.-gändä 319/06

[=38]

äldidä tur- 335/01

böng tur- 312/33

cäyidän tur- 304/17

gälä tur- 313/07

tuyuglık tur- 319/13

[=5]

älīb tur- 313/30

bälkıb tur- 308/28

bülkétmäy tur- 314/04

cumiyib tur- 318/26

dürbin tutib tur- 323/26

karäb tur- 312/11, 312/13

kılib tur- 312/05

kuturib tur- 312/07

külib tur- 321/33

minib tur- 325/37, 326/06

ölmäy tur- 304/03

- sélvirāb tur-** 339/10
solqıllāb tur- 317/29
sözlāşib tur- 316/36
şuytib tur- 309/07, 309/12
toplāb tur- 331/15
uqlāb tur- 312/01
yarkıllāb qarāb tur- 312/10
 [=21]
turnā Turnagiller familyasından, Avrupa ve Afrika'da toplu olarak yaşayan, büyük sürüler hâlinde göçen iri kuş, turna.
t. 312/16
 [=1]
turtā- Dürtmek, dürtellemek.
t.-di 338/31
 [=1]
tut- 1. Tutmak, yakalamak, kapmak.
t.-ib 323/26, 324/29
t.-sām 330/18
 2. Doldurmak, istila etmek, etrafını kaplamak.
t.-di 325/02, 338/28
 [=5]
bāzārni tut- 338/28
lāşkār tut- 325/02
tizginin tut- 324/29
 [=3]
tutāş- Tutuşmak, yanmak, alev almak.
t.-di 326/29
 [=1]
otdāy tutāş- 326/29
 [=1]
tuy- I Ezip parçalamak, dövmek.
t.-ib 315/07
 [=1]
sāvutgā tuy- 315/07
 [=1]
tuy- II Duymak, işitmek.
t.-āyin 333/10
 [=1]
tuyāq Hayvan tırnağı, toynak.
t. (ēçki tuyāq) 327/26
 [=1]
tuyuklik Kapalılık, çıkmazlık.
t. (tuyuglik) 319/13
 [=1]
tuz Akıl, mantık, mana.
t.+ini (Göroğlining tuzi) 323/03
t.+lārgā (qulā-tuzlārgā) 313/14
 [=2]
tüb Dip, temel, esas.
t. égāsi 332/17
 [=1]
tükir- Ağızdan tükürüğü, balgamı veya yutulmak istenmeyen bir şeyi dışarı atmak, kışkırtmak.
t.-māsin 335/04
 [=1]
tülki Köpekgillerden, sivri burunlu, uzun ve çok tüylü kuyruğu ve postu kürk olarak kullanılan, kümeslere zarar veren, sansardan büyük, çok kurnaz, yabanî, memeli hayvan, tilki.
t. burun 320/10, 320/22
t.+gā 333/05
 [=3]
tünā- Uyumak, geceyi geçirmek.
t.-b 316/26
 [=1]
Türkmän Oğuz Türklerinin bir kolu ve bu koldan olan kimse.
T. 340/11
T. (gälä Türkmän fuqarā) 312/28
T. (Tākā-Türkmän) 337/16
T. él 322/27
T. éli 339/17
T.+lärning zori 328/06
T.+ning dāşti 314/32
T.+ning éli 339/21
T.+ning zāti 330/38
 [=9]
türtkilā- Dürtülemek, dürtüklemek.
t.-b öt- 335/32
 [=1]
tüş- 1. (Zorlayıcı bir sebeple) Başını alıp gitmeye koyulmak, kendini –e atmak.
t.-di 314/36, 330/21
t.-di izinggā 332/30
t.-mäs 304/08

2. (Bir şeye karşı) Büyük düşkünlük, aşırı ilgi veya sevgi duymak, müptelâ olmak.
t.-di 316/23
 3. (Kötü bir durum yüzünden) İstenmeyecek bir yerde bulunmaya mecbur olmak.
t.-di 326/35
 4. (Bir şey veya bir kimse) Dengesini kaybederek yıkılmak, dik durumda iken devrilip yatık duruma gelmek.
t.-ä 319/27
t.-gändäyin 336/27
t.-ibdi 311/10
 5. Rastlamak, tesâdüf etmek.
t.-äsän 331/07
 6. Uğramak, dûçar olmak.
t.-gän 340/25
t.-mäsin 320/36
t.-sin 328/37
 7. İnmek.
t.-ib 330/34, 333/09, 334/15
 8. Gelmek, damlamak, çıkagelmek.
t.-ib 316/24
 9. Payına isâbet etmek.
t.-ib kâl- 332/21
 10. Aşağı doğru sarkmak.
t.-ib kêt- 329/21
 [=19]
âtdän tüş- Atdan inmek. 330/34, 333/09, 334/15
bécây tüş- 330/21
çölgä tüş- 326/35
gulgulä tüş- 328/37
nämāzgār tüş- 316/23
tüşdi izinggä 332/30
yolgä tüş- 314/36
 [=9]
şildiräb tüş- 311/10
 [=1]
tüşir- İndirmek.
t. (ikki yâkka tüşir-) 311/04
 [=1]
tüşün- Anlamak, kavramak, düşünmek.

- t.-gän** 334/28
 [=1]
tüz Üzerinde girinti çıkıntı, iniş yokuş bulunmayan ârızasız yer, düzlük, ova.
t.+gä 330/17
 [=1]
 U
u (Zamir) O.
u. 311/12
u.+ni 339/07
u.+ni kör- 318/04
u.+ning 330/40
 [=4]
uç- 1. (Kuş) Havada yol almak, havada gitmek.
u.-ärgä kanât 334/35
 2. Çok hızlı gitmek, çabucak geçmek.
u.-ib 323/19, 326/27
 [=3]
okka uç- 323/19
 [=1]
ul Oğul.
u.+im 330/02, 330/05
u.+ing 304/33
 [=3]
un Tahıl veya bâzı gıdâ maddelerinin öğütülmesinden elde edilen toz hâlindeki besin.
u.+ginä kıp tıķib édim 318/16
u.+im kâl- 318/21
 [=2]
undän Ondan. Krş. **ändän**
u. soĝın 306/16
u. song 306/18
 [=2]
undäy Öyle, onun gibi.
u. 333/24
 [=1]
ur- 1. Vurmak.
u.-! 308/16, 308/16
u.-di 311/18, 334/14
u.-ib kül- 338/22
u.-ib sindir- 329/10

2. İsimlerle birlikte birleşik fiil yapan yardımcı fiil.

u.-di 310/06

u.-dim 325/35

u.-ib 318/24, 326/19

u.-sin 308/13

3. Dua vs. göndermek.

u.-sin 317/19, 318/29

[=13]

bâş ur- 325/35

dârding ur- 308/13

ğalt ur- 318/24

kamçi ur- 326/19

kaşav ur- 310/06

kul ur- 318/29

péşvâtlâr ur- 311/18

yâmân ur- 334/14

[=8]

uriş- Dövüşmek, vuruşmak, kavga etmek, savaşmak. Krş. uruş-

u.-âdi 315/09

[=1]

uruğ Kabile, kavim.

u.+dân 303/12, 322/29, 324/32

[=3]

uruş Savaş, kavga.

u. 330/06

u.+dâ 312/23, 320/19, 329/34, 330/01

u. âncâmi 311/31, 311/33

u. kıl-304/05, 321/22, 323/34

u. küni 327/29, 334/36, 340/05

[=13]

uruş- Bk. uriş-

u.-ib 330/37

u.-mâkka 326/04

u.-mâsdân 321/25

u.-mâyin 322/30

u.-sâ 314/12

[=5]

ustâ (Fars. *ustâd* 'dan) İşinin ehli, becerikli, mâhir (kimse).

u. (Sâhmân ustâ) 315/19, 310/16

[=2]

uşât- Dağıtmak, dilimlemek, ufaltmak.

u.-âyin 333/16

[=1]

uşlâ- Tutmak, avuçlamak, yakalamak.

u.-! 329/18

u.-b 317/35

u.-b âl- 328/14, 328/19, 328/24

u.-b tur- 312/01

u.-bginâ âl- 328/13

u.-mâsâm 326/13

u.-ng 328/06

u.-r 304/33

u.-ymân 319/33

[=11]

kârâ hancârni uşlâ- 319/33

kolidân uşlâ- 326/13

tâyâk uşlâ- 304/33

yéngidân uşlâ- 317/35

[=4]

uy- Yığmak; oymak.

u.-âyin 333/09

u.-ib 324/28

u.-mâkdân 303/17

[=3]

kâvâgin uy- 324/28

[=1]

uya Yuva.

u.+ngni 320/14

u.+si 325/32

[=2]

uyal- Utanmak, mahcup olmak.

u.-di 325/14

u.-mâyin 304/11, 319/39, 333/06

u.-mâyni 320/11

[=5]

uygât- Uyandırmak.

u.-gân 319/01

[=1]

uyku Organizmanın, dinlenip

toparlanabilmesini sağlamak

üzere vücuttan ve dış dünyâdan

gelen uyarıları fizyolojik ve geçici

olarak idrak edememesi durumu.

u.+mdân 319/01

[=1]

uyul- Oyulmak.

u.-mâsin 334/32

[=1]

uz- Koparmak, ayırmak.

u.-äb kët- 314/16, 334/37, 336/28

[=3]

uzâk Arada çok mesafe bulunan, uzun sürede gidilebilen, irak.

u. bol- 309/13

u.+dän (köp uzâk) 337/07

u. ékän 332/20

u. kâl- 337/05

u. yaşä- 313/06

[=5]

uzâl- Uzakmak.

u.-ib kâl- 320/26

[=1]

Ü

üç İkiiden sonra, dörtten önce gelen sayının adı.

ü. tonli ästärüm kâl- 319/18

ü. yüz civaḥānāli Čämbil 303/02

[=2]

üçtä Üç tane, üç adet.

ü. 319/21

[=1]

üçün İçin, sebebiyle, -den ötürü, -den dolayı.

ü. 311/30

ü. (şuning üçün) 338/08

[=2]

ükä Küçük erkek kardeş.

ü.+gar 331/30

ü.+si 330/40

[=2]

ümit Fars. Ümit, umut.

ü.+i (ümidi) 306/12, 306/21

[=2]

ümr (Ar. 'umr > 'ömr) Yaşama veya var olma süresi, bir şeyin yaşadığı müddet, hayat, ömür.

ü.+ginäng 309/13

[=1]

üst Bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi.

ü.+idä (Bädbaḥt Täğning üsti) 336/30

ü.+idän 310/19, 310/23

ü.+idän (térlikning üsti) 310/17

ü.+igä 320/37, 323/17, 336/27

[=7]

üstäd (Fars. *ustād*) Herhangi bir ilimde veya sanat alanında bilgi ve söz sâhibi olan, üstün bir yeri, tam vukûfu bulunan kimse.

ü.+im 312/36

[=1]

üy Ev, oturulan yer.

ü. 306/23

ü.+dä 330/40

ü.+dä kâl- 318/36

ü.+imdä 317/29, 319/11

ü.+ing 320/22

[=6]

üzängi Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka.

ü.+gä 312/08, 315/08, 331/22, 338/37

ü.+n 311/03

[=5]

V

vâğış (?)

v.+ka 325/16

[=1]

vakt Ar. Zaman.

v.+ginäsini ḥuşlä- 334/17

v.+in ḥuşlä- 309/34, 336/03, 340/30

v.+ingni (Töläk vaḳtingni ḥuşlä-) 319/34

v.+ini ḥuşlä- 307/19

v.+imä 326/04

v.+imni ḥuşlä- 335/07

[=8]

vâr- (Belli bir yere) Ulaşmak, vâsıl olmak.

v.-di (kétdivâr-) 323/23

[=1]

vây Şaşkınlık, kızgınlık, şikâyet, esef, telâş, acı, sevgi vb. çeşitli duygularda anlamı kuvvetlendirir.

v. (âhi vâ) 340/04

v. 321/36, 333/04

v. âtām 304/33, 305/08

v. âkām 305/12

- v.+im 308/31, 329/26, 340/25
v. vāy dé- 319/27
[=10]
vāfā (Ar. *vefā'*) Sözünde durma, verilen sözü yerine getirme, sadakat.
v.+ngni (séning vāfāng) 340/19
[=1]
vāhim (Ar. *vehm*) Gerçekte var olmayan, fakat var olduğu sanılan, varmış gibi tasarlanan düşünce ve zan; yersiz korku. Krş. vāhm
v. tārāt- 322/07
[=1]
vāhm Bk. vāhim
v. tārāt- 321/10
[=1]
vāllāmāt Ar. Cömert, hayırsever, önder.
Krş. vāllāmāt
v. (Görogli vāllāmāt) 303/03
v.+im 324/14
[=2]
vāllāmāt Bk. vāllāmāt
v.+i (ātāmning vāllāmāti) 321/13
[=1]
vārācā Kasların isteksiz kasılıp gevşemesi, spazm.
v. kir- 316/30
[=1]
vātān Ar. Bir kimsenin doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer, yurt.
v. 330/16
v.+imdā 317/30
[=2]
vér- Zarf-fiil eki almış fiillerden sonra yardımcı fiil gibi kullanılarak tezlik bildirir.
v.-di (cönäyvér-) 326/15, 326/25
v.-di (çıkavér-) 323/27
v.-di (äytävér-) 303/11, 331/23
v.-di (kälävér-) 314/23
v.-di (kaytävér-) 323/14
v.-di (kétävér-) 336/21, 336/31
v.-di (yätävér-) 336/27, 336/30
v.-di (yigläyvér-) 325/21, 329/23
v.-ding (äytävér-) 320/05
v.-gin (kétävér-) 333/17, 333/27

- v.-sāk (kälävér-) 322/23
v.-säng (soräyvér-) 339/25
[=18]
vilāyāt Ar. Diyar, ülke, memleket, il.
v.+ingni 340/10
[=1]

Y

- yā İki kelimeyi, iki kelime öbeğini veya iki cümleyi birbirine bağlar.
y. 321/03, 321/03, 321/09, 321/09, 338/15
[=5]
yād Yabancı.
y. kıl- 308/07
[=1]
yāğ- (Yağmur, kar ve dolu) Gökten yere düşmek.
y.-sā 325/30
[=1]
yāmğır yāğ- 325/30
[=1]
yāğāç Ağaç, kereste, ahşap.
y.+dāndi 319/07
[=1]
yahşi Güzel, iyi.
y. 314/21, 318/03
y. yāmān İyi kötü. 312/30
y. bēllik 310/19
y. āncām 314/24
y. hızmāt 307/24
y. iltifāt āylā- 307/35
y. kıl- 317/39
y. kör- 333/01, 333/11, 334/01, 334/09
y. näyzā 322/37
y.+ning 310/30
y. potā 326/09
y. sāvut 322/37
y. sällā 326/09
y. sārpa 306/28
y. térlik 310/14
y. tulpār-ā 312/25
y. yigit 303/22
[=21]
yāğ Taraf, yön, cihet.
y. 322/22

- y. ékân** 322/23
y.+ka 331/21
y.+ka (ikki yâkka tüşir-) 311/04
 [=4]
yâk- Yanmasını sağlamak, tutuşturmak, ateşe vermek.
y.-ib küydir- 328/21
y.-ib yât- 336/12
y.-ing 314/10
 [=3]
yakın Arada az mesafe bulunan, uzak olmayan.
y. kâl- 318/13, 319/10
y. yét- 307/16
 [=3]
yakınlâ- Yaklaşmak, yakınlaşmak.
y.-b kâl- 328/28
y.-b yét- 325/06, 330/09
 [=3]
yâl Bazı hayvanların gerdanında bulunan uzun saç, yele.
y.+ginängdân 335/02
 [=1]
yâlgân Yalan.
y.+i 308/03
 [=1]
yâlgız Sadece, ancak; tek başına, yalnız.
y. 340/16
y. kêt- 323/24
y.+mân 330/03
 [=3]
yâmân Kötü, fena.
y. 314/13, 334/23
y. (yahşi-yâmân) İyi kötü. 312/30
y. bol- 324/15, 331/36
y. ékân 336/25
y. kökâyin kıydir- 307/30
y. kün 330/30
y. ur- 334/14
 [=9]
yâmgır Yağmur.
y. yâg- 325/30
 [=1]
yân Vücudun sağ veya sol tarafı.
y.+idâ (ikki yân) 310/02
y.+imdâ 337/18
 [=2]
yân- Yanmak, tutuşmak, alev almak.
y.-mäydi 305/02
 [=1]
yânâş- Bir şey veya kimsenin yanına gelmek, yanına sokulmak, yanına varmak.
y.-sä 335/27
 [=1]
yânbaş Yan, taraf.
y.+idâ 308/25, 314/28
y.+igä ôt- 319/30
y.+imdâ (öng yânbaş) 309/12
y.+inggä koy- 333/12
 [=5]
yâpil- Kapanmak, örtülmek; pişirilmek.
y.-di 327/30
 [=1]
zulçâ yâpil- 327/30
 [=1]
yâppâ Hep, bütün, her biri, tamamı.
y. 313/04, 328/16, 329/13
 [=3]
yâr (Fars. *yâr*) Sevgili, yar.
y.+i 303/10
y.+im kâl- 318/02, 318/10
y.+ini (Yunusdäyin yâri) 328/07
 [=4]
yârân (Fars. *yâr* “dost” ve çoğul eki *-ân* ile *yârân*) Arkadaşlar, dostlar.
y. 303/10
 [=1]
yarâ- Yarar sağlamak, faydalı olmak, kendisinden faydalanılmak.
y.-di 307/24
y.-gin 325/39, 326/08
 [=3]
yarâş- Yakışmak, uygun olmak.
y.-âdi 309/10
y.-gân 309/32
 [=2]
sâp yarâş- 309/32
 [=1]
yarât- Üretmek, yaratmak.
y.-gân 336/36
y.-gânim 312/18

[=2]
yarım Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri, yarı, buçuk.
y.+i (yarmi) 319/28
y. kéçä 336/31
y. kéçädän öt- 303/07
 [=3]
yarkıllä- Parlamak, ısıldamak.
y.-b 314/29
y.-b qaräb tur- 312/10
 [=2]
cığa yarkıllä- 314/29
 [=1]
yarkılläş- Parıldaşmak.
y.-ib 315/11
 [=1]
ây tuqqandäy yarkılläş- 315/11
 [=1]
yarkıllät- Parıldatmak, ısıldatmak, parlatmak.
y.-ib suyab bér- 311/27
 [=1]
yarkırät- Parlatmak.
y.-ib 320/27
 [=1]
yaşındäy yarkırät- 320/27
 [=1]
yârüg Işık, aydınlık.
y. bol- 316/31
y. bolib kétär- 306/23
 [=2]
yârüglük Aydınlık olma durumu.
y.+i (yârüglügi) 325/23, 325/23
 [=2]
yâş 1. Doğuştan itibaren geçen ve yıl birimiyle ölçülen zaman, ömür.
y.+ingdä (on altı yâş) 309/01
 2. Gözyaşı.
y.+in közlä- 321/36
y.+ingni 333/04
 3. Genç.
y. 305/22, 309/03, 313/16, 313/17, 313/20
y. bächä 314/17
 [=9]
yaşä- Sağ olmak, ömür sürmek.

y.-di 313/06
y.-r 320/03
 [=2]
uzâk yaşä- 313/06
 [=1]
yaşın Şimşek, yıldırım.
y.+däy yarkırät- 320/27
 [=1]
yaşlä- Islatmak, göz yaşı dökmek, ağlamak.
y.-di 310/01, 340/29
 [=2]
ikki közin yaşlä- 340/29
közginäsin yaşlä- 310/01
 [=2]
yâşlik Gençlik.
y.+dä 340/24
y. kıl- 323/29, 323/35
 [=3]
yaşnä- Güzelleşmek, gelişmek, çiçeklenmek.
y.-b 304/18, 312/12
 [=2]
güldäy yaşnä- 304/18
 [=1]
âçilgändäy yaşnä- 312/12
 [=1]
yaşnätış- Güzelleştirmek.
y.-ib kiy- 303/15
 [=1]
yât- 1. Boylu bozunca uzanmak.
y.-! 314/03, 317/38
y.-di 316/25, 316/26
y.-gän çäl 335/25
y.-gän yeri 323/08
y.-inglär 314/03
 2. Süreklilik işlevinde tasvirî fiiller yapar.
y.-ädigän 303/05
y.-äverdi 336/27, 336/30
y.-gän 304/22, 318/07, 320/38, 321/08, 339/14
y.-gin 335/18, 335/21, 336/11, 336/12
y.-ib 317/37
y.-ir 316/28

- [=21]
âlib yât- 318/07
bâkıb yât- 336/11
bérkitib yât- 335/18
burâlib yât- 317/37
çâlib yât- 316/28
kıp yât- 303/05
korķitib yât- 335/21
tumrâb yât- 320/38, 321/08
yâkıb yât- 336/12
zânglâb yâtğân çöli 339/14
- [=11]
yâtâvér- Yatıvermek.
y.-di 336/27, 336/30
- [=2]
bolib yâtâvér- 336/27
- [=1]
yâtķız- Yatırmak, koymak.
y.-ib koy- 336/29
- [=1]
yâv Düşman, hasım.
y.+dâ 315/36
y.+gâ 307/03, 314/17, 321/24, 322/01
y.+gâ sâl- 307/08
y. kâlib kâl- 323/27
y.+lârgâ 305/29, 306/24
y.+ni 323/05
y.+ning 304/04, 320/37
- [=12]
Yâvmit Ersarı, Teke ve Sarıklarla birlikte Horasan Salurlarını oluşturan Türkmen kavimlerinden biri.
Y. 339/07, 340/10
Y. él 330/39, 331/02, 339/30
- [=5]
yây- 1. Düzensiz bir şekilde dağıtmak.
y.-di 329/25
y.-âr 305/08
y.-ib 316/12
 2. (Birçok kimseye) Duyurmak, herkesin öğremesine sebep olmak.
y.-gânlâr 322/33
- [=4]
kâkili yây- 316/12
- sâçin yây-** 305/08, 329/25
sirni élgâ yây- 322/33
- [=4]
yâydir- 1. Dağıtmak.
y.-ing 328/22
 2. Duyurmak.
y.-ing 328/25
- [=2]
yâyil- Sınırı genişlemek, geniş zamana bölünmek.
y.-â (kün yâyilâ-kün yâyilâ) 316/32
- [=1]
yâz 21 Haziran'da başlayıp 23 Eylül'de sona eren, ilkbaharla sonbahar arasındaki yılın en sıcak mevsimi.
y.+gâ 330/20
y.+im kâl- 318/22
- [=2]
yâk (Fars. *yek*) Tek, bir.
y. dil bol- 321/17
- [=1]
yâkkâ (Fars. *yek*) Tek, bir tane.
y. özi 325/05, 325/18
- [=2]
yâksân (Fars. *yeksân*) Aynı seviyede, düz.
y. (yér bilân yâksân bol-) 323/16
- [=1]
yâlângâçlâ- Soymak, çekmek.
y.-di 310/03
- [=1]
bédâvni yâlângâçlâ- 310/03
- [=1]
yâlpillât- Genişletmek.
y.-ib 324/36
- [=1]
yângi Yeni, taze.
y. 340/12
y. piş- 333/26
- [=2]
yâşil Yeşil.
y. âlâ tumân 316/28
- [=1]
yé- Ağızda çiğneyerek yutmak, karnını doyurmak.
y.-b koy- 338/19

- y.-ding** 323/03
y.-mädi 304/27
 [=3]
âslär yé- 304/27
 [=1]
säyläb yé- 323/03
 [=1]
yéc- Soymak, çıkarmak.
y.-ib 325/11
 [=1]
poştänini yéc- 325/11
 [=1]
yél- Esmek.
y.-är bol- 320/25
y.-ärdik 305/35
 [=2]
yélkä Omuz.
y.+gä 308/24
y.+läri 325/01
 [=2]
yém Hayvan yiyeceği, yem.
y. (bérgän yém) 317/12
 [=1]
yéng Yen, kol.
y. 328/02
y.+idän uşlä- 317/35
 [=2]
yér 1. Ayakla basılan, ayakların altında bulunan yüzey, zemin.
y. (taşlâk yér) 324/19
y. bilän yäksän bol- 323/16
y.+dä 316/31, 316/32
y.+däsän 307/09
y.+gä 334/27
y.+ning (yétti qat yérning ästi) 336/26
 2. Güneş sisteminde yer alan, insanların üzerinde yaşadıkları gezegen, dünya.
y. yüzi 327/27
 3. Mevki, mekân, mahal.
y.+gä 335/27
y.+i (yâtgän yéri) 323/08
y.+im (yürgän yér) 332/09
y.+ning (şivirtän yér) 325/31
 4. Yaşanılan, oturulan şehir, kasaba veya toprak.
- y.+ni** 325/02
y.+ni bülkillät- 325/14
 [=14]
yét- Ulaşmak, varmak.
y.-di 307/13, 307/16, 323/24, 324/07, 325/06, 327/22, 330/09, 336/32, 338/27
y.-gäydä 312/26
y.-ib 304/32, 305/07, 305/11, 305/23, 312/23, 330/10
y.-inglär 304/13
y.-säm 327/11
y.-säng 321/32
y.-sin 328/38
 [=20]
äldigä yét- 321/32
Aşkartâkka yét- 323/24
bäzärgä yét- 338/27
äcäl yét- 305/11, 305/23, 312/23, 330/10
élgä yét- 324/07
yakın yét- 307/16
 [=9]
yakınläb yét- 325/06, 330/09
 [=2]
yétäklä- Öncülük etmek, başı olmak.
y.-b 316/32
 [=1]
yétäläş- Karşılıklı öncülük etmek.
y.-ib 337/28
 [=1]
yétimlik (Ar. *yetim* “yetim olmak”tan *yetim*) Babası ölmüş olma, yetimlik; öksüzlük.
y.+dä 334/28
 [=1]
yétti Altıdan sonra, sekizden önce gelen sayının adı.
y. (on yétti märtä) 334/23
y. (on yétti ming koy) 331/07
y. äy 312/19
y. qat yérning ästi 336/26
 [=4]
yığ- Toplamak, biriktirmek.
y.-gänlär 322/29
y.-ib 324/33

- y.-mâkdân 303/12
[=3]
lâşkâr yığ- 324/33
[=1]
yığlâ- Ağlamak, gözyaşı dökmek.
y.-sâ 328/15
y.-ymân 329/28
y.-yvérđi 325/21, 329/23
[=4]
köp yığlâ- 328/15
[=1]
yığlât- Ağlatmak, gözyaşı döktürmek.
y.-inglâr 327/34
[=1]
yığlâyvér- Ağlayıvermek.
y.-đi 325/21, 329/23
[=2]
zâr zâr yığlâyvér- 329/23
[=1]
yık- Düşürmek, devirmek, yıkmak. Krş.
yıkıt-
y.-kan (dâraht yıkkan) 310/21
[=1]
yıkıt- Bk. yık-
y.-gân 310/21
[=1]
yigit Delikanlı, genç adam.
y. (Kırk Yigit) 303/16, 303/21,
304/16, 305/32, 306/22, 311/31,
311/35, 314/01, 314/11, 316/29,
321/09, 322/18, 322/22, 323/22,
325/14, 325/19
y. (Kırk Yigit-béklârim) 313/13
y. (şér yigit) 321/10
y. (yahşi yigit) 303/22
y.+gâ (Kırk Yigit) 306/34, 309/15,
313/09, 322/25
y.+in (Kırk Yigit) 323/36
y.+ing (Kırk Yigit) 329/16
y.+lâr (Kırk Yigit) 304/15, 314/31,
315/18, 316/09, 316/38, 321/17,
323/33, 325/18, 329/13
y.+lârigâ (Kırk Yigit) 303/08, 320/33
y.+ning (Kırk Yigit) 304/28, 304/34,
305/04, 305/13, 305/20, 305/25,
305/30, 306/17, 306/21, 319/28,
321/19, 323/14, 323/15
[=49]
yıl Sene.
y. (tört yıl bês yıl ötib kêt-) 303/01,
303/01
[=2]
yok Bulunmayan, mevcut olmayan.
y. 304/30, 304/31, 304/33, 305/05,
305/06, 305/08, 305/09, 305/09,
305/10, 305/12, 305/31, 306/25,
308/03, 311/13, 318/20, 327/27,
329/30, 329/31, 329/33, 330/32,
331/18, 331/18, 338/17
y.+đi (âsli yok) 309/08
y.+đir 330/02, 330/05
y. éđi 310/26
y. ékân 316/34
y.+mi 338/15
y.+midi 320/24
[=30]
yokâl- Kaybolmak.
y.-sâ 338/12
[=1]
yol Bir yerden bir yere gitmek amacıyla
içinden veya üzerinden geçilen
yer, tarik, rah.
y. bol- 322/31, 322/35, 323/02,
323/07, 323/11
y.+dân (âlis yol) 336/37, 337/35
y.+gâ tüş- 314/36
y.+ginânggâ kêtâvér- 333/27
y.+inggâ (kétgin yol) 334/08
y. târt- 316/15
y. yür- 316/18
[=12]
yolâvçi Yolcu, yaya yolcu, geçen kimse.
y. 332/26
[=1]
yolbârs Kaplan.
y.+dây 314/21
y.+dây bop 326/37
y.+lâr 315/35
y.+lâr (sâp yolbârs) 314/36
[=4]

yolıq- Rastlamak, karşılaşmak, yüz yüze gelmek.

y.-mäy yür- 334/12

[=1]

yor- Rahatsızlık vermek, zahmet vermek, yorgunluk vermek.

y.-ib 310/05

[=1]

yorga Yumuşak, rahvan yürüyüşlü (at).

y. bilän 311/13

y.+dän 340/32

y.+ning (sämän yorganing béli)

338/33

y. yüriş- 310/26

[=4]

yoy- Yorumlamak, çevirmek.

y.-ib 329/06

[=1]

yul- Yolmak, koparmak.

y.-ib 319/36

[=1]

yulduz Işıklı ve sâbit bir nokta hâlinde görülen gök cisimlerinden her biri, yıldız.

y.+däyin 326/27

[=1]

Yunus Köroğlu'nun peri olan hanımı.

Y. 303/04, 305/22, 330/14

Y. (ây Yunus) 324/22

Y.+dän (ây Yunus) 305/16

Y.+däyin yâri 328/07

Y. Pâri 312/09, 323/25, 323/27

[=9]

yurt Ülke, memleket, vatan; halk.

y.+dän 338/08

y.+gä 328/25

y.+i (Çämbil yurti) 324/05, 324/26

y.+idän (Hunhârşähning yurti) 313/11

y.+igä (Hunhâr yurti) 313/03

y.+igä (pâdşâ yurti) 312/27

y.+im (méning yurtim) 337/16, 337/19

y.+ni (Çämbil yurt) 330/12

[=10]

yut- Kazanmak, yenmek.

y.-gän 319/15

[=1]

gäräv yut- 319/15

[=1]

yügän Gem, dizgin, başlık.

y. (kırk kubbäli yügän) 311/17

[=1]

yügür- Koşmak.

y.-ing 321/15

[=1]

yüng Yün.

y.+idän 329/22

[=1]

yür- Yürümek, adım atarak ilerlemek, gitmek.

y.-! 314/03

y.-är bol- 321/35

y.-gän 318/24, 332/14

y.-gän çöl 315/24

y.-gän yér 332/09

y.-gänsän 334/12

y.-gin 334/38

y.-ib 316/18

y.-ib kél- 339/14

y.-ibdi 331/20

y.-ing 314/03, 317/02

y.-iş kıl- 321/20

y.-säk 306/24

y.-säng 321/26, 321/29

[=17]

yol yür- 316/18

[=1]

bâkıb yür- 331/20, 334/38

iyärtib yür- 306/24

yolıqmây yür- 334/12

[=4]

yürdir- Yürütmek, ilerletmek.

y.-äy 334/02

[=1]

yüräk İnsanın bütün duygularının kaynağı ve manevi varlığının merkezi, gönül.

y. bağri boşä- 313/05

y.+dän 306/05

y.+i küy- (yürägi küy-) 305/21

y.+imdä (yürägimdä) 337/06

y.+imdän (yürägimdän) 308/31

- y.+imgä (yüräimgä) 340/25
y.+imni şişir- (yüräimni şişir-) 313/10
y.+imni bâs- (yüräimni bâs-) 329/26
y.+ini coşir- (yürägini coşir-) 311/02
[=9]
yüriş Hareket, hamle, yürüyüş.
y.+dän 311/13
y.+dän (yorga yüriş) 310/26
[=2]
yüvin- Yıkanmak, banyo yapmak.
y.-ib 311/33
[=1]
yüz 1. Surat, çehre.
y.+gä 330/18
y.+ing (âyday yüzing) 305/05
y.+ini (âtämning yüzi) 323/06
2. Doksan dokuzdan sonra, yüz
birden önce gelen sayının adı.
y. (bés yüz kassāb kâşidä) 338/34
y. (üç yüz civaḥānāli Čāmbil) 303/02
y.+in 322/06
3. Yüzey, satıh.
y.+idä (yér yüzi) 327/27
[=7]
yüzli Yüzlü, yüzü olan, suratlı.
y. (âk yüzli bol-) 315/30
[=1]
yüztä Yüz tane, yüz adet.
y. 333/09, 337/29
y. kılıb âl- 338/05, 338/12
[=4]

Z

- zāg Fars. Karga.
z.+igä (tāg zāgi) 316/17
[=1]
zağçä Fars. Küçük karga.
z.+m kâl- 318/31
[=1]
zār-ä Bk. zār
z. 312/26
[=1]
zār Fars. Ağlama, inleme. Krş. zār-ä
z. zār Ağlayarak, inleyerek. 329/28
z. zār yıgläyver- Yüksek sesle
ağlamak. 329/23

- [=2]
zāt (< Ar. zāt) Bir varlığın hakikati,
hüviyeti, mahiyeti.
z.+i (Türkmänning zāti) 330/38
z.+im 337/17, 340/01
z.+imni 340/06
z.+ingni 340/09
[=5]
zāfār Ar. Savaşta kazanılan galibiyet,
utku, nusret.
z. bér- 330/19
[=1]
zāhār (Fars. zehr) Organizmaya
girdiğinde kimyasal etkisiyle
fizyolojik görevleri bozan ve
miktarına göre canlıyı öldürebilen
madde, ağı, sem, zehir.
z.+igä (kamçı zāhri) 326/22
[=1]
zāif (Ar. za'if) Zayıf, güçsüz, halsiz.
z.+i 331/36
[=1]
zāmān Ar. Süre, vakit.
z.+dä (hār zāmān) 305/06
[=1]
zānglä- Paslanmak.
z.-b 304/22
z.-b yātgan çöli 339/14
[=2]
zāmıgar Dev, yaratık.
z.+ning başi 327/36
[=1]
zār Fars. Altın.
z. çāçākli 311/07
z. kākilin ördir- 333/31
[=2]
zārāng Akçaağaç.
z.+gi (näyzä zārāng) Akçaağaçtan
yapılmış mızrak. 315/27
[=1]
Zäydin Reyhan Arap'ın kızı
(Ahmedbey'le evlenmiş,
düğününü Koroğlu yapmıştır).
Z. (ây Zäydin säp) 312/10
[=1]

zıkr Ar. Allah'ın isimlerini (esmâ-yı hüsnâyı) söylemek sûretiyle yapılan ibâdet.

z.+ini (Âllāning zıkri) 319/02

[=1]

zinhār (Fars. *zinhār*) Sakın, aman, asla.

z. 314/19

[=1]

ziyâdā Ar. Fazla, çok.

z. 314/02, 314/07, 336/04, 336/09

z. kör- 313/25

[=5]

ziyârât Ar. Bir kimseyi veya bir yeri görmeye gitme.

z. kıp 309/34

[=1]

zor Fars. Büyük, kocaman, kuvvetli.

z.+ini (Çāmbilbélning zori) 328/03

z.+ini (Türkmänlärning zori) 328/06

[=2]

zörlük Yoksulluk, muhtaçlık, gereksinim.

z. bârlük dağdağasidān ötir- 303/09

z.+im (zörligim) 333/25

[=2]

zulçā At ve eşek gibi hayvanların bellerini örtmek, terlerinin teğeltiye çıkmasını önlemek için sırtlarına gelecek şekilde eyerin altına konan küçük beyaz ve kalın keçe parçası, ter keçesi, terlik, haşa, yapık, teğelti, yona.

z. yâpil- 327/30

[=1]

zumrād (Ar. *zumurrud* 'den)

Alüminyum, berilyum silikati olan yeşil renkte, çok değerli taş.

z. 311/16

[=1]

zuryād Kalan, kalanlar.

z. (birār zuryād) 305/18

[=1]

zūlf Fars. Zülûf, yüzün iki tarafına sarkan saç lülesi.

z.+ini 337/01

[=1]

Toplam kelime: 7162

Geçerli kelime: 7162

Geçersiz kelime: 0

Alt madde: 4508

Madde başı: 1796

4.5. Tıpkıbasım

АВАЗХОН

Айтувчи

МУҲАММАДҚУЛ ЖОМУРОД УҒЛИ ПУЛКАН

Нашрга тайёрловчилар

МУҲАММАДНОДИР САИДОВ, ЗУБАЙДО ҲУСАИНОВА

Муҳаррир

МАНСУР АФЗАЛОВ

Орадан тўрт йил, беш йил ўтиб кетди. Олтмиш ошхонали Чамбил, уч юз живахонали Чамбил, саксон сардобали Чамбил, тўқсон тўйхонали Чамбил. Гўрўғли валломат кеча-кундуз суйгани Юнус, Мисқол паризод, олдида кеча-кундуз ҳангома қип ётадиган қирқ азамат, тўқсон олти саркардаси, бир кам ўттиз сардори, лашкари, Соқибулбулин созандаси, бир кун қилди ўтириш майхўрликни. Ярим кечадан ўтди. Гўрўғлибек қирқ йигитларига Холдор, Саҳмон, Шодмон сап полвонларга қараб, авжи келиб, зўрлик, борлик дағдағасидан ўтирган ёри ёрон азаматларга қараб бир сўз айтаверди. Гўрўғли подшо:

Ҳар уруғдан азаматни йиғмоқдан,
Хитойи косага майни қуймоқдан,
Қиз ўрнига парилардан суймоқдан.
Ҳар ранг тўнни яшнатишиб киймоқдан,
Суймакдан камлигинг борми, қирқ йигит?

Душман кўрсанг қовоғингни уймоқдан,
Пўлат добил Болли кўлга тўймоқдан,
Бўз торлонни толпинтириб чуймоқдан,
Ғоз, ўрдакка олғир қушни қўймоқдан,
Қўймоқдан армонинг борми, қирқ йигит?

Ҳар тарафдан яхши йигит олмоқдан,
Амалдор қип хизматларга солмоқдан,
Душманларни қийғос қилиб келмоқдан,

Арабларни нимта-нимта бўлмоқдан,
Чопмоқдан армоннинг борми, шерларим?

Ўлмай туриб кафан тўнни бичмоқдан,
Евнинг куни душманларни санчмоқдан,
Уруш қилиб, чачадан қон кечмоқдан,
Кўкрагидан найза билан санчмоқдан,
Санчмоқдан армоннинг борми, шерларим?

Энди душман тушмас менинг изима,
Қулоқ сонглар ихлос билан сўзима!
Бир нарсадан камлингиз бўлса-чи,
Уялмайин, айтинг, беклар ўзима!

Шон-шавкат дағдағалар этинглар,
Иншоолло муддаога етинглар!
Бир камлингиз бўлса бегим сардорлар,
Қирқ йигитлар, дарров менга айтинглар!

Ана энди Саҳмон, Холдорбек, қирқ йигит тўқсон олти
беги, бир кам ўттиз сардори ҳаммаси жойидан туриб, Ҳа-
санхон гулдай яшнаб, ўрталикда ўтирибди. Ана Саҳмон
полвон Гўрўғлибекка қараб «худоё хорлик кўрманг дунё-
да», деб бир сўз айтаверди:

Душман келиб, Чамбилбелда эл бўлди,
Тевараги зағлаб ётган чўл бўлди.
Ҳар шаҳардан олган ўлжа мўл бўлди.
Ўзингиздан бирор фарзанд бўлмади,
Бу бекларнинг бир камлиги шу бўлди.

Ҳай аттанг, «қутли бўлсин», демади,
Ҳамма одам тўй қип ошлар емади.
Қирқ йигитнинг бир камлиги шу бўлди,
Ўзингиздан бирор фарзанд бўлмади.¹

Очилган боғларда райҳон гулиниг йўқ,
Сўйламоққа ширингина тилиниг йўқ.
Ажал етиб ўлсанг Чамбил элида,
«Вой отам» деб, таёқ ушлар улиниг йўқ.
Қирқ йигитнинг бир камлиги шу бўлди.

¹ Қўлсизмеда «бўлмади».
Углиниг.

Салом алайкум Чамбилнинг шойи,¹
Бепилик ёнмайди чироқнинг мойи.
Чамбил элда бўлиб фарзанд гадойи,
Қирқ йигитнинг бир камлиги шу бўлди.

Қайтмайин, сарғайган ойдаи юзинг йўқ,
Гапирмоққа ҳар замонда сўзинг йўқ.
Ажал етиб ўлсанг Чамбил шаҳрида,
«Вой отам» дер, сочин ёр қизинг йўқ.

Қовминг йўқ, қариндошинг йўқ,
Ака-ини, дард айтар сирдошинг йўқ,
Ажал етиб ўлақўйсанг Чамбилда,
«Вой акам» дер сенинг эмчақдошинг йўқ.
Қирқ йигитнинг бир камлиги шу бўлди.

Ҳай аттанг-а, эл эгалик бўлмади,
Дўсти душман «қутли бўлсин» қилмади:
Ой Юнусдан бирор фарзанд бўлмади.
Чамбил эли эгалик бўп қолмади;
Сиздай марддан бирор зурёд бўлмади.
Тахтингизга эга бўлиб қолмади.
Қирқ йигитнинг бир камлиги шу бўлди.

Аттанг-а, душманининг юраги куйиб,
Юнус, Мисқол ёш баччадай мунғайиб,
Ажал етиб сиз ўлсангиз Чамбилда,
Шундайин Чамбил эл қолди бесоҳиб.
Қирқ йигитнинг бир камлиги шу бўлди.

Қозивозлик қилиб, бормаи довларга,
Шикор қилиб чиқмай Болқон тоғларга,
«Подшоваччам», дейишиб жиғалар санчиб
Ияртиб бормадик бизлар ёвларга.
Қирқ йигитнинг бир камлиги шу бўлди.

Ана энди маъқул сўзнинг қорувини йўқ. Гўрўғлибек мун-
гайди. Қирқ йигит туриб, Дониёр оталиқ Гўрўғли подшо-
га қараб бир сўз айтаверди:

Бир хизмат буюрсангиз бизар қилардик,
Тинмай чўлда бедовларни елардик,

¹ Шоҳи.

Хунхор шоҳнинг бол Авазжон маҳрамин,
Сиз буюрсангиз бизар олиб келардик.
Андан кейин биз беармон бўлардик.

Қўмир қилиб келсак тоғнинг бодомин
Душманнынг юракдан кеткармай ғамин,
Сулувлиги ойдай эмиш Авазнинг,
Олиб келсак Мунсик хоннинг маҳрамин.

Белларга ғайрат қип ханжарни чолсак,
Ғайрат қилиб бизар Хунхорда бўлсак.
Хунхор шоҳнинг бол Аваздай маҳрамин,
Ҳангамага опкеп, косагул қилсак.
Тўқсон бекнинг бир умиди шу бўлди.

Ботир бўлмай нуқра ханжар чалмайди,
Худойдан бефармон ҳеч иш бўлмайди.
Авазхонни олиб келсак Чамбилга,
Ундан сўгин ҳеч ками кўст қолмайди.
Қирқ йигитнинг бир муроди шу бўлди.

Душман келса, ундан сўнг саваш қилсак
Шердай бўп Авазни ўртага олсак,
Ойдай қип ўртага косагул қилсак...
Қирқ йигитнинг бир умиди шу бўлди.

Ана энди қирқ йигит [номидан Темирхон] айтди:
— Авазхоннинг сулувлигига уй ёруғ бўлиб кетармиш.
Шуни олиб келиб, овларга, ёвларга ияртиб юрсак, ҳеч ар-
мон йўқ,— деди. Гўрўғлибек хурушга келиб, Темирхонга
қараб, бир сўз айтаверди:

Қулоқ солгин, Темирхоним,
Яхши сарпо опкел бунда!
Ҳасанхонга кийдиринглар,
Ҳасанхон бекларга катта.

Ҳасанхонга амал беринг.
«Давлат қутли бўлсин», қилинг!
Жиғалар санчиб бошига,
Қирқ йигитга сардор қилинг!
Қаддингдан кетайин беклар,
Ҳаммангиз хизматкор бўлинг!

Тур жойингдан, келинг энди,
 Ҳасанга қутлуқчи бўлинг!
 Доим ёвга ияртириб,
 Айтганининг барин қилинг!
 Темирхон, опкел тўнларни,
 Ҳасанни амалдор қилинг!

Миндиринглар Ғиркўк отни,
 Хон Ҳасанни ёвга солинг!
 Катта-кичик шу ердасан,
 Боиттифоқ ҳамманг беклар,
 Ҳасанжонни сардор қилинг!

Темирхон чопқиллаб кетди,
 Шарбатхонасига етди.
 Қўлтиқ-қўлтиқ сарпо опкеп,
 Ҳасанхон олдига ўтди.

Гўрўғлига яқин етди,
 Тўлак «ботир» идрайиб,
 Кўзи чанғароқлаб кетди.

Беклар вақтини хушлади,
 Ҳасан қўлини тишлади.
 Гўрўғлининг Темирхони,
 Кундал, кимхоб, шол тўнларни,
 Опкеп ўртага ташлади.

Яхши хизматга яради,
 Ҳасанхон кокилин таради.
 Оппоқ дастор чинғиллатиб,
 Ҳасанхон бошга ўради.
 Ойнага кириб қаради.

Пиёлага бол қуйдирди,
 Ёмон кўкайин қийдирди.
 Бўйига ўлчагандай қип,
 Кундал, латта, ҳар ранг тўнни,
 Ҳасан болага кийдирди.

Ҳасан ҳар мақом сўйлади,
 Яхши илтифот айлади.
 Пўлат қилич, тилла ғилоф,
 Мўротса қилган камарни,

Ҳасанхон белга бойлади;
Кичиликкинасин тайлади.¹

Елғони йўқ гапнинг рости,
Бўлсин бекларнинг ҳаваси.
Оёққа ўхшатиб кийди,
Шикори кавш-маҳси.

Ед қилди ҳазрат Довудни;
Обод Чамбил мамлакати.
Чор ойна бошига кийиб,
Кийди кировка совутни.

Ҳасанхон қизил чўғ бўлди,
Тўлак «ботир» бай-бай деб,
Дардинг урсин ўзима, деб,
Кўзи қайнаб, ичи қуйиб,

Чўртта димоғи чоғ бўлди.
Жонимга ур, жонимга ур, деб
Тўлак «ботир», хезров, деб,
Жўнамоқликка чоқ бўлди.

Томоша айланг кишига,
От чопар бўлди даштига.
Ҳасанхонни сардор қилиб,

Жиғалар санчди бошига.
Кокил силдираб тўшига
Қалқонни елкага қўйиб,
Пўлат найза ёнбошида.

Ана энди Ҳасанхонни сардор қилиб, «шундай давлат қутли бўлсин», дейишди. Гўрўғлибек Ҳасанхонга қараса, ойдаи балқиб турибди. Хушвақт бўлиб «давлат қутли бўлсин» қилиб, бир сўз айтаверди Гўрўғлибек:

Обод бўлсин, кўзим, Чамбилдай жойим,
Юрагимдан кетди қайғуман войим.
Қутли бўлсин фарзандгинам сарпойинг,
Сардорлигинг қутли бўлсин, Ҳасанжон!

¹ Ташлади.

Ҳасан, кўзим, сен ўн олти ёшингда,
 Ҳамма қойил бўлсин қилган ишингга!
 Ёш ҳам бўлсанг жиға санчдим бошингга,
 Амалгинанг қутли бўлсин, фарзандим!

Хушвақт бўл, танамдан кетди дармоним,
 Мартабали бўлсин солган маконим!
 Қиёматда шуйтиб турсанг олдимда,
 Асли йўқди, чироққинам, армоним.
 Берган амал қутли бўлсин, Ҳасанжон!

Оппоқ дастор ярашади бошингга
 Ҳамма қойил бўлсин қилган ишингга!
 Шуйтиб турсанг менинг ўнг ёнбошимда,
 Умргинанг узоқ бўлсин, фарзандим!
 Доним қувгин, ҳеч қочмаги, фарзандим!

Ана энди қирқ йигитга сардор қилиб, «ҳаммаси ўлгун-
 ча хизматкоринг» деди. Ана энди Соқибулбулга қараб,
 Гўрўғлибек бир сўз айтаверди:

Соқие эшитгин менинг додимни,
 Обод қинглар¹ Чамбилдай элатимни!
 Қўлинг дард кўрмасин. Соқи мирохўр,
 Табладан эгарла Ғиркўк отимни!

Билмаганин чироғимнинг билдиринг,
 Элнинг барин опкеп қуллуқ қилдиринг!
 Қиздайин ўйнатиб жонвор Ғиркўкни,
 Хон Ҳасанга жиловдор бўп миндиринг!
 Соқие опкелгин жонвор Ғиротни!

Ошнасининг мард номардин синади,
 Соқи туриб жойидан,
 Гул таблага жўнади.

Томоша айланг сайисларнинг ишига,
 Хумса жўра ҳасод қилар кишига.
 Сап ярашган абзалларни кўтариб,
 Соқибулбул борди Ғирнинг бошига.
 Зиёрат қип отнинг вақтин хушлади.

¹ Қилинглаар.

Жонивор Ғирот кўзгинасин ёшлади.
Икки сайис турибди икки ёнида,
Таблада бедовни яланғочлади.

Тиф текканлар бўялди қонига,
Гулдан йўриб пўлат қашов қўлига.
Қашов урди Ғиротнинг баданига.

Регистонда мастлар тортар бангини.
Кам эс одам қочирази онгини
Сипирги-ман хўп сипириб сайислар,
Киш рўмолман сийпаб олди чангини.

Муссофирлар кўрар [экан] хўрликни,
Тулпор минган қиладакан¹ эрликни
Астагина от белига опқўйди,
Сап ипақдан бўлган яхши терликни.

Сарбозбоши кўрадикан дурбини,
Уста олар ранда билан қирғини.
Терликнинг устидан шундай опқўйди,
Кумуш чалмали банот чиргини.

Устидан опқўйди яхши белликни.
Аста босди қундуз жаҳалдирикни.
Дарахт йиққан² олар болта, табарни,
Соқи булбул бежой сўзга чеварди.
Жаҳалдирик устидан суяб босди,
Пайдан бўлган тилла қошли эгарди.

Қистаса ўтади итилги қушдан,
Ҳеч ками йўқ эди йўрға юришдан,
Думини кўтариб солди сайислар,
Ун саккиз қуббали қарки қуюшқон.
Ҳар қуббаси пиёладай таркашдан.

Яхшининг ишига ҳамма қойилди,
Илдам отнинг думи бежой майинди.
Бисмилло деб ўраб тортди белига,
Тўғаси тилладан ипақ айилди.

¹ Қилади экан.

² Йиқитган.

Кам эсларнинг ақлини шоширди,
 Ботирларнинг юрагини жўширди.
 Эгарнинг қошига солган узангин,
 Оловдай қип икки ёққа туширди.

Бир неча сулувнинг тишлари дурди,
 Жилдиратиб отга сертиб ташлади,
 Қиммат баҳо, зар чачоқли довирни.

Қизлар ўйнайдан, Гулшанбоғида,
 Чидаб бўлмас сулув қизнинг доғига,
 Шилдираб тушибди солган довури.
 Силкиллайди Ғирнинг бақалоғида.

Чув деса ўтади у баҳрин қушдан,
 Ҳеч ками йўқ йўрға билан юришдан.
 Кучининг борица тортди белига.
 Сатта пайдан бўлган чағатой пуштан.

Зумрад добил илди эгар қошига,
 Қирқ қуббали юган солди бошига.
 Қатагон пешвотлар урди тўшига.
 Олқордай ўйнатиб чин бедов отни,
 Олиб келди Ҳасанхоннинг қошига.

Билмаганин Ҳасанхоннинг билдирди,
 Неча беклар «тақсир»лашиб кулдирди.
 Қўлтиғидан суяб маҳрам баччалар,
 Ғиротига бекбаччам деб, миндирди.

Ҳасан минди Ғиротининг белига;
 Ун икки бўғинли пўлат найзани,
 Ярқиллатиб суяб берди қўлига.
 Анжом-асбоб чоппа-чоқ бўп хон Ҳасан.
 Талаб қилар бўлди Хунхор элига.

Ҳар ким дўсти учун қилар хизматни..
 Уруш анжомини чоқлаб қирқ йигит,
 Ҳаммаси минишди сап бедов отни.

Ана энди беклар ювиниб, тараниб, уруш анжомига ўра-
 ниб, чўғдай жайнаб, остида отлар ўйнаб, сувлиқни чайнаб,
 думини сағрисиға қайтариб ташлаб, қирқ йигит жиловни

маҳкам қип ушлаб [турибди]. Тўлак «ботир» Ҳасанхонга ишқибоз эди, Ҳасанхоннинг томоғи остидан ўтиб, «хезитон рав» деяпти. Сартарошнинг поккисидай бўлиб, бўзфурушнинг моккисидай бўлиб, Ҳасанхонга жилип-қилип этиб, хушомад қилиб турибди. Ана энди беклар ҳаммаси бирдай бўлиб, чопинган шердай бўлиб, бирдан бўриб, Авазхонни олиб келамиз деб, қутуриб туряпти, чакки-чукки гапириб. Ана Ҳасанхон узангига оёқни тираб, Гўрўғлибекка, сардорларга қараяпти. Панжарадан Юнус пари, Мисқол пари, Гулчеҳра пари, ой Зайдин, сап қизлар ярқиллаб қараб турибди, сап қора кўзлар. Аммаси қараб турибди, Чамбилдаги қиз-хотиннинг ҳаммаси. Ҳар гул очилгандай яшнаб, қараб турибди сулув қиз-хотинлар. Ана Ҳасанхон бир сўз айтиб, халқдан дуо тилаяпти:

Эшитинг, отажон, ўзимдан сўзни,
Овлаб келдинг кўлдан ҳам турна, ғозни.
Хунхор элдан олиб қайтсак Авазни.
Яратганим омонатин олмаса,
Ўлмасак етти ойда¹ кўрасиз бизни.

Бир худойим обрў берса бизарга,
Чопишиб, суришиб гала душманман
Мунсик хондан олиб қайтсак Авазни
Ажал етиб шу урушда ўлмасак
Тез келсак олти ойда² кўрарсиз бизни.

Остимда ўйнайди яхши тулпор-а,
Оҳ десам худога етгай-да, зор-а.
Подшо юртига талаб қилиб отландик,
Омин денглар гала туркман фуқаро.

Ҳаммадан кетгай-да, қайғу-оҳимлар,
Эси кўплар яхши-ёмон фаҳимлар.
Авазхонга талаб айлаб жўнадим,
Омин денглар, билқиллаган ойимлар.

Дуода бўнг турган қош-қаламлар,
Ҳар кишига ортмагай-да, аламлар.
Талаб қилдим Хунхоршоҳнинг элига,
Ҳам устодим, дуо қинглар муллалар.

¹ Қўлёзмада «еттойда».

² Қўлёзмада — «олтойда».

Шамолда силкиллаб кема-ман қайиқ,
 Мендай шунқор Гўрўглишоҳга лойиқ.
 Энди кетар бўлдим Хунхор юртига,
 Омин денглар ёппа, турган халойиқ.

Ҳамма одамнинг юрак бағри бўшади,
 Ҳизир кўрган одам узоқ яшади,
 Гўрўглибек, гала турган халойиқ,
 Ҳаммалари омин, омин дейишади.

Ана Гўрўглибек қирқ йигитга қарб бир сўз айтаверди:

Ғайрат қилиб юрагимни шиширдим,
 Обрў топинг Хунхоршоҳнинг юртидан,
 Аввал ҳаққа Ҳасандайн боламни,
 Қирқ йигит — бекларим сизга топширдим

От чопасан баринг қула-тузларга,
 Ўқ отинглар ғақиллаган ғозларга!
 Еш деманглар менинг Ҳасан хонимни,
 Еш ҳам бўлса сардор қилдим сизларга!

От чопарсан бадбахт тоғнинг даштига,
 Ҳамма қойил бўлсин марднинг ишига.
 Еш ҳам бўлса катта қилдим барингга
 Сардор қилиб жиға санчдим бошига,
 Сизни ҳаққа, болам сизга топширдим.

Нима деса, айтганини қилинглаар,
 Нима буюрса, амрида бўлинглаар!
 Мендан ҳам энёда кўриб Ҳасанни,
 Инти-чинингизман хизмат қилинглаар!
 Аввал ҳаққа, сўнг сизларга топширдим.

Терарман кўкламда тоғдан лоламни,
 Чамбилга опкелдим қоши қаламни.
 Қўрчалашиб ўртага олиб¹ туринглаар,
 Бедимоғ қилманглаар Ҳасан боламни!
 Сизни ҳаққа, болам сизга топширдим.

Ҳамманг ўйнаб-кулгин мана дунёда
 Товус деган қуш таралар қиёда.

¹ Қўлэзмада «ўртағолик».

Бекбаччангни хушвақт қилиб қирқ йигит,
Мендан хизмат қилинг сари зиёда!

Ёт деса ётинглар, юр деса юринг,
Тўхта деса баринг булк этмай туринг!
Нима деса айтгангинасин қилиб,
Ҳамманг эртан билан саломлар беринг!
Подшоҳим деб мендан зиёда кўринг!
Чоп деса чопинглар, чиқ деса чиқинг,
Салом бериб ҳамманг қаддингни букинг!
Хизмат қилиб, подшоваччага ёқинг,
Инъом-эҳсонини олинг қирқ йигит!

Урушса, койиса, жанжал қилманглар,
Ҳеч бировинг ёмон нарса деманглар!
Бол Авазни Хунхордан опкелмасанг,
Тириклай қайтиб Чамбилга келманглар!

Узаб кетиб мени қилманг интизор!
Ёш баччадир ёвга оралаб кетса,
Саҳмон билан Холдор маҳрам полвоним,
Гирдин олиб, бўнглаар зинҳор бохабар!

Ана энди беклар чоппа-чоғ бўлиб, кўнгли тўқ бўлиб,
йўлбарсдай ғарқираб, худди совурда яшин оққандай бўлиб,
кўринг энди Ҳасанхонни ойдай балқитиб, Хунхор шаҳри-
га жунашди. Ҳамма омин деб бетига фотиҳа тортиб қола-
верди.

Яхши анжомлардан олиб,
Отларга қамчи солиб,
Хон Ҳасанни сардор қилиб,
Чиқди беклар Чамбил даштига,
Ҳасан беклар ёнбошида,
Жиға ярқиллаб бошида,
Чор ойна борди тўшида,
От қўяди қирқ йигитлар,
Энди туркманнинг даштига.

Бедов отлар оғзин очди,
Кўнгиллар чойдишдай жўшди.
От қўйишиб чапараста
Сап йўлбарслар йўлга тушди.

Булбуллар жўш қилар гулда,
 Кўп гаплар бор қизил тилда.
 Ҳасанхон ойдай тинжираб,
 Ғиркўк отни ҳар қистайди,
 Бораётир қуло чўлда.

От чопилиб парқиллашиб,
 Чоройна совутга туйиб,
 Қилич узангига тегиб,
 Уришади ширқиллашиб.
 Оқ кировка, пўлат совут,
 Ой туққандай ярқиллашиб,
 Найзасининг пўпаклари,
 От чопганда силкиллашиб,
 Эгнида карк тери қалқон,
 Булутдай бўп буакуллашиб,
 Тўп-тўп бўлиб даста-даста,
 От қўяди чапараста.
 От чопмоққа қирқ йигитлар,
 Холдор билан Саҳмон уста.
 Гоҳ баландда, гоҳо пастда,
 Сатта бедовни ўйнатди;
 Ҳасанни гулдай жайнатди.
 Соқибулбулни сўйлатди.
 Юрган чўлни обод этди,
 Сатта бирдай наъра шерлар.

Эгнида борди фаранги,
 Қўлида найза зарангги.
 От қўяди беклар чўлда,
 Кундуз куни, гоҳ қоронғи.

Биз оқ юзли бўлсак дейишиб,
 Бориб жанжал қилсак дейишиб,
 Тўп-тўп бўлиб от чопади,
 Авазни опкелсак дейишиб,
 Олиб қайтсак Авазни деб
 Сатта йўлбарслар жўнади.

Ёвда ўлган гулдай бўлар қонига,
 Ҳар ким эсон бўлсин ўз маконида!
 Қуло чўл тенгсариб ларза беради,
 Тебраниб отларнинг иргиганига.

Остида бедов эркалаб,
Одамлар қўрқиб қолғалаб,
Гўрўғлибекнинг оқ туғи,
Аҳмад от чопса сўлқиллаб,
Туғ боши Аҳмад жўнади;
Қирағай Шодмон жўнади.

Темирхон Ҳасанга ноиб,
Келаётир отни қўйиб.
От қўяди қирқ йигитлар,
Ажалнинг чопонин кийиб.
Силдирайди ик кокили,
Шамолга кокилин ёйиб,
Ҳасанхон сардор жўнади.

Кийим-кечак чанг бўп кетди,
Тағи қирқ беш кун йўл тортди.
Ой Мисқол Эрам боғига,
Томоша айланг тоғ зоғига!
Қирқ беш кун беклар йўл юриб,
Борди Бадбахтнинг тоғига.

Неча қирдан, чўлдан ошди,
Кўрганларнинг ақли шошди.
Бориб Бадбахтнинг тоғига,
Ҳасанхон намозгар тушди.

Ана энди беклар тушиб, ҳузурланиб, отларини қашлаб, шипириб, тонг отгунча беклар тоғда ётди. Тоғда бузрук бўлар экан. Тонг отгунча бузрук тунаб, беклар ётди. Ана энди эрта билан тонг отди. Шундай беклар тоғнинг бошига қаради. Шу, қараса тоғнинг бошини яшил ола туман чолиб ётир. Буни кўриб қирқ йигит билди: бу сафар хатарли. Беклар бўшаб кетди, баданига ваража кириб. Тонг отиб, ёруғ бўлиб, намоздан фориг бўлиб, гоҳи ерда отини миниб, гоҳи ерда етаклаб, кун ёйила-кун ёйила Бадбахт тоғнинг бошига чиқиб олди беклар. Бу Хунхорни кўрган йўқ экан. Шундай қараса, неча бутхонаси, бошидаги ангаратлари, тилладан бўлган қўтаслари, катта қўнғироқлари булутга [тегиб], сўзлашиб турибди. Буни кўриб айтди: «Бу жой ҳинди шаҳаридай шаҳар экан. Қирқ йигитлар дарвозадан кирсак [хунхорликлар] дарвозани қўширса, ҳар тарафдан сарбоз қамсаб келса, қиличнинг ос-

тига олса, ичакка тикқан гүштдай майда-майда қилса...
Авазхонсиз кун кўролмаймизми? Юринг Чамбилга кетамиз, деди. Ана энди Тўлак «ботир»дан эшитмак даркор сўзни. Бу хунхорликлардан қўрқиб, «мен чўртта навкар бўлмайман» деб, жони кўзига кўриниб, Ҳасанхонга ишқибозлиги эсидан чиқиб, жон кўзидан кўриниб, бир сўз айт-япти, каллагинаси шолғомдай дўм-думалоқ бўлиб:

Ўзим сипоҳи бўлмайман,
Навкарлигингни қилмайман.
Кетаман Чамбил элига.
Боҳудо навкар бўлмайман.
Берган ем пулинг олмайман,
Сипоҳиликдан мен кечдим.
Подшога хизмат қилмайман.

Саман отни жилайинми,
Мен талтайиб қолайинми?
Мен сипоҳи бўламан деб,
Кундан бурун ўлайинми?

Олло урсин қорнимдан,
Чўртта сипоҳи бўлмайман.
Ботмон тариқни олмайман
(Хунхор) билан жанжал қилиб,
Қилич остида ўлмайман.
Ҳасанжон ол, ма пулингни,
Чўртта мен навкар бўлмайман!

Нанги номус, орим қолди,
Савдо, харидорим қолди.
Хунхор элда ўлайинми,
Уйимда сўлқиллаб турган,
Ватанимда, чиққанимда,
«Тез кел», деб билқиллаб қолган,
Олдига кириб қолганда,
Тўрам деб жилвалар қилган,
Досторни қозиққа илган,
Чопоннинг енгидан ушлаб,
Чечиб олиб, дорга солган,
Қўйнимда буралиб ётиб,
Берроқ ёт, деб бағрига олган,
Ишгинасин яхши қилган,

Ҳамма гапни ўзи билган,
 Тахмалачи ёрим қолди.
 Қилиғи бежойин яхши,
 Уни кўрган бўлар бахши;
 Гўштдор хотиним қолди.
 Кўкрагин қимирлатган,
 Баданларини тебратган,
 Мени қўйнига олиб ётган,
 Иссиққина қип болқитган,
 Тойчалари силк-силк этган,
 Силдираган ёрим қолди.
 Чўртта сипоҳи бўлмайман;
 Навкарлигингни қилмайман.

Ажал менга яқин қолди,
 Дарға бўлиб чиқиб эдим,
 Бир пуд буғдой қўш халтага,
 Унгина қип тиқиб эдим,
 Ҳафтада кулчатой қилган,
 Бозор оқшом дуруст бўлган,
 Хунхор элда хуним қолди.
 Ҳали битта топганим йўқ,
 Саккиз чорак уним қолди.
 Қишим ўтди, ёзим қолди,
 Навкарлигим тамом бўлди,
 Ҳовузда ғалт уриб юрган,
 Ун бир ола ғозим қолди.
 Ота деб жумийиб турган,
 Сулуvgина қизим қолди.
 Сипоҳигарлик қилмайман,
 Тангир қул урсин ўзимни,
 Мен чўртта навкар бўлмайман,

Чоғир кўзли зағчам қолди,
 Беш тўнлик олачам қолди,
 Сават тўла найчам қолди.
 Минганда отдан қолмаган,
 Кўк толғир мочам қолди.
 Қоровуллиқ уйда қолган,
 Баччалариман жанжал қилган,
 Қашқагина гуржим қолди.
 Мастава қиламан девдим,
 Ишнимча гуручим қолди.

Саҳар уйқумдан уйғотган,
 Оллонинг зикрини айтган,
 Саманинг тезагин титган,
 Куланкир хўрозим қолди.
 Арпафурушлик қилганда,
 Ўзим бозорда турганда,
 Бир чаккаси ёғочданди,
 Бир темир тарозим қолди.
 Кетаман энди Чамбилга,
 Энди ўлим яқин қолди.
 Уйимда ўдонам қолди,
 Хотинга кўз тегмасин деб,
 Токчада туюғлик турган,
 Озроқ седанам қолди.
 Жума куни гаров ютган,
 Қочмаган беданам қолди.
 Нақд-насяда битарим қолди,
 Уч тўнли астарим қолди.
 Дағдағали қозиқда турган,
 Қорабош даҳсарим қолди.
 Ўчта ғазалойим қолди,
 Бешта тош тўрғайим қолди.
 Иккита пуспичиғим қолди,
 Ипак тўрим қолди,
 Чўртта навкар бўлмайман,
 Сипоҳигарлик қилмайман.

Вой-вой деди, оҳво деб, отдан туша кетди.

Ана энди шу гап билан қирқ йигитнинг ярми бўшаб кетди. Дарров шу Саҳмон полвон Тўлак «ботир» нинг ёнбошига ўтди. Ғилофдан ханжарни тортди. Ана Тўлакнинг жони чиқиб кетди. Саҳмон қандай полвон, Тўлакка бир сўз айтди:

Қора ханжарни ушлайман,
 Тўлак вақтингни хушлайман.
 Ўлиб қолгир сен баччағар,
 Каалангни юлиб ташлайман.

Сочиб ташлай ўтинингни,
 Ҳасанхонга айт дардингни!
 Шунча одамдан уялмайин,
 Сен айтасан хотинингни.

Паловга босай ғозингни,
 Душманлардан ўзинг қўрқиб,
 Бир яшар бузоқдай ҳурқиб,
 Сен солдираб, ҳам болдираб,
 Айтавердинг тарозингни.

Подшолик қиламан ўзим,
 Нури чачар хўрозингни.
 Сочиб ташлай седонангни,
 Кафан қилай ўданангни!
 Тулки бурун ўлгир Тўлак,
 Бу беклардан уялмайин,
 Сен айтасан беданангни.
 Пусмачи, ғазалой дейсан,
 Бузиб ташлайин уянгни!
 Даҳсар билан каптар дейсан,
 Чиқориб қўяй чиянгни!

Ғажирлар қўнар гўштингга,
 Ол, калтак тегди бошингга.
 Урушда теккан ўқмиди,
 Пилта ловидлаган чўғмиди?
 Сен бўшатдинг бу бекларни,
 Тулки бурун уйинг куйгур,
 Бизарда сенча ҳам нарса,
 Бизарда анжом йўқмиди?
 Саман отни елар бўлдинг,
 Бадбахтда узалиб қолдинг.

Энди Саҳмон қилични яшиндай ярқиратиб, осмондан олиб келди. Тўлак:

— Хонасаллот Саҳмон чопмачи чопма, мен жўрттага айтиб эдим. Бу бекларни синамоқчи бўлиб эдим. Ҳийла қилиб эдим, ҳийла қилиб эдим. Ўлдирма, ўлдирма болангнинг кавшини кийгур,— деди. Ҳамма беклар кулди. Ана Ҳасанхон қирқ йигитларига қараб, «от қўй» деб бир сўз айтаверди:

Отларни чарчатди Бадбахтнинг чўли
 Тушмасин бизарга ўлимнинг ҳили.
 Беклар келдинг чўқли ёвнинг устига,
 Мана тумраб ётган Хунхорнинг эли.

Ўшитинг, арслонлар ўзимдан сўзни,
 Қаратаман мана шаҳарга кўзни,
 Ё ўлинглар, ё олинглар жаллодлар,
 Хунхор элдан олиб чиқинг Авазни!

Отларни чарчатар тоғларнинг бели,
 Гармселда сўлар гулвознинг гули,
 Олиб чиқинг қон тўкишиб Авазни,
 Мана тумраб ётган Хунхорнинг эли!
 Ё ўлинглар, ё олинглар қирқ йигит,
 Уламан деб ваҳм тўртманг шер йигит!
 Оппоқ бўлган Хунхоршоҳнинг элати,
 Рустамдай от қўйинг Чамбил бекзоди!
 Шердай чопинг отамнинг валламати,
 Олиб чиқинг бундан болим Авазни!
 Хунхорга югуринг отам жаллоди,
 От қўйиб, опчиқинг Авазхонни!

Қирқ йигитлар бўшади. Униси як дил бўлса ўттизи
 кетамиз дегандай бўлиб қолди. Ана энди Ҳасанхон қирқ
 йигитнинг бўшаганини билиб бир сўз айтаверди:

Ботир билан юриш қилсанг,
 Душманларга хуриш қилсанг,
 Лашкар тортиб уруш қилсанг,
 Унин кўзлаб бирин санчар,
 Номард билан ёвга борсанг,
 Урушмасдан бурун қочар.

Балли ботир билан юрсанг,
 Кафаннинг тўнин бичар;
 Оғзини душманга очар.
 Юрсанг мард билан қидиргин,
 Душман киндигидан санчар.

Бир тентакка бир сўз айтсанг,
 Жумийиб олдиға етсанг,
 Кулиб туриб бир гап айтсанг,
 Кўрдингми деб муштин кўзлар.
 Хумса билан юрар бўлсанг,
 Вой ўлдим деб ёшин кўзлар,
 Бир сахийга меҳмон бўлсанг,
 Берадиган ошин кўзлар,

Бир мард билан ёвга кирсанг,
 Душманларнинг бошин кўзлар;
 Тарафларга савдо солар,
 Душманларга ғавго қилар,
 Обрўйингни ҳамиша олар,
 Юзин чоқлаб, бирин санчар.
 Ўламан деб ваҳим таратмас
 Ҳангамада баҳринг очар,

Номард билан сафар қилсанг,
 Кундан бурун туриб қочар.
 Хумса билан жўра бўлсанг,
 Аҳволингни қилар ночор.
 Чўқли душманга борганда,
 Тўпнинг товуши чиққанда,
 Кундан бурун туриб қочар.

От қўйинглар, Авазхоним олинглар,
 Гўрўғлини беклар шодмон қилинглари!
 Чапараста от қўйинглар қирқ йигит,
 Хунхордан Авазни тортиб олинглар!
 Олиб бориб хизматларга солинглар;
 Гўрўғлининг айтганини қилинглари!

Қирқ йигит айтди «қирқ киши бир ёқ, қинғир киши бир ёқ экан. Буни чагадай қилиб, айтганини қилаверсак, ҳар номаъқул (ишни) қилади. Юринг, кетамиз Чамбилга», деди. Ҳасанхон энди кўнгли бўлиниб, қирқ йигитга қараб бир сўз айтаверди:

Туркман элда ўзини мен деганлар,
 Сарала сарпони сайлаб кийганлар,
 Ҳар уругдан наъра шерни йиғганлар,
 Урушмайин қизилига текканлар,
 Совут кийган шербаччалар йўл бўлсин?

Гўрўғлининг паловига тўйганлар,
 Ботирман деб сирни элга ёйганлар,
 Душман кўриб, урушмайин қўйганлар,
 Сатта хотин арслон беклар йўл бўлсин?

Гўрўғлин олдидан шер бўп келганлар,
 Яхши найза, яхши совут олдинлар,

Қўррайишиб Чамбилбелдан келдинглар,
Лачак кийган хотин беклар йўл бўлсин?

Сайлаб единг Гўрўғлининг тузини,
Эшитинглар, Ҳасанхоннинг сўзини:
Ёвни кўрмай баринг бориб Чамбилга,
Қайтиб кўрасиз отамнинг юзини?
Менман деган баҳодирлар йўл бўлсин?

Одам оби ётган ери кўл бўлсин,
Сулув қизга қўшагина хол бўлсин!
Хунхор элни кўриб, қўрқиб қайтдинглар,
Жони ширин хотин беклар йўл бўлсин?

Энди Саҳмон Ҳасанхонни деб келган одам. Кўп гапни билади. Лекин билса ҳам маслаҳатни эл билан қилади. Қирқ йигитнинг раёйига бериб, Саҳмон ҳам ияришиб қайтаверди. Ана қирқ йигитнинг Саҳмондан кўнгли тўлди. Лекин Саҳмон баттоллик қилди. Ҳасанхон ер билан яксон бўлди. Бир ўзи Ҳасанхон Хунхор подшонинг устига от қўймоқчи бўлди. «Номард деди, ҳеч бўлмаса Саҳмон полвон турганда, ўққа учиб ўлганимни кўрганида, отамга дарак берарди. Келибгина ўлигимга эгалик қиларди. Энди Чамбилга бораман. Бошқаватдан лашкар олиб келаман», деди. Ана қирқ йигит «шуни ҳам катта қилиб айтганини қиламизми», деб, ҳа деб Чамбилнинг элига кетдиворди. Ҳасанхон бир ўзи ёлғиз кетди. Қирқ беш кунда Асқартоққа етди. Мисқол пари, Гулнор пари, Юнус пари дурбин тутиб турарди, душман келмасин деб. Тўзон Асқар тоғдан бурқиллаб чиқаверди. Юнус пари дод, ёв келиб қолди деб, бир сўз айтаверди Гўрўғлибекка:

Хон Ҳасанинг ёшлик қилди,
Қиёмат бизларга бўлди.
Хунхор элдан душман келди;
Тўзон нобоп чиқиб қолди.

Қирқ йигитлар савдо кўрган,
Хунхор шохман уруш қилган.
Ҳасанжонинг ёшлик қилиб,
Қирқ йигитин бойлаб олган.
Аччиғланиб Мунсик подшо,
Қаҳрланиб бунда келган.

Лашкар келганга ўхшади,
Даста-даста чанг кўринди;
Қиёмат бўлганга ўхшади.

Тизилишиб тоғдан ўтди,
Ғалвир бўлар Чамбил юрти.
Туман босиб тоғ бошини,
Оғир лашкар элга етди.

Хунхоршоҳ келган ўхшади,
Суяккиналар шовшади.
Тизилишиб келаётир,
Кўп лашкар келганга ўхшади.

Тоғни босган туман бўлди,
Тириклик гумон бўлди.
Лашкар тортдинг валломатим,
Энди бу иш ёмон бўлди.

Хунхоршоҳ талатўп қилди,
Тоғи-тошни лашкар олди.
Камарлар тупроққа тўлиб,
Тошлоқ ер гурпак бўп қолди.
Қўшиннинг кўплигидан,
Босган тош тупроқ бўп қолди.

Ана энди ой Юнус, ой Мисқол хўп сўзни айтди, Гўр-
ўғли полвон эшитди.

Хабар қилиб бекларига,
Ҳам сардори элбегига,
Талатўп бўп Чамбил юрти,
Тойли, таёқли кўп лашкар,
Гўрўғли қовоғин уйиб,
Маждин кўк тизгинин тутиб,
Миниб олиб Маждинкўкни,
Эчки жун телпагин кийиб,
Ҳамма уруғдан Гўрўғли,
Келаётир лашкар йиғиб.

Гўрўғлибек шердай бўлиб,
Маждинкўк бошини қўйиб,
Жун телпагин япилаатиб,

Елкалари қирдай бўлиб,
 Ҳамма ерни лашкар тутди;
 Элни лашкар босиб кетди.
 Ғайратига чидаёлмай,
 Гўрўғлининг якка ўзи,
 Тўзонга яқинлаб етди.
 Кўпик тўкилиб оғзидан,
 Мард Гўрўғли барқирайди.
 Дам бериб энди тулпорга,
 Маждинкўк отни қошонтти.

Айил пўштанини ечиб, Гўрўғлибек Маждинкўкни со-
 витьпти. Ҳалиги қўшинга қараса, Гўрўғлибекнинг оти ба-
 тилган, ўзининг оқ туғи нимкаласоз қимилаб келяпти.
 Гўрўғлибек уялди. Ана энди қирқ йигит қараса, ҳамма ер-
 ни булкилатиб лашкар келяпти. Гўрўғлибекка салом
 беролмай, бирови шу воғишқа кириб кетди, бирови қир-
 дан ошиб кетди. Лекин Гўрўғлига тўғри бўлолмади, қирқ
 йигитлар. Гўрўғлибек шундай қараса, Ҳасанхон якка ўзи
 қоп-қора чўйқаб келяпти. Гўрўғли билди: қирқ йигит айт-
 ганини қилмабди. Ана энди Гўрўғли чопиб, чопқиллаб бо-
 риб, Ҳасанхонни қучоқлаб олди. Ана энди Ҳасанхон бўз-
 лаб йиғлайверди. Ана Гўрўғлибек Ҳасанхоннинг остида
 Ғиротини олиб, балиқнинг ёруғлиғи сув, отанинг ёруғлиғи
 фарзанд дейди, Ҳасанхоннинг [руҳини] кўтариб бир сўз
 айтди. Гўрўғли подшо:

Охир бўлар кўнгилларнинг ҳаваси,
 Топилмабди ўлим дарднинг давоси.
 Хафа бўлиб кўнглинг бузма Ҳасанжон,
 [Мен] келгунча бўл Чамбилнинг эгаси!
 Ёмғир ёғса ўсар даштнинг гиёси,
 Шивиртон ернинг қалин бўлар мийяси;
 Бузилмасин ҳар маҳлуқнинг уяси.
 Бу дунёда сенсан менинг раҳбарим,
 Келгунча бўл тилла тахтим эгаси!

Чироққинам, оёғингга бош урдим,
 Сени кўриб, хаёлимни шоширдим.
 Мен келгунча миниб тургин тахтима,
 Аркони давлатни сенга топширдим!

Фарзандликка чироққинам ярагин,
 Кокилларинг силдиратиб тарагин!

Мен келгунча подшо бўлиб Чамбилда,
 Фуқаронинг арзин дуруст сўрагин!
 Келгангинанг айланайин бахтима;
 Урушмоққа ҳали ҳозир вақтима?
 Адолатли подшо бўлиб Ҳасанжон,
 Мен келгунча миниб тургин тахтима!

Келгунимча бўл Чамбилнинг эгаси!
 Мен келгунча катталикка ярагин,
 Яхши пўта, яхши салла ўрагин!
 Подшолик қил Чамбил элга фарзандим,
 Фуқаронинг арзин дуруст сўрагин!

Ана энди шуйтиб, Гўрўғлибек Ҳасанхонга Чамбилни
 топшириб, Ғиротни миниб бориб «Авазхоннинг қўлидан
 ушламасам, от сағрисига ташламасам, Гўрўғли отим бе-
 кор» деб жўнайверди Хунхорнинг шаҳрига. Ана энди,
 гапни Гўрўғлидан эшитмак даркор:

Раҳм айламайин ҳолига,
 Шуйитинглар тоғнинг белига,
 Ғиркўк отга қамчи уриб,
 Гўрўғли мард шердай бўлиб,
 Жўнар Хунхорнинг белига.

Чидамас қамчи заҳрига,
 Авазхонни опкелсам, деб,
 Қуло чўлни тўзонлатиб,
 Мард Гўрўғли жўнайверди,
 Мунсик подшонинг элига.
 Юлдуздайин учиб Ғирот,
 Жўнар Асқарнинг белига.

Гўрўғли ўтдай туташди;
 Ғирот жонивор оғзин очди,
 Аччиғланганини билиб,
 Гўрўғлини олиб қочди.

Кун пора-пора бўлганида,
 Асқарнинг тоғидан ошди.
 Кечасиман чўлга тушди.
 Намозни қазо қип кетди.
 Гўрўғлибек йўлбарсдай бўп,

Тинмай отни қистаб кетди.
От чопилиб баланд-пастда,
Аваз¹ қўрмоққа ҳавасда,
Рустамдай бўп Гўрўғлибек,
Гоҳи қирда, гоҳи пастда,

Гўладан отнинг тўқаси,
Шунқорнинг кумуш чегаси.
От қўяди шоҳ Гўрўғли,
Жўнаб Чамбилнинг эгаси.

Уликларни чотсам, дейди,
Хунхор элга етсам, дейди,
Авазхонни тинжиратиб,
Чамбил олиб қочсам дейди.
Бадбахт тоғдан ўтсам дейди.
Душманни қийратсам, дейди,
Ўликни сулатсам, дейди.
Бол Авазни ойдай қилиб,
Чамбилга олиб қайтсам, дейди.

Гўрўғли маст бўлиб кетди,
Гиркўк отини ўйнатди.
Анча кун ўтиб кетганда,
Бадбахтнинг тоғига етди.

Ана энди, Гўрўғлибек шундай кўзини очиб қараса, бир лашкар келяпти чўлни босиб. Шу лашкарнинг калласи тоғдай бўлиб, кўзлари ҳовуздай, ҳар калласида олтиш оғзи бор, қирқ олти кўзи бор, ўзи эчки туёқ, чўпчак пойча... бундай лашкарни Гўрўғли ер юзида кўргани йўқ. Ҳалиги лашкарнинг каттакони шунда бир сўз айтяпти:

Бедов отлар уруш куни чопилди,
Совиган сўнг ҳоли зулча ёпилди.
От қўйинглар, банди қинглар кўппакни,
Гўрўғлибек Бадбахт тоғдан топилди!

Табаррук деб пиширинглар гўштини,
Йиғлатинглар жамъи қариндошини!
Бадбахт тоғдан Гўрўғлибек топилди,
Кесиб олинг заниғарнинг бошини!

¹ Авазни.

Энди кўрсатманглар Чамбил шаҳрини,
 Питириб енг остидаги Ғирини!
 Ўлдириглар Чамбилбелнинг зўрини!
 Ғўрўғлибек қулай бўлиб топилди,
 Бориб бузинг Чамбилнинг шаҳрини.

Дарров ушланг туркманларнинг зўрини,
 Тўрамлатинг Юнусдайин ёрини,
 Ғорат қилинг бориб Чамбил шаҳрини!
 Ғўрўғлибек Бадбахт тоғдан топилди.
 То қочмасин айланишиб келинлар,
 Банди қилиб пича эрмак қилинлар.
 Ғўрўғлибек қулайгина топилди,
 Ҳирпиллатаб, ушлабгина олинлар.

Ушлаб олинг шул газзобнинг ўзини,
 Кўп йиғласа қабул қилманг сўзини!
 Теварагин ёппа қуршаб олинлар;
 Ўйиб олинг шу ўғрининг кўзини!

Ҳар тарафга лашкарни жилдиринг!
 Ушлаб олиб шу ўғрича қаллобни,
 Миясини чақиб, дарров ўлдириг!
 Суягини ўтни ёқиб куйдиринг!
 Мисқолжоннинг қора сочин ёйдиринг!
 Тепасига болта-теша қўйдиринг!
 От қўйинлар, ушлаб олиб халойиқ,
 Ғўрўғли ўлди деб юртга ёйдиринг!

Ҳар тарафдан лашкар кеп қамсаб олди,
 Ғилофдан шопини Ғўрўғли олиб,
 Шул лашкар полвонга яқинлаб қолди.

Ғўрўғлибек бир сўз айтяпти:

Саҳмонжоним, келгин энди!
 Холдоржоним, ўзинг келиб,
 Пича саваш қилгин энди!
 Шодмон мерган, Ҳасан жоним,
 Душманларни қиргин энди!
 Ҳеч қайтмайин найза сермаб,
 Битта қолмай қиргин энди!

Ғулғула тушсин фалакка,
 Овоза етсин малакка,

Аҳмад сардор, Холдор маҳрам,
От қўйишиб бошин кесинг,
Отлар суринсин ўликка!

Кўрсатманглар элларини,
Сўлдириглар гулларини!
Қириб, йўйиб ўлжа қинглар,
Арабларнинг молларини!
Тортиб олиб харжи қилинг,
Киссасида пулларини!
Уриб синдириг тишини,
Қилинг ғанимнинг ишини,
Қопга тиқинглар бошини!
Еппа от¹ қўйинг қирқ йигитлар,
Қилинг тарафнинг ишини!

Ана энди ҳалиги лашкарлардан [бири] айтди:
— Номатқул қилибсан. Қай палла қирқ йигитинг бор олдингда? Бир ўзинг ўлгидай бўлиб келяпсан, тағи дўқ қилиб қўясан. Ушла энағарни!— деди. Шу, Гўрўғлибек от чопгандан чопди. Душманлар ўртага олди. Намозгаргача от чопди. Гирот оппоқ кўпикка ботди. Гўрўғлининг қўлидан қилчлар тушиб кетди. Ҳаракат қолмади. Гиротнинг ҳар юнгидан тер кетди. Ана энди шунда Гўрўғлибек зор-зор йиғлайверди бечора:

Сабил бўлди менинг жоним,
Сочин ёйди Мисқол ойим;
Юрагимни босди войим,
Раҳм айла қодир худойим!

Йиғлайман хаққа зор-зор,
Балога бўлдим гирифтор!
Қайтайин қариндошим йўқ,
Дардим айтар сирдошим йўқ.
Бу майдонда ўлиб кетсам,
Қайтайин эмчақдошим йўқ.

Не бўлар урушда ҳолим,
Сўнар бўлди боғда гулим,
Чолдевор бўп Чамбил элим,

¹ Қўлэзмада «ёппот».

Бул урушда ўлиб кетсам,
 Отамларга йўқдир улим.
 Ёлғизман қоронғу ҳолим;
 Ўлиб кетсам Бадбахт тоғда,
 Бир мўросхўр йўқдир улим.
 Уруш деб кийдим совутни,
 Отам деб ҳазрат Довудни.
 Қиличим тошларга ботди;
 Душманлар яқинлаб етди.
 Ажал етиб ўлиб кетсам,
 Қайтайин толейим қайтди.
 Ўлмай кўрсам Чамбил юртни.

Отингдан айланай қодир,
 Ўлсам Юнус тепар садир.
 Бу гаплар бўлганди бўтан,
 Ўлсам бузилади ватан,
 Ғиркўк отни чопсам тузга,
 Қалқонимни тутсам юзга,
 Зафар бергин эгам бизга,
 Қишдан ўлмай чиқсам ёзга,
 Душман бежой тушди изга.
 Қилмагин мени мубтало,
 Сен подшосан, ўзим гадо!
 Раҳимсан, қудратинг кучли,
 Мендайин гуноҳкор қулни,
 Қилмагин ўзинг шарманда;
 Қўймагин мени армонда!
 Душманга қилма дармонда!
 Душманлар ўлдирар бизни,
 Қўлла эгам, ёмон кунда!

Гўрўғли, шуйтиб кўзини очиб қараса ҳалиги лашкар
 йўқ. Қараса, қаймали чодир турибди. Туғлар қўтослар,
 Ҳазрати Хизр, қирқ чилтон, жами бузруклар чодирнинг
 ичида ўтирибди. Гўрўғлибек отдан тушиб, салом бериб,
 бориб кўришиб, пойгага ўтиб ўтирди.

Хизр Илос айтди:

— Фарзандим, Хунхор подшодан урушиб Авазни олиб
 қайтолмайсан. Булдуриқ қассоб туркманнинг зоти. Очар-
 чилик бўлиб Ёвмит элдан Гулойим деган сандираб кетиб
 эди. Унинг Қўнғирвой деган укаси уйда қолиб эди. Гул-

ойим сандираб Хунхорга келиб эди. Булдуриқ қассоб Гулоимни олиб эди. Гулоим Евмит элидан. Булдуриқ қассобдан фарзанд бўлди. Отини Бол Аваз қўйди. Аваз шундай мартабали бачча. На ҳаддинг бор, сен бундай мартабали баччани олиб кетасан? Подшоларнинг ҳам пича ҳийла сипогарчилик панди, фириби бўлади. Ана сен Бадбахт тоғдан ошасан. Бир Камик чол деган чўпоннинг олди-га тушасан. Булдуриқ қассобнинг ўн етти минг қўйи бор. Камик чол Авазхонга ишқибоз. Бағри куйган ишқибоз, жуни тўкилган ишқибоз. Булдуриқ қассоб шу Камик чолга ҳар қурбон сайилда икки танга сайил харижи беради. Ўша куни Авазхонга қўйни томоша қилдиради. Шу ишқибозлигидан Камик чол шу икки тангани ҳам [Авазнинг] киссасига солиб қўяди. Шундай ишқибоз. Аста борасан, шу Камик чолни бойлаб, икки минг чорри панжи қўйдан олиб, Хунхор элда бозорга борасан. Қўйларни тўплаб турасан. Булдуриқ қассоб кеп қўйингга харидор бўлади. Отим Қўнғирвой, опамнинг оти Гулоим деб айтгин! Сенга Булдуриқ қассоб эгалик қилади. Ана Авазни осон олиб қайтасан,— деди. Шуйтиб, Гўрўғли кўзини очса, чодир ҳам йўқ, пирлар ҳам йўқ. Энди қизиқ бўлиб қолди. Гўрўғлибек: «Хай аттанг, муддаомни тилай олмай қолдим», деб тоғдан ошиб боряпти. Ҳали бир чол кўп қўйни боқиб юрибди тоғда, ҳаммасининг бошини бир ёққа қаратиб. Ана Гўрўғлибек бориб, узангига оёқни тираб, Камик чолга қараб, бир сўз айтаверди. Бир сўзни Камик чол айтяпти, бир сўзни Гўрўғлибек. [Энди Гўрўғлининг сўзи]:

Ўзинг бўпсан мана тоғда бир ҳол,
Сўзгинама, қўйчибобо, қулоқ сол!
Бу қўйларнинг эгасини сўрайман,
Сўзима қулоқ сол, чўпон тентак чол!

Ана энди Камикнинг сўзи:

Эй, укағар, остингда тулпормиди?
Чоқ бўп келдинг пешонангда шўрмиди?
Таъзийқчилик хатинг борми қизигар,
Эгасига бирор ишинг бормиди?

Энди Гўрўғлининг сўзи:

Панд берар майдонда отнинг майиби,
Кам бахтларнинг ёмон бўлар заифи.

Мен сўрайман бу қўйларнинг эгасин,
Тентак чол гапимнинг борми аййиб?

Э н д и К а м и к н и н г с ў з и:

Диконглатиб келдинг тойча отингни,
Синдирайми ўзим бу қанотингни?
Эгасига ишинг бўлса баччағар,
Менга кўрсат сен тақиқчи хатингни!

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Юрган ерим Бадбахт тоғда жўнағар,
Бу одам нечовнинг қонини тўкар.
Бу қўйларнинг эгасини сўрасам;
Чакки-чукки мондирайсан, баччағар.

Э н д и К а м и к н и н г с ў з и:

Бадбахт тоғнинг юрган ўзим нозиман,
Сўйламоққа чўпонларнинг сўзиман.
Эгасига ишинг бўлса, йўловчи,
Бу қўйларнинг туб эгаси ўзимман.

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Одамни сувсатар Бадбахтнинг чўли
Бежой узоқ экан дўланган бели.
Сен тентакка шу қўй тушиб қолдимиз?
Биламан, бу қўйлар Авазнинг моли.

Э н д и К а м и к н и н г с ў з и:

Нобоп айтдинг куйиб ўлгир сўзингни,
Камик [чўпон] дейди менинг ўзимни.
Авазхонни нобоп айтдинг йўловчи,
Аваз десанг, ўйиб ташлай кўзингни!

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Баракалла тентак [чўпон] сўзингга,
Энди билсанг душман тушди изингга.

Авазхонни яхши кўрсанг чўпонжон,
Олиб келиб кўрсатайми кўзингга?

Э н д и К а м и к н и н г с ў з и:

Вой, қизигар, оқизайин ёшингни,
Тулкига тишлатай сенинг гўштингни!
Уялмайин Авазхонни айтасан,
Суғуриб ташлай ўттиз икки тишингни!

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Отдан тушиб юзта тошни уяйин,
Сондирама добилимни туяйин.
Авазхонни яхши кўрсанг бетавфиқ,
Олиб келиб ёнбошингга қўяйин.

Э н д и К а м и к н и н г с ў з и:

Ўлгунигча сен бўлмадинг ҳеч тўғри,
Сўзингдан мен билдим ўзинг Гўрўғли,
Ушатайин ўзим икки жағингни,
Тоғдан ошиб кетавергин, Гўрўғли!

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Қани, баччағар, отимни жилайин,
Ғилофдан пўлат ханжарни олайин.
Авазхонга ўзинг бўлсанг ишқибоз,
Авазхонни бориб олиб келайин.

Э н д и К а м и к н и н г с ў з и:

Ундай десанг чўпон қаддини букар,
Зўрлигим қарагин, менинг анча бор;
Ғайратгинам янги пишган нонча бор,
Йўлгинангга кетавергин, Гўрўғли,
Аваз десанг ол, ўлдинг баччағар!

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Жана майдон қуён, товуқ тердирай,
Авазхоннинг зар кокилин ўрдирай!

Хонанг куйгур, яхши кўрсанг Авазни,
Авазхонни тоғда била юрдирай!

Э н д и К а м и к н и н г с ў з и:

Авазни айтасан ўзинг тилингга,
Раҳм этмайсан Гўрўғли ҳолингга.
Ўғри, газзоб, сен феълингдан тинмаган,
Авазхонни кўп гапирдинг Бадбахтда,
Энағар Гўрўғли кетгин йўлингга!

Бу Гўрўғли энасини яхши кўрарди бечора. Болам деб суймаган. Ҳилолойнинг меҳрига тўймаган Гўрўғли бечоранинг жони чиқиб кетди. Камик чол айтди:

Ҳарами, ўғри, қаллоб... Одамингга йўлиқмай юргансан. Авазхон деган оғзингни айриб қўяман,— деди. [чол] чулон таёқ билан Гўрўғлининг чаккасини олиб ёмон урди. Гўрўғли ҳез қилиб отдан тушди.

Камик чолнинг оёқ-қўлини бойлаб, тўқсон олти таёқлаб, шуйтиб, вақтгинасини хушлаб, Камик чолни эллик-олтмиш муштлаб, оёқ-қўлини лўп-лўнда қилиб бойлаб ташлаб, шунда ҳам Камик чол:

— Авазхонни айтма! Гапирсанг тишингни суғураман,— деди.

— Қўлинг боғлиқ, гўрдан суғурасанми?— деди Гўрўғли. Камик чолнинг тумшуғига ўн етти марта чертди. Ёмон жони чиқиб кетди [Камик чолнинг]. Ана энди Гўрўғлибек Камик чолнинг тепаси тойпоқ дўпписини кийиб, кебанагини кийиб, чоригини кийиб, чилвирини белидан бойлаб, ўзининг совут-анжомининг ҳаммасини кўмиб қўйди ерга. Ғиротни етимликда боққан... тилга тушунган шу Ғиротга қараб, Гўрўғлибек бир сўз айтаверди:

Чамбилда қолди бекларим,
Сарғаймасин сиёқларим,
Уюлмасин қовоқларим,
Қўй билан шу чолни боққин,
Ҳолгинангдан, жониворим!

Сенсан учарга қанотим,
Уруш куни сен қувватим,
Узаб кетса қўйни қайтар,
Тўплабгина боқиб юргин.

Камикнинг олдида тургин,
Елгинангдан, Ғиркўк отим!

Мен кетган сўнг бўқирмасин,
Астагина туқирмасин!
Киндигидан тишлаб, боққин,
Шовқин солиб чақирмасин!

Жонивор вақтимни хушлагин,
Қўйни қайтариб ташлагин!
Қимирласа Камик бобом,
Киндикдан аста тишлагин!

Мен келгунча эҳтиёт бўл,
Қўйга бўрилар тегмасин!
Бўри келса қувиб кетгин,
Сен тишлаб фалакка отгин,
Қанотгинам, Ғиркўк отим!

Кечаси қўйни қайтариб,
Тағи бўшалиб кетмасин,
Камикни беркитиб ётгин!
Қимирласа топирлагин,
Тағи шовқинни солмасин!
Олдида қўрқитиб ётгин!

Мен бораман Хунхор элга,
Қулоқ сол жонивор тилга!
Назаркарда Ғиркўк отим,
Эҳтиёт бўл, ётган чолга!

Киндигидан тишлаб, боққин,
Биров ёношса бу ерга,
Сен тишлаб қонини тўққин!
Айтгин сўзга қулоқ солиб,
Гўрўғли полвонга чаққин!
Қимирлаб бўкирай деса,
Камикни турткилаб ўтгин!

Қўй ҳайдадим Хунхор элга,
Қараб қўйгин бадбахт чолга,
Келинлар, деб бўқирмасин,
Ўзим қирдан ошгандай қай,

Хунхоршоҳ деб бўқирмасин!
Сен таталаб тишлаб тургин,
Шуйтиб, вақтин хушлаб тургин!

Қилма аламинм зиёда,
Сени ташлаб жониворим,
Хунхорга кетдим пиёда.
Келганимни душман билиб,
Соғи сўлни лашкар олиб,
Қилма аламинм зиёда!

Бу чол билан шунча қўйни,
Келгунимча боқиб ётгин,
Гўрўғлига ёқиб ётгин!
Қулоқ сол эганг тилига,
Таёқлар олди қўлига,
Қўйни ҳайдаб чўпон бўлиб,
Кетдим Хунхорнинг элига.
Раҳм айлама, жониворим,
Бу бадбахт чолнинг ҳолига!
То кўргунча омон бўлгин!

Энди Гўрўғлибек оралаб, икки минг дўнан, гўнан қўй-
ни саралаб, айириб олиб, Хунхор элига ҳайдаб кетаверди.
Гўрўғли қирдан ошди.

Гўрўғли кетгандан кейин Камик чол бир бўқирди. Ги-
рот киндигидан бир тишлади. Камин чол айтди [ўзича].
«Гўрўғлининг муштидан, отининг тиши ёмон экан», деди
дамини ичига солиб, Камик чол етти кат ернинг остига
киргандайин, ҳўкизнинг устига тушгандайин бўлиб ётавер-
ди. Қўрққанидан булк этмади. Қўй узаб кетса қўйни қай-
тариб келиб, ётқизиб қўяди, Гўрўғлининг айтганини қилиб
Гирот ётаверди, Бадбахт тоғнинг устида.

Гўрўғли кетаверди. Ярим кечада Хунхор дарвозасига
етди. Семиз қўйлар чорилаб қолди, оқсаб қолди, дарвоза-
нинг олдида. Дарвозага қулф солиб маҳкам қилиб қўйган
экан. Дарвозабонларга қараб Гўрўғлибек бир сўз айтавер-
ди:

Худойим бўлгай-да, бошимга пано(ҳ),
Ҳамманинг эгаси яратган доно.
Олис йўлдан келган ўзим савдогар,
Дарвозангни очгин, дарвозабон-а!

Сулув қизлар бураб қўяр зулфини,
Эшит дейман, савдогарнинг гапини!
Дарвозангни очгин, бобо қўрбоши,
Оч дарвозангнинг дарров қулфини!

Узоқ қолган менинг ўсган жойим бор,
Юрагимда пичагина ўйим бор.
Кўп узоқдан келган ўзим савдогар
Олдимда беҳисоб семиз қўйим бор.
Дарвозани очгин, шабгард миршаблар!

Амалдоринг то ташвишда қолмасин,
Бул далада бир фалокат чолмасин!
Хаввош бор, бебош бор бул шаҳарингда,
Қўйларимдан ўғри урлаб¹ олмасин!
Амалдоринг ташвиш кўриб қолмасин!
Дарвозангни очгин, бобо Миршаббек!

Така-туркман деган менинг юртим бор,
Аслим сўрсанг ўзбек деган зотим бор.
Ёнимда қўш муҳр билан хатим бор,
Олис қолиб кетган менинг юртим бор.
Дарвозангни очгин, шабгард миршаблар.

Қизил оёқ келиб савдо солмасин,
Ўғрилар келиб қўйимдан олмасин,
Очмасанглар катта ташвиш бўлмасин!
Ўғри келиб олиб кетса бир қўйни,
Қўйни қувдим Бадбахт тоғнинг даштига,
Савдо солай амалдорнинг бошига.
Бир қўйимни ўғри қаллоб опкетса,
Еталашиб Хунхор шаҳрига бориб,
Юзта қилиб олай подшо қошида!

Бошга савдо солди, дерман,
Қилгуликни қилди, дерман,
Бориб подшонгнинг олдида,
Амалдоринг олди, дерман.

Дарвозангни очгин, шабгард миршаблар!
Менинг ўзим олис йўлдан келаман,

¹ Ўғирлаб.

Ҳамма гапни ўйласанглар биламан.
 Дарвозангни очгин, шабгард миршаблар,
 Эсим кўпдир бозорчилик қиламан!
 Бир қўйимни газзоб олса далада,
 Эртан билан юзта қилиб оламан.
 Подшонинг олдида жанжал қиламан.
 Ишонишим бордир менинг ўзима,
 Шунинг учун подшо юртдан келаман.
 Дарвозангни очгин, шабгард қоровул!

Ана шуйтиб миршаблар, қоровуллар маслаҳат қилди. Айтди: «Бу савдогар экан, деди. Худодан қўрқмаса, (бирор қўйи йўқолса) эртан подшонинг олдида юзта қилиб олади. Очмоқ даркор дарвозани» деди. Дарвозани очди. Гўрўғлибек кирди. Қоровулларидан бири:

— Бой бобо, одамингиз борми, ё йўқми?— деди. Гўрўғлибек айтди:

— Отим йўқ, пиёдаман,— деди.

— Эй бобо, қайси элдан бўласиз?— деди. Айтди:

— Эшагимни бўри еб қўйди,— деди. Миршаб айтди:

— Қорнингиз очми, тўқми?— деди. Гўрўғли айтди:

— Эртан қўй сотгандан кай, бир от олиб минамиз,— деди. Қоровуллар қаҳ-қаҳ уриб кулди. Айтди: «Бу қипқизил тентак. Бунинг қўйидан сайлаб-сайлаб оламиз. Эртан билангача пойлаб кўрайик. Эртан бозорга бориб бўлиштириб олайик» деди. Харажатни катта қилди шу кун. «Тентак бойга дуч бўлдик» деб.

Тонг отди. Гўрўғли қўйни ҳайдаб бозорга етди. Ҳар тевааракдан қўй келиб бозорни тутди. Жаллоблар қувонлаб олди. Гўрўғлининг қувони борми? Тўплаб олди. Қассоб келиб, кўраман деса, Гўрўғли киндигига таёқ билан бир туртади. Ҳалиги қассоб кейинчалиб кетади. Ҳеч ким қўйини ҳам кўролмайдиган бўлиб қолди. Кун чашка бўлди. Булдуриқ қассоб келмай савдо чиқмагич эди. Саман йўрғанинг белига миниб, тилла жиға бошида, беш юз қассоб қошида, тилла чақмоқли қассоблар Бўлдуриқ қассобнинг гирдини олиб келяпти бари. Ана бу қўйларни кўриб Булдуриқ қассобнинг хаёли қочиб, узангига оёғини тираб, Гўрўғлига қараб, бир сўз айтаверди:

Нима дейди, бой бобожон, ўйингни?
 Мусулмонга ўхшатаман бўйингни.

Хунхор элга қўй ҳайдаган қаддингдан,
Сотасизми, сотмайсизми қўйингни?

Ана энди Гўрўғлининг айтаётган сўзи:

Эшитинг, бек бобо, айтган тилимни,
Бемазалар қора қилди ҳолимни
Мен сизга ростини айтсам эл беги,
Евмит дейди уни — ўсган элимни.

Ана энди Булдуриқ қассобнинг сўзи:

Томошага кепти элдан бир неча,
Гулларда селвираб туради думча.
Ўзбекнинг элидан келган, бой бобо,
Айтинг, қўйлариингнинг баҳоси неча?

Ана Гўрўғлининг сўзи:

Юриб келдим занглаб ётган чўлидан,
Эгам хабар олгай мендай қулидан.
Чарчаганман, лекин гапга хўп солдинг,
Қўйни ҳайдаб келдим Туркман элидан.

Энди Булдуриқ қассобнинг сўзи:

Қабул қилгай мўминларнинг тавбасин,
Такаббурлар баланд қилар ҳавосин.
Туркманнинг элидан келган, бой бобо,
Менга айтгин, қўйлариингнинг баҳосин!

Энди Гўрўғлининг сўзи:

Олдимда каттакон дўнан қўйим бор,
Сўрайверсанг қорнимда ўйим бор.
Амин бобо, айлантирдинг ўзимни,
Такаёвмит деган хатто жойим бор.

Энди Булдуриқ қассобнинг сўзи:

Энди билсам мана ўзбек шум экан,
Евмит элда қўй боққани қум экан.

Отим бор, зотим бор, дейсан, айтасан,
Гапиргин, отгинанг сенинг ким экан?!

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Тортиб келдим Бадбахт тоғдан оҳи вой,
Уруш куни сарбоз тортмас мис карнай:
Зотимни, элимни бежой сўрадинг,
Отимни сўрасанг, Амин, Қўнғирвой.

Э н д и Б у л д у р и қ қ а с с о б н и н г с ў з и:

Айб эмас, мен сўрадим зотингни,
Евмит деяр экан вилоятингни.
Туркман деган тилгинангдан айланай,
Сўрай-сўрай янги билдим отингни.

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Аввал мени сўрай-сўрай кўнглим топ,
Мусофирман, савдо кўрдим беҳисоб.
Бу шаҳарда мени ёлғиз демагин,
Хунхорда жезнам бор Булдуриқ қассоб.

Э н д и Б у л д у р и қ қ а с с о б н и н г с ў з и:

Худойим кўрсатсин сенинг вафонгни,
Орттирмагин менга жабру жафонгни!
Жезнангнинг оти бўлса Булдуриқ қассоб,
Нима дейди, оти кимди опангни[нг]?

Э н д и Г ў р ў г л и н и н г с ў з и:

Ешликда айирган мени оллойим,
Юрагимга тушган қайғу-ман войим,
Болаликда айрилувдим опамдан,
Агар эсгинангдан чиқиб кетмаса,
Чироғимнинг оти эди Гулойим.

Булдуриқ қассоб икки кўзин ёшлади,
Қайним, деб энди вақтин хушлади.
Ўпкасин босолмай Булдуриқ қассоб,
Қайним деб йўрғадан отиб, ташлади.

BÖLÜM V: SONUÇ

Çalışmamızda, Ävâzḥân Destanı adlı eser içerik analizi yapılarak incelenmeye ve literatür taraması yapılarak destan, destan dili ve bunların Türk dili ve edebiyatı eğitimindeki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda dikkat çeken bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

İlk olarak amaçlar başlığında yer verilen Türk edebiyatı ürünlerinde destan dilinin kullanılmasının edebî ürünlere bir değer katıp katmadığının tespitine çalışmak gerekmektedir. Destanımızda kullanılan “vây vây, bāy bāy ve ḥay āttāng” gibi ünlemler kahramanlık konulu destanların dilini yansıtmaları açısından önemlidir. Bu tarz sözcükler destan dili açısından incelendiğinde bunların önemli olaylar karşısında toplumu harekete geçiren bir yapılarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde “nimtā-nimtā, cilip-kılıp, kāmī köst, kiyim-kéçāk” gibi ikilemeler yardımıyla destan dilinin daha akıcı hale getirildiği gözlenmiştir. Göroğlı ve Buldurık Ḳassāb arasındaki karşılıklı söyleşmeler destan dilinde iletişim unsurlarının ne kadar önemli olduğunu vurgulayan güzel örneklerdendir.

Bir toplumun kültürünü oluşturan en önemli temellerden iki tanesi dil ve destandır. Destanların ifade bulduğu alanlardan biri ise toplumun edebî ürünleridir. Şöyle ki daha önceki dönemlerde olduğu gibi günümüz Türk edebiyatı ürünlerinde de destansı kavramlara yer verilmektedir. Toplum kültürünün unsuru olan her kavramın özellikle destan dilinin edebiyatın gerektirdiği biçimde kullanılmasıyla toplumu yansıtmaları, eğitici unsurlar barındırması, topluma yön vermesi ve toplumun temel değerlerini içermesi sebebiyle incelenen eserin örnekleme temsil edici nitelikte olduğu varsayıldığından toplumun aynası sayılabilecek edebî ürünlere değer kattığını ifade edebiliriz.

İletişimi sağlayan dilin eğitiminde kullanılan kelimeler, toplumun günlük dilde kullandığı temel kavramlardan oluşmaktadır. Toplumun günlük dilinde yer bulan destansı ifadeler de bu temel kavramlardandır. Çünkü destan dili toplumun hayata bakış

açısını yansıtan, günlük yaşayışını yönlendiren bir yere sahiptir. Toplumun eğitiminde, dil eğitimi ne kadar önemli ise dil eğitiminde de kullanılan kavramların toplumu yansıtması önemlidir. Dil eğitiminde, toplumdaki başka unsurların etkili olması gibi başta edebî eserler olmak üzere destan dilini ve destansı kavramları barındıran unsurların etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Türk dili ve edebiyatı öğretiminde vazgeçilmeyen ve vazgeçilemeyecek kaynaklar edebî eserlerdir. Eğer bir topluma, bir öğretmene veya bir öğrenciye edebî zevk aşılacaksa bu kaynakların en uygun olanını seçmek gerekmektedir. Kullanılan edebî eserlerin, dilin ve edebiyatın en seçkin ve bireyin düzeyine hitap eden eserler olması dil ve edebiyat öğretimini kolaylaştıracak ve bu öğretimden zevk alınmasını sağlayacaktır. Nasıl ki dil ve edebiyat eğitiminde edebî eserler bir kenara konulamazsa destan dilini içeren edebî eserler de bir kenara konulamaz ve bu sebeple edebî eserlerin işlek bir biçimde kullanılması gerekmektedir.

Edebî dil ile destan dilinin bağlantısı, kişiye özgü, sıcak, sezgiye dayalı esnek bir dilin kullanılmasıdır.

Çağatay Türkçesinin ve onun devamı niteliğindeki Özbek Türkçesinin dil özelliklerini barındıran bu eserdeki kelimelerin çoğunu Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler oluşturmaktadır. Anlatılmak istenenin anlaşılmasında en önemli etken olan dil, incelenen eserde de bu amaca hizmet edecek şekilde kullanılmış, sade bir üslup ile anlatılmak istenen kahramanlık olayları açıkça ortaya konmuştur.

Metnin incelenen kısmında kullanılan kelimelerin çoğunu fiiller oluşturmaktadır. Bu sonuç bize destanlarda kullanılan dilin dinamik ve canlı bir dil olduğunu gösterir. Zira sürekli bir hareket ve dinamizm ifade etmek fiillerin en önemli özelliklerindendir. Bu durum eğitimle ilişkilendirildiğinde ise hayat boyu öğrenme kavramına karşılık gelmektedir.

Kullanılan kelimelerin içinde Arapça kökenli sözcüklerin çok olması dikkat çekmektedir. Bunun sebebi ise esere kaynaklık eden kültürün ve dilin İslamiyet'in etkisiyle Arapçadan etkilenmesidir.

İncelenen metinde Farsça kelimelerin sayısı da hayli fazladır. Namaz, terazi, üstad gibi çoğunluğunu günlük dilde kullanılan kelimeler oluşturmaktadır.

Destan dili eğitimini, dil eğitiminin alt başlığı saymak mümkündür. Dil eğitiminde gramer kurallarıyla birlikte öğretilen kelimelerin kavram alanları da verilmektedir. Destan dili eğitiminde de incelenen eserde görüleceği üzere kullanılan destansı kelimenin kavram alanına giren başka kelimelere de yer verilmektedir. Bu ise öğrenen birey açısından daha kolay anlamlandırmayı sağlamaktadır. Öğreten açısından da anlaşılmayı kolaylaştırmaktadır. Destan dilinde kullanılan kavramların çoğunlukla kahramanlık ifade eden kavramlar olması sebebiyle destan dili eğitiminde bu kavramları anlamlandırmayı kolaylaştıracak bazı eğitim metotlarından faydalanmak gerekmektedir.

Destanların dil eğitimdeki önemi daha önce ifade edilmişti. İncelenen metnin de bir destanı içermesi, burada kullanılan dilin açık ve anlaşılır olması, kahramanlık unsurları barındırması destan dilinin ve destan dili eğitiminin nasıl olduğunu ve olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulguların ve alan araştırmalarının sonuçlarına göre dil ve edebiyat eğitimi kapsamında destan dili eğitiminin incelendiği eserlere rastlanmamıştır. Çalışmalar genellikle tek yönlü olarak yapılmıştır. Epope, eğitim bilimleri, dil ve edebiyat incelemeleri, dil ve edebiyat eğitimi gibi birden çok alanı ilgilendiren bu konu üzerinde yapılan çalışmaların arttırılması ve böyle bir incelemenin daha bilinen, edebî açıdan seçkin eserlere de uygulanması gerekmektedir.

Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında yer alan örnek metinler destan dili ve dil eğitimi bağlamında incelenmeli, bu metinlerdeki destan dilinin ne kadar kullanıldığı ortaya konmalıdır.

Türk dili ve edebiyatındaki eğitim yöntemleri açısından destanların bilhassa kahramanlık konulu destanların yeri ve önemi araştırılmalıdır.

BÖLÜM VI: KAYNAKÇA

6.1. Destan İle İlgili Kaynaklar

- Akalın, M. (1989). Ahmedî'nin Dili. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı–Belleten (s.9-153).
- Akalın, Şükrü Halûk; [vd.]. (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 11. Baskı.
- Argunşah, M. (2014). Çağatay Türkçesi. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M., & Galip G. (2015). Codex Cumanicus. İstanbul: Kesit Yayınları,
- Atalay, B. (1970). Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Banguoğlu, T. (2007). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Begmatov E; [vd.]. (2006). Özbek Dilinin İzahlı Lugatı. 5 cilt. Taşkent.
- Boratav, P. N. (1931). Köroğlu Destanı. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1974). Türk Dili Tarihi II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- _____. (1993). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ceyhan, S. (2018). Kıssa-yı Ya'kûb Aleyhisselâm (vr. 16a-30a) Adlı Eser Üzerinden Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Kapsamında Din Dili Eğitiminin İncelenmesi. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Clauson, S. G. (1960). Sanglax, A Persian Guide to the Turkish Language. London: By Muhammed Mahdi Xan. Facsimile Text, withan Introductionan Idices.
- _____. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish. Oxford: Oxford University Press.
- Coşkun, M. V. (2014). Özbek Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Courteille, A. P. (1972). Dictionnaire Turk-Oriental. Amsterdam.
- Destan. TDEA. C. 2. (s. 263-271).

- Devellioğlu, F. (2010). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2013). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (2014). Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar. (hızl. Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ekici, M. (2004). Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol)-İnceleme ve Metinler-. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraslan, K. Çağatay Edebiyatı. DİA, C. 8.(s. 168-176).
- Ercilasun, A. B. (2013). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____. (1992). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Eren, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara.
- Ergin, M. (2009). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- Ergun, M. (1990). Özbek Türklerinin İntizar Destanı. Milli Folklor. S. 7. (s. 45-47).
- Fedakar, S. (2004). Özbekistan’da Destan Çalışmalarının Tarihçesi. Millî Folklor, S. 62. (s. 67-79).
- Fedakar, S. (2004). Sözlü Kompozisyon Teorisi Bağlamında Özbek Destan Anlatıcıları. Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Gabain, A. V. (1988). Eski Türkçenin Grameri. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Garriyev, B. A. (2007). Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları. (çev. Fikret Türkmen, Muvaffak Duranlı, Feyzullah Rahmankul). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). Türk Dilinde Edatlar. (hızl. Vahit Türk). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hüseyin, K. K. (1928-1943). Büyük Türk Lûgati. 4 cilt. İstanbul Devlet Matbaası.
- Kaçalin, M. (2011). Nevayi’nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kanar, M. (2009). Arapça-Türkçe Sözlük. İstanbul: Say Yayınları.
- Kara, M. (2004). Ayrı Düşmüş Kelimeler. Ankara: Çağlar Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). Gülistan Tercümesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kâşgarlı M. (2015). Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin. (hızl. Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kırbaçoğlu, F. (2000). Köroğlu Destanı'nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma-Köroğlu'nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan, Köroğlu'nun Ölümü-(İnceleme-Metinler). Erzurum. II Cilt. 1132 Sayfa.
- Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri-ŞekilBilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Marufov, Z. M. (1981). Özbek Dilinin İzahlı Lugati (Kiril). Moskova. Cilt 1-2.
- Memmedbağıroğlu, A. (2010). Koroğlu Destanına Ait Elyazma Nüshaları. Bakü: Azərbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi "Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine" VI. Uluslararası folklor konferansının materyalleri (s. 156-160).
- Oğuz, M. Ö. (2004). Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları. Millî Folklor. S. 62 (s.5-7).
- Redhouse, J. W. (2005). Turkish and English Lexicon. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Steingass, F. (2005). Persian-English Dictionary. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sümer, F., & Albayrak N. Köroğlu. DİA. C. 26. (s.268-270).
- Şahin, H. (2015). Eski Anadolu Türkçesi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şen, M. (2016). Türk Dilinin Dünü ve Bugünü. İstanbul: Post Yayın.
- _____. (1999). Almak Fiili Üzerine. 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı (1996). (s. 1071- 1092). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. (2008). Miktar Zarfı Olarak Kullanılan Kelimelere Lengüistik Bir Bakış. TDAY- Bellekten. (s. 109-123).
- _____. (2005). Tanzimat Aydınlarının Çağatay Türkçesi'ne Bakışı ve Şemseddin Sâmî'nin Tesiri.Türklük Araştırmaları Dergisi. İstanbul. S.

17. (s. 195-227)

_____. (2007). Tarihî Şivelerde Ek Uyumsuzluğu Var mı?. 4.

Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (2000). (s. 1695-1733).

Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,

Şeyh Süleyman Efendi-yi B. (1298). Lugat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî. İstanbul.

Tekin, T; [vd.]. (1995). Türkmence-Türkçe Sözlük. Ankara: Simurg Yayınları.

Topaloğlu, A. & Ayverdi İ. (2007). Kubbealtı Lugati Türkçe Sözlük. İstanbul:

KubbealtıYayınları.

Toparlı, R. & Vural H. & Karaatlı R. (2014). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü. Ankara:

Türk Dil Kurumu Yayınları.

Turan, Ö. (2017). Kitâb-ı Köroğlu (vr. 68b – 92a) (İnceleme-Metin-Dizin). İstanbul:

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Türkmen, F. (1983). Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları. Ankara: Köroğlu

Semineri Bildirileri. (s. 83-90).

Ünlü, S. (2012). Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümesi Sözlüğü. Konya:

Eğitim Kitabevi.

Üşenmez, E. & Boltabayev, S. & Tuğlacı, G. Özbekçe-Türkçe Sözlük. İstanbul:

Türk Dünyası Vakfı.

Yaman, E. & Mahmud, N. (1998). Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve

Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu. Ankara: Türk Dil

Kurumu Yayınları.

Yetiş, K. Destan. DİA, C. 9. (s. 202-205).

Yıldırım, D. (1983). Köroğlu Destanı'nın Orta-Asya Rivayetleri. Ankara: Köroğlu

Semineri Bildirileri. (s. 103-114).

Yudahin, K. K. (2011). Kırgız Sözlüğü. (çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil

Kurumu Yayınları.

Zaloğlu, P. (2011). Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında

Yardımcı Tipler. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi.

6.2. Eğitim Bilimleri İle İlgili Kaynaklar

- Akyüz, Y. (1994). Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e). İstanbul.
- Akyüz, Y. (1978). Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1848-1940). Ankara.
- Aslan, Y. Oğuz Atay'ın "Bir Bilim Adamının Romanı Mustafa İnan" Adlı Eserinde Eğitim ve Eğitim Sorunları. Bartın: Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 2. Sayı. (s. 61-74).
- Aydın, Y. (2006). Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası Romanlarında Öğretmen Tipleri ve Toplumun Öğretmen Algılaması. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Boratav, K; [vd.]. (2005). Türkiye Tarihi 4 / Çağdaş Türkiye 1908-1980. İstanbul.
- Boratav, K; [vd.]. (2005). Türkiye Tarihi 5 / Çağdaş Türkiye 1980-2000. İstanbul.
- Çelik, H. (2000). Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit. Ankara.
- Ersel, H; [vd.]. (2003). Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000 Cilt 3 / 1961-1980. İstanbul.
- Ersel, H. [vd.]. (2003). Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000 Cilt 4 / 1981-2000. İstanbul.
- Emil, B. (1984). Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası. İstanbul.
- Emil, B. (1991). Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin II "Kan Davası" Romanı: Öğretmen Ömer. İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi (s. 87-105).
- Evis, A. Hüseyin Nihal Atsız'ın Ruh Adam Romanında Yer Alan Tip ve Karakterlerin İncelenmesi. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (s.25-261).
- Gülçür, M. K. (1994). *Kur'an'da Karakter Eğitimi*. İzmir: Işık Yayınları.
- Gündüz, O. (2004). Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000. Ankara.
- Karaca, Ş. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Romanında Kadın Öğretmen Kimliği: Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi Romanlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım.
- Karataş, E. (2009). Türk Kadın Yazarların Romanlarında (1980-2000) İşledikleri

- Konular ve Eğitim Kavramına Yaklaşımları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Kavcar, C. (1994). Çalıkuşu ve Türk Eğitimindeki Yeri. Edebiyat ve Eğitim (s. 39-43). Ankara.
- Oğuz, O. (2009). 1980-2000 Yılları Arasında Türk Romanlarında Çağdaşlaşma ve Eğitim Sorunu. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Oğuz, O. & Oktay, A. & Ayhan, H. (2001). 21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi. Sedar-İstanbul.
- Okuyan, H. Y. Fakir Baykurt'un Romanlarında Eğitim İzleği. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (s. 45-51).
- Yılmaz, S. (2015). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın Öğretmen Kimliği. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Sezgin, O. (1991). Üçüncü Neslin Eğitimi. Ankara.
- Sinan, A. T. (2006). Ana Dili Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler. Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, IV(2), 75-78.
- Sürgit, B. (2014). Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak Adlı Romanında Eğitsel Sorunlar ve Öğretmen İmgesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Sayı: 4. (s. 141-156).
- Şişman, M. (2000). Öğretmenliğe Giriş. Ankara.
- Taştan, Z. (2002). Tarihi Romanlarımızda (1871-1950) Öğretmen Kahramanlar. İlmi Araştırmalar Sayı: 14. (s. 167-181).
- Toker, Ş. (2002). Cumhuriyet Sonrası Türk Romanında Öğretmen ve Sorunları, Ege Eğitim Dergisi Sayı: 2.(s. 1-10).
- Yalçın, A. (2005). Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2000. Ankara.
- Yılmaz, E. Türk Edebiyatında Kadın Öğretmen Tipleri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 14. (s. 240-251).